T.C.
TRAKYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI
DOKTORA TEZİ

# SİYASETE KATILMA BİÇİMİ OLARAK TOPLUMSAL HAREKETLER

SEDEF ZEYREKLİ YAŞ

TEZ DANIŞMANI

DOÇ.DR. FAHRİ TÜRK

EDİRNE, 2017

T.C.

TRAKYA ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİMDALI

DOKTORA TEZİ

**Sedef ZEYREKLİ YAŞ** tarafından hazırlanan **"Siyasete Katılma Biçimi Olarak Toplumsal Hareketler"** Konulu **Doktora** Tez Sınavı, Trakya Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim Yönetmeliği'nin 27.-28. maddeleri uyarınca **24 Mayıs 2017 Çarşamba** günü saat **11.00'de** yapılmış olup, tezin *Kabul edilmesine **OYBİRLİĞİ/~~OYÇOKLUĞU~~** ile karar verilmiştir.

| JÜRİ ÜYELERİ | KANAAT | İMZA |
|---|---|---|
| Doç.Dr. Fahri TÜRK (Danışman) | Kabul edilmesine | Fahri Türk |
| Prof.Dr. Sibel TURAN | Kabul Edilmesine | |
| Doç.Dr. Burak GÜMÜŞ | Kabul edilmesine | |
| Doç.Dr. Esra PAKİN ALBAYRAKOĞLU | Kabul edilmesine | |
| Doç.Dr. Mehmet ÖCAL | Kabul edilmesine | |

* Jüri üyelerinin, tezle ilgili kanaat açıklaması kısmında "Kabul Edilmesine/Reddine" seçeneklerinden birini tercih etmeleri gerekir.

T.C
YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
ULUSAL TEZ MERKEZİ

TEZ VERİ GİRİŞİ VE YAYIMLAMA İZİN FORMU

| | |
|---|---|
| Referans No | 10151422 |
| Yazar Adı / Soyadı | SEDEF ZEYREKLİ YAŞ |
| Uyruğu / T.C.Kimlik No | TÜRKİYE / 40930140292 |
| Telefon | 5355008768 |
| E-Posta | sedefzy@hotmail.com |
| Tezin Dili | Türkçe |
| Tezin Özgün Adı | Siyasete Katılma Biçimi Olarak Toplumsal Hareketler |
| Tezin Tercümesi | Social Movements As a Form of Political Participation |
| Konu | Siyasal Bilimler = Political Science |
| Üniversite | Trakya Üniversitesi |
| Enstitü / Hastane | Sosyal Bilimler Enstitüsü |
| Anabilim Dalı | Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı |
| Bilim Dalı | |
| Tez Türü | Doktora |
| Yılı | 2017 |
| Sayfa | 293 |
| Tez Danışmanları | DOÇ. DR. FAHRİ TÜRK 39743029412 |
| Dizin Terimleri | Müzakereci demokrasi=Agonistic democracy ; Siyasi hayat=Political life ; Kararlara katılma=Decision making participation ; Siyasal katılma=Political participation ; Toplumsal hareketler= |
| Önerilen Dizin Terimleri | |
| Kısıtlama | 12 ay süre ile kısıtlı |

Tezimin,Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi Veri Tabanında arşivlenmesine izin veriyorum. Ancak internet üzerinden tam metin açık erişime sunulmasının 16.06.2018 tarihine kadar ertelenmesini talep ediyorum. Bu tarihten sonra tezimin, bilimsel araştırma hizmetine sunulması amacı ile Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi tarafından internet üzerinden tam metin erişime açılmasına izin veriyorum.
NOT: Erteleme süresi formun imzalandığı tarihten itibaren en fazla 3 (üç) yıldır.

16.06.2017

İmza:.....

**Tezin Adı:** Siyasete Katılma Biçimi Olarak Toplumsal Hareketler

**Hazırlayan:** Sedef ZEYREKLİ YAŞ

# ÖZET

Demokrasilerde vatandaşların seçim dönemleri dışında siyasete faal olarak katılmaları demokrasinin işleyişi açısından önem arz etmektedir. Toplumu oluşturan bireylerin siyasete katılım yoğunluklarında ve katılım şekillerinde ise farklılıklar bulunmakta ve Robert Dahl, katılımın dört boyutunu ilgi, önemseme, bilgi ve eylem şeklinde sıralamaktadır. Bu çerçevede çalışmada, siyasete katılımın eylem boyutunda yer alan ve Türk siyasi hayatında koalisyon hükümeti olmayan dönemlerde yaşanan, 28-29 Nisan 1960 öğrenci olayları ile Gezi Parkı olayları karşılaştırmalı olarak ele alınıp incelenmektedir.

Yazın incelendiğinde Türkiye'de toplumsal hareketler ile ilgili çok fazla karşılaştırmalı çalışmanın yapılmadığı gözlemlenmiştir. Çalışma, yazında yer alan bu boşluğu doldurma amacı taşımaktadır. Çalışmanın kuramsal çerçevesini ise, ele alınan toplumsal hareketler, siyasete katılımın bir şekli olarak ele alınıp incelendiğinden, siyasete tüm vatandaşların faal olarak katılması gerektiğini savunan müzakereci demokrasi kuramı oluşturmaktadır.

Çalışmada yazın taramasının yanı sıra nitel ve nicel araştırma yöntemleri birlikte kullanılarak incelenen iki olay derinlemesine analiz edilmiş; olaylar arasında benzerlikler ve farklılıklar ortaya konulmuş ve yorumlanmıştır. Bu bağlamda, ele alınan toplumsal hareketlerin nedenleri, olayların içinde yer alanlar, yürütme organının ve muhalefetin yaklaşımı açısından birçok noktada benzerlik gösterdiği; toplumsal harekete yaklaşımın müzakereci demokrasi kuramıyla bağdaşmadığı ve iktidar nezdinde seçim sonuçlarına odaklanan bir demokrasi anlayışının mevcut bulunduğu sonuçlarına ulaşılmıştır.

**Anahtar Kelimeler:** Toplumsal hareketler, siyasal katılım, müzakereci demokrasi, Nisan 1960 öğrenci olayları, Gezi Parkı olayları

**Name of Thesis:** Social Movements As a Form of Political Participation

**Prepared by :** Sedef ZEYREKLİ YAŞ

# ABSTRACT

The active participation of citizens in politics in times other than election periods is crucial for the running of democracy. The intentions and the types of political participation of individuals forming the society are various. Robert Dahl presents the four aspects of political participation as; interest, concern, information and active. In this perspective, the student events of April 28-29, 1960 and Gezi Park events, both of which are theoretically placed in "active" political participation and were experienced during coalition governments in Turkish politics, are analyzed comparatively in this dissertation.

As witnessed throughout the literature analysis, there are not many comparative studies regarding social movements in Turkey. Hence, the dissertation aims to fill this gap. Since the social movements analyzed are considered as a form of political participation, the theory of deliberative democracy, which argues that all citizens should actively participate in politics, constitutes the theoretical framework.

Apart from the literature review, both events were analyzed in depth by using both qualitative and quantitative research methods, while the similarities and differences between the two cases were presented and interpreted. In this context, it is concluded that the events share similarities in terms of their reasons, actors involved, as well approaches by those in power and the opposition; the responses to social movements do not comply with deliberative democracy; and the governments in power embraced a kind of democracy focusing on election results.

**Key Words:** Social movements, Political participation, Deliberative democracy, Student events in April, 1960, Gezi Park events

# ÖN SÖZ

Siyasete katılımın eylem boyutunda yer alan toplumsal hareketlerin, müzakereci demokrasi bağlamında ele alındığı çalışmada, Nisan 1960 öğrenci olayları ile Gezi Parkı olayları karşılaştırmalı olarak incelenmiştir. Mevcut yazın incelendiğinde Türkiye'de toplumsal hareketler ile ilgili çok fazla karşılaştırmalı çalışmanın yapılmadığı gözlemlenmiştir. Çalışma öncelikle yazında yer alan bu boşluğu doldurma amacı taşımaktadır. Bu bağlamda, çalışmanın siyaset bilimi açısından önemi, yazındaki boşluğun, Türkiye'de yaşanan ve çalışmada ele alınıp incelenen iki önemli toplumsal hareketi örnek alarak karşılaştırmalı olarak açıklanmış olmasıdır.

Yazım süreci yaklaşık üç yıl süren çalışmanın hazırlanmasında karşılaşılan en büyük sorun zaman kısıtı olmuştur. İş ve ev hayatından arta kalan tüm vakitler çalışmanın yazımına ayrılmış; işlerin yoğun olduğu dönemlerde ise çalışmadan kopulması, yazım sürecini sekteye uğratmıştır. Bu uzun ve zorlu yolculuğun en başından sonuna kadar desteğini esirgemeyen, bilgileri ile çalışmaya yön veren ve çalışmanın birçok noktasında katkı sağlayan tez danışmanım Doç Dr. Fahri Türk'e öncelikle ve çok teşekkür ediyorum. Tez izleme jürimde yer alan ve verdikleri fikirler ile çalışmanın gelişimine katkı sağlayan Prof. Dr. Sibel Turan ile Doç. Dr. Burak Gümüş'e; tez savunma sınavında yaptıkları katkılar sebebiyle Doç. Dr. Esra Pakin Albayrakoğlu ve Doç. Dr. Mehmet Özal'a; görüşme talebini kabul edip, anlattıkları ile çalışmaya katkı sağlayan Altan Öymen, Nihat Falat, Mehmet Cemal Çiftçigüzeli ve merhum Nevzat Yalçıntaş'a da teşekkürü bir borç bilirim. Biricik oğluma, gözümün arkada kalmayacağı bir şekilde bakarak, çalışmanın yazılabilmesi için gerekli olan zamanın sağlanmasında destek olan, benim ve eşimin ailesinden oluşan geniş aileme de çok teşekkür ediyorum. Son olarak maddi, manevi her zaman yanımda olan, her konuda desteğini esirgemeyen eşim Hakan Yaş'a ve varlığıyla bana güç veren, bir gülüşüyle tüm yorgunluğumu alıp; tekrar çalışabilme motivasyonumu sağlayan canım oğlum Mustafa Uras Yaş'a sonsuz teşekkürlerimi sunuyorum.

# İÇİNDEKİLER

ÖZET ..... i
ABSTRACT ..... ii
ÖN SÖZ ..... iii
İÇİNDEKİLER ..... iv
TABLO LİSTESİ ..... vii
KISALTMALAR LİSTESİ ..... viii
1. GİRİŞ ..... 1
1.1. Çalışmanın Analitik Yapısı ..... 2
1.2. Yöntem ..... 5
1.3. Yazın ..... 10
2. KAVRAMLAR VE KURAMSAL ÇERÇEVE ..... 16
2.1. Kavramsal Olarak Demokrasi ..... 16
2.1.1. Demokrasinin Gelişim Süreci ..... 19
2.1.2. Yurttaşlık ve Siyasal Katılım ..... 25
2.1.3. Siyasal Temsil ..... 29
2.1.4. Çoğunluk İlkesi ..... 30
2.2. Kuramsal Çerçeve ..... 32
2.2.1. Müzakereci Demokrasi Kuramı ..... 33
2.2.1.1. Müzakereci Demokrasi Kavramı ..... 34
2.2.1.2. Müzakereci Demokrasi ve Jürgen Habermas ..... 39
2.2.1.3. Müzakereci Demokrasi ve Yurttaşlık ..... 44
2.2.2. Toplumsal Hareketler ..... 46
2.2.2.1. Yeni Toplumsal Hareketler ..... 53
2.2.2.2. Demokrasi ve Toplumsal Hareketler ..... 55
3. NİSAN 1960 ÖĞRENCİ OLAYLARI ..... 60

3.1. Öğrenci Olaylarının Nedenleri ..... 60
3.1.1. Muhalefete, Üniversitelere ve Basına Yönelik Baskılar ..... 63
3.1.2. 1958 İktisadi Bunalımı ..... 69
3.1.3. Vatan Cephesi ..... 71
3.1.4. Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu ..... 72
3.1.5. 6-7 Eylül Olaylarının Etkisi ..... 74
3.1.6. Tahkikat Komisyonunun Kurulması ..... 76
3.2. 1960 Öğrenci Olayları ..... 82
3.2.1. İstanbul Olayları ..... 84
3.2.2. Ankara Olayları ..... 92
3.2.3. İktidar Partisinin Olaylara Yaklaşımı ..... 97
3.2.4. Muhalefet ve Üniversitelerin Olaylara Yaklaşımı ..... 108
3.2.5. Ulusal Basında 1960 Olayları ..... 112
4. GEZİ PARKI OLAYLARI ..... 117
4.1. Gezi Parkı Olaylarının Nedenleri ..... 117
4.2. Gezi Parkı Olayları ..... 137
4.2.1. Gezi Parkı Olaylarının Kronolojik Gelişimi ..... 137
4.2.2. Gezi Parkı Olaylarına Katılanlar ..... 158
4.2.3. İktidar Partisi ve Yürütme Organının Olaylara Yaklaşımı ..... 154
4.2.4. Muhalefet Partilerinin Olaylara Yaklaşımı ..... 173
4.2.5. Sivil Toplum Kuruluşlarının Olaylara Yaklaşımı ..... 181
4.2.6. Uluslararası Basında ve Örgütlerde Gezi Parkı Olayları ..... 185
4.2.7. Ulusal Basında Gezi Parkı Olayları ..... 191
5. NİSAN 1960 ÖĞRENCİ OLAYLARI İLE GEZİ PARKI OLAYLARININ KARŞILAŞTIRILMASI ..... 199
5.1. Olayların Nedenleri ..... 199

5.2. Toplumsal Harekete Katılanlar ..... 203
5.3. Yürütmenin Olaylara Yaklaşımı..... 206
5.3.1. Liderlerin Toplumsal Hareketi Yorumlama Biçimleri ..... 210
5.4. Muhalefetin Olaylara Yaklaşımı ..... 221
6. SONUÇ: SİYASETE KATILIM BİÇİMİ OLARAK TOPLUMSAL HAREKETLERİN DEĞERLENDİRİLMESİ ..... 223
KAYNAKÇA ..... 236

# TABLO LİSTESİ

Tablo 1. Ulusal Basında 1960 Olayları ..... 113
Tablo 2. Parkta Bulunma Nedenleri ..... 118
Tablo 3. Eylemlere Katılanların Talepleri ..... 119
Tablo 4. Parka Gelmeye Başladıkları Olay ..... 120
Tablo 5. Eylemlere Katılanların Talepleri ile Bağımsız Değişkenlerin İlişkisi ..... 121
Tablo 6. Yaş Gruplarına Göre Dağılım ..... 158
Tablo 7. Çalışma Durumuna Göre Dağılım ..... 159
Tablo 8. Hayat Tarzı Kümesine Göre Dağılım ..... 159
Tablo 9. Herhangi Bir Oluşum İçinde Yer Alma Durumları ..... 160
Tablo 10. Gezi Parkında Bulunma Nitelikleri ..... 160
Tablo 11. Olayların Öğrenildiği Kaynak ..... 161
Tablo 12. Olaylarla İlgili Sosyal Medyayı Kullanımları ..... 161
Tablo 13. 2011 Seçimlerinde Oy Verdikleri Parti ..... 162
Tablo 14. Seçim Olsa Oy Verecekleri Parti ..... 163
Tablo 15. Partiler Bazında Gezi Parkında Bulunma Nedenleri ..... 164
Tablo 16. Partiler Bazında Göstericilerin Talepleri ..... 167
Tablo 17. Ulusal Basında Gezi Parkı Olayları ..... 192
Tablo 18. Menderes'in Konuşmalarının Nicel İçerik Analizi ..... 212
Tablo 19. Erdoğan'ın Konuşmalarının Nicel İçerik Analizi ..... 214
Tablo 20. Menderes'in Konuşmalarının Nitel İçerik Analizi ..... 216
Tablo 21. Erdoğan'ın Konuşmalarının Nitel İçerik Analizi ..... 217
Tablo 22. Menderes ve Erdoğan'ın Konuşmalarının Karşılaştırılması ..... 218
Tablo 23. Menderes ve Erdoğan'ın Konuşmalarının Karesel Öklit Uzayı Uzaklığı Analizi ..... 219
Tablo 24. Menderes ve Erdoğan'ın Konuşmalarının Blok Uzaklığı Analizi ..... 220

# KISALTMALAR LİSTESİ

| | |
|---|---|
| AB: | Avrupa Birliği |
| ABD: | Amerika Birleşik Devletleri |
| AKM: | Atatürk Kültür Merkezi |
| AKP: | Adalet ve Kalkınma Partisi |
| AOÇ: | Atatürk Orman Çiftliği |
| AP: | Avrupa Parlamentosu |
| AVM: | Alışveriş Merkezi |
| BDP: | Barış ve Demokrasi Partisi |
| CHP: | Cumhuriyet Halk Partisi |
| CKMP: | Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi |
| CMP: | Cumhuriyetçi Millet Partisi |
| DİSK: | Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu |
| DP: | Demokrat Parti |
| HDK: | Halkların Demokratik Kongresi |
| HDP: | Halkların Demokratik Partisi |
| HEPAR: | Hak ve Eşitlik Partisi |
| HP: | Hürriyet Partisi |
| IMF: | Uluslararası Para Fonu |
| İP: | İşçi Partisi |
| KESK: | Kamu Emekçileri Sendikaları Konfederasyonu |
| MHP: | Milliyetçi Hareket Partisi |
| MİT: | Milli İstihbarat Teşkilatı |
| MKYK: | Merkez Karar Yönetim Kurulu |

| | |
|---|---|
| MTTB: | Milli Türk Talebe Birliği |
| MYK: | Merkez Yürütme Kurulu |
| NATO: | Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü |
| OECD: | Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü |
| SP: | Saadet Partisi |
| TBB: | Türkiye Barolar Birliği |
| TBMM: | Türkiye Büyük Millet Meclisi |
| TDB: | Türk Diş Hekimleri Birliği |
| TESK: | Türkiye Esnaf ve Sanatkarları Konfederasyonu |
| TİM: | Türkiye İhracatçılar Meclisi |
| TKP: | Türkiye Komünist Partisi |
| TMMOB: | Türkiye Mühendis ve Mimar Odaları Birliği |
| TOMA: | Toplumsal Olaylara Müdahale Aracı |
| TTB: | Türk Tabipleri Birliği |
| TÜSİAD: | Türk Sanayicileri ve İşadamları Derneği |

# 1. GİRİŞ

Siyasal katılım, toplumu oluşturan bireylerin, bir siyasal davranış türü olarak alınan veya alınacak her türlü siyasal, ekonomik ve toplumsal kararlar karşısında gösterdikleri tepkiler, eğilimler ve yaklaşımlar olarak tanımlanabilmektedir. Seçim davranışları ya da seçimlere katılım, siyasal katılımın en demokratik, en kapsamlı biçimi olarak oy vermenin ötesinde, her türlü siyasal olaylar ve kararlar karşısında vatandaşların basit bir ilgisinden başlayıp, yoğun kitlesel protesto eylemlerine kadar uzanan davranış biçimleridir.[1]

Robert Dahl, vatandaşların siyasete katılım yoğunluklarında ve katılım şekillerinde farklılıklar olduğunu ileri sürmüş[2] ve katılımın dört boyutunu ilgi, önemseme, bilgi ve eylem şeklinde sıralamıştır. Bu boyutlardan ilgi, siyasal olayları izleme derecesini; önemseme onlara verilen önem derecesini; bilgi, onlarla ilgili olarak sahip olunan verileri; eylem ise, siyasal kararları etkilemek için gösterilen çabaları başka bir ifade ile siyasal olaylara faal olarak katılmayı ifade etmektedir.[3] Bu bağlamda çalışmada, siyasete katılımın eylem boyutunda yer alan toplumsal hareketler incelenmektedir. Toplumsal hareketler[4], genel olarak, kamusal alandaki biçimsel karar alma mekanizmalarına dâhil olamayan görece güçsüz toplumsal kesimlerin, taleplerini kamuoyuna duyurmak ve karar alıcıları etkilemek için çeşitli ortak eylemlere başvurmalarıyla oluşan toplumsal örgütlenmeler olarak tanımlanmaktadır.[5]

Toplumsal hareketlerde gençliğin yoğun bir şekilde yer aldığı gözlemlenmektedir. Toplumun en dinamik ve en faal kesimi olan gençlik, aynı zamanda toplumu en çok eleştiren kesimdir. Sorumluluğu en düşük düzeyde

---

[1] Ali Öztekin, *Siyaset Bilimine Giriş*, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2003, s. 223, 224.
[2] Robert A. Dahl, *Modern Political Analysis*, Prentice-Hall, New Jersey, 1991, s. 104.
[3] Münci Kapani, *Politika Bilimine Giriş*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1998, s. 131;
Ahmet Taner Kışlalı, *Siyasal Sistemler*, İmge Kitabevi, Ankara, 1998, s. 185, 186.
[4] Toplumsal hareketler kavramı yerine yazında halk hareketleri, protesto hareketleri, siyasal eylemler gibi kavramlar kullanılabilmektedir.
[5] Hayriye Özen; Şükrü Özen, "Kamu Siyasaları ve Toplumsal Hareketler: Türkiye'de Protesto Hareketlerinin Madencilik Siyasasına Etkileri", Amme İdaresi Dergisi, Cilt 43, Sayı 2, Haziran 2010, s. 33-44, s. 34.

bulunduğu için en uç noktalarda dolaşabilen; toplumun en yaratıcı ve en güçlü kesimlerinden biridir.[6] Türkiye'de de yükseköğretim gençliğinin, ülkedeki siyasi iktidarlara destek olmaları ya da onun izlediği siyasete karşı çıkmaları, sadece o iktidarların geleceklerini belirlemede değil, siyasal rejimin kaderi üzerinde de rol oynayan önemli etkenlerden biri olmuştur.[7] Bu çerçevede, çalışmanın konusu siyasete katılma biçimi olarak toplumsal hareketlerdir. Çalışmada, Türk siyasi hayatında koalisyon hükümeti olmayan dönemlerde yaşanan, gençlerin yoğun bir şekilde yer aldığı, iki farklı ve önemli toplumsal hareket ele alınıp; karşılaştırmalı olarak incelenmektedir. Çalışmada ele alınan toplumsal hareketlerden ilki Demokrat Parti (DP) iktidarı döneminde yaşanan ve 28 Nisan'da İstanbul Üniversitesinde başlayıp 29 Nisan'da Ankara Üniversitesine sıçrayan öğrenci olaylarıdır. Çalışmada ele alınan diğer toplumsal hareket ise, Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP) hükümeti döneminde yaşanan ve gerek ulusal gerekse uluslararası basında oldukça geniş bir yer tutan Gezi Parkı olaylarıdır. Yazarın bu konuyu seçme nedeni, demokrasinin işleyişinde siyasal katılımın öneminden yola çıkarak, Türk Siyasi hayatında yaşanmış iki önemli toplumsal hareketin Türk demokrasisi açısından önemimin karşılaştırmalı olarak ortaya konmak istenmesidir.

Çalışma planı ise şu şekilde tasarlanmıştır. Öncelikle çalışmanın analitik yapısı, yöntemi, kavramsal ve kuramsal çerçevesi ortaya konmuş; ardından ele alınan iki toplumsal hareket, nedenleri, gelişimi ve farklı kesimlerin olaylara yaklaşımı açısından objektif bir şekilde kaleme alınmıştır. Son olarak ise, çalışmada ele alınan toplumsal hareketler, çalışmanın yazarının değerlendirmeleri çerçevesinde karşılaştırmalı olarak analiz edilmiştir.

## 1.1. Çalışmanın Analitik Yapısı

Siyasete katılma biçimi olarak toplumsal hareketlerin incelendiği çalışmada şu sorular irdelenmiştir: Demokrasilerde toplumsal hareketler halkın katılımı açısından ne kadar önemlidir? Demokrasilerde toplumsal hareketler gerekli midir? İyi

[6] Emre Kongar, *Demokrasi ve Kültür*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2005, s.143.
[7] Şerafettin Turan, *Türk Devrim Tarihi 4. Kitap Çağdaşlık Yolunda Yeni Türkiye (14 Mayıs 1950-27 Mayıs 1960),* Bilgi Yayınevi, Ankara, 1999, s. 203.

bir demokraside siyasal katılım hangi boyutta gerçekleşmelidir? 28 Nisan 1960 öğrenci olayları ile Gezi Parkı olayları arasında benzerlik ve farklılıklar nelerdir? Çalışmada ele alınan toplumsal hareketler amacına ulaşabilmiş midir? Tek parti hükümetlerinin mevcut toplumsal hareketlere tepkisi nasıl olmuştur? Gerek toplumsal hareketleri gerçekleştirenler, gerekse mevcut iktidarlar, olaylar sırasında ne kadar demokratik bir tutum sergilemişlerdir? Mevcut toplumsal hareketler, toplumun seçkin kesimi tarafından nasıl değerlendirilmiştir?

Çalışmada, yukarıda yer alan sorularla ilişkili olarak, koalisyon hükümetleriyle yönetilmeyen demokrasilerde, siyasete eylem boyutunda katılım demokrasinin işleyişi açısından gerekli midir sorusu araştırılacaktır. Bu soruyla bağlantılı çalışmanın ana hipotezi; "Halkın, seçim dönemleri dışında, hoşnut olmadığı hükümet politikalarına, toplumsal hareketler ile tepki göstermesi, demokrasinin işleyişi açısından gereklidir." şeklinde formüle edilmektedir. Bu ana hipotezi destekleyen çalışmanın ikincil hipotezleri ise şu şekilde sıralanabilmektedir: "Demokrasilerde toplumsal hareketler halkın siyasete katılımı açısından önemlidir." "28-29 Nisan 1960 olayları ile Gezi Parkı olayları toplumsal hareketin nedenleri ve içinde yer alanlar, yürütme organının olaylara yaklaşımı ve muhalefetin olaylar üzerindeki etkisi açısından birbirine benzemektedir." "Ele alınan toplumsal hareketlerde siyasi iktidarların hareketi yorumu birbirine benzemektedir." "28-29 Nisan 1960 olayları ile Gezi Parkı olaylarında toplumsal hareketi mevcut iktidarlar tırmandırmıştır." "Gezi Parkı olaylarına katılanların cinsiyetleri, yaşları, eğitim durumları, doğdukları bölge, çalışma durumları, hayat tarzları ve etnik kökenleri eylemlerle ilgili taleplerini etkilemektedir." "28-29 Nisan 1960 olayları ile Gezi Parkı olayları yeni toplumsal hareketlerin içinde yer almaktadır."

Bu hipotezlerin sınanmasıyla amaçlanan şey, Türkiye'de gerçekleşmiş olan iki önemli toplumsal hareketin, müzakereci demokrasi kuramı bağlamında değerlendirilmesidir. Bu amaç doğrultusunda çalışmada, Nisan 1960 olayları, Gezi Parkı olayları, siyasal katılım, toplumsal hareketler, demokrasi ve demokrasinin bir alt başlığı olarak müzakereci demokrasi konuları ele alınmaktadır.

Mevcut yazın incelendiğinde Türkiye'de toplumsal hareketler ile ilgili çok fazla karşılaştırmalı çalışmanın yapılmadığı gözlemlenmiştir. Çalışma öncelikle yazında yer alan bu boşluğu doldurma amacı taşımaktadır. Bu bağlamda, çalışmanın siyaset bilimi açısından önemi de, yazındaki boşluğun, Türkiye'de yaşanan ve çalışmada ele alınıp incelenen iki önemli toplumsal hareketi örnek alarak, karşılaştırmalı olarak açıklanacak olmasıdır. Çalışmada, toplumsal hareketler, siyasete katılımın bir şekli olarak ele alınıp incelenmesinin yanında, birbirinden farklı zamanlarda yaşanmış iki toplumsal harekete yaklaşımda, farklı iktidarların tutumları arasındaki benzerlikler ve farklılıklar ortaya konmuştur. Bu noktada yazar tarafından, yürütme organının toplumsal hareketi yorumu karşılaştırmalı olarak derinlemesine bir şekilde analiz edilmiş; eylemciler ve olayların nedenleri arasında karşılaştırma yapılmakla birlikte; muhalefet ile ulusal ve uluslararası kurum ve örgütlerin yaklaşımları hakkında genel bilgiler verilmiştir. Ayrıca çalışmada, gazete manşetleri üzerinden yapılan değerlendirmelerle, her iki dönemde, medyanın olaylar üzerindeki etkisi ortaya konmuştur.

Çalışmada, örnek olarak seçilen iki toplumsal hareket mevcut yazından, gazete arşivlerinden, anı kitaplarından ve görüşmelerden elde edilen bilgilerden yararlanılarak kaleme alınmıştır. Seçilen toplumsal hareketlerden ilki 28 Nisan 1960 olayları; diğeri Gezi Parkı olaylarıdır. Bu iki olayın seçilme nedenleri ise, her iki olayın da tek parti hükümeti döneminde gerçekleşmiş olması, hükümete ve onun siyasalarına bir tepki niteliği taşıması, Türk demokrasisi ve siyasal katılım açısından önemli bir yerlerinin olması, hareketlerde özellikle gençlerin ağırlıklı olarak yer alması ve son olarak her iki olayda da iktidarların benzer yaklaşımları benimsediğinin düşünülmesidir.

Çalışmada, ele alınan toplumsal hareketler, siyasete katılımın bir şekli olarak ele alınıp incelendiğinden, siyasete tüm vatandaşların faal olarak katılması gerektiğini savunan müzakereci demokrasi kuramı çalışmanın kuramsal çerçevesini oluşturmaktadır. Mevcut demokrasi kuramları arasından müzakereci demokrasi kuramının seçilmesinin nedeni, çalışmada ele alınan siyasete katılım biçimi olarak toplumsal hareketlerin demokrasi ile ilişkisini anlamada bu kuramın diğerlerine göre

daha açıklayıcı olmasıdır. Müzakereci demokrasi kuramının, toplumsal hareketleri, demokrasinin gerçekleşmesinde bir araç olarak görmesi bu seçimi doğrular niteliktedir. Müzakereci demokrasi kuramı, çalışmada ele alınan toplumsal hareketleri yorumlarken kullanılacak olup; Türk demokrasisinin müzakereci demokrasiye uygun olup olmadığı çalışmanın kapsamında yer almamaktadır.

## 1.2. Yöntem

Çalışmada öncelikle ve çalışma süresince yazın taraması yapılmıştır. Yazın taramasında çalışma konusu ile ilgili ulusal ve yabancı kitapların incelenmesine ek olarak, ele alınan toplumsal hareketlerin yer aldığı ulusal basın gazete haberleri ve makaleler de incelenerek değerlendirmeler yapılmıştır. İncelenen gazete haberlerinin seçiminde, 1960 ve/veya 2013 yıllarında yayın yapan gazeteler arasında, toplam yayın yılı ve ortalama satış rakamı dikkate alınarak; ele alınan olaylara farklı bakış açıları ile yaklaşan gazeteler tercih edilmiştir. Ayrıca 28 ve 29 Nisan'da İstanbul ve Ankara'da başlayan olaylar, 1960 ihtilalinden sonra Yassıada Mahkemesi'nde görüldüğünden, bu olaylar anlatılırken mahkeme tutanaklarından faydalanılmıştır. Çalışmada bu tutanaklar, iddianame, tanık ve sanık ifadeleri göz önüne alınarak analiz edilmiş ve çok yönlü olarak çalışmaya aktarılmıştır. Başka bir ifade ile iddianamenin yanlı olabileceğini düşünen çalışmanın yazarı, sanık ve tanık ifadelerini dikkate alarak; tanık ve sanık ifadeleri ile doğrulanan bilgileri çalışmaya aktarmıştır. Çalışmada, ayrıca, ele alınan toplumsal hareketlerin açıklanmasında, anı kitaplarından faydalanılmıştır. Anı kitabının yazarının, sübjektif bir şekilde olayları değerlendireceğini dikkate alan çalışmanın yazarı, farklı siyasi görüşlerde yer alan kişilerin anılarından yararlanarak olayları objektif bir şekilde sunmaya çalışmıştır.

Yazın taraması ile elde edilen bilgiler ışığında verilerin değerlendirilmesi amacıyla ise nitel ve nicel analiz teknikleri birlikte kullanılmıştır. Nitel analiz yapılırken verilerin bir kısmı görüşme yöntemiyle toplanmış; ayrıca örnek olay incelemesi yönteminden ve içerik analizinden yararlanılmıştır. Örnek olay incelemesi, evrendeki belli bir birimin, derinliğine ve genişliğine, kendisi ve çevresi ile olan ilişkilerini belirleyerek, o birim hakkında derinlemesine bir yargıya varmayı

amaçlayan tarama düzeni olarak tanımlanabilmektedir.[8] Bu çerçevede, çalışmada örnek olay olarak seçilen 28-29 Nisan 1960 öğrenci olayları ile Gezi Parkı olayları derinlemesine bir şekilde incelenmiştir. Ele alınan bu toplumsal hareketlerin derinlemesine analiz edilebilmesi açısından görüşme yönteminden yararlanılmıştır. Görüşme metodu sadece çalışmada ele alınan toplumsal hareketlerin her ikisine de katılan veya tanıklık eden seçkinlere uygulanmıştır. Bu bağlamda çalışmada görüşmenin evrenini, 28 Nisan 1960 öğrenci olayları ile Gezi Parkı Olaylarına tanıklık eden bürokratlar, siyasiler, gazeteciler, sanatçılar ve öğretim üyeleri oluşturmaktadır. Ulaşılabilirlik, zaman ve kaynak kısıtlarından dolayı tüm evrenle görüşmek mümkün olmamıştır. Ayrıca görüşme talebini tüm görüşmecilerin kabul etmeyebileceği de göz önüne alındığında, kolayda örnekleme metodu tercih edilerek, görüşme talebini kabul eden katılımcılarla görüşülmüştür. Görüşmeler bizzat çalışmanın yazarı tarafından yüz yüze, telefon veya elektronik posta ile yapılmıştır.

Görüşme yapılacak kişiler belirlenirken, her iki olaya da tanıklık etmiş ve 1960 olayları sırasında en az 18 yaşında olan (en az 1942 doğumlu) seçkinler tespit edilip iletişime geçilmiştir. Bu çerçevede Ruşen Keleş, Rahmi Turan, Nevzat Yalçıntaş, Emre Kongar, Yalçın Toker, Rahmi Koç, Güngör Uras, Halil İnalcık, Mehmet Barlas, Hüseyin Hatemi, Güneri Civaoğlu ve Ayşe Kulin'in elektronik posta adreslerine yollanan bir posta ile çalışmadan kısaca bahsedilmiş ve görüşme talep edilmiştir. Trakya Üniversitesi öğretim üyesi Gökhan Sönmezler vasıtasıyla, Nihat Falay ile telefon görüşmesi gerçekleştirilmiş ve Falay'ın görüşme talebini kabul etmesi üzerine Karaköy'de kendisiyle görüşülmüştür. Elektronik posta ile iletişim kurulan Ruşen Keleş görüşme talebini kabul etmiş ve kendisiyle Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesinde görüşülmüştür. Keleş olaylar sırasında yurtdışında olduğunu belirterek; görüşme yapılabilecek Altan Öymen'in telefon numarasını çalışmanın yazarı ile paylaşmıştır. Altan Öymen ile ise telefon görüşmesi gerçekleştirilmiş ve çalışmada bu görüşmeye yer verilmiştir. Ayrıca, görüşme sırasında Altan Öymen tarafından tavsiye edilen kitaplara ulaşılarak; bu kaynaklardan da faydalanılmıştır. Nevzat Yalçıntaş'a yollanan elektronik postaya danışmanı tarafından dönüş yapılmış

[8] Niyazi Karasar, *Bilimsel Araştırma Yöntemi*, Nobel Yayın, Ankara, 2000, s. 86.

ve görüşme, Yalçıntaş'ın isteği üzerine, Mehmet Cemal Çiftçigüzeli'nin de katılımıyla Yalçıntaş'ın Nişantaşı'ndaki evinde gerçekleştirilmiştir. Emre Kongar, cevap olarak yolladığı elektronik postada çalışmada ele alınan olayları anlattığı kitapları ve makaleleri olduğunu belirterek, bunlardan faydalanılmasını tavsiye etmiş ve görüşme talebini kabul etmemiştir. Görüşme talebiyle ilgili yollanan diğer elektronik postalara ise geri dönüş olmamıştır. Yapılan görüşmeler ve görüşmelerde önerilen kaynakların yeterli görülmesi üzerine daha fazla kişiyle iletişime geçilmemiştir.

Görüşmeler kırkbeş dakika ile iki saat arasında sürmüş; görüşmede yarı-yapılandırılmış görüşme yöntemi kullanılmıştır. Bu çerçevede çalışmanın yazarının hazırladığı bir soru formu bulunmuş; ancak katılımcının ilgi ve bilgisine göre, genel çerçeve içerisinde, farklı sorular sorularak derinlemesine bir görüşme yapılmıştır. Yazarın hazırladığı Nisan 1960 olayları ile Gezi Parkı olaylarına ilişkin sekiz adet görüşme sorusu açık uçlu olarak tasarlanmıştır. Hiçbir ayrıntıyı dikkatten kaçırmamak için, katılımcının rızası alınarak, görüşmede kayıt cihazı kullanılmış ve görüşmeden sonra bu kayıtlar dinlenerek görüşmelerin transkripsiyonları yapılmıştır. Katılımcılar isimlerinin çalışmada kullanılmasına izin vermiştir.

Görüşme sürecinde yazar çeşitli sorunlarla karşılaşmıştır. Yaşanan sorunlardan ilki görüşme talebinde bulunulan kişilerin yoğunlukları sebebiyle talebi olumlu karşılamamasıdır. Bu çerçevede, örneğin, Deniz Baykal ve Hüsamettin Cindoruk ile görüşme yapılabilmesi amacıyla Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) Edirne milletvekili Okan Gaytancıoğlu'nun danışmanı Egemen Ilgın ile iletişime geçilmiş ve görüşme soruları kendisine yollanmıştır. Ancak, Deniz Baykal ve Hüsamettin Cindoruk ile talep edilen görüşme, yoğunlukları sebebiyle katılımcılar tarafından kabul edilmemiştir. Karşılaşılan sorunlardan ikincisi, görüşme yapılmak istenen kişilerin elektronik posta adreslerine ulaşılabildiğinden, sadece bu yolla iletişim kurulabilmiş ve birçoğu gönderilen elektronik postaya olumlu ya da olumsuz bir yanıt vermemiştir. Bu noktada, yazar tarafından tespit edilen elektronik posta adreslerinin, görüşme talebinde bulunulan kişiler tarafından faal olarak kullanılıp kullanılmadığı, postanın kendilerine ulaşıp ulaşmadığı kontrol edilememiştir.

Örnek olay incelemesi ve görüşme yöntemleriyle çalışmada ele alınan toplumsal hareketler açıklandıktan sonra, Nisan 1960 öğrenci olayları ile Gezi Parkı olaylarında mevcut iktidarların toplumsal hareketi yorumunu ortaya koymak amacıyla, nitel bir veri analiz tekniği olan içerik analizi kullanılmıştır. İçerik analizi kalıpları, temaları, önyargıları ve anlamları tespit etmek amacıyla belirli bir materyalin dikkatlice, ayrıntılı ve sistematik olarak incelenmesi ve yorumlanması olarak tanımlanmaktadır. İçerik analizi, metnin içinde bazı öğelerin ne sıklıkta yer aldığının belirlendiği nicel içerik analizi ile kodlar ve temalar üzerinden giderek anlamlar üzerinde yoğunlaşan nitel içerik analizi olarak ikiye ayrılmaktadır.[9] Çalışmada nitel ve nicel içerik analizleri birlikte kullanılmıştır. Bu çerçevede Başbakan Adnan Menderes ile Başbakan Recep Tayyip Erdoğan'ın çalışmada ele alınan toplumsal hareketler ile ilgili yaptıkları ve ulaşılabilen tam metin konuşmaları, ilkin, kullandıkları kelime ve kavramların tekrar sayılarından hareketle nicel içerik analizi ile değerlendirilmiş ve yorumlanmıştır. Ardından, nitel içerik analizi yapılabilmesi amacıyla belirlenen, "iktidarın toplumsal hareketi yorumu" temasından hareketle incelenen metinler okunmuş ve ilgili kodlar oluşturulmuştur. Analizin belirtilen temasına ilişkin seçilen kodlar, ne yapılmalı/talepleri, geçmiş iktidarların (özellikle CHP) yaptıklarının eleştirilmesi, gösterilerin gerçek amacı, iktidar olarak genel yaklaşımları, yaşananların ve göstericilerin değerlendirilmesi, olaylarda muhalefetin etkisi/değerlendirilmesi, Taksim Projesi/Tahkikat Komisyonu, olaylara yaklaşımları, geçmiş ve gelecek icraatları, olayların çıkış sebebi olmak üzere on tanedir. Kodlama işlemi Maxqda Pro 12 programı kullanılarak, Menderes ve Erdoğan'ın konuşmalarının cümle ve paragraf bazında değerlendirilmesi ile gerçekleştirilmiş; sonuçlar, adı geçen programda çapraz tablolar ve betimsel analiz yöntemiyle elde edilmiştir.

Çapraz tablolar ve betimsel analiz sonuçlarına ek olarak, belirlenen kodların tekrar sayılarına göre, Menderes ve Erdoğan'ın çalışmada ele alınan konuşmalarının birbiriyle ne kadar örtüştüğü Maxqda Pro 12 programında benzerlik analizi (similarity analysis) yapılarak değerlendirilmiştir. Benzerlik analizi, benzerlik ölçümü (similarity measures) ve uzaklık ölçümü (distance measures) olmak üzere iki şekilde

[9] Hüseyin Bal, *Nitel Araştırma Yöntem ve Teknikleri*, Sentez Yayıncılık, Bursa, 2016, s. 258-260.

yapılabilmektedir. Benzerlik ölçümünde var olan kodlara odaklanılmakta; uzaklık ölçümünde ise kod frekansları dikkate alınmaktadır. Benzerlik ölçümü metinler arasında farklı kodlamaların olması durumunda daha anlamlı olmaktadır. Çalışmada ise ele alınan konuşmalar için aynı kodlar belirlendiğinden, kod frekanslarına odaklanan uzaklık ölçümünün kullanımı daha faydalı görülmüştür. Uzaklık ölçümü için de sapmaların karelerinin toplamına odaklanan Karesel Öklit Uzayı Uzaklığı (Squared Euclidean Distance) ile sapmaların mutlak değerlerinin toplamına odaklanan Blok Uzaklığı (Block Distance) olmak üzere iki yöntem bulunmaktadır. Karesel Öklit Uzayı Uzaklığı çok boyutlu uzayda geometrik uzaklığı göstermekte ve en sık kullanılan uzaklık ölçüsü olmaktadır. Blok uzaklığı ise değişkenler arasında korelasyon (ilişki) olmadığını varsaymakta; ilişki olması durumunda ise hatalı sonuçlar verebilmektedir.[10] Her iki analizde de sıfır değeri kod frekansları açısından metinler arasında hiçbir fark olmadığını göstermektedir. Bu noktada, analizin kelime ve cümlelerin benzerliğini ölçmediği, kodların tekrar sayılarına odaklanıldığı dikkatten kaçırılmamalıdır. Çalışmada ele alınan tüm konuşmalar mevcut toplumsal hareketleri yorumladığından, değişkenler arasında ilişkinin olduğu kabul edilerek karesel öklit uzayı uzaklığı yöntemi tercih edilmiş ancak ilişki olmadığı varsayılması durumunda çıkacak sonuçlar da blok uzaklığı analizi yapılarak yorumlanmıştır. Çünkü her ne kadar ele alınan tüm konuşmalar bir toplumsal hareketi yorumlasa da, iki toplumsal hareketin, iki farklı kişi tarafından yorumu söz konusudur ve yazar tarafından değişkenler arasında ilişki olmadığı kabul edilerek yapılacak bir yorum da gerekli görülmüştür.

Nitel veri toplama ve analizi yöntemleri dışında çalışmada nicel araştırma yöntemlerinden de yararlanılmıştır. Gezi Parkı olayları ile gazete haberleri incelenirken KONDA Araştırma ve Danışmanlık Şirketi tarafından 6-7 Haziran günleri arasında gezi parkı alanına eşit bir şekilde dağılıp; iki saatte bir 400 kişi ile görüşülerek, toplam 4411 kişiyle anket yapıldığı tespit edilmiş ve şirketten anket verilerinin ham hali talep edilmiştir. KONDA Araştırma ve Danışmanlık Şirketi

[10] Azize Cemile Günay Atbaş, *Kümeleme Analizinde Küme Sayısının Belirlenmesi Üzerine Bir Çalışma*, (Ankara Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstatistik Anabilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 2008, s. 13-14.

bilimsel çalışmaları desteklemek amacıyla, hiçbir ücret talebinde bulunmadan, verileri çalışmanın yazarı ile paylaşmıştır. Ham veriler yazar tarafından düzenlenerek, STATA 14.1 programında analiz edilmiştir. Analiz sonucunda elde edilen betimsel istatistik sonuçları çalışmanın ilgili kısımlarında kullanılmış; ayrıca söz konusu katılımcıların genel niteliklerinin istekleri üzerinde istatistiki olarak anlamlı bir etkisi olup olmadığı da ikili (binary) lojistik regresyon analiziyle incelenmiştir. Anlamlı etkiye sahip genel niteliklerin, istekleri ne düzeyde etkilediği ise marjinal etki hesaplaması yapılarak tahmin edilmiştir. Bu çerçevede lojistik regresyon analizi ile "Gezi Parkı olaylarına katılanların cinsiyetleri, yaşları, eğitim durumları, doğdukları bölge, çalışma durumları, hayat tarzları ve etnik kökenleri eylemlerle ilgili taleplerini etkilemektedir." hipotezi sınanmıştır. Ayrıca, yaşın bağımlı değişkenler üzerinde kuadratik bir etkisinin olup olmadığının belirlenmesi açısından, gözlemlerin yaşlarının karesi alınarak yeni bir bağımsız değişken oluşturulmuş; bu çerçevede tüm bağımlı ve bağımsız değişkenler arasındaki ilişki analiz edilmiştir.

Sonuç olarak, çalışmada yazın taraması dışında nitel ve nicel araştırma yöntemleri birlikte kullanılarak, incelenen iki olay derinlemesine analiz edilmiş; olaylar arasında benzerlikler ve farklılıklar ortaya konulmuş ve yorumlanmıştır. Bu bağlamda, çalışmada ele alınan toplumsal hareketlerden yola çıkarak müzakereci demokrasi kuramı çerçevesinde ortaya konulan hipotezler sınanmıştır.

## 1.3. Yazın

Çalışmada ele alınan toplumsal hareketler bağlamında yazın incelendiğinde, Gezi Parkı olayları ile ilgili birçok kitap ve makalenin bulunduğu; ancak 28-29 Nisan 1960 öğrenci olaylarına ilişkin çok fazla kaynak bulunmadığı dikkat çekmiştir. 1960 yılında gerçekleşen öğrenci olaylarına, genellikle, Türk siyasi hayatının incelendiği kitaplarda kısaca değinilmiştir. Bu çerçevede, Cem Eroğlu "Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi" [11] ; Bayram Kaçmazoğlu "Demokrat Parti Dönemi Toplumsal Tartışmaları"[12]; İlbeyi Özer, "Demokrat Parti Dönemi Siyasi ve Sosyal Hayat"[13] isimli

[11] Cem Eroğul, *Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi*, Yordam Kitap, İstanbul, 2014.
[12] H. Bayram Kaçmazoğlu, *Demokrat Parti Dönemi Toplumsal Tartışmaları*, Doğu Kitabevi, İstanbul, 2012.
[13] İlbeyi Özer, *Demokrat Parti Dönemi Siyasi ve Sosyal Hayat*, İskenderiye Kitap, İstanbul, 2015.

kitaplarında olaylar hakkında kısaca bilgi vermişlerdir. Şevket Süreyya Aydemir ise, "İhtilalin Mantığı ve 27 Mayıs İhtilali"[14] ile "Menderes'in Dramı"[15] isimli kitaplarında Adnan Menderes, Celal Bayar, İsmet İnönü gibi dönemin önemli isimlerinin konuşmalarına da atıfta bulunarak, olaylar hakkında değerlendirmelerde bulunmuştur. Nisan 1960 öğrenci olaylarına ilişkin ayrıntılı açıklamalara ise anı kitaplarından ulaşılmıştır. Ali Fuad Başgil "Yakın Maziden Hatıra Kırıntıları"[16] ile "27 Mayıs İhtilali ve Sebepleri"[17] isimli kitaplarında olayların çıkış sebebi ve gelişimini anlatırken; Alpaslan Işıklı "Gün Doğmadan"[18]; Yalçın Toker "İhtilaller, Darbeler Arasında Gazetecilik ve Kitapçılık Anılarım"[19]; Nesrin Turhan "İhtilalin Süvarisi"[20] isimli kitaplarında olayları kaleme almışlardır. Altan Öymen "…Ve İhtilal" kitabında olayların çıkmasında etkili olan sebepleri ve olayların gelişimini ayrıntılı olarak okuyucusu ile paylaşmıştır.[21] Menderes'in yakın çevresinde yer alan Mükerrem Sarol, iki cilt halinde yayımlanmış "Bilinmeyen Menderes" isimli kitaplarında olayların gelişimini yaşadıklarından yola çıkarak anlatmıştır.[22] 29 Nisan olaylarının yaşandığı sırada Ankara Üniversitesi'nde öğrenci olan Emre Kongar ise, bu konuda yayımlanmış makaleleri dışında, "Herkesten Bir Şey Öğrendim" ve "Babam, Oğlum ve Torunum" kitaplarında yaşadıklarını kaleme almıştır.[23] Nisan 1960 öğrenci olayları ile ilgili yazındaki bir diğer önemli kaynak ise, Emine Gürsoy Naskali tarafından hazırlanan ve dört cilt halinde yayımlanan "Yassıada Zabıtları-III İstanbul-Ankara Olayları Davası" başlıklı, olaylarla ilgili mahkeme tutanaklarının yazarca değiştirilmeden, orijinal haliyle yer verildiği eser olmuştur.[24] 1960 yılında gerçekleşen öğrenci olayları ile ilgili

---

[14] Şevket Süreyya Aydemir, *İhtilalin Mantığı ve 27 Mayıs İhtilali*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1990.
[15] Şevket Süreyya Aydemir, *Menderes'in Dramı?*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2016.
[16] Ali Fuad Başgil, *Yakın Maziden Hatıra Kırıntıları*, Yağmur Yayınları, İstanbul, 2012.
[17] Ali Fuad Başgil, *27 Mayıs İhtilali ve Sebepleri*, Kubbealtı Neşriyatı, İstanbul, 2014.
[18] Alpaslan Işıklı, *Gün Doğmadan*, İmge Kitabevi, Ankara, 2006.
[19] Yalçın Toker, *İhtilaller, Darbeler Arasında Gazetecilik ve Kitapçılık Anılarım*, Toker Yayınları, İstanbul, 2010.
[20] Nesrin Turhan, *İhtilalin Süvarisi*, Doğan Kitap, İstanbul, 2004.
[21] Altan Öymen, *... Ve İhtilal*, Doğan Kitap, İstanbul, 2013.
[22] Mükerrem Sarol, *Bilinmeyen Menderes*, Cilt 1, İnkılap Kitabevi, İstanbul, 2014; Mükerrem Sarol, *Bilinmeyen Menderes*, Cilt 2, İnkılap Kitabevi, İstanbul, 2014.
[23] Emre Kongar, *Herkesten Bir Şey Öğrendim*, Söyleşi: Feridun Andaç, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2013; Emre Kongar, *Babam, Oğlum ve Torunum*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2016.
[24] Emine Gürsoy Naskali, *Yassıada Zabıtları-III İstanbul-Ankara Olayları Davası*, Cilt 1, Kitabevi, İstanbul, 2008; Emine Gürsoy Naskali, *Yassıada Zabıtları-III İstanbul-Ankara Olayları Davası*, Cilt 2, Kitabevi, İstanbul, 2008; Emine Gürsoy Naskali, *Yassıada Zabıtları-III İstanbul-Ankara Olayları Davası*, Cilt 3, Kitabevi, İstanbul, 2008; Emine Gürsoy Naskali, *Yassıada Zabıtları-III İstanbul-Ankara Olayları Davası*, Cilt 4, Kitabevi, İstanbul, 2008.

yazılmış çeşitli makalelerde bulunmaktadır. Bu çerçevede, Sedef Bulut "Üçüncü Dönem Demokrat Parti İktidarı (1957-1960): Siyasi Baskılar ve Tahkikat Komisyonu" başlıklı makalesinde ağırlıklı olarak olayların ana sebebi olarak görülen Tahkikat Komisyonu üzerinde durup olaylarla ilgili bilgi verirken;[25] Pınar Kaya Özçelik "Demokrat Parti'nin Demokrasi Söylemi" isimli makalesinde olaylardan ziyade olayların sebeplerinden bahsetmiştir.[26] Serdar Şahinkaya "29 Nisan 1960'da Siyasal Bilgiler Fakültesi ve Adım Adım 27 Mayıs"[27]; Fehmi Yavuz "Siyasal Bilgiler Fakültesi (Mülkiye) Anılarım"[28] başlıklı makalelerinde Ankara'da yaşanan olayları aktarmışlardır.

Gezi Parkı olaylarının ise değerlendirildiği birçok kitap ve makale bulunmaktadır. Emre Kongar ve Aykut Küçükkaya'nın birlikte kaleme aldığı "Gezi Direnişi"[29], Ahmet Sever'in "Abdullah Gül ile 12 Yıl"[30], Atilla Yayla'nın "Gezi Parkından Tahrir Meydanına #Diren Demokrasi[31]", Eda Yiğit'in "Gezi Direnişi"[32] ve Taner Özek'in "Gezi Parkı Çocukları"[33] eserleri Gezi Parkı olaylarının ele alındığı kitaplardan bir kısmını oluşturmaktadır. Yaşar Aydın "Reflections on the Gezi Park Protests in Turkey – Socio-Political Factors and Subjective Motives"[34] başlıklı makalesinde özellikle Gezi Parkı olaylarının ortaya çıkma sebepleri üzerinde dururken; Vehbi Bayhan "Yeni Toplumsal Hareketler ve Gezi Parkı Direnişi"[35] isimli makalesinde olayları yeni toplumsal hareketler bağlamında incelemiştir. Christian Johannes Henrich ve Alica Henrich "Gezi Park Protest 2013: Eine Analyse" başlıklı

---

[25] Sedef Bulut, "Üçüncü Dönem Demokrat Parti İktidarı (1957-1960): Siyasi Baskılar ve Tahkikat Komisyonu", *Akademik Bakış*, Cilt 2, Sayı 4, s. 125-145, Yaz 2009.
[26] Pınar Kaya Özçelik, "Demokrat Parti'nin Demokrasi Söylemi", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, Cilt 65, Sayı 3, s. 164-187, 2010.
[27] Serdar Şahinkaya, "29 Nisan 1960'da Siyasal Bilgiler Fakültesi ve Adım Adım 27 Mayıs", *Mülkiye Dergisi*, Cilt 34, Sayı 267, s. 97-121, Ankara, 2010.
[28] Fehmi Yavuz, "Siyasal Bilgiler Fakültesi (Mülkiye) Anılarım", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, Cilt 37, Sayı 1, s. 17-28, Ankara, 1982.
[29] Emre Kongar; Aykut Küçükkaya, *Gezi Direnişi*, Cumhuriyet Kitapları, İstanbul: 2013.
[30] Ahmet Sever, *Abdullah Gül ile 12 Yıl*, Doğan Kitap, İstanbul, 2015.
[31] Atilla Yayla, *Gezi Parkından Tahrir Meydanına #Diren Demokrasi*, Kaldırım Yayınları, İstanbul, 2013.
[32] Eda Yiğit, *Gezi Direnişi*, Atam Yayınları, İstanbul, 2013.
[33] Taner Özek, *Gezi Parkı Çocukları*, Ütopya Yayınevi, Ankara, 2013.
[34] Yaşar Aydın, "Reflections on the Gezi Park Protests in Turkey – Socio-Political Factors and Subjective Motives", Orient I, 55. Jahrgang, s.11-16, 2014.
[35] Vehbi Bayhan, "Yeni Toplumsal Hareketler ve Gezi Parkı Direnişi", *Birey ve Toplum Dergisi*, Cilt 4, Sayı 7, s. 23-57, Bahar 2014.

makalelerinde Gezi Parkı olaylarını incelemişler; protestoların çevreci bir mantıkla küçük bir grup tarafından başlatılıp; polis şiddeti sonucu geniş kitlelerin katıldığı ve iktidarın artan baskıcı politikalarına karşı bir direnişe dönüştüğünü belirtmişlerdir.[36] Nilüfer Göle "Gezi – Anatomy of a Public Square Movement"[37], Mehmet Barış Kuymulu "Reclaiming The Right to the City: Reflections on The Urban Uprisings in Turkey"[38], Hayriye Özen ve Özgür Avcı "Her Yer Taksim Her Yer Direniş: Kentsel Bir Hareketin Ulusal Yayılımı"[39] ve Şebnem Cansun "The Gezi Park Protests And Youth In Turkey: Perception Of Hürriyet Columnists"[40] makalelerinde Gezi Parkı olayları ile ilgili değerlendirmelerde bulunmuşlardır.

Kitaplar ve makaleler dışında yazında yer alan yüksek lisans ve doktora tezleri incelendiğinde, 28-29 Nisan 1960 öğrenci olayları ile ilgili çok fazla çalışmanın bulunmadığı, ancak Gezi Parkı olaylarının farklı bilim dalları tarafından ele alındığı görülmüştür. Nisan 1960 öğrenci olayları ile ilgili, Burak Kazan "Türkiye'de Yaşanan Gençlik Hareketleri ve Öğrenci Olayları (1945-1960)" başlıklı yüksek lisans tezinde, gençlik hareketlerinin ülkelerin değişiminde ve gelişimindeki önemini vurgulayıp; bu yıllarda etkili olan gençlik teşkilatlarının olaylardaki etkisi çerçevesinde 28-29 Nisan 1960 öğrenci olaylarının gelişimini kaleme almıştır.[41] Önder Gün, "27 Mayıs Askeri Müdahalesine Doğru DP-CHP Mücadelesinin Zirvesi: 18 Nisan 1960-Tahkikat Komisyonu'nun Kurulması ve Faaliyetleri" isimli yüksek lisans tezinde ağırlıklı olarak, öğrenci olaylarının çıkmasında etkili olan Tahkikat Komisyonu üzerinde dururken olaylara kısaca değinmiştir.[42] Turgay Gülpınar "Şehitliğin İnşası ve İmhası:

---

[36] Christian Johannes Henrich; Alica Henrich, "Gezi-Park Protest 2013: Eine Analyse", *Elektronik Siyaset Bilimi Araştırmaları Dergisi*, Cilt 5, Sayı 2, Haziran 2014.
[37] Nilüfer Göle, "Gezi – Anatomy of a Public Square Movement", *Insight Turkey*, Volume: 15, No: 3, s.7-14, 2013.
[38] Mehmet Barış Kuymulu, "Reclaiming The Right to the City: Reflections on The Urban Uprisings in Turkey", *City*, Vol 17, No 3, s.274-278, 2013.
[39] Hayriye Özen; Özgür Avcı, "Her Yer Taksim Her Yer Direniş: Kentsel Bir Hareketin Ulusal Yayılımı", *Atılım Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 3, Sayı 1-2, s. 31-45, Ankara, 2013.
[40] Şebnem Cansun, "The Gezi Park Protests And Youth In Turkey: Perception Of Hürriyet Columnists", *International Journal of Social Sciences And Humanity Studies*, Vol 6, No 1, s.92-105, 2014.
[41] Burak Kazan, *Türkiye'de Yaşanan Gençlik Hareketleri ve Öğrenci Olayları*, (Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Erzurum, 2012.
[42] Önder Gün, *27 Mayıs Askeri Müdahalesine Doğru DP-CHP Mücadelesinin Zirvesi: 18 Nisan 1960-Tahkikat Komisyonu'nun Kurulması ve Faaliyetleri*, (İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 2006.

Turan Emeksiz Örneği" başlıklı yüksek lisans tezinde olayların gelişiminden ziyade, İstanbul'da yaşanan olaylar sırasında hayatını kaybeden Turan Emeksiz'in şehit olarak siyasal kurgu içinde üstlendiği işleve odaklanmıştır.[43]

Gezi Parkı olaylarını, farklı bakış açıları ile analiz eden birçok çalışma bulunmakla birlikte, burada, olayların çalışmada ele alınış biçimine yakın bazı örneklerine yer verilmiştir. Ayşe Sucu, "Manuel Castells'in 'Ağ Toplumu' Çerçevesinde Sosyal Ağlar ve Yeni Toplumsal Hareketler İlişkisi: Gezi Parkı Örneği" isimli doktora tezinde sosyal ağların, Castells'in ağ toplumu çerçevesinde toplumsal hareketler üzerindeki etkisini Gezi Parkı örneği üzerinden incelemiştir.[44] Sami Çöteli "Sosyal Medyanın Yeni Tür Kamusal Alan Yaratması ve Toplumsal Hareketlere Katkıları: Taksim Gezi Parkı Olayları Örneği" başlıklı doktora tezinde sosyal medyada oluşan sanal kamusal alanın, ortaya çıkan yeni toplumsal hareketlere katkıları Gezi Parkı olayları örneği üzerinden yorumlanmıştır.[45] Edibe Deniz Cereb "Framing Taksim Solidarity Platform's Gezi Park Protest: Exploring the Extend of Environmental Concerns ın the Movement" isimli yüksek lisans tezinde çerçeveleme teorisinden hareketle, Taksim Dayanışması Platformunu'nun protestolarındaki çerçevelerini tanımlamayı amaçlamıştır.[46] Reha Bayansar "Yeni Toplumsal Hareketler Çerçevesinde Çevresel Açıdan Gezi Parkı Olayları" başlıklı yüksek lisans tezinde olayları çevreci perspektiften değerlendirmiştir.[47] Yıldırım Tozkoparan'ın, "Gezi Parkı Olaylarının Türk Basınında İşlenişi ve İçerik Analizi (29 Mayıs-20 Haziran 2013) Tarihleri Arasında" isimli yüksek lisans tezinde referans olarak seçilen

---

[43] Turgay Gülpınar, *Şehitliğin İnşası ve İmhası: Turan Emeksiz Örneği*, (Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Yönetimi ve Siyaset Bilimi Anabilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 2012.

[44] Ayşe Sucu, *Manuel Castells'in 'Ağ Toplumu' Çerçevesinde Sosyal Ağlar ve Yeni Toplumsal Hareketler İlişkisi: Gezi Parkı Örneği*, (Maltepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İletişim Bilimleri Anabilim Dalı, Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul, 2016.

[45] Sami Çöteli, *Sosyal Medyanın Yeni Tür Kamusal Alan Yaratması ve Toplumsal Hareketlere Katkıları: Taksim Gezi Parkı Olayları Örneği*, (İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Radyo, Televizyon ve Sinema Anabilim Dalı, Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul, 2015.

[46] Edibe Deniz Cereb, *Framing Taksim Solidarity Platform's Gezi Park Protest: Exploring the Extend of Environmental Concerns ın the Movement*, (İstanbul Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İnsan ve Toplum Bilimleri Anabilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 2014.

[47] Reha Bayansar, *Yeni Toplumsal Hareketler Çerçevesinde Çevresel Açıdan Gezi Parkı Olayları*, (Dumlupınar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Kütahya, 2014.

sekiz gazetenin söylerimden yola çıkarak olayların sunuluş biçimi analiz edilirken;[48] Ece Güneş Sahadetyan "Bir Muhalefet Dili Olarak Gezi Parkı Protestolarının Söylemi" başlıklı yüksek lisans tezinde eylemcilerin sözlerinin iktidar ilişkilerini dönüştürme becerisindeki imkân ve sınırlılıkları ortaya konmaya çalışılmıştır.[49]

Sonuç olarak, 28-29 Nisan 1960 öğrenci olayları ve Gezi Parkı olaylarıyla ilgili yazında birçok çalışma bulunmakla birlikte, karşılaştırmalı bir analizin yapılmadığı ve çalışmanın yazındaki bu boşluğu giderme amacının yerinde olduğu söylenebilmektedir.

[48] Yıldırım Tozkoparan, *Gezi Parkı Olaylarının Türk Basınında İşlenişi ve İçerik Analizi (29 Mayıs-20 Haziran 2013) Tarihleri Arasında*, (Turgut Özal Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 2013.
[49] Ece Güneş Sahadetyan, *Bir Muhalefet Dili Olarak Gezi Parkı Protestolarının Söylemi*, (Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Radyo, Televizyon ve Sinema Anabilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 2015.

# 2. KAVRAMLAR VE KURAMSAL ÇERÇEVE

Çalışmanın temel kavramını demokrasi oluşturmaktadır. İyi yönetim, iyi devlet arayışı üzerinde yükselen demokrasi düşüncesi, siyaset biliminin en eski kavramlarından biridir. Antik Yunan'dan günümüze kadar, bir yandan halkın kimlerden oluştuğu ve halk tarafından yönetimin nasıl olacağı, diğer yandan ise halk için iyi olanın ne olduğu tartışmaları yapılagelmiş[50] ve bu konularda farklı düşünceler ve görüşler ortaya atılmıştır. Başka bir ifadeyle, demokrasi kuramı Platon ve Aristo'ya kadar uzanan bir temel söylemden oluşmakta; demokrasinin birbiriyle uzlaşması olanaksız birçok anlamı bulunmakta; tek ve her zaman geçerli bir demokrasi tanımı yapılamamaktadır. Bu çerçevede, bu bölümde öncelikle demokrasi kavramı açıklanarak, demokrasinin gelişim süreci incelenecek; ardından, yurttaşlık, siyasal katılım, siyasal temsil ve demokrasilerde çoğunluk ilkesi kavramları üzerinde durulacaktır. Kavramlar açıklandıktan sonra ise, çalışmanın kuramsal çerçevesini oluşturan müzakereci demokrasi kuramı ve kuramın uygulanabileceği bir alan olarak kabul edilen toplumsal hareketler ele alınacaktır.

## 2.1. Kavramsal Olarak Demokrasi

Demokrasi sözcüğü ilk defa, Atina'da bir tiranlar hanedanlığını iktidardan indiren ayaklanmalardan sonra, milattan önce beşinci yüzyıldan milattan önce dördüncü yüzyıla geçilirken ortaya çıkmıştır. Yunancada "demos" ve "kratos" sözcüklerinin birleşiminden oluşan demokrasi, yalın olarak siyasi yönetim anlamına gelmektedir.[51] Demokrasi halk tarafından yönetilmeye muhalif olanların, bu tür yönetim biçimini tanımlamak için kullandığı bir terim olmuştur. Kratos esas olarak iktidarın zorbalığını ifade ettiğinden, demokrasi kelimesi tamamen yönetimin zorba

[50] Yavuz Yıldırım, "Demokrasi Demokrasi Dedikleri…", 2005, http://www.birikimdergisi.com/birikim/makale.aspx?mid=43, (23.01.2007).
[51] Bernard Crick, *Demokrasi*, Çeviren: Ümit Hüsrev Yolsal, Dost Yayınevi, Ankara, 2012, s. 21-25.

karakterini göstermek için kullanılmıştır. Halk meclisine dayalı bir siyasi sistemin muhaliflerine göre, demokrasi özgürlüğü tahrip eden bir sistem olarak görülmüştür.[52]

Kelime anlamı olarak demokrasi, "halk iktidarı", iktidarın halka ait olmasını ifade etmektedir. Ancak demokrasiyi anlayabilmek için bu tanım yeterli olmamaktadır. Demokrasi için hem olanı hem de olması gerekeni içeren bir tanıma ihtiyaç duyulmaktadır. Demokrasi, idealleri ile gerçeği arasındaki karşılıklı etkileşimden, olanla olması gerekenin çelişkisinden doğmakta ve bunlar tarafından şekillendirilmektedir. Olan ile olması gereken arasındaki çelişkiye karşın bu iki durum birbirinden ayrılamamaktadır. Yalnız olan üzerine odaklanıldığında ortaya yersiz, uygunsuz, kötü kullanılmış bir gerçekçilik çıkmakta; olması gerekene önem verildiğinde ise idealizme ve yetkincilik engeline takılmak kaçınılmaz gözükmektedir.[53] Bu çerçevede demokrasiyi anlamada ve tanımlamada olan ve olması gereken ayrılmadan bir arada düşünülmelidir.

Aristoteles okulunun devlet şekilleri öğretisine göre demokrasi, çoğunluğun egemen olduğu devlet şekli veya egemenlik şekli olarak tanımlanmaktadır. Bu öğretiye göre demokrasi, temelde, aristokrasi ve oligarşi gibi azınlığa dayanan, monarşi ve tiranlık gibi tek bir bireyin egemenliğine dayanan eski yönetim şekillerinden ayrılmaktadır.[54] Demokrasi, söz konusu dönemde bütün insanları içine almasa bile, yurttaş olarak görülen herkesin yönetimde söz sahibi olmasını ifade etmektedir. Ancak yurttaş olmayanların oy kullanma hakkının olmadığı göz önüne alındığında, bu dönemde bahsedilen çoğunluğun ancak sınırlı bir çoğunluk olduğu söylenebilmektedir.

Antik Yunan'dan günümüze kadar demokrasi düşüncesi önemli bir değişim ve gelişim süreci yaşamıştır. Günümüzde, demokrasi, sekülerleşmiş dünyevi düzen içinde kendini gösteren bir egemenlik şekli olmaktadır. Devlet otoritesini elinde tutma ve kullanmanın somut olarak halka dayanması ve iktidarın halka karşı sorumlu olması

---

[52] Luciano Canfora, *Avrupa'da Demokrasi*, Çeviren: Neşenur Domaniç, Nusret Avhan, Literatür Yayınları, İstanbul, 2006, s. 8.
[53] Giovanni Sartori, *Demokrasi Teorisine Geri Dönüş*, Çevirenler: Tunçer Karamustafaoğlu, Mehmet Turhan, Yetkin Yayınları, Ankara, 1996, s. 8-14.
[54] Manfred G. Schmidt, *Demokrasi Kuramlarına Giriş*, Çeviren: M. Emin Köktaş, Vadi Yayınları, Ankara, 2002, s. 13.

gerekmektedir.[55] Otoriteyi elinde tutma ve kullanma, Antik Yunan devletlerinde, halkın bizzat kendisinin oy kullanarak karar vermesi şeklinde ortaya çıkan doğrudan demokrasi uygulamalarıyla; yirminci yüzyıldan itibaren ise, genellikle, halkın seçtiği kişiler tarafından temsili demokrasi şeklinde gerçekleştirilmektedir. Demokrasilerde yurttaşlar devletin hizmetinde değil, devlet yurttaşların hizmetinde olmaktadır. Demokrasi ancak "hükümet, halk için vardır" ilkesine bağlı kalındığı takdirde yaşayabilecek;[56] hükümetin halkın önüne geçtiği ve yurttaşların devletin hizmetinde görüldüğü durumlarda ise, demokrasinin işlerliğinden söz etmek mümkün olmayacaktır.

Demokrasinin varlığından söz etmek için bir takım unsurların varlığı gereklidir. İlk olarak, kararların halk tarafından veya halkın temsilcileri aracılığıyla alınması gerekmektedir. İkinci olarak, kamu politikasına ilişkin önemli konular hakkındaki temel belirleyici kararlar, en üstün siyasi iktidar tarafından alınmalıdır.[57]

Modern demokrasinin tanımı konusunda Robert Dahl ise, demokrasinin varlığı için en az yedi şart olduğunu belirtmiştir. Birincisi, devlet politikası hakkındaki hükümet kararları üzerindeki kontrol yetkisi anayasal olarak seçilmiş organlarda toplanmalıdır. İkincisi, seçilmiş organlar, baskının nispeten nadir olarak görüldüğü, sık sık yapılan ve dürüstçe idare edilen seçimlerle işbaşına gelmelidir. Üçüncüsü pratik olarak bütün yetişkinler hükümetteki seçimle belirlenen organlara seçilebilme olanağına sahip olmalıdır. Dördüncü olarak vatandaşların geniş tanımlanmış siyasi meselelerle ilgili ciddi cezaların tehdidi olmaksızın kendilerini ifade edebilme olanakları olmalıdır. Beşincisi vatandaşlar alternatif bilgi kaynaklarına ulaşma imkânlarına sahip olmalı, alternatif haber kaynakları var olmalı ve bunlar kanunlar tarafından korunmalıdır. Altıncısı pratik olarak bütün yetişkinler, organların seçiminde oy hakkına sahip olmalıdır. Yedincisi vatandaşlar aynı zamanda bağımsız siyasal

[55] Manfred G. Schmidt, a.g.e., s. 16.
[56] Giovanni Sartori, a.g.e., s. 36.
[57] Mustafa Erdoğan, *Anayasa Hukuku*, Orion Yayınları, Ankara, 2005, s. 107.

partileri ve çıkar guruplarını içine alan nispeten bağımsız kuruluş ve organizasyonları şekillendirebilme hakkına sahip olmalıdırlar.[58]

Özetle, demokrasi, siyasetin doğrudan doğruya ya da vasıtalı olarak, bir çoğunluk tarafından kararlaştırıldığı, çoğunluktan başka türlü düşünen azınlıkların da siyasal temsil hakkının bulunduğu ve bu sayede bir çoğunluk haline gelme imkânına sahip bulunduğu siyasal sistem olarak tanımlanabilmektedir.[59] Yine demokrasi, genel, özgür, eşit seçim hakkı, partiler arası rekabet, tüm yurttaşlar için sağlıklı bilgi edinme, düşünme, muhalefet ve koalisyon özgürlüğü, oy hakkı sayesinde yöneticilerin düzenli olarak seçimle gelme, seçimle gitme imkânına sahip olduğu bir yönetim biçimi olarak da tanımlanabilmektedir.[60]

### 2.1.1. Demokrasinin Gelişim Süreci

Demokrasinin ortaya çıkışı Antik Yunan siyasal düşüncesine dayanmaktadır. Antik Yunan siyasal düşüncesi site ya da şehir devleti denen polis ortamında oluşmuş; Yunan polisleri değişik siyasal yönetimlerden geçerek gelişmişlerdir. Gelişmelerini tamamladıktan sonra ilk olarak krallık ile yönetilen polisler, daha sonra aristokratik bir yönetime geçmiş; aristokrasi de yerini demokrasiye bırakmıştır.[61]

Antik Yunan'da temel demokratik amaç olan özgürlük, hem siyasal karar alma sürecine katılma özgürlüğü, hem de bireyin az çok istediği biçimde yaşama özgürlüğü olarak görülmüştür. En önemli özgürlük, yurttaşların açık toplantılarda kamu yararı hakkında konuşması ve hanede ya da erkeklere ait toplumsal tartışma gruplarında dilediği gibi konuşma ve düşünme özgürlüğü olmuştur. Eşitliğe çok önem verilmekle birlikte, bu eşitlik ekonomik değil yasal ve siyasal eşitliktir.[62] Antik Yunan'da geniş ölçüde sınırsız halk egemenliği ve yurttaşların görevlileri doğrudan kontrolü öne çıkmıştır. Ancak demosun her üyesi, düzenli olarak ya da zaman zaman

[58] Nesrin Demir, "Demokrasinin Temel İlkeleri ve Modern Demokrasi Kuramları", Ege Akademik Bakış, Cilt 10, Sayı 2, s. 597-611, İzmir, 2010, s. 600.
[59] Davit Spitz, *Antidemokratik Düşünce Şekilleri*, Çeviren: Şiar Yalçın, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1994, s. 71, 72.
[60] Nesrin Demir, a.g.e., s. 600.
[61] Ayferi Göze, *Siyasal Düşünceler ve Yönetimler*, Beta Yayınları, İstanbul, 2005, s. 1, 2.
[62] Bernard Crick, a.g.e., s. 28.

kamusal işlerin idaresine ve kamusal işlerle ilgili konuşmalara katılmamış; seçkin konumlara sahip faal katılımcılar ile oylamalara katılmakla yetinenler arasında büyük farklılıklar bulunmuştur. Katılma hemen hemen herkesin birbirini tanıdığı bir toplum yapısı içerisinde, kamusal konuşmalar, seçimlerde oy verme, kura ve jürili mahkemelerin kararları şeklinde gerçekleştirilmiştir.[63]

Antik Yunan'da yaşamış filozoflar demokrasiye getirdikleri eleştirilerle demokrasinin kuramsal olarak gelişimine önemli katkılar yapmışlardır. Sokrates, toplumu soyluların değil, erdemli ve bilgili kişilerin yönetmesi gerektiğini söylemiş ve bilgili azınlığın yönetiminden yana olmuştur.[64] Demokratik yönetime karşı olan Platon, Sokrates gibi, akıllı ve bilge azınlığın yönetiminden yana olmuştur. Platon'a göre demokraside herkes özgürdür ve her insan yaşamına dilediği düzeni verebilme hakkına sahiptir. Demokraside ahlak değerlerine aldırış edilmemekte, bir devlet adamının nasıl yetişmesi gerektiği düşünülmemektedir. İktidara gelmek için kişinin kendini halkın dostu göstermesi yeterli sayılmakta; bu düzenin insanında saygısızlık, düzensizlik, yüzsüzlük hâkim olmaktadır. Demokrasinin temelinde yer alan doymak bilmeyen, başka değerleri küçümseyen özgürlük isteği, aşırılığa sapınca demokrasiyi yıkacak ve yerine zorbalık gelecektir.[65] Platon, ayrıca, demokrasiyi, fakir ve cahil kişilerin eğitimli ve bilgili kişileri yönetmesine izin verdiği için eleştirmiştir. Aristoteles ise bu düşünceyi biraz değiştirerek iyi siyasi yönetimi öğelerin bir karışımı ve azınlığın çoğunluğu, onun rızası ile yönetmesi olarak değerlendirmiştir.[66] Bu çerçevede, Aristoteles'e göre demokrasi öncelikle çoğunluğun egemenliği ve halk meclisinin egemenliği olarak anlaşılmakta; demokrasinin kısa formülü ise halk meclisinde ve demosun temsilci gönderdiği mahkemelerde halkın iktidarı temelinde karar almak olmaktadır.[67] Aristoteles demokrasi ile ilgili şunları söylemektedir:

> "Bir yanda avam halk, demos vardır, diğer yanda yüksek kimseler, ileri gelenler dediklerimiz[…] Demokrasinin birinci ve bu adı en çok hak eden çeşidi, eşitlik ilkesine dayananıdır.

[63] Manfred G. Schmidt, a.g.e., s. 32-42.
[64] Ayferi Göze, a.g.e., s. 18.
[65] Platon, *Devlet*, Çeviren: Sabahattin Eyuboğlu, M. Ali Cimcoz, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2000, s. 56-228.
[66] Bernard Crick, a.g.e., s. 21.
[67] Aristoteles, *Politika*, Çeviren: Mete Tunçay, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2000, s. 79-96; Manfred G. Schmidt, a.g.e., s. 25, 26.

> Böylelerinde, yasa, yoksulların zenginlere herhangi bir üstünlüğü olmamasını öngörür, sınıflardan biri ötekine ağır basmayacak (tek başına egemen olmayacak), ikisi de tam aynı ağırlıkta olacaktır.[68]"

Aristoteles'in kuramı, bir demokratik düzen için yedi işlev şartı ileri sürmektedir. Bunlardan ilki katılım hakkına sahip yurttaşlar arasında çıkarların yeterli ölçüde ahenkli olması; ikincisi kaynakların bölüşümü gibi genellikle keskin sosyal gerginlikler ve siyasal çatışmalara neden olan büyüklükler bakımından görece yüksek oranda homojen olması; üçüncüsü ideal olarak 5000 ile 10000 arasında katılım hakkına sahip yetişkini kapsayan büyüklükte küçük bir şehir devleti olması; dördüncüsü doğrudan demokratik meclislere katılmak ve kamusal çıkarlar hakkında birlikte karar vermek amacıyla demosun bütün üyeleri için fiili imkânların sağlanması; beşincisi vatandaşlık bakımından erdemli davranış ilkesine uymaya hazırlık ve kabiliyetin bulunması; altıncısı sosyo-ekonomik bakımdan geniş bir orta tabakanın varlığı ve son olarak siyasal, ekonomik ve askeri yönden şehir devletlerinin geniş ölçüde özerkliğidir.[69] Aristoteles'e göre demokraside düşülen ve demokrasinin sonunu getiren hata ise şu şekilde ifade edilmektedir:

> "Demokrasi, herhangi bir bakımdan eşit olan insanların, mutlak olarak eşit oldukları fikrine dayanır. Herkes aynı derecede özgürdür, derler, öyleyse herkes mutlak olarak eşittir[…] demokratlar, herkes eşit olduğu için her şeyde eşit katılma olması gerektiğini iddia ederler[…] Eşitliğe eğilim gösterenler, daha yukarı olanlardan aşağı bulundukları halde, kendilerinin onlarla eşit olduklarına inanırlarsa bir devrim başlatırlar. Eşitsizliği ve üstünlüğü amaçlayanlar da, eşitsiz oldukları halde kendilerine daha çok değil, eşit ya da daha az pay verildiğine inanırlarsa, öyle yaparlar. Daha küçükler eşit olmak, eşitler ise daha büyük olmak için ayaklanırlar. İşte, devrim için ön yatkınlık yaratan nedenler bunlardır.[70]"

Antik Yunan'da ortaya çıkıp gelişen demokrasi kuramı Atina demokrasisinin çökmesinden sonra 19. yüzyıla kadar büyük devletlere değil, sadece küçük topluluklara uyan bir yönetim şekli olarak anlaşılmıştır. Demokrasi üzerine düşünmek ilk kez Thomas Hobbes'dan sonra büyük değişiklikler geçirmiş ve demokrasi özellikle

---

[68] Aristoteles, a.g.e., s. 116, 117.
[69] Manfred G. Schmidt, a.g.e., s. 41.
[70] Aristoteles, a.g.e., s. 141-144.

1789 Fransız ihtilali sürecinde yeniden önem kazanmıştır.[71] Bu çerçevede günümüze kadar, bazı önemli düşünürlerin demokrasi ile ilgili görüşleri aşağıdaki şekilde özetlenebilmektedir:

Niccolo Machiavelli, demokrasi ile yönetilen bir devletin fethedilmesi durumunda, özgürlük adına halkın sürekli olarak isyana teşvik edileceğini, hükümdar ne kadar iyi olursa olsun özgürlük düşüncesinin hafızalardan silinemeyeceğini; alınacak her türlü önleme karşın, devletin birimleri ortadan kaldırılmadığı ve halk sindirilmediği sürece ilk fırsatta özgürlüklerini tekrar ele geçirmeye kalkışacaklarını belirtmektedir.[72] Machiavelli'ye göre, demokrasiler halk arasında bir değerler birliği yaratmaya çalışmalıdır.[73] Monarşiden yana olan Jean Bodin'e göre de, mutlak egemenlik anlayışı karşısında egemenliğin kral, soylular ve halk meclisleri tarafından birlikte kullanılmasından söz edilememekte[74] ve Bodin demokrasiyi iyi bir yönetim şekli olarak değerlendirmemektedir.

John Locke'a göre siyasal düzenin kurulmasını sağlayan toplum, yasaları kendi yapar ve yasaları uygulayacak olan görevlileri de kendi belirlerse bu yönetim biçimine demokrasi denmektedir.[75] Locke, oy hakkının mülkiyet sahiplerini kapsayacak biçimde genişletilmesi gerektiğini savunmuş ve sınırlı bir korumacı demokrasi kuramı geliştirmiştir.[76]

Charles-Louis de Secondat, Baron de La Brede et de Montesquieu'nun demokrasi kuramına katkısı dolaylı bir şekilde; özellikle iktidarın kontrolü ve otoritelerin frenlenmesi konularında olmuş ve böylece yumuşatılmış egemenlik konusundaki düşüncelere katkı sağlamıştır. Montesquieu tabiata en uygun hükümet şeklinin, hangi millet söz konusuysa, o milletin özel yapısı bakımından menfaatine en uygun olan hükümet şekli olduğunun altını çizmektedir. Cumhuriyet, saltanat ve

---

[71] Manfred G. Schmidt, a.g.e., s. 48.
[72] Niccolo Machiavelli, *Prens*, Çeviren: Anita Tatlıer, Doruk Yayımcılık, Ankara, s. 44.
[73] Bernard Crick, a.g.e., s. 55.
[74] Ayferi Göze, a.g.e., s. 127.
[75] John Locke, *Concerning Civil* Government, Infomotions Inc., Electronic books, 2000, https://ebookcentral.proquest.com/lib/trakya/reader.action?docID=3314649, s. 42-44; Ayferi Göze, a.g.e., s. 159.
[76] Andrew Heywood, *Siyasi İdeolojiler*, Çevirenler: Ahmet Kemal Bayram, Özgür Tüfekçi, Hüsamettin İnaç, Şeyma Akın, Buğra Kalkan, Liberte Yayınları, Ankara, 2013, s. 58.

istibdat olmak üzere üç çeşit hükümet olduğunu belirten Montesquieu, cumhuriyette idare yetkisinin tüm milletin elinde olması durumunda buna demokrasi dendiğini söylemektedir.[77] Montesquieu'ya göre demokrasinin karakteristik özelliği, halkın[78] yasa koyucu iktidarı kullanması ile anayasa ve tek tek yasalar konusunda karar verme hakkının bulunmasıdır. Antik düşünceden farklı olarak, temsili bir anayasanın gerekliliğini de vurgulamış; geleneksel kalıba göre kurulmuş bir meclis demokrasisini çok sakıncalı bir sistem olarak görmüştür.[79] Egemen gücün sahibi olan halk, başarabileceği işleri kendisi yapmalı, başaramayacağı işleri vekillerine bırakmalıdır diyen Montesquieu, halkın da krallar gibi bir kurul tarafından yönetilmesi gerektiğine işaret etmiştir. Ona göre, demokrasinin varlığını sağlayan ilke siyasal erdemdir. Kendinden fedakârlık etmek, yurt sevgisi, yurt çıkarlarını kişisel çıkarların üstünde tutmak, yasalara saygı demek olan siyasal erdem, eğitim sorununa demokrasilerde diğer yönetimlerden çok daha fazla önem kazandırmaktadır.[80]

Montesquieu'ya göre demokrasinin istikrar kazanması, toprak sahipliğinin düzgün dağılımıyla, iktidar ve egemenlik farklılıklarının azaltılmasıyla, örnek kurumların işletilmesiyle ve demokrasi ilkesine zararlı olan her şeyin önlenmesi ile mümkün olacaktır.[81] Demokrasi, eşitlik düşüncesinin kaybolmasıyla bozulmakta, ama aşırı eşitlik de demokrasiyi yıkmaktadır. Herkesin egemen gücü kullanmak üzere seçtiği kimselerle eşit olmak istemesi, siyasal erdemi bozacağından, demokrasiyi yıkacaktır.[82]

Jean-Jacques Rousseau, demokrasi kuramına vurgusunu radikal bir halk egemenliği öğretisine oturtmuştur. Egemenlik halka ait olduğundan halk egemenliğinin temsilcilere aktarılmasına itiraz etmiş ve radikal doğrudan demokratik bir yönetim şeklini savunmuştur. Bu çerçevede, Rousseau'nun demokrasi kuramına

---

[77] Montesquieu, *Kanunların Ruhu Üzerine I*, Çeviren: Fehmi Baldaş, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, İstanbul, 1998, s. 55-57.
[78] Halk denilince Montesquieu, sadece servet sahibi burjuvaziyi kastetmektedir. Demos, sıradan halk çıkarıldıktan sonra kalan halk demektir. (Manfred G. Schmidt, a.g.e, s. 52-60).
[79] Montesquieu, a.g.e., s. 106-108; Manfred G. Schmidt, a.g.e., s. 49-52.
[80] Montesquieu, a.g.e., s. 89; Ayferi Göze, a.g.e., s. 180, 181.
[81] Montesquieu, a.g.e., s. 100-104; Manfred G. Schmidt, a.g.e., s. 55.
[82] Montesquieu, a.g.e., s. 179-182.

kattığı en önemli miras egemenliğin bölünemez ve devredilemez oluşudur.[83] Demokrasinin ancak tanrıların toplumunda uygulanabilecek bir yönetim olduğunu söyleyen Rousseau'ya göre, demokrasi kadar iç savaşlara ve karışıklıklara açık başka bir yönetim daha bulunmamaktadır.[84]

Liberal doktrinin kurucusu olarak tanınan Benjamin Constant'a göre, eskilerin özgürlük anlayışı siyasal iktidara ortak olarak ve doğrudan doğruya kullanılması anlamını taşımakta; başka bir ifadeyle siyasal hayata katılma hakkı olmaktaydı. Modern özgürlük anlayışı ise, kişinin yalnızca yasalara uyması anlamına gelmektedir. Özgürlüklerin özellikle halk egemenliği karşısında korunması için halkın egemenliğinin sınırlanması gerektiğini söyleyen Constant, egemenliği kullanacak siyasal iktidar organlarını sınırlayacak siyasal kurumların da bulunması gerektiğinin altını çizmiştir.[85]

Alexis de Tocqueville ise demokrasiyi anayasal temsile açık bir düzen olarak ele almıştır. Tocqueville, sadece zenginlerin tek başlarına yönettikleri; böylece fakirlerin çıkarlarının tehlikeye düştüğü bir egemenlikten ve fakirlerin yasayı yaptıkları ve zenginlerin toplumsal konumunun tehdit edildiği bir egemenlikten farklı olarak demokrasinin asıl yararının çok sayıda insanın refahına hizmet etmek olduğunu belirtmiştir.[86] Tocqueville'a göre demokratik toplumların temel ilkesi eşitlik olacak, özgürlük ise, aşırı eşitliğe karşı bir panzehir sayılacaktır.[87] Demokrasinin, kendine özgü bir şekilde, özgürlüğü ve bireyciliği tehdit ettiğini düşünen Tocqueville, buna karşın, demokrasilerin daha büyük özgürlükler sağlayabileceğini belirtmiştir. Tocqueville'a göre demokrasi, halk ile devlet arasında ya da bireyler ile devlet arasında doğrudan bir ilişki olmamakta; aracı gruplar, devlet ve bireysel haklar

---

[83] Jean-Jacques Rousseau, *Toplum* Sözleşmesi, Çeviren: M. Tahsin Yalım, Betik Yayınları, İstanbul, 2004, s. 43-47; Manfred G. Schmidt, a.g.e., s.63-77.
[84] Jean-Jacques Rousseau, a.g.e., s. 97-99; Ayferi Göze, a.g.e., s. 208.
[85] Ayferi Göze, a.g.e., s. 240-246.
[86] Alexis De Tocqueville, *Democracy in* America, Book One, e-Kitap Projesi&Cheapest Books, İstanbul, 2014, http://eds.b.ebscohost.com/eds/ebookviewer/ebook/bmxlYmtfXzc4NTgxMV9fQU41?sid=c817b142-0632-4092-b824-c7e0e4cd0a4f@sessionmgr101&vid=0&format=EB&rid=1, s. 10-18; Manfred G. Schmidt, a.g.e., s.82, 83.
[87] Alexis De Tocqueville, a.g.e., s. 10-18; Ayferi Göze, a.g.e., s. 250.

arasındaki kesintisiz iletişimi ifade etmektedir. [88] Demokraside tehlikenin yönetilenlerden geldiğine inanan Tocqueville, kişilerin eşitlikten bireyciliğe kayması ile birlikte demokrasinin yerini anarşiye ve çoğunluğun despotizmine bırakabileceğinin altını çizmektedir.[89]

John Stuart Mill demokrasiyi öncelikle eğitimsel bir tecrübe olarak ele almaktadır. Mill'e göre dizginlenmemiş şekliyle demokrasi zorbalığa yol açmakta; ancak demokrasinin yokluğunda cehalet ve vahşilik hüküm sürmektedir.[90] Bu yüzden, ılımlı demokrasi geleneğine dayanan Mill, seçme hakkının genişlemesini savunmuş ve özel yeteneğe sahip seçmenlerin iki veya daha fazla oy kullanacağı, diğer oy kullanma hakkına sahip olanların ise bir oy hakkının bulunacağı çoğul oy hakkı kurumunu teklif etmiştir. Mill'e göre, seçme hakkına sahip olmanın şartı ise, bilgiyle, anlayarak özerk karar verme kabiliyetine sahip olmaktır.[91]

Karl Marx için ise demokrasi, ya burjuvazinin sınıfsal egemenliğinin bir aracı ya da devrimci işçi hareketinin siyasal hükümranlığı elde etmesinin yararlı aracı olmuş ve Marx, sosyalist devrimci doğrudan demokrasi kuramı konusunda yapıtaşları hazırlamıştır. [92] Jeremy Bentham ve James Mill gibi faydacı kuramcılar ise demokrasiyi, evrensel oy hakkı çerçevesinde birey için bir koruma şekli olarak gündeme getirmişler[93] ve değinilen tüm düşünürler demokrasinin gelişimine katkı sağlamışlardır.

### 2.1.2. Yurttaşlık ve Siyasal Katılım

Demokrasinin işlerliği açısından yurttaşlık ve siyasal katılım kavramları önem taşımaktadır. Aristoteles'e göre yurttaş yasal, siyasal ve yönetsel görev alan kimseler olmaktadır. İyi yurttaşın hem yönetme, hem de yönetilme bilgi ve yeteneği olması gerekmekte; bu ise özgür kimselerin özgür kimselerce yönetilmesiyle

[88] Bernard Crick, a.g.e., s. 90-94.
[89] Ayferi Göze, a.g.e., s.251, 252.
[90] Andrew Heywood, a.g.e., s. 59, 60.
[91] John Stuart Mill, *On Representative* Government, The Electric Book Company, London, 2001, s. 129-158; Manfred G. Schmidt, a.g.e., s. 92-97.
[92] Manfred G. Schmidt, a.g.e., s.104, 105.
[93] Andrew Heywood, a.g.e., s. 59.

gerçekleşmektedir.[94] Derek Heater'a göre ise, statüsünün nasıl tanımlandığı önemli olmayan bir kültürel grubun üyesi olarak belirlenebilecek birey, başka bir birey ya da ulustaki gibi bir grupla değil, esas olarak bir devlet fikri ile bağını tanımladığında yurttaş olmaktadır.[95]

Siyasal katılımın ise birçok tanımı bulunmaktadır. Siyasal katılım, toplumsal düzenin kuruluşu, yönetimi ve denetimine ilişkin politikaların saptanması, kararların alınması ve uygulanmasına ilişkin çabaların eylemli olarak içinde bulunmak şeklinde tanımlanabilmektedir.[96] Yine siyasal katılım, toplumu oluşturan bireylerin, bir siyasal davranış türü olarak alınan veya alınacak her türlü siyasal, ekonomik ve toplumsal kararlar karşısında gösterdikleri tepkiler, eğilimler ve yaklaşımlar olarak ifade edilebilmektedir. Seçim davranışları ya da seçimlere katılım, siyasal katılımın en demokratik, en kapsamlı biçimi olarak oy vermenin ötesinde her türlü siyasal olaylar ve kararlar karşısında vatandaşların basit bir ilgisinden başlayıp, yoğun kitlesel protesto eylemlerine kadar uzanan davranış biçimleridir.[97]

Siyasal katılım, bireylerin, devlet tarafından alınan kararları etkilemek üzere tasarlanmış oy verme, seçim faaliyetlerine katılma, hükümet kararlarını etkilemeye yönelik lobicilik, örgütlenme ve dernekleşme, siyasal parti etkinlikleri gibi faaliyetlerini ifade etmektedir.[98] Siyasal katılım siyasal karar alma sürecinin her aşamasına katılım olarak da tanımlanabilmekte; katılım siyasi otoriteyi etkileme amacı taşımaktadır. Vatandaşların genel ve yerel düzeyde devlet organlarının çalışanlarını ya da kararlarını etkileyen tüm davranışları; kendilerince ya da başkalarınca tasarlanan, yasal ve yasal olmayan, başarılı ya da başarısız davranışların tümü, siyasal katılım kavramı içinde yer almaktadır.[99] Bu çerçevede, siyasi makamları sorgulama becerisi

---

[94] Ayferi Göze, a.g.e., s. 44.
[95] Hasan Demir, *Demokrasi Düşüncesinin Gelişimi Bağlamında Demokrasi ve Demokrasi Karşıtı Görüşler: Giovanni Sartori ve Carl Schmitt*, (Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe Anabilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 2013, s. 66.
[96] Saim Sezen, *Seçim ve Demokrasi*, Gündoğan Yayınları, Ankara, 1994, s. 52.
[97] Ali Öztekin, a.g.e., s. 223, 224.
[98] Halis Çetin, *Modernleşme ve Türkiye'de Modernleştirme Krizleri*, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2003, s. 136.
[99] M. Akif Çukurçayır, *Siyasal Katılım ve Yerel Demokrasi*, Yargı Yayınları, Ankara, 2000, s. 30, 31.

ve isteği; kamusal politikalarla ilgili kamusal tartışmalara katılabilme,[100] bir mevki için aday olma, baskı grupları veya çıkar gruplarına katılma ve yönetsel birimlere şikâyet etme[101] belirtilen davranışlara örnek olarak gösterilebilmektedir.

Bu bağlamda, siyasal katılım salt seçimlerde oy kullanma anlamına gelmemekte; farklı şekillerde gerçekleşebilmekte ve hatta seçimlerde oy kullanmayan biri, faal bir şekilde başka araçlarla siyasete katılabilmektedir.[102] Ayrıca, modern demokrasinin partiler demokrasisi olması, siyasal katılımı sadece seçimlere indirgemek ve siyasal partilerin katılım sağlama görevlerini seçim zamanlarıyla sınırlı görmek anlamını taşımamalı; katılımın değişik biçimleri üretilmeli ve yurttaşlar bilinçlendirilmelidir.[103] Katılım, halkın kendini yönetecek kişileri seçtikten sonra, siyasi iktidarın özellikle uygulamalarına örgütleri aracılığıyla zaman zaman katılabilmesi, o kararları etkileyebilmesi ve gerektiğinde de değiştirebilmesini ifade etmektedir.[104] Bu noktadan hareketle bireyler, siyasal yaşamla aynı derecede ve yoğunlukta ilgilenmediklerinden, siyasete farklı düzeylerde katıldıkları söylenebilmektedir. Siyasete katılım, siyasete katılmama, ilgi duymama; yalnız seçimlere katılma ve seçimler dışında siyasete ilgi duyma şeklinde gerçekleşebilmektedir. Daha üst düzeyde ise, bir siyasal partiye üye olmak, parti için çalışmak gibi siyasal yaşama etkin bir biçimde katılım söz konusu olabilmektedir.[105]

Siyasal katılım birçok etkenin ürünü olarak ortaya çıkan bir tutumdur. Bu çerçevede, Robert Dahl vatandaşların siyasete katılım yoğunluklarında ve katılım şekillerinde farklılıklar olduğunu ifade etmektedir.[106] Dahl, katılımın ilgi, önemseme, bilgi ve eylem şeklinde sıralanabilen dört boyutta gerçekleştiğini ileri sürmektedir. Bu boyutlardan ilgi, siyasal olayları izleme derecesini; önemseme onlara verilen önem derecesini; bilgi, onlarla ilgili olarak sahip olunan verileri; eylem ise, siyasal kararları

---

[100] Will Kymlicka, *Çağdaş Siyaset Felsefesine Giriş*, Çeviren: Ebru Kılıç, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2006, s. 402, 403.
[101] Richard D. Bingham; David Hedge, *State and Local Government in a Changing Society*, McGraw-Hill, USA, 1991, s. 225.
[102] Robert S. Lorch, *State&Local Politics*, Prentice Hall, New Jersey, 1992, s. 59.
[103] Meral Öztoprak Sağır; Naci Karkın, "Demokrasinin Güncel Sorunları ve Demokratik Paradokslar", *Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi*, S 10, s. 1-25, Ankara, 2005, s. 4.
[104] Nesrin Demir, a.g.e., s. 603.
[105] Esat Çam, *Siyaset Bilimine Giriş*, Der Yayınları, İstanbul, 2005, s. 169, 170.
[106] Robert A. Dahl, a.g.e., s. 104.

etkilemek için gösterilen çabaları başka bir ifade ile siyasal olaylara faal olarak karışmayı ifade etmektedir.[107]

Vatandaşların temsil sürecine ve parti sistemine gösterdiği ilginin azalması sonucunda seçimlere ve parti üyeliğine gösterilen ilgide azalma olmakta; bu ise beraberinde siyasal katılımdan uzaklaşmayı getirmektedir. Kararların bireylerin katılımından ziyade lobicilik faaliyetlerinin etkisiyle alınması; seçimlerin siyasal oligarşilerin yeniden onanmasından başka bir şey olmaması neticesinde, sistemden memnun olmama, güvensizlik ve motivasyon krizinin ortaya çıkması seçmenleri oy kullanma davranışından uzaklaştırmaktadır.[108]

1950'li yıllardan sonra yapılan siyasal katılım davranış araştırmaları, gelişmiş modern sanayi toplumlarında vatandaşların her düzeyde siyasete katılımlarının, geleneksel toplumlardan çok daha yoğun ve bilinçli olduğunu göstermiştir. Başka bir ifadeyle, sanayi toplumlarında vatandaşlar ve vatandaşların oluşturdukları her türlü toplumsal örgüt, siyasi iktidarın oluşmasında, denetlenmesinde ve el değiştirmesinde seçimlerin dışında sürekli etkili olmakta, ağırlığını koymakta ve daha da ötesinde siyasi kararların alınma aşamasında bile etkili olabilmektedirler. [109] Özetle, modernleşme düzeyi arttıkça bireylerin siyasete katılım oranı ve yoğunluğu artmaktadır. Bu çerçevede, ekonomik gelişme düzeyi, toplumdaki yüksek statülü roller, ekonomik gelir düzeyi, siyasal örgüt ve derneklerin varlığı ve bunlara tanınan haklar, toplumsal, siyasal ve özellikle ekonomik sınıfların çıkar çatışması, sosyal sınıflar, bölgeler ve cemaat grupları arasındaki çatışmalar, şehirleşme, devletin siyasal değerleri ve ideolojik yapısı siyasal katılımı etkileyen en önemli faktörler olmaktadır.[110]

Özetle, vatandaşlar siyasete çeşitli şekillerde katılabilmektedirler. Katılım siyasi olaylara ilgi duyma ile başlayıp; faal olarak kararları etkilemeye çalışmaya kadar uzanabilmektedir. Bu çerçevede, Robert Dahl'ın ortaya koyduğu siyasete katılım

[107] Münci Kapani, a.g.e. , s. 131; Ahmet Taner Kışlalı, a.g.e., s. 185, 186.
[108] Mustafa Kemal Coşkun, *Demokrasi Teorileri ve Toplumsal Hareketler*, Dipnot Yayınları, Ankara, 2007, s. 34, 35.
[109] Ali Öztekin, a.g.e., s. 224.
[110] Halis Çetin, a.g.e., s. 136.

biçimlerinden eylem boyutu, siyasal kararları etkilemek için gösterilen çabaları ifade etmekte ve çalışmada eylem boyutunun içinde yer alan toplumsal hareketler ele alınıp incelenmektedir.

### 2.1.3. Siyasal Temsil

Seçme, seçilme ve seçim kavramları, siyasal temsil kavramının temelini oluşturduğundan öncelikle bu kavramların tanımlanması faydalı görülmüştür. Seçme, belli bir iş ya da yere birkaç aday arasından, yetenekleri ve güdülenmeleri ile bu iş veya yerin gerektirdiklerine en uygun olanı ya da sayılanı oy vererek göreve getirme işi olarak tanımlanabilmektedir. Seçilme, bir iş ya da yer için aday olarak, yetenekleri ve güdülenmeleri bu iş veya yerin gerektirdiklerine en uygun olan ya da sayılan olarak seçen tarafından kabul görme ve seçmen oylarıyla o iş ve yer için görevlendirilmektir.[111] Seçim ise, halkın yöneticilerini ve arzu ettikleri siyasetçileri belirlemelerinin temel aracı olarak ifade edilebilmektedir.[112]

Demokratik sürecin özü, gerçekte seçimlerde ve seçme eyleminde saklı olmakta; tek başına seçim gücü, demokrasinin mekanik güvencesi iken, sürekli güvence, yurttaşın bilgi alma koşuluyla sağlanmakta ve kamuoyu oluşturanların baskısına açık olmaktadır. Böylelikle, seçimlerde iktidara gelen, seçmenlerin düşünce ve kanaatlerini yansıtan ve seçmenlerine karşı sorumlu olan yönetimlere onaylanmış-rıza gösterilmiş yönetimler adı verilebilmektedir.[113]

Aristoteles demokrasilerde seçme ve seçilebilmeyi dört şekilde sınıflandırmıştır ve bu sınıfları şu şekilde sıralamıştır:

> "(1) görevlere getirilebilmek mülkiyetin ölçülmesine bağlanmıştır, bu ölçü düşük tutulmuştur, ama sürekli olarak gözetilir; gerekli mülkiyet tutarı olan seçilebilir, fakat bunun altına inerse seçilebilme hakkını da yitirir; (2) doğum bakımından bir engeli çıkmadıkça, bütün yurttaşların seçilme hakları vardır, ama yasalar her şeyden üstündür; (3) herkesin seçilme hakkı vardır, yalnız yurttaş olma koşulu aranır, ama yine

[111] Saim Sezen, a.g.e., s. 51.
[112] Bayram Özbey, "Daha Demokratik ve Daha Etkin Belediye Yönetimi için Yeni Bir Seçim Sistemi Önerisi", *Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi*, Cilt 8, Sayı 4, s. 122-143, Ankara, 1999, s. 123.
[113] Giovanni Sartori, a.g.e., s. 95-97.

> yasalar her şeyden üstündür; (4) bir önceki gibi, ama egemen olan yasa değil, halktır. Bu kararlarda anlamını bulan halkın iradesi yasanın hükmüne ağır bastığı zaman olur. Bu durumu, halkın tuttuğu siyasal önderler, yani demagoglar yaratır.[114]"

Çağdaş demokrasilerde ise, seçimde çoğunluğu kazanan kimseler bile gerçekte iktidarı kullanamamakta ve halkın iradesi denen şey daha çok halkın onaması şeklinde görülmektedir. [115] Seçimlerdeki doğal ve yapay eşitsizlikler, seçimlerin sonucunu dolayısıyla demokrasiyi etkilediğinden çözüm olarak önerilen uygulamalardan özellikle zorunlu oy kullanma değişik ülkelerde uygulanmaktadır.[116]

Bu çerçevede, demokrasilerde, siyasal temsil, ülkeyi yönetmek için siyasi iktidarı ele geçirme yarışına her türlü düşünce ve ideolojinin kısıtlanmaksızın örgütlenerek katılabilmesini ve her türlü düşüncenin ve tüm toplumsal katmanların meclislerde ve demokratik platformlarda temsil edilebilmesini, seslerini duyurabilmesini, hak ve çıkarlarını savunabilmesini ifade etmektedir.[117]

### 2.1.4. Çoğunluk İlkesi

Günümüzde, demokrasinin benimsendiği yönetimlerde, karar alma mekanizmalarında oybirliğini sağlamak mümkün olmadığı için, çoğunluk ilkesi egemen olmaktadır. Çoğunluk ilkesi, çoğunluğun seçtiği kişilerin ülkeyi yönetmesini, siyasal ve toplumsal kararların çoğunluğun seçtiği kişilerce alınmasını ifade etmektedir. Ancak, demokrasi hiçbir zaman, çoğunluğun seçtiği kişilerin istedikleri her şeyi yapabilecekleri anlamına gelmemektedir. Çoğunluk her zaman değişebilme niteliğine sahip olmakta; bu çerçevede azınlık haklarının korunması ve çoğunluğun iktidarının sınırlandırılması demokrasinin işlerliği açısından büyük önem taşımaktadır.[118] Zaman içinde çoğunluk azınlığa dönüşebilmektedir ki, bu durumda çoğunlukta olanların yer değiştirmesi söz konusu olmaktadır. Bu bağlamda,

---

[114] Aristoteles, a.g.e., s. 117.
[115] Giovanni Sartori, a.g.e., s. 32.
[116] Meral Öztoprak Sağır; Naci Karkın, a.g.e., s. 4, 5.
[117] Nesrin Demir, a.g.e., s. 602.
[118] Giovanni Sartori, a.g.e., s. 35.

demokrasilerde çoğunluğun söz sahibi olması, hiçbir zaman azınlıkların haklarına hiçe saymaya dönük uygulamalarda bulunmalarına yol açmamalıdır.

Arthur Lewis'a göre, demokrasinin temel anlamı bir karardan etkilenen herkesin, bu kararın alınışına doğrudan ya da seçilmiş temsilcileri aracılığıyla katılma fırsatına sahip olması; ikinci anlamı ise, çoğunluğun iradesinin geçerli olması şeklindedir ki bu iki anlam birbiriyle çelişmektedir. Çoğunlukçu demokrasi [119] düşünürleri bu çelişkinin çoğunluğun ve azınlığın hükümette nöbetleşe birbirinin yerini almasıyla başka bir ifade ile, bugünün azınlığının sürekli bir muhalefet pozisyonuna mahkum edilmek yerine, bir sonraki seçimlerde çoğunluk haline gelmesiyle, azınlığın dışlanmasından kaynaklanan sorunun hafifletilebileceğini ileri sürmektedir.[120]

İnsanlık tarihi boyunca, çoğunluklar azınlıklara, kimi zaman onları yok etme noktasına kadar varan zulüm ve baskı yapmışlardır. Halk, tam anlamıyla herkesten oluşmamakla birlikte yurttaşların büyük bir bölümüne de indirgenmemelidir. Çoğunluk ölçütü sınırsız bir çoğunluk egemenliğine dönüşürse, bu dönüşüm gerçek dünyada halkın bir bölümünün halk olmaktan çıkması, dışarıda bırakılması anlamına gelebilmektedir. [121] Böyle bir durumda ise, demokrasiden söz etmek mümkün görülmemektedir. Çoğunluğun, azınlık haklarını hiçe sayarak yönetimi ele geçirmesi demos kavramının sınırlı bir kitleyle sınırlanması anlamına gelmektedir ki, bu yönetim tarzı çoğunluğun tiranlığına dönüşebilmektedir. Bir çoğunluğun iktidarını sınırsız bir şekilde kullanmaya hakkı olduğu varsayılırsa; böyle bir çoğunluk, çoğunluk olmayana karşı haksız ve eşitsiz davranabilecektir. Bu ise, çoğunluğun tiranlığı şeklinde bir yönetime dönecektir. Azınlıkların korunmaması durumunda yeni fikirden yana olan bir çoğunluk bulma olanağı da kalmamaktadır. Giovanni Sartori bu durumu şu şekilde ifade etmektedir:

---

[119] Mutlak demokrasi olarak da adlandırılan çoğunlukçu demokrasi, çoğunluğun oyunu alanların mutlak yönetme hakkına sahip olduğunu belirtmektedir (Yusuf Şevki Hakyemez, "Çoğunlukçu Demokrasi Anlayışı, Rousseau ve Türk Anayasaları Üzerindeki Etkisi", *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt 52, Sayı 4, s. 69-72, Ankara, 2003, s. 69, 70).

[120] Arend Lijphart, *Demokrasi Motifleri*, Çeviren: Güneş Ayas, Utku Umut Bulsun, Salyangoz Yayınları, İstanbul, 2006, s. 41, 42.

[121] Giovanni Sartori, a.g.e., s. 33, 34.

> "Azınlıkların özgürlüğüne saygı gösterilmezse, ilk seçim sınavı sadece özgür olanlarla olmayanların, ilk ve son defa, belirlemekle kalmayacak, çoğunlukla birlikte oy verenler de bu vesileyle özgürlüklerini kaybedeceklerdir, çünkü uygulamada, artık onların fikirlerini değiştirmelerine izin verilmeyecektir. Böylece ilk seçim, gerçekte, tek doğru seçim olacaktır. Ve bu da böyle bir demokrasinin daha doğduğu anda ölmesi demektir.[122]"

Demokrasilerde çoğunluk her zaman değişebilmekte, buna engel olacak bir uygulama ise, demokrasiyle bağdaşmamaktadır. Temsili bir demokraside yurttaş, istediği zaman çoğunluk fikrinden azınlık fikrine geçmeye karar verebilmelidir. Demokrasi, çoğunluk egemenliği olarak değerlendirilse dahi, demokrasiyi dinamik kılan ve düzeneğini ayakta tutan azınlık haklarına karşı gösterilen saygı ve verilen güvenceler olmaktadır. Demokrasinin sürekli bir süreç biçiminde sürmesini sağlamak için gerekli olan şey, bütün yurttaşlara demokrasinin işleyiş yöntemi için gerekli olan hakları sağlamaktır.

## 2.2. Kuramsal Çerçeve

Antik Yunan'da ortaya çıkıp gelişen demokrasi düşüncesi, zaman içinde çok kez farklı noktalarda eleştirilmiş ve eleştirilere konu olan demokrasinin eksik yönleri, filozoflar tarafından ortaya konulan farklı demokrasi kuramları ile giderilmeye çalışılmıştır. Bu çerçevede, mevcut yazında birçok demokrasi kuramı yer almaktadır. Çalışmada, ele alınan toplumsal hareketler, siyasete katılımın bir şekli olarak ele alınıp incelendiğinden, aynı zamanda çalışmanın hipotezi de "Halkın, seçim dönemleri dışında, hoşnut olmadığı iktidarların siyasetlerine toplumsal hareketler ile tepki göstermesi, demokrasinin işleyişi açısından gereklidir." şeklinde kurgulandığı için, siyasete tüm vatandaşların katılması gerektiğini savunan müzakereci demokrasi kuramı çalışmanın kuramsal çerçevesini oluşturmaktadır. Mevcut demokrasi kuramları arasından müzakereci demokrasi kuramının seçilmesinin nedeni, çalışmada ele alınan siyasete katılım biçimi olarak toplumsal hareketlerin demokrasi ile ilişkisini anlamada bu kuramın diğerlerine göre daha açıklayıcı bir güce sahip olmasıdır. Ayrıca müzakereci demokrasi kuramı, demokrasiyi salt çoğunluğun yönetim şekli olarak

[122] Giovanni Sartori, a.g.e., s. 35.

görmeyip; toplumdaki herkesin yönetimde eşit derecede söz sahibi olduğunu savunmaktadır.

Bu çerçevede, çalışmada ilk olarak müzakereci demokrasi kuramı açıklanmış; ardından kuramı geliştiren Jürgen Habermas'ın görüşlerine yer verilmiş; müzakereci demokrasinin yurttaşlığa yaklaşımı incelenmiş; son olarak ise, kuramın müzakerelerin yapılacağı en uygun alan olarak gördüğü toplumsal hareketler ele alınmıştır.

### 2.2.1. Müzakereci Demokrasi Kuramı

Son onyılların demokrasi kuramını, temsili demokrasileri bir yandan daha kapsayıcı ve halkın faal katılımına dayanır hale getirme, öbür yandan da çağdaş toplumun çoğulcu ve çeşitlilik içeren yapısının gereklerine uyarlama arayışı [123] müzakereci demokrasi kuramının ortaya çıkmasında etkili olmuştur. Müzakereci demokrasi, devlette kurum ve kuralların oluşturulmasında, her türlü sorunların çözümünde karşılıklı görüşmeye, danışmaya ağırlık veren bir yaklaşımı esas almakta; vatandaşların bilgilendirildiği ve birbirleriyle bilgi alışverişinde bulunduğu, toplumla ilgili görüşlerin oluşturulmasına katıldığı, siyasi süreçlere dâhil olduğu bir model olmaktadır.[124] Müzakereci demokraside, yurttaş katılımı sonucunda, tercihler bir süreç içinde belirlenmekte; bu süreç içinde taraflar karşılıklı etkileşimde bulunmakta; karar safhasına gelindiğinde ise oylamaya başvurulsa bile arzulanan bir uzlaşmaya varılmış olmaktadır.[125]

Müzakereci demokrasi kuramı çoğunluk yönetimini asgari bir gereklilik olarak benimsemekte ve kuram yönetim faaliyetlerine geniş katılımı ve hükümetin takip etmesi gereken politikalar üzerinde geniş bir uzlaşma sağlamayı amaçlamaktadır. [126] Müzakereci demokrasi kuramı temsilcileri, genel yararın tanımlanmasında karşılıklı konuşma ve tartışma ihtiyacının öneminden hareket etmiş

---

[123] Mustafa Erdoğan, "Müzakereci Demokrasi ve Sınırları", *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Yıl 11, Sayı 22, Güz, s. 25-43, İstanbul, 2012, s. 26.
[124] Hasan Tunç, "Demokrasi Türleri ve Müzakereci Demokrasi Kavramı", *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, s. 1113-1132, Cilt 12, Sayı 1-2, Ankara, 2008, s. 1124-1125.
[125] Mehmet Arı, *Düşük Yoğunluklu Demokrasi ve Türkiye: 1980 Sonrası Dönemde Türkiye'de Demokratikleşme Süreci*", (Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Yönetimi ve Siyaset Bilimi (Siyaset Bilimi) Anabilim Dalı, Basılmamış Doktora Tezi), Ankara, 2004, s. 50.
[126] Arend Lijphart, a.g.e., s. 14.

ve demokrasinin ancak bütün yurttaşların katılımına dayanan bir kamusal müzakere zeminine oturması gerektiğini ileri sürmüşlerdir. Müzakereci demokrasi kuramı, toplumun temel kurumlarının özgür bir kamusal müzakere çerçevesinde ve böyle bir kamusal tartışma ortamının devamını mümkün kılacak yapıda oluşturulmasını öngörmektedir.[127]

#### 2.2.1.1. Müzakereci Demokrasi Kavramı

Son yıllarda müzakereci demokrasinin, istişari mekanizmalarının ve karar alma kurumlarının normatif değerlendirilmesine yönelen bir deneysel araştırma gündemi olarak ortaya çıkışına ve birleşmesine tanıklık edilmektedir. Müzakereci demokrasinin temel düşüncesi kanunların ve politikaların, etkilenen partiler arasında uygun şekilde yürütülen neden gösterme sürecinin bir sonucu olduğudur.[128]

Müzakereci demokrasi anlayışı, bireysel özgürlük ve hukukun üstünlüğü ilkesine ve olumlu ve olumsuz özgürlük anlayışlarının dengelenmesine dayalı liberal demokrasi teorisini aşmaya çalışan bir demokrasi düşüncesi geliştirmektedir. Böyle bir demokrasinin oluşumu ise, hem meşruiyet hem de motivasyon krizlerini ortadan kaldıracak bir devlet-sivil toplum-ekonomi ayrımını mümkün kılmaktadır.[129]

Müzakereci demokrasi yalnızca seçimler üzerinden tartışma, yansıma ve irdelemeyi ön gören bir demokrasi biçimi olarak anlaşılmamaktadır. Üç ana kıstas aracılığıyla daha farklı tanımlanabilmektedir. Bunlar, "kapsayıcılık", "müzakereci tartışma" ve "etkililik ve gerçek bir katılım duygusu" olarak sıralanabilmektedir. Kapsayıcılık kıstası müzakereye katılanların mümkün olduğu en iyi düzeyde farklı toplumsal görüşleri temsil etmesi gerektiği anlamına gelmektedir. İkinci kıstas ise müzakereci tartışmanın kendisini kapsamakta; ideal bir konuşma durumu herkesin düşüncelerini dile getirdiği, herkesin dinlendiği ve katılımcıların sosyal arka planlarının tartışma süreçlerini etkilemediği yerlerde yaratılmaktadır. Son olarak,

---

[127] Mustafa Erdoğan, 2012, a.g.e., s. 27, 28.
[128] William Smith; James Brassett, "Law, İnterrupted: on Legislative Disruption and Deliberative Democracy" *Democratization, 20*(3), 522-538, 2013, s. 524.
[129] Mustafa Kemal Coşkun, a.g.e., s. 36.

kamusal müzakere etkililik ve gerçek bir katılım duygusu gayretinde bulunmaktadır.[130]

Müzakereci demokrasi kuramını geliştiren Jürgen Habermas, müzakereci siyaset ile demokratik meşruiyetin süreçsel hesabını birleştirmiştir.[131] Müzakereci siyaset, işleri kendi üyelerinin kamusal müzakeresi tarafından yönetilen bir birliktelik olarak ifade edilebilmektedir.[132] Müzakereci siyasetin başarısı kurumsallaşmamış kamusal alana bağlı olmaktadır. Siyasi meşruiyetin külfetini biçimsel siyasi sistemler ile biçimsel olmayan kamusal alan arasındaki değiş tokuş arasına konumlandırmaktadır. Bu biçimsel olmayan kamusal alan bir "keşif bağlamı" gibi davranmakta; eyleme geçme yetkisi bulunan kurumsallaşmış müzakereci yapılar ise bir "haklı çıkarım bağlamı"nın daha güçlü tartışmacı yükünü üstlenmektedir. Müzakereci siyasetin normatif talepleri yalnızca bir kamusal alanın iletişime açık yapısı tarafından karşılanabilmekte; kamusal alanın kendisi, enerjik bir sivil toplum tarafından el değmemiş olarak tutulmak zorunda olmaktadır.[133]

Müzakereci demokrasi bir bakıma, yurttaşların inançları ve değerlerinin onun tarafından tartışıldığı ve müzakere aracılığıyla bir topluluk olarak yüzleştikleri önemli konular üzerinde ortak zemin buldukları bir siyasi iskelet olarak görülebilmekte; üzerinde siyasi kararların temellendirildiği çeşitli gerekçelerin irdelenmesini ve haklı çıkarılmasını kapsamaktadır.[134] Müzakereci demokrasi kuramına göre, kararların daha şeffaf ve eşitlikçi bir tarzda alınmasını sağlamak üzere, bütün yurttaşlar faal katılım hak ve olanağına sahip olmalı ve bütün ilgililere karar alma sürecinde eşit statü tanınmalıdır. Bunun için de, daha fazla maddi eşitliğin sağlanması ve özel piyasa ekonomisindeki birçok zenginlik ve statü eşitsizliğinin giderilmesi gerekmektedir. Aksi takdirde, müzakereye katılanlar arasındaki eşitsizlikler sağlıklı bir iletişimi

---

[130] Harri Raisio; Katja Valkama; Elina Peltola, "Disability and Deliberative Democracy: Towards Involving The Whole Human Spectrum in Public Deliberation", *Scandinavian Journal of Disability Research, 16*(1), 77-97, s. 79.

[131] Jeffrey Flynn, "Communicative Power in Habermas's Theory of Democracy" *European Journal of Political Theory, 3*(4), 433-454. doi:10.1177/1474885104045914, 2004, s. 433.

[132] Joshua Cohen, Deliberation and Democratic Legitimacy, D. Matravers, & J. Pike içinde, *Debates in Contemporary Political Philosophy: An Anthology* (s. 342-360). London, Routledge, 2003, s. 342.

[133] Jeffrey Flynn, a.g.e., s. 433-442.

[134] Martyn Griffin, "Motivating Reflective Citizens: Deliberative Democracy and the Internal Deliberative Virtues", *J Value Inquiry*(45), 175-186, 2011, doi:10.1007/s10790-011-9276-y, s. 175.

engellemekte; bu durumda, ekonomik açıdan üstün konumdakiler karar alma sürecinde güç kullanabilmektedirler.[135]

Müzakereci demokrasi kuramı iktidarı çoğunluğun elinde toplamak yerine, bir dizi yoldan paylaştırmakta, dağıtmakta ve sınırlandırmaktadır. Yürütme gücünün geniş koalisyon hükümetleri tarafından paylaşılması, yasama ve yürütme arasında güçler dengesi, çok partili sistem, nispi temsil sistemi, çıkar grupları korporatizmi, federal ve âdemi merkeziyetçi yönetim, güçlü iki meclislilik, katı anayasa, yargısal yorum hakkı, merkez bankasının bağımsızlığı müzakereci demokrasi kuramının temel özellikleri arasında sayılabilmektedir.[136] Bu çerçevede, müzakereci demokrasiyi, yasama işlevi yerine getirilirken yaşanan aksaklıkları aşmak için önemseyen görüşler de bulunmaktadır.[137] Bunun yanı sıra, müzakereci demokrasinin engelli vatandaşları kapsaması gerektiği ileri sürülmektedir. Bu görüşe göre müzakereci demokrasi halen normallik düşüncesine dayanmaktadır; insan çeşitliliğinin sıradan, normal ve faal vatandaşlardan oluştuğu imajı varsayılmakta ve engelli insanlar toplumsal katılımdan geleneksel olarak dışlanmış durumdadır. Müzakereci demokraside de aynı tavrın devamı halinde bu demokrasi türünün meşruiyetinin çıkarımları önem arz etmektedir.[138]

Biçimsel bir müzakereci demokrasi kavramlaştırmasının beş ana özelliği bulunmaktadır. İlk olarak, müzakereci bir demokrasi, süregelen ve bağımsız bir birlikteliktir. Üyeleri, müzakereci demokrasi ile belirsiz geleceğe yürümeyi amaçlamaktadırlar. İkincisi, birlikteliğin üyeleri birlikteliğin uygun olan dönemlerinin onların müzakereleri için bir iskelet (yapı) oluşturduğunu veya onların müzakerelerinin sonucu olduğu görüşünü paylaşmaktadırlar. Bu şekilde paylaştıkları genel bir görüş olmaktadır. Müzakerelerini mümkün kılan kurumlar içindeki faaliyetlerini eşgüdümlemelerine yönelik ve müzakereleri aracılığıyla vardıkları normlara göre bir taahhüt paylaşmaktadırlar. Onlara göre, eşitler arası serbest müzakere meşruiyetin temelidir. Üçüncü olarak, müzakereci bir demokrasi çoğulcu bir

[135] Mustafa Erdoğan, 2012, a.g.e., s. 29.
[136] Arend Lijphart, a.g.e., s.44-50.
[137] William Smith; James Brassett, a.g.e., s. 526.
[138] Harri Raisio; Katja Valkama; Elina Peltola, a.g.e., s. 77.

birlikteliktir. Üyelerinin, kendi hayatlarının idaresine ilişkin ayrı tercihleri, kanaatleri ve idealleri bulunmaktadır. Kolektif seçenek sorunlarının müzakereci çözümü için bir yüklenim paylaşırlarken, aynı zamanda birbirinden uzak amaçları bulunmaktadır ve bazı özel tercihler, kanaatler ve idealler kümesinin zorunlu olduğunu düşünmemektedirler. Dördüncüsü, demokratik bir birlikteliğin üyeleri, müzakereci yöntemlere meşruiyetin kaynağı gözüyle baktıklarından, birliktelik dönemlerinin yalnızca müzakerelerinin sonuçları olması değil ama aynı zamanda benzer bir şekilde manifesto olması önemli olmaktadır. Son olarak, üyelerin biri diğerini müzakere kapasitelerinin sahipliğine göre tanımaktadır.[139]

Bir müzakereci demokrasi kuramı bu resmi ideali somutlaştırmayı amaçlamaktadır. Bu somutlaştırmayı da, sosyal düzen ortak seçeneğin müzakereci formları tarafından gösteri şeklinde düzenlenmek durumundaysa, sağlanması gereken koşulları karakterize ederek yapmaktadır. Joshua Cohen bu noktada "ideal müzakereci yöntem" adını verdiği ideal bir müzakere tasarımını inceleyerek bu tür bir görüş tasarımını önermektedir. Cohen, bu süreci tasarlamasındaki amacı, resmi kavrama uygun olan müzakereci karar alma şartlarının belirgin bir durumunu vermek ve dolayısıyla demokratik kurumların mümkün olduğunca uzak bir gelecekte somutlaştırması gereken niteliklerini vurgulamak olarak göstermiştir. İdeal müzakereci yöntemin kurumlar için, içinde kendi birliktelik dönemlerinin seçilmiş olduğu bir başlangıç durumunu karakterize etmeyecek ve bunu yansıtacak bir model sağlamak anlamına geldiğini söylemektedir. Bunları ideal yönteme çevirerek, gündeme karar verme gereği, çözümleri gerekçelerle destekleyerek gündem hakkındaki sorunlara alternatif çözümler getirme ve bir alternatif üzerinde uzlaşarak sonuca varma olmak üzere üç genel müzakere görünümü bulmaktadır. Özellikle, sonuçlar eğer eşitler arasında serbest ve mantıklı/makul bir anlaşmanın hedefi olabiliyorlarsa demokratik açıdan meşrudurlar. Bu açıdan, ideal müzakereci yöntem bu ilkeyi yakalayan bir yöntem olmaktadır.[140]

---

[139] Joshua Cohen, a.g.e., s. 346.
[140] Joshua Cohen, a.g.e., s. 345-347.

İdeal müzakereci yöntemin niteliklerini Cohen dört maddede toplamıştır. İlk olarak, ideal müzakere iki koşulu yerine getirmek durumundadır. Birincisi katılımcıların teklifleri ön normlar ve gereklilikler otoritesiyle sınırlandırılmamış olup; katılımcılar kendilerini müzakerelerinin sonuçlarıyla bağlı olarak görmektedirler. Katılımcılar sonuçlardan hareket edebileceklerini düşünmekte; bu çerçevede kesin bir kararın müzakereleri aracılığıyla ortaya çıktığı gerçeğini hesaba katmaktadırlar. İkincisi, müzakereye, onun parçası olanların öneriler getirme, onları destekleme veya onları eleştirme nedenlerini belirtmek için ihtiyaç duyulduğunu ifade etmektedir. İdeal müzakerede, Habermas'ın ortaya koyduğu gibi, en iyi gerekçe dışındaki hiçbir faktör kabul edilmemektedir. Müzakereci kavram kolektif seçeneklerin yurttaşların tercihlerine, arzu edilen bir şekilde uyumlu olması gerektiğiyle kalmayıp, kolektif seçeneklerin müzakereci bir tarzda yapılması gerektiğini vurgulamaktadır. Üçüncüsü, ideal müzakerede partiler hem biçimsel hem de özlü bir biçimde eşittir. Yöntemi düzenleyen kuralların ayrı tutulduğu şekilde biçimsel olarak eşittir. Müzakereci kapasitesi olan herkes müzakereci sürecin her aşamasında eşit durumdadır. Herkes gündeme konular ve çözümler önerebilmekte ve önerilerin desteklenmesi veya eleştirilmesinde akıl yürütme teklifinde bulunabilmektedir. Katılımcılar iktidar ve kaynakların mevcut dağılımının hem müzakereye katılmada şanslarını şekillendirmemesinde, hem de dağıtımın müzakerelerinde yetkiye sahip bir rol oynamasında eşittir. Son olarak, ideal müzakere, eşitler tarafından alternatiflerin akıl yürütme sonucu değerlendirilmesi şeklinde gerçekleşmektedir. Özgür kişiler, diğerlerinin düşüncelerini etkilemeye yönelik inandırıcı gerekçeler bulmak için ussal olarak güdülenen bir oydaşmaya varmayı amaçlamaktadır. İdeal koşullar altında bile oydaşmaya ilişkin akıl yürütmelerin geleceğine dair bir vaat bulunmamaktadır.[141]

Müzakereci demokrasi kuramına göre, bir yönetim biçiminde kolektif karar alma süreçleri açısından meşruiyete ve rasyonelliğe ulaşmanın gerekli koşulu; söz konusu yönetim biçimindeki kurumların, herkesin ortak çıkarı olarak görülen, özgür ve eşit bireyler arasında rasyonel ve adil biçimde yürütülen kolektif müzakere süreçlerinden kaynaklanmak üzere düzenlenmiş olması gerekmektedir. Müzakereci

[141] Joshua Cohen, a.g.e., s. 347.

demokrasi kuramında yalnızca bir siyaset biçimi olmayan demokrasi, özgür tartışmayı kolaylaştıran toplumsal ve kurumsal bir çerçeve olmaktadır. Ayrıca rekabete dayalı düzenli seçimler, tanıtım koşulları, yasal denetim gibi araçlarla siyasal iktidarın duyarlılığını ve sorumluğunu sağlayacak bir çerçeve oluşturarak kamusal iktidarı kullanma yetkisini böyle bir tartışmaya bağlamaktadır.[142]

Sonuç olarak, müzakereci demokrasi kuramının, siyasette iktidar yerine bir akıl yürütme sürecini öne çıkardığı görülmekte; kuramda; politikalar, en güçlü çıkarlar galip geldiği için değil; yurttaşlar veya onların temsilcileri, gerekçeleri dinleyip eleştirdikten sonra birlikte onların doğruluğuna karar verdikleri için benimsenmektedir.[143] Müzakereci demokrasi kuramı demokrasinin merkezini oy vermeden kamusal alana ve hesap-verilebilirlik ve meşruiyet pratiklerine kaydırmakta; buna bağlı olarak, konuşma-merkezli demokratik kuram oy verme merkezli demokratik kuramın yerini almaktadır.[144]

### 2.2.1.2. Müzakereci Demokrasi ve Jürgen Habermas

Müzakereci demokrasi kavramı normatif bir kuram olup, demokrasiyi geliştirmek için çeşitli yollar önermekte; normatif standartlara ulaşmayan kurumları ise eleştirmektedir. Müzakereci demokrasi kuramının iskeletini Habermas'ın iletişimsel eylem kuramı oluşturduğu için, mevcut yazın Habermas'tan yola çıkan bir söylem oluşturmuştur.[145] Bu bağlamda, büyük ölçüde Habermas'ın görüşleri çerçevesinde ortaya çıkan; sivil toplum ve yurttaşlık kavramlarıyla da ilişkili olan müzakereci demokrasi, yurttaşlık kültürünün boyutlarından birini oluşturmaktadır.[146] Habermas, zamanımızın müzakere düşüncesini diriltmekle sorumlu olup, bu kavrama

[142] Nesrin Demir, a.g.e., s. 608.
[143] Nesrin Demir, a.g.e., s. 609.
[144] Mustafa Erdoğan, 2012, a.g.e., s. 31.
[145] Ahmet Yener Kocak, "Müzakereci Demokrasi", http://www.academia.edu/5605427/M%C3%9CZAKEREC%C4%B0_DEMOKRAS%C4%B0 (02.03.2015).
[146] A. Fulya Şen, "Müzakereci Demokrasi ve Halkla İlişkiler: Kamu Yönetiminde Alternatif Bir Halkla İlişikler Arayışı", *Journal of Yasar University*, s. 4589-4610, Cilt 27, Sayı 7, İzmir, 2012, s. 4590.

bütünüyle demokratik temel veren bir kuramcı olmaktadır.[147] Habermas, aynı zamanda, Immanuel Kant'ın rasyonel gelenek veya modellerini desteklemekte[148] ve demokrasi ile müzakereyi eşleştirmedeki itibarı en çok hak eden kişi olmaktadır.[149] Habermas'ın geliştirdiği model demokratik meşruiyetin süreçsel açıklamasını müzakereci siyasetle birleştiren bir demokrasi modeli olmakta; bunu hem liberal hem de cumhuriyetçi modellere alternatif olarak sunmaktadır.[150] Bu bağlamda, Habermas müzakereci demokrasi kuramını açıklamadan önce liberal ve cumhuriyetçi demokrasi üzerinde durmuş ve bu yaklaşımlara getirilen eleştirilerden hareketle kuramını geliştirmiştir. Habermas'a göre, liberal demokrasi sürecinin işlevi, devleti, toplumun çıkarları doğrultusunda programlamakta; siyasetin görevi ise, toplumsal özel çıkarların, ortak hedefler için siyasi egemenlik konusunda uzman bir devlet mekanizması karşısında, bir arada toplanması ve kabul ettirilmesi olmaktadır. Cumhuriyetçi yaklaşımda siyaset böyle bir işlevle ortaya çıkmayıp, topyekûn toplumsallaşma sürecine temel oluşturmakta; siyaset töresel bir yaşam bağlamının yansıması olarak algılanmaktadır. Hukuk kavramıyla ilgili olarak ise Habermas, liberal yaklaşımda hukuk düzeninin öznel haklardan hareketle yapılandırıldığını; cumhuriyetçi yaklaşımda nesnel haklara bir üstünlük verildiğini belirtmektedir.[151] Habermas'a göre hukuk sistemi, kendini vatandaşların üzerinde "ben bilirim"ci bir konumda görüp bu tavırla kurulduğu takdirde geliştirdiği normların tümü tartışmaya ve sorgulanmaya açık olacak; bu da toplumda meşruiyet krizine neden olacaktır.[152]

Habermas, liberal demokraside belirli dönemlerde sandık başına gidilerek verilen oylarla oluşturulmuş olan demokrasinin, yurttaşı dışlayıcı yapısı ve kendi özel çıkarlarını düşünen rasyonalitesini kınamakta; bunun yerine, ortak duyuya dayanan

---

[147] Amy Gutmann; Dennis Thompson, *Why Deliberative Democracy?*, Princeton University Press, Princeton, 2004, s. 9; Gökhan Demir, "Habermas ve Foucault: Müzakereci Demokrasi ve Yönetimsellik" *Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi*, Sayı 22, 2011, s. 48-71, s. 48.

[148] Martyn Griffin, Deliberative Democracy and Emotional Intelligence: An Internal Mechanism to Regulate the Emotions. *Stud Philos Educ*(31),2012, 517-538. doi:10.1007/s11217-011-9283-2, s. 519; Gökhan Demir, a.g.e., s. 52.

[149] Amy Gutmann; Dennis Thompson, a.g.e., s. 9.

[150] Jürgen Habermas, *"Öteki" Olmak "Öteki"yle* Yaşamak, Çeviren: İlknur Aka, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2015, s. 151; Gökhan Demir, a.g.e., s. 57-58; Jeffrey Flynn, a.g.e., s. 433.

[151] Jürgen Habermas, 2015, a.g.e., s. 151-154.

[152] Nur Vergin, a.g.e., s. 43.

iletişim içinde çözülmesi gereken uygulamalı bir rasyonellik kavrayışını önermektedir.[153] Bu çerçevede, Habermas, çeşitli müzakere biçimlerinde daha iyi tezlerin ortaya çıkmasını ve katılımcıların adil bir şekilde içerilmesini sağlayan iletişimsel önvarsayımların önemine dikkat çekmektedir. İletişimsel eylemi benzerlerinden ayırt etmeye yarayan ilk ölçüt konuşmacının bütün niyetlerinin açıkça görülebilir olması; ikinci ölçüt ise, konuşma ediminde dile getirilen iddianın kabul edilebilirlik koşulları olmaktadır.[154]

Habermas'a göre, demokratik bir toplumda geçerli olacak normlar sadece yurttaşlar arasında gerçekleşen kamusal müzakerenin ürünü olabilmekte; ancak yurttaşlar arasındaki fiili kamusal müzakereye dayanan bir siyasi düzen herkesi bağlayacak normlara geçerlilik kazandırabilmektedir. Bunun için eşit katılıma ve özgür iletişime imkân verecek bir kamusal alanın oluşması gerekmektedir. Bu şekilde geçerli kılınmış olmayan normlar, herkesin onları benimsemesi ve onlara göre hareket etmesi için gerekçe sağlamamakta; bu gibi normları dayatmak aslında başkalarını bir kişinin iradesine boyun eğdirmek anlamına gelmektedir. Habermas'a göre, bu şartlarda, ideal, normlar üzerinde rasyonel bir oydaşmaya götürecek gerçek siyasi müzakere olmalıdır.[155]

Habermas, kapitalizmin bir yandan varolan egemenlik ilişkilerini sağlamlaştırken, diğer yandan bu ilişkilerin çözülmesini sağlayacak unsurların önünü açtığına dikkat çekmekte;[156] ileri kapitalist toplumlarda oluşan meşruiyet krizinin, bu toplumlarda "işlem görmüş ve bastırılmış sistem krizleri" olarak geliştiğini ifade ederek; bu gelişmelerin ekonomik kaynaklı bir krizin siyasal ve kültürel sistemlere kayması olgusu olarak ortaya çıktığını belirtmektedir. Bu "bastırılmış ve yola getirilmiş kriz" bir sistem krizi olarak algılanmamakta; kınamalar ve şikâyetler işlemeyen, bozuk olan veya yönetim yeteneğini yitirmiş olan sisteme yönelmek yerine, politikacıları hedef almaktadır. Bu da, gelecek bir seçimde politikacılar değişirse her şeyin yola gireceği düşüncesinde ve umudunda temellenen bir çeşit "krizi

[153] Jürgen Habermas, 2015, a.g.e., s. 153-156; Mehmet Arı, a.g.e., s. 51.
[154] Jürgen Habermas, 2015, a.g.e., s. 161-163; Mustafa Kemal Coşkun, a.g.e., s. 39-41.
[155] Jürgen Habermas, *Kamusal Alan*, Hil Yayınları, İstanbul, 2004, s. 95; Mustafa Erdoğan, 2012, a.g.e., s. 29.
[156] Jürgen Habermas, *Kamusallığın Yapısal Dönüşümü*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2007, s. 75.

yönetememenin krizi" olmaktadır. Habermas, meşruiyet krizinin göstergeleri arasında çalışmaya karşı isteksizlik, iş ahlâkının bozulması ve bireyin giderek artan bir psikolojik bunalıma girmesi şeklinde meydana çıkan genel bir "motivasyon krizi"ne atıfta bulunmaktadır. Daha sonraki görüşlerinde Habermas, bir sistemin meşru sayılması ve toplumsal istikrarın devamı için kitlelerin sadakatinin yetersizleştiğini ve siyasal sistemin belirli normlara dayanmış olmasının gerekliliğini belirtmektedir. O'na göre artık söz konusu olan geleneksel toplumlara özgü olan meşruiyet değil, kamusal alanda süregelen tartışmalar ve müzakere sonucunda belirlenen demokratik meşruiyettir. Liberal demokrasinin, onun iki unsuru olan insan hakları ve halk egemenliğinin hangisini üstün tutacağında yetersiz kaldığını söyleyen Habermas, ileriki çalışmalarında demokrasiyi "liberal demokrasi", "cumhuriyetçi demokrasi" ve "müzakereci demokrasi" olarak üçe ayırmaktadır.[157] Bu ayrımdan hareketle Habermas'ın müzakere sürecini ele alışını Mustafa Kemal Coşkun şu şekilde ifade etmektedir:

> "Habermas, biri siyasal, biri ekonomik, biri sivil olmak üzere üç toplumu birbirinden ayırarak, kamusal alanı sivil toplum alanına yerleştirir. Bu, hem liberal (örneğin Rawls) hem de cumhuriyetçi modellerden farklı olarak, demokrasinin bir tür devlet toplum ilişkisi olarak anlaşılması yerine, ahlaki ve siyasal olarak eşit kabul edilen bireysel ve kollektif kimliklerin kendi yaşam tarzlarını etkileyen kararlar üzerinde makul ve özgür sorgulama olanağı buldukları ve bu anlamda karar alma süreçlerine katıldıkları bir kamusal iktidar pratiği olarak anlaşılması demektir ki, bu durumda politikalar, en güçlü çıkarlar galip geldiği için değil fakat, vatandaşlar gerçekleri dinleyip eleştirdikten sonra beraberce onların doğruluğuna karar vermişlerse eğer benimsenmelidir. Bunu sağlayabilmek; (a) müzakereye katılımda eşitlik ve simetri; (b) herkesin belirlenen konuları sorgulama hakkı; ve (c) herkesin söylem usulünün kuralları ve bunların uygulanma tarzı hakkında savlar ortaya atma hakkına sahip olmasıyla olanaklı olabilir.[158]"

Habermas, müzakereci siyaseti hem liberal hem de cumhuriyetçi modellere bir alternatif olarak sunmaktadır. Liberal demokrasinin meşruiyet anlayışını ve yaşadığı krizi aşmaya yönelik olarak, müzakereci demokrasi kamusal konuşma,

---

[157] Jürgen Habermas, *Legitimation Crisis*, Çeviren: Thomas McCarthy, Polity Press, Cambridge, 1997, s. 45-49; Nur Vergin, *Siyasetin Sosyolojisi: Kavramlar, Tanımlar, Yaklaşımlar.* Bağlam Yayıncılık, İstanbul, 2003, s. 41-43.

[158] Mustafa Kemal Coşkun, a.g.e., s. 47.

iletişimsel eylem kuramı ve tartışmaya dayanan ideal konuşma durumu üzerinde temellenmektedir. İletişimsel Eylem Kuramı adlı eserinde Habermas "iletişim" ve "güç"ü birbirine bağlamıştır. Bu iletişimsel güç kavramını para ve iktidar gücünün normsuz yönlendirilen medyasına karşı koymak için kilit konumda normatif bir kaynak olarak açıklamaktadır. O'na göre, tüm siyasi güç yurttaşların iletişimsel gücünden kaynaklanmaktadır. İletişimsel güç Habermas'ın merkezi kavramlarından olup, bu kavramdaki can alıcı bir belirsizlik onun demokrasi kuramını engellemektedir; kavram belirsizdir ve çalışmalarında onu tutarlı bir şekilde kullanmamıştır. [159] Ancak, belirsizliğine rağmen demokrasi kuramında halen açıklayıcı konumunu korumaktadır. Habermas, iletişimin gücünü ön planda tutarak; liberal demokrasinin yaşadığı krizin ancak faal yurttaş katılımı, sivil toplum ve kamusal tartışma aracılığıyla aşılabileceğini ileri sürmektedir. Demokrasiyi salt seçime indirgeyen klasik yaklaşımdan çok, diyalog, müzakere ve kamusal tartışmaya dayalı müzakereci demokrasinin gerekliliği üzerinde durmaktadır.[160]

Habermas'a göre müzakereci demokrasi süreci için önemli olan noktalar, geniş halk katılımının varlığı, kamusal tartışma ve sorunlardan haberdar olma, bir yargıya ulaşabilmek için müzakereler yapma, müzakerede güç ve iktidar ilişkilerinden bağımsız olarak her birey için eşit koşullar oluşturma ve müzakere edilen konuda anlaşmaya ya da güvenilir bir takım sonuçlara ulaşma olarak sıralanabilmektedir.[161] Habermas'ın isteği, toplumsal çatışma, hiyerarşi ve tahakküm ilişkilerini aşan uzlaşmaya dayalı akılcı bir topluluk yaratmaktır. Dilin temel olarak açık, samimi, gerçekçi iletişime ve anlaşmaya varmaya doğru yöneldiğini iddia etmektedir.[162]

Habermas'ın kuramı, parlamenter karmaşanın bir parçası olan mikro-müzakereci forumlar kendi yerlerine sahip olmasına rağmen, başarılı bir müzakereci sürecin demokratik bir toplumda çeşitli konumlar içinde ve arasındaki neden-göstermeyi amaçlamak zorunda olduğunu ileri sürmektedir. Farklı bir ifadeyle, yasama sürecindeki neden-göstermenin amacını idrak edebilmek için, müzakereci

[159] Jeffrey Flynn, a.g.e., s. 434.
[160] Jürgen Habermas, 2015, a.g.e., s. 156-161; Gökhan Demir, a.g.e., s. 58.
[161] Jürgen Habermas, *İletişimsel Eylem Kuramı Cilt I*, Çeviren: Mustafa Tüzel, Kabalcı Yayınları, İstanbul, 2001, s. 39-47; Mustafa Kemal Coşkun, a.g.e., s. 48.
[162] Gökhan Demir, a.g.e., s. 59.

demokrasi yasama meclislerinde ne olup bittiğinin önemini görmemezlikten gelmemek zorundadır.[163]

Habermas ile bir diğer müzakereci kuramcı John Rawls pür temsili demokrasi modellerinin hâkimiyetini sorgulamışlar ve kendi anlatım biçimleriyle tüm yurttaşların kendi hayatlarını yönetecek kanun ve politikaları formüle etmede bir role sahip olma hakları olduğunu savunmuşlardır. Ancak, her ikisi de daha fazla kamusal katılımı savunsa da duygunun etkileri hakkında endişe duymuşlardır. Bu nedenle kamusal katılımı başarılı bir şekilde genişletmek amacıyla, duygudan çok mantıklı düşünmenin bireyler tarafından kullanılmak zorunda olduğu konusunda hemfikirdirler. Çünkü, duygu tarafsızlığa ve dürüstlüğe zarar verebilmektedir. Duygu, akılcı müzakere için olası bir tehlikedir ve bu nedenle ya dikkatlice yönetilmeli veya tamamıyla hariç tutulmalıdır.[164]

Habermasçı müzakereci demokrasiye karşı Michel Foucault sivil toplumun iktidardan serbest bir alan olmadığını savunmaktadır. Çağdaş toplumsal kuramda sivil toplum ve demokrasi arasında kusursuz bir uyumla mutlak bir karşılıklılık varsayılmaktadır. Sivil toplumun, içinde demokrasinin kendini göstereceği bir alan veya süreç olarak düşünüldüğü bu demokrasi anlayışı neoliberal bir anlayış olmaktadır. Foucault ise iktidar mücadelesinin kalbinde müzakereci demokrasinin, iletişimin ve sivil toplumun olduğunu ve bunların iktidardan bağımsız bir unsur olmadıklarını savunmaktadır. Habermas'ın birbirinden sabit bir sınırla ayırdığı devlet ve sivil toplumu Foucault yönetim ve yönetimsellik kavramları aracılığıyla, devletin makro düzeyiyle (toplum, nüfus, iktidar teknolojileri) iktidarın mikro düzeyini (birey, beden, benlik teknolojileri) birleştirmeye çalışmaktadır.[165]

### 2.2.1.3. Müzakereci Demokrasi ve Yurttaşlık

Düzenli bir demokraside siyasi müzakere kamusal malın alternatif kavramları etrafında örgütlenmektedir. Dolayısıyla, demokratik siyasetin içinde, kendi kısmi veya

[163] William Smith; James Brassett, a.g.e., s. 527.
[164] Martyn Griffin, a.g.e., 519-520.
[165] Gökhan Demir, a.g.e., 49-50.

özel çıkarını, her birinin takip ettiği her bir grup arasında, dürüst pazarlıktan oluşan ideal bir çoğulcu tasarı adil bir topluma uygun düşmemektedir. Siyasi arenada işleyen partiler ile vatandaşlar dar ve grup-çıkarlı bir duruş takınmamalıdır. Kanunların ve politikaların kamusal açıklanışı ve haklı çıkarımı ortak mal kavramları bakımından biçimlendirilmek durumundadır. Kamusal müzakere benzer kavramların ayrıntılarını düzenlemeyi ve onları kamusal siyasetin özel sorunlarına uygulamayı amaçlamalıdır. Demokratik düzenin ideali, vatandaşlara gösterilen tarzlarda tatmin edilmek zorunda olan eşitlikçi çıkarımlara sahip olmaktadır. Bunun nedeni; adil bir toplumda siyasi fırsatlar ve güçler ekonomik veya sosyal konumdan bağımsız olmak zorundadır. Ayrıca bu bağımsız oldukları gerçeği yurttaşlar için daha fazla veya daha az kanıt olmak zorundadır. Yurttaşların eşitliğinin gösterimi temin edilmelidir. Demokratik siyaset öz saygı temelinde sıralanmalıdır. Bu, bir siyasi rekabet mantığının gelişimini cesaretlendirmekte, adalet mantığının biçimlenişine katkıda bulunmakta ve yurttaşlık dostluğunun temellerini oluşturmaktadır. Demokratik siyaset, ayrıca, toplumun üyelerinin kendilerini ve kendi öz meşru çıkarlarını anlama tarzlarını da şekillendirmelidir.[166] Bu üç unsur düzenli bir şekilde yürütüldüğünde, demokratik siyaset ortak mala odaklanan kamusal müzakereyi kapsamaktadır.[167]

Müzakereci demokrasi kuramına göre, demokratik meşruiyetin başlıca koşulu, yurttaşların kendi yaşamlarını ilgilendiren kamusal sorunlar hakkında söz sahibi olmaları olmaktadır. Böyle bir bakış açısıyla yurttaşın etkin bir kimlik kazanması, sandığa giderek oy kullanması veya temel yurttaşlık görevlerini yerine getirmesiyle değil, siyasetin etkin öznesi haline gelmesi, kısaca kamusal kararların alınmasına etkin katılımını sağlayan eylemlilik aracılığıyla gerçekleşmektedir.[168]

Müzakereci demokrasi kavramının kökleri, içinde eşit yurttaşlar arasında kamusal tartışma ve muhakeme aracılığıyla birliktelik getirilerinin dönemleri ve koşullarının haklı çıkarıldığı bir demokratik birliğin sezgisel ideali içindedir. Vatandaşları müzakereci bir şekilde akıl yürütme için güdülemek, bu nedenden ötürü, son derece önemli olmaktadır. Eğer vatandaşlar, düşüncelerinin inançlarla sıkı bağlar

[166] Joshua Cohen, a.g.e., s. 343, 344.
[167] Joshua Cohen, a.g.e., s. 344.
[168] A. Fulya Şen, a.g.e., s. 4591.

kurmasını ve aynı yönde onların bilişsel yeteneklerini kullanmak istemezse; bu siyasi başarı modelinin küçük bir şansı bulunmaktadır.[169]

Özetle, müzakereci demokrasinin iskeleti içerisinde temel unsur olarak yurttaşların serbestliği ve faal katılımının olduğu ortaya konmaktadır. Kamusal müzakerenin içinde bu türden bir katılım, toplumun her kesimini temsil edeceği için demokratik siyasetin güçlendirilmesiyle müzakereci demokrasinin birlikte harekete geçirilmesi bağdaştırılmak durumundadır.

### 2.2.2. Toplumsal Hareketler

Toplumsal hareketler genel olarak, kamusal alandaki biçimsel karar alma mekanizmalarına dâhil olamayan görece güçsüz toplumsal kesimlerin, taleplerini kamuoyuna duyurmak ve karar alıcıları etkilemek üzere çeşitli kolektif eylemlere başvurmalarıyla oluşan toplumsal örgütlenmeler olarak tanımlanabilmektedir.[170] Yine toplumsal hareketler, seçkinlere, otoritelere, başka gruplara ya da kültürel kodlara karşı, seçkinler, diğer gruplar ve unsurlarla kalıcı bir etkileşim içinde, ortak hedeflere sahip ve dayanışma içinde olan bireyler tarafından geliştirilen kolektif eylemler olarak da tanımlanabilmektedir.[171] Başka bir tanıma göre, toplumsal hareketler; birbirleriyle dayanışma içinde olan, ortak bir fikri ve duyguyu paylaşan, haksızlık veya eşitsizlik olarak gördükleri bir meseleyi çözmek için seferber olup sorunlarının kaynağı olarak belirledikleri aktör ve/veya kurumlara yöneltilmiş protestolar düzenleyen, süreklilik kazanmış biçimsel olmayan toplumsal ağlar olarak ifade edilebilmektedir.[172] Yine toplumsal hareketler "*sınıfsal eyleyenlerin örgütlü kolektif davranışlarının, olayların tarihsel yöneliminin toplumsal denetimi için sınıf rakiplerine karşı mücadeleleri*"[173] olarak tanımlanabilmektedir.

---

[169] Martyn Griffin, 2011, a.g.e., s. 175
[170] Hayriye Özen; Şükrü Özen, a.g.e., s. 34.
[171] Elif Topal Demiroğlu, "Yeni Toplumsal Hareketler: Bir Literatür Taraması", *Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi*, Cilt 2, Sayı 1, s.133-144, Mart 2014, s. 134.
[172] Vehbi Bayhan, a.g.e., s. 26.
[173] Barış Çoban, "Yeni Toplumsal Hareketler, Sınıf Mücadelesi ve Ütopya", *Küreselleşme, Direniş, Ütopya Yeni Toplumsal Hareketler*, Kalkedon Yayıncılık, İstanbul, 2009, s. 21.

Toplumsal hareketler ile ilgili ilk tanımlamalarda, şikâyetçi bireylerin toplumun tabakalarına yabancılaşması ve demokrasiyi tehdit etmesi gözüyle bakılmıştır. 1970'lerde ise "diğer araçlarla siyaset" aracılığıyla siyasetin etkisinin gösterimi olarak addedilmiştir. Sidney Tarrow'a göre, toplumsal hareketler, meydan okuyanların, istedikleri geniş toplumsal değişim tiplerini oluşturmada sahip oldukları en iyi fırsat olmakta; başarıya ulaşmaları ise taraftar bulmalarına bağlı bulunmaktadır.[174]

Toplumsal hareketler "görece güçsüz/iktidarda olmayan insanlara" siyasi süreçte pazarlık yapma imkânı sağlamak için tasarlanan, doğasında yıkıcı, birden fazla kolektif gösteri türleri olmaktadır. Toplumsal hareketler bazı nitelikleri nedeniyle sözlü ve kolektif şiddet biçimlerinden ayrılmaktadır. İlk olarak, toplumsal hareket, temsilcileri tarafından değil, sorundan rahatsız olanlar tarafından ortaya çıkartılan kolektif bir eylemdir. İkinci olarak, toplumsal hareket, maliyetleri en aza indirmeye çalışırken kıt kaynakların etkisini azami dereceye çıkarma girişimindeki aktörlerin siyasi sistemdeki taleplerini dile getirmeye çalışan bir aygıt olmaktadır. Son olarak ise, siyasi toplumsal hareket, eskiyi takip edenlerin etkilerini, üstü kapalı şiddet tehditlerine dayandırmaları nedeniyle siyasi şiddetten ayrılabilmektedir. Başka bir açıdan toplumsal hareket, halk gruplarının düzensizlik ve şiddet korkusunu manipüle ederken, aynı zamanda böyle bir stratejiyi kabul etmenin olası aşırı maliyetlerini ödemekten kendilerini korudukları bir aygıt olmaktadır.[175]

Toplumsal hareketler her zaman kendisinin farklı siyasi ve toplumsal bağlarına farklı yollardan atıfta bulunmakta ve toplumsal hareketlerin ortaya çıkışı ve başarısı için farklı nedenler bulunmaktadır.[176] Toplumsal hareket hakkında iki makul önerme olduğu söylenebilmektedir. Bunlardan ilki, toplumsal hareketin çok sık olarak tepkisiz (yönetimden istenilenlere yönetim tarafından yanıt verilmemesi) ve temsil

---

[174] Sophia J. Wallace, Chris Zepeda-Millan, Michael Jones-Correa, "Spatial and Temporal Proximity: Examining the Effects of Protests on Political Attitudes", *American Journal of Political Science*, Vol. 58, No. 2, April 2014, s. 433–448, s. 433.

[175] Peter K. Eisinger, "The Conditions of Protest Behavior in American Cities", *American Political Science Review*, Vol. 67, No 1, 1973, 11–28, s. 13-14.

[176] Joachim Eibach, Maurice Cottier, "Popular Protest in Switzerland During the 1830s: Opposing Models of Political Participation and Citation of Traditional Ritual*", European Review of History—Revue europe´enne d'histoire*, Vol. 20, No. 6, 2013, s. 1011–1030, s. 1012.

edilmeyen siyasi sistemlerde ortaya çıktığına ilişkindir. Bazı önermeler de toplumsal hareketin tahammülsüzlüğün bir işareti olduğunu ifade etmektedir. Toplumsal hareket olayları ifade ettikleri endişeler ve yarattıkları tepkilerin yoğunluğuna göre de farklılık göstermektedir. Toplumsal hareketlerde katılımcılar ve seyirci kalanlar bulunmakta olup, bunlar bazı durumlarda ortak hareket edebilmektedir.[177]

Siyasal olanakların gerek açık gerekse kapalı yapılarında var olabilen bir koşul olan mahrumiyet, toplumsal hareketlerin oluşmasına neden olabilmekte; dolayısıyla mahrumiyet algısı, saldırgan bir siyasi davranışa dönüşebilmektedir. Toplumsal hareketler, belirli talepler[178] siyasetin genel akımından büyük bir ayrılışı temsil ettiği zaman ortaya çıkmakta ve paradoks barındıran bir sistemde zenginleşmektedirler. Bir toplumsal hareket paradoksu kapalı bir sisteme yanıt olarak ortaya çıkarken, içindeki diğer niteliklerin açık olduğu sistemlerdeki kalıcı bir taban üzerinde cereyan etmektedir. Aynı zamanda, toplumsal hareketler, son derece kapalı sistemlerde yaşama imkânı bulan veya verimli bir strateji olmamakta; bununla birlikte, yüksek düzeyde açık sistemlerde[179] ise gereksiz olmaktadır. Toplumsal hareket, kamusal meclislerde bir duruşma/gündem kazanma şansı sunmaktadır.[180]

Kamu siyasaları toplumsal hareketlerin doğmasına sebep olabileceği gibi, toplumsal hareketler de yeni kamu siyasalarının oluşmasına neden olabilmektedir. Toplumsal bir hareketin herhangi bir siyasayı kendi talepleri yönünde değiştirme yeteneği, o toplumsal harekete içsel ve dışsal pek çok faktöre bağlı olmaktadır. İçsel faktörler temel olarak toplumsal hareketin dile getirdiği talepler, strateji ile taktikleri ve örgütlenme biçimlerinden oluşmaktayken; dışsal faktörler arasında en önemli olanı mevcut siyasayı korumak isteyecek kamu veya özel, çeşitli aktörlerin toplumsal harekete karşı verecekleri tepki ve hatta yürütecekleri karşı mücadele olmaktadır. Ayrıca toplumsal hareketlerin kamu siyasaları üzerindeki etkileri incelenirken, mevcut sosyo-ekonomik yapı ve kurumsallaşmış siyasi yapılar da dikkate alınmalıdır.[181]

---

[177] Peter K. Eisinger, a.g.e., s. 15-23.
[178] Aslında talep edenler
[179] Hükümetin sadece yanıt veren değil, aynı zamanda gereksinimleri tahmin eden ve bunları yerine getiren sistemlerde
[180] Peter K. Eisinger, a.g.e., s. 25-27.
[181] Hayriye Özen; Şükrü Özen, a.g.e., s. 36-38.

Dünyayı veya mevcut durumu değiştirmeyi, dönüştürmeyi hedef alarak yola çıkan tüm toplumsal hareketler aslında bir ütopyanın peşinde koşmaktadır. Ancak, iktidarla mücadele etse de toplumsal hareketlerin büyük bölümü iktidarı parçalamayı ve kendi iktidarlarını kurmayı amaçlamamakta; sadece iktidarı dönüştürmeyi hedeflemektedir. Bu sebepten ötürü peşinden koştukları ütopyadan tavizler verebilmektedirler.[182] Toplumsal harekete katılanlar, toplumsal hareket yardımıyla bir tatmin sağlamak zorundadırlar ve bunu bir araçsal taktik olarak kullanmayı bırakacaklardır. Bazı çalışmalara göre toplumsal hareketlere daha sık katılanlar, daha seyrek katılanlara göre toplumsal hareketin işe yarayacağına daha çok inanmaktadırlar. Toplumsal hareketi ortaya çıkaran koşullar çok fazla ve çok karmaşık olmakta ve siyasi olanakların yapısının doğası burada çok küçük bir rol oynamaktadır. Ayrıca, toplumsal hareket, fırsat yapısının esnek ve dışlanan grupların siyasi tecavüzlerine karşı korumasız olduğunun bir işareti olmaktadır.[183]

Bir toplumsal hareket dalgası süresince, toplumsal hareketin mesajı ayrılıkçı ve bölücü olarak algılandığı zaman, potansiyel hareket sempatizanlarının siyasi değişmeyi etkileme kapasiteleri için kötümserliğe kapılacakları beklenmektedir. Bu hareketler bazen yabancılaşma duygularını artırabilirken, siyasi etki duygularını artırma yeteneğine sahip olduklarına inanılmaktadır. Toplumsal hareketlere maruz kalma sıklığının, siyasi güçlendirme duyguları ve siyasi değişikliğe neden olma yeteneğini artıracağı düşünülmektedir. Toplumsal hareketler küçük çaplıyken tek bir mesaj etrafında birleşme söz konusu olmakta; yakın bireyler arasında ortaya çıkan toplumsal hareketlerin sayısı artarsa siyasi etki duyguları artmaktadır. Bu nedenlerden ötürü, insanların toplumsal hareketlerin gücünü mekânsal olarak tecrübe ettikleri ileri sürülmekte; insanlar yakınlarında şahit oldukları, duydukları veya farkında oldukları toplumsal hareketlerde daha büyük bir siyasi etki duygusu hissetmektedirler.[184]

Sophia J. Wallace, Chris Zepeda-Millan ve Michael Jones-Correa toplumsal hareketlerle ilgili Latin Amerika'da yaptıkları ekonometrik modelleme sonucunda şu sonuçlara ulaşmışlardır. İlk olarak, bireylerin maruz kaldığı toplumsal hareket

[182] Barış Çoban, a.g.e., s. 10-39.
[183] Peter K. Eisinger, a.g.e., s. 27-28.
[184] Sophia J. Wallace, Chris Zepeda-Millan, Michael Jones-Correa, a.g.e., s. 436.

olaylarının sayısı, yakınlığı ve büyüklüğü, bu bireylerin siyasi etki duyguları üzerinde önemli davranışsal etkilere sahip olmaktadır. İkincisi, bireylerin yakınlarındaki küçük toplumsal hareketlerin sayısı, hükümete yönelik olumlu tavırları üzerinde güçlü bir etkiye sahiptir. Üçüncüsü, mantığa aykırı bir sonuç olarak, geniş katılımlı toplumsal hareketler daha düşük etki duygularıyla ilişkili bulunmuştur. Dördüncü olarak, kitlesel medya aracılığıyla, büyük toplumsal hareketlerin gerçekleştiği yerleşimlerdeki bireyler hem ana akım hareketin vatansever mesajlarına hem de radikal eylemcilerin sistem karşıtı çerçevesine maruz kalmışlardır. Beşincisi, toplumsal harekete katılanların ana dillerinin dışında yapılan medya yayınları olumsuz hükümet görüşlerine neden olmuştur. Altıncı olarak, devlete karşı kitlesel hareketler, hükümetin meşruiyetinin sorgulanması eğilimini üretmektedir. Yedincisi, toplumsal hareketlerin, siyasi tutumlar üzerinde kitlesel hareketlerin hükümetin meşruiyeti hakkında şüphe yaratabilmesi ve bireyin coğrafi konumunun yakınında bir çekişme yaşanırsa, insanların hükümeti değiştirme ve etkileme kapasiteleri hakkındaki duygularının da artması olmak üzere iki ana etkisi olabilmektedir. Sekizincisi, toplumsal hareketlerin, insanların kitlesel çaptaki siyasi güçlendirme mantıklarını artırma kapasitesi bulunmaktadır. Böylece, mekânsal ve zamansal dinamikler insanların olayları nasıl yorumlayacaklarını şekillendirmektedir.[185]

Son olarak toplumsal hareketlere katılanlar değerlendirildiğinde, Nick Crossley'e göre eylemci olmak, aktivizm/eylemcilik alanıyla uzun süreli yakından ilgilenmek suretiyle bir "eylemci alışkanlığı" kazanmayı gerektirmektedir. Bir birey eylemci olmayı seçtiği için kolayca eylemci olmamakta; farklı siyasi bilgi biçimlerini, katılım fırsatı yaratan toplumsal ve kültürel sermayeyi ve katılım aracılığıyla kazandığı uygulama yetenekleri ve deneyimlerini kazanması beklenmektedir. Bazı eylemciler için, eylemcilik alışkanlığının kökleri ailede ve yetiştirilmede yatmaktadır. Ailenin deneyim ve tavırları çocuğa siyasi dünyayı öğretmekte; bu siyasi

[185] Sophia J. Wallace, Chris Zepeda-Millan, Michael Jones-Correa, a.g.e., s. 442-445.

toplumsallaşma değerlerin, ideolojilerin ve uygulamaların belirli ve kapsamlı emilimini kapsamaktadır.[186]

Üniversitelerin de eylemci bir arka plan kazandırma rolü söz konusu olmaktadır. Doug McAdam'a göre eylemlere katılmak için başvuranlar muhtemelen daha önceden siyasi örgütlere üyelikleri bulunan, eylemcilik deneyimleri olan ve arkadaşlarının da başvurduğunu bilen kişilerdir. Siyaset ve eylem geçmişi olanlar katılımın maliyetleri ve risklerini tahmin etmede daha iyi donanımlı ve buna hazırlıklı kişiler olabilmektedir. Crossley ve İbrahim modern kampüsü, öğrenci birliği ve siyasi topluluklar gibi belirli tanımlanabilir odaklar etrafında bir araya gelen ön plana çıkan eylemci ağları olarak göstermiştir. Bu odaklar öğrenci kampanyaları için hareketlendirici kurumlar olarak işleyebilmesine karşın, tüm ağ en sonunda kampüsteki eylemci kimliklerini geliştirmeden ve sürdürmeden sorumlu olmaktadır. Toplu eylem fırsatları birlikte yaşayan, ilişkiler oluşturan veya siyasi grupları birlikte hareket ettiren öğrenci eylemciler vasıtasıyla imkân bulmaktadır. Daha da öte, bu ağlar ev arkadaşları, ders arkadaşları, dostlar, eşler veya kardeşler gibi diğer yollarla eylemcileri öğrencilerle birleştirebilmektedirler.[187]

Anne Engelst Norgaard, Norveç'te yaptığı araştırma sonucu, katılım göstermemenin paylaşılan belirli hikâyeler aracılığıyla, çok sık olarak bireyler tarafından kolektif şekilde yönetildiğini ileri sürmektedir. Norgaard yaptığı çalışmada Birleşik Krallık'taki dört üniversitede toplam 41 öğrenciyle yüz yüze görüşme gerçekleştirmiş olup, çeşitli erişim noktaları kullanılarak öğrenci hareketlerini araştırmaya çalışılmıştır. Araştırma sonucunda, yüksek-maliyetli/riskli eylemciliğin, diğer toplumsal hareket biçimlerinden daha çok katılımcı gerektirdiği sonucuna ulaşılmıştır. Gösteriler ve işgaller için zaman ve kaynak ayırmak bazı insanlar için diğerlerine göre katılımı daha kolaylaştırmaktadır. Kampüste ise biyografik imkânların farklılaşması diğer alanlardakinden daha keskindir. Üniversiteye ilk adım attıklarında siyasete ve eylemlere katılan öğrencilerin zaten bunlar hakkında önceden

[186] Alexander Hensby, "Networks, Counter-Networks and Political Socialisation – Paths and Barriers to High-Cost/Risk Activism in the 2010/11 Student Protests Against Fees and Cuts", *Contemporary Social Science: Journal of the Academy of Social Sciences*, Vol 9, No 1, 2014, s. 92-105, s. 94.
[187] Alexander Hensby, a.g.e., s. 94.

bilgi ve deneyim sahibi oldukları ortaya çıkmaktadır. Ayrıca, eylemci ağlarla görece iyi bağ kurmuş öğrencilerin açık bir üstünlüğü söz konusu olmakta ve siyasi çıkarlarını katılıma dönüştürmede iyi konumlanmış bulunmaktadırlar. Bu çerçevede, önceden siyaset ve eylemcilik geçmişi olmayanların katılımın önündeki engelleri aşmaları toplumsal olarak daha maliyetli gözükmektedir.[188]

Sonuç olarak, bir siyasi toplumsal hareket işbirlikçi bir bilinçle, etkileşim aracılığıyla özgün düşüncelerin olduğu yerde başlayabilmektedir. Ayrıca, internet bir siyasi hareketin merkezî olmayan eşgüdümü hızlandırmanın, bilgiyi araştırma, toplama ve değiştirmede bir yol haritası gibi etkili bir şekilde hizmet etmektedir. Yine, grupların kendi kendilerini örgütlemede çok küçük bir zamanları bulunmakta; çevrimiçi iletişimle insanlar tarafından hükümet kararları ve yeni politikaların olası riskleri anında değerlendirilmektedir. Bu iletişim kanallarıyla toplumsal hareketler gerektiği gibi biçimlenmektedir. Bu çerçevede siyasi toplumsal hareketler için iletişim teknolojileri bir yol haritası olarak kullanılmaktadır.[189] Bu bağlamda, yeni iletişim araçlarının kullanılmasıyla yeni toplumsal hareketler ivme kazanmıştır. Bu hareketlerin yeni niteliği, yarattıkları siyasi açılımları kendi lehlerine kullanma potansiyelini sınırlamıştır.[190]

Yeni toplumsal hareketler, çalışmanın kuramsal çerçevesini oluşturan müzakereci demokrasi kuramını ortaya atan Habermas ve takipçileri tarafından bu kuramın uygulanabileceği en uygun oluşumlar olarak görülmektedir.[191] Bu çerçevede, yeni toplumsal hareketler açıklanarak; toplumsal hareketlerin demokrasi ile olan ilişkisinin incelenmesi yazar tarafından faydalı görülmüştür.

---

[188] Alexander Hensby, a.g.e., s. 95-104.
[189] Devan Rosen; Jang Hyun Kim; Yoonjae Nam, "Birds of a Feather Protest Together: Theorizing Self-Organizing Political Protests with Flock Theory*", Syst Pract Action Research*, No 23, 2010, s. 419–441, s.422-438.
[190] Vincent Durac, "Protest Movements and Political Change: An Analysis of the 'Arab Uprisings' of 2011", *Journal of Contemporary African Studies*, Vol. 31, No. 2, 2013, s. 175-193, s. 175.
[191] Mustafa Kemal Coşkun, a.g.e., s. 38.

### 2.2.2.1. Yeni Toplumsal Hareketler

Modernliğin ilk dönemlerindeki hâkim hareketler ekonomik çıkarlar üzerinde yoğunlaşmış, genelde tek bir sosyal sınıftan oluşan üyeleriyle siyasal gücü ele geçirmek için merkezi bir şekilde örgütlendiklerinden bu tip hareketler eski (sanayi) toplum tipine ait olduklarını ima etme anlamında "eski sosyal hareketler" olarak adlandırılmışlardır. Yaşanılan hızlı değişim ve dönüşüm, sosyal hareketlerin türü ve niteliğini değiştirmiştir. Hareketin aktörleri, amacı, uygulama şekli, süresi ve etki alanı yeni bir boyut kazanmış; yeni olarak nitelendirilen bu sosyal hareketler, değişimden ziyade, rahatsız olunan bir konuya dikkat çekmeyi amaçlamışlardır.[192] Başka bir ifadeyle, toplumsal hareketler, 19. yüzyıl sonlarındaki işçi hareketleri ile başlamakta; siyasal iktidarı hedefleyen, ekonomik çıkar yörüngeli sınıfsal yapısı olan bu hareketler eski toplumsal hareketler olarak adlandırılmaktadır.[193] 1960'lardan itibaren ortaya çıkan toplumsal hareketleri ise kavramsallaştıran Amerika merkezli Kaynak Mobilizasyonu Teorisi[194] ve Avrupa merkezli Yeni Toplumsal Hareketler Teorisi olmak üzere iki temel yaklaşım bulunmaktadır.[195]

Yeni toplumsal hareketlere ilişkin yaklaşımlar, temel olarak klasik toplumsal hareket sosyolojisini aşan farklı bir düşünceyi ifade etmektedir. Klasik toplumsal hareket sosyolojisi alanındaki değerlendirmeler işçi sınıfı hareketlerini ve Marksist teoriden beslenen toplum tasavvurunu temel almaktadırlar. Bu teoriye göre sosyal hareketler burjuvaziye karşı girişilen sınıfsal hareketler olmakta ve işçi sınıfının mevcut düzeni ortadan kaldırıp devrimi gerçekleştirmesinde bir araç olarak ifade edilmektedir. Dolayısıyla toplumsal hareket burjuvaziye ve onun hâkimiyet alanlarına yönelen, onu tehdit eden bir karakter taşımaktadır. 1960 ve 1970'lerde Avrupa ve Amerika'da ortaya çıkan yeni toplumsal hareketlerle, klasik geleneğin yetersizliği görünür hale gelmiş; bu hareketlerin çoğulculuk, güçlü sivil toplum ve demokrasi ile

---

[192] Vehbi Bayhan, a.g.e., s. 26.
[193] Kezban Karagöz, "Yeni Medya Çağında Dönüşen Toplumsal Hareketler ve Dijital Aktivizm Hareketleri", *İletişim ve Diploması: Yeni Medya*, Sayı 1, s. 131-157, 2013, s. 134.
[194] Kaynak mobilizasyonu teorisi, toplumsal hareketlerin ekonomik ve politik yönü üzerinde dururken; yeni sosyal hareketler teorisi, hareketlerin kültürel yönü üzerinde durmaktadır (Elif Topal Demiroğlu, a.g.e., s. 135).
[195] Vehbi Bayhan, a.g.e., s. 27.

nitelenen toplumlarda ortaya çıkmış olması klasik kolektif davranış değerleriyle çelişen bir durum sergilemiştir. Çünkü söz konusu hareketler doğrudan modernlikten nasibini alamayan kesimlerin krizleri ya da anlık bir çöküşe verilen tepkiler olarak okunamamakta, aktörleri de klasik değerlerin anomik, imtiyazsız ve irrasyonel sapkınlar imajına pek uymamaktadır.[196] Bu çerçevede yeni toplumsal hareketlerin ortaya çıkış nedenleri, teknolojik ve endüstriyel büyümenin yarattığı yeni sorunlar; üretim yapısında esnek üretime doğru gerçekleşen değişimler; sınıf çatışmasından farklı olarak ortaya çıkan yeni toplumsal çatışmalar ve hizmet sektörünün imalat sektörü aleyhine büyümesi sonucunda işçi sınıfı dışında farklı ücretli çalışan sınıfların ortaya çıkması olarak sıralanabilmektedir.[197]

Yeni toplumsal hareketler, -modernliğin ilk dönemlerinde daha çok işçi sınıfı üzerinden ekonomik çıkar eksenli ve siyasal gücü ele geçirmek/etkilemek üzere ortaya çıkan toplumsal hareketler olarak tanımlanan- "eski" hareketlerin dinamiklerini içermekle birlikte, eskiden farklı olarak esnek, merkezsiz ve yerelde oluşan tepkilerin kolektif hâle gelmesinden oluşmaktadır.[198] Kavramda yer alan yeni ifadesi kronolojik bir sıralamaya değil, eski sınıf temelli ve çıkar gruplarına dayalı hareketlerden farklılığa dikkat çekmektedir.[199] Günümüz toplumsal hareketleri geçmişte olduğu gibi ideolojik alt yapılardan beslenmek yerine çevre, haklar, politik uygulamalar, eğitim, özgürlükler gibi sosyal sorunlardan güç almakta; yeni medya ortamları ve gelişen sosyal ağlar sayesinde ise eskisinden daha kolay örgütlenen, sesini duyurma imkânı bulan daha geniş kitlelerle etkileşime geçebilen bir hareketlilik olmaktadır.[200] Ayrıca, yeni toplumsal hareketler, liderlik anlayışı ve bir kahraman önderliğinde birleşme yerine, gönüllülük esası ile süreçte eşit yönetim hakkına sahip eylemci birliktelikleri olarak ortaya çıkmaktadır.[201] Bu yeni toplumsal hareketlerin eylemcilerinin yapısal

[196] Çağrı Kaderoğlu Bulut, "Yeni Toplumsal Hareket Tartışmalarında Amerikan Ekolü: Kaynak Mobilizasyonu ve Siyasi Fırsat Yaklaşımları", *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi*, Sayı 39, s. 48-67, Güz 2014, s. 54-55.
[197] Mustafa Kemal Coşkun, a.g.e., s. 108-109.
[198] Elif Topal Demiroğlu, a.g.e., s. 136.
[199] Mustafa Kemal Coşkun, a.g.e., s. 107.
[200] Kezban Karagöz, a.g.e., s. 138.
[201] Vehbi Bayhan, a.g.e., s. 28.

karakteristiği; yüksek eğitimli ve ekonomik güvene sahip, orta sınıf üniversite öğrencileri oluşları olmaktadır.[202]

Sonuç olarak, Yeni Toplumsal Hareketler Teorisi'nin köklerini kıta Avrupa'sı merkezli sosyal teori ve siyaset felsefesi geleneğinde bulmak mümkündür. Kuram çerçevesinde, 'yeni' olarak değerlendirilen 1960 sonrası hareketlerin, ekonomik ve kurumsal siyaset kaynaklı sorunlar yerine eşitlik, farklılık, katılım ve kimlik inşasına ilişkin meselelere odaklandığı vurgusu olmaktadır.[203] Bu çerçevede, yeni toplumsal hareketler, yeni enformasyon ve iletişim araçları aracılığıyla küresel düzeyde kolektif olarak örgütlenen ve eylemde bulunan hareketler olarak tanımlanabilmektedir. Yeni toplumsal hareketler, kimlik temelli olmaları, çoğulculuk ve farklılık kavramlarını öne çıkarmaları, eylemi bireysel ve kolektif kimliklerin bir karışımı olarak görmeleri, şiddet yerine uzlaşmaya dayanmaları, esnek ve ademi merkezi yapılara sahip olmaları gibi özellikleriyle önceki toplumsal hareketlerden ayrılmaktadır. Yeni toplumsal hareketler, çeşitli nedenlerden ötürü neoliberal küreselleşmeyi eleştirerek cinsiyete, yaşa, etnik gruba, ulusa, dine dayalı kimliklerin onaylanmasını, ulus-devletin yeniden kurgulanmasını, "üçüncü-kuşak haklar" olarak anılan çevre, toplumsal cinsiyet, iletişim, yerel ve ulus üstü mekân ile etnik kimliği ilgilendiren, hem bireyleri hem de kolektif yapıları içine alan bir vatandaşlık kavramının yaygınlaşmasını kapsamaktadır.[204]

### 2.2.2.2. Demokrasi ve Toplumsal Hareketler

Çalışmada demokrasinin iyi bir şekilde işlemesi için toplumsal hareketlerin gerekli olup olmadığı hipotezi araştırıldığından toplumsal hareketler ile demokrasi arasındaki ilişkinin de ortaya konması gerekmektedir. Bu çerçevede, mevcut yazında bazı görüşler, diğerlerine göre daha demokratik sistemlerde, baskı altında tutma olgusunun olmamasından ötürü, toplumsal hareketlerin arttığını ileri sürmekte iken diğerleri, "toplumsal hareketlilik demokratikleşmenin artmasıyla azalmaktadır"

---

[202] Kezban Karagöz, a.g.e., s. 135.
[203] Elif Topal Demiroğlu, a.g.e., s. 135.
[204] Gülüm Şener, *Küresel Kapitalizmin Yeni Kamusal Alanı Olarak İnternet: Yeni Toplumsal Hareketlerin İnterneti Kullanımı*, (Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İletişim Bilimleri Anabilim Dalı, İletişim Bilimleri Bilim Dalı, Doktora Tezi), İstanbul: 2006, s. 102.

demektedir. Buradaki mantığa göre bazı gruplar geleneksel kanallardan siyasi temsil kazandığından toplumsal hareket ve diğer geleneksel araçlara olan gereksinim azalmaktadır. While Kurtz, ekonomik liberalleştirme gibi piyasa reformlarının Latin Amerika ülkelerinde toplumsal hareketleri artırdığını ortaya koymuştur. Roberta Garner ve Mayer Nathan Zald ise, toplumsal hareketleri anlamada tek belirleyici etken olarak parti yapısının bulunduğunu öne sürmektedirler. Onlara göre toplumsal hareketler sadece, siyasi partileri de kapsayan geniş bir seçenekler dizisinin bir parçası olarak anlaşılabilmektedir. Her ikisi de siyasi uçları takip etmenin örgütsel biçimleri olarak görülmekte; bu nedenle çok yakın olarak iç içe geçmiş oldukları söylenmektedir.[205]

Eisinger'a göre, doğrudan demokrasi kurumlarının yokluğu toplumsal hareketler veya gösteriler gibi alternatif katılım biçimlerine yol açmaktadır. Siyasi süreci veya siyasi fırsat[206] yapısını ve doğrudan demokrasiyi katılımcı bir karar alma kurumu olarak kabul etmek, potansiyel toplumsal hareketler için bir valf görevi görmektedir. Ayrıca, doğrudan demokrasi müzakereci bir çevreyi besleyerek toplumsal hareketleri engellemektedir. Toplumsal hareketlere bireysel katılım üzerinde doğrudan demokrasinin etkisi iki karşı hipotezle açıklanmaktadır. İlk olarak oldukça geniş kapsamlı doğrudan demokrasi kültürü, gösterilere vatandaşların katılım eğilimini teşvik etmekte (hızlandırıcı hipotez-catalyst hypothesis); bu durumda, benzer düşünceye sahip insanlarla bağlantı kurmama, bir şey bilmeme veya siyaseti dikkate almama söz konusu olduğundan bireyin toplumsal harekete katılma veya katılabilme nedeni bulunmamaktadır. İkinci olarak, doğrudan demokrasinin derecesi ne kadar yüksekse, birey gösterilere katılmaktan daha muhtemel olarak çekinecektir. Sonuç olarak, doğrudan demokrasi kurumları yoksa insanlar katılım sağlayamadıklarından toplumsal hareketlere katılmaktan başka seçenek görmemektedirler.[207]

---

[205] Ş. İlgü Özler, , "Political Institutions and Protest: A Comparative Analysis", *Representation*, Vol 49, No 2, 2013, s. 135-154, s. 137.

[206] Siyasi fırsat teorisi olarak adlandırılan political opportunity theory'ye göre bir meydan okumaya duyarlı/kırılgan bir siyasi sistem varsa bu diğerleri için bir fırsat yaratır. Bu kırılganlık siyasi çoğulculuğun artırılması, baskı altına almaların azalması, seçkinler içinde bölünmeler ve siyasi oy hakkı tanımanın artmasıyla sonuçlanabilir.

[207] Matthias Fatke, Markus Freitag, "Direct Democracy: Protest Catalyst or Protest Alternative?*"*, *Political Behaviour*, No 35, 2013, s. 237–260, s. 238-253.

Sosyal düzeni değiştirmeye veya ortadan kaldırmaya yönelik olanlar dışında, toplumsal hareketler siyasi partiler tarafından şekillendirilen temsilî kısıtlara yanıt olarak anlaşılmalıdır. Sartori'ye göre yeterli parti temsili olmadığında toplumsal gruplar sorunları ifade etmek ve talep etmek için toplumsal hareket örgütlenmeleri seçmek durumunda kalmaktadır. Benzer şekilde Arend Lijphart da çok sayıda partiyle nitelenen demokrasiye bağlı uzlaşmalarda daha az çatışma, isyan ve dışavurum olduğunu söylemektedir. Siyasi partilerdeki parçalanma artarsa, yani siyasi sistem çok sayıda partiye bölünürse, çekişmeli/tartışma çıkaran hareketler azalmaktadır. Parçalanmış siyasi parti sistemlerinin tersine, iki partili sistemlerde toplumsal hareket grupları pek çok seçmeni kapsayabilmek adına partilerin dikkatini çekmek amacıyla çekişmeli hareketlere katılma eğiliminde olmaktadır.[208]

Bu bağlamda, demokratik kurumlar yeterli temsil kanallarını sağlamada başarısız olurlarsa, kendi endişe ve sorunlarının göz ardı edildiğini hisseden vatandaşlar, toplumsal hareket yoluyla taleplerini mevcut kurumsal yapıların dışında dile getirmeye başlamaktadırlar. Yerleşik demokratik kurumların vatandaşların temsilini gerçekleştirmede yetersiz olmaları durumunda, toplumsal hareketler talepleri dile getirmenin alternatif bir aracı olarak gelişmektedirler. Toplumsal hareketler işleyen bir demokrasinin sağlıklı birer parçası ve vatandaş temsilini geliştiren reformları ilerletmede bir araç olabilirken, hareketler en azından vatandaş tatmin düzeyinde toplumsal ve siyasi düzendeki yetersizliklere işaret etmektedirler. Toplumsal hareketler ekonomik etkenler, toplumsal gelişmeler, siyasi kurumsal sistemin örgütlenişi ve bu örgütlenişin siyasi partiler üzerindeki parçalayıcı etkisi gibi pek çok etkenlerden etkilenmektedir. Siyasi partilerin etkinliği, sistemin parlamenter veya başkanlık olmasına göre farklılaşmakta; parlamenter sistemlerdeki çok partili koalisyonlarda da partiler, başkanlık sistemindekine göre daha farklı temsil baskılarıyla yüzleşmektedirler.[209]

Moises Arce, başkanlık sisteminin uygulandığı Latin Amerika ülkelerinde toplumsal hareket düzeyinin artan yasama parçalanmalarıyla birlikte artmakta

[208] Ş. İlgü Özler, a.g.e., 137-139.
[209] Ş. İlgü Özler, a.g.e., s. 135, 136.

olduğunu kanıtlamıştır. Bu ülkelerde çok sayıda parti olması nedeniyle, temsilcilerinin dikkatini çekebilmek için vatandaşların, daha çok toplumsal harekete katılması beklenmektedir. Çünkü siyasi partilerle uzun ilişkiler kurmak yerine, toplumsal hareketlerle yasama üzerinde daha kısa süreli baskılar kurmak zorundadırlar. Bu şekilde, çeşitli çalışmalar, siyasi sistem, siyasi partiler ve toplumsal hareketler arasında bir ilişki olduğunu ortaya koymuştur.[210]

Son yıllardaki gelişmeler, genel bir görüngüyü ortaya çıkarmıştır. Bu yeni duruma göre siyasi reformu korumaya yönelik toplumsal hareketler darbe girişimlerine eşlik etmektedir. Yurttaşlar ve seçkinler aynı liderlikle etkileşim içinde bulunduğundan, yurtiçi baskıya karşı koyacak liderlik yeteneği, liderin darbeye karşı koyma yeteneğiyle ilişkili olmaktadır. Bu toplumsal hareketler aynı zamanda mevcut liderliğe karşı duyulan hoşnutsuzluğa da işaret ettiğinden, hükümetin gayrimeşruluğunun bir aleni bildirimini de sağlamakta; bu da liderliğin değişiminin talebi olarak yansımaktadır.[211]

Son olarak, demokrasinin işleyişi açısından önemli olan ifade özgürlüğü ve bunun uzantısı olarak medya özgürlüğü dikkate alınarak değerlendirme yapıldığında; gösterilere katılım, eylemciler için iki taraflı bir kılıç olabilmekte; bir yandan geniş katılımlı toplumsal hareketler bunları düzenleyenlerin arzu ettiği gibi medyanın dikkatini cezbetme olasılığını artırırken, diğer yandan medya içsel hareket bölünmelerini vurgulayacağından, eylemcilerin aslında tek olan mesajının iletilmesinde uyumsuzluk ve farklılığa yol açabilmektedir.[212] Bu çerçevede yapılan araştırmalarda, medya özgürlüğünün, halkın reform taleplerini tecrübe eden ülkelerdeki darbelerin ortaya çıkmasını etkilediği sonucuna ulaşılmıştır. Çünkü medya özgürlüğü hükümet niteliklerine ilişkin vatandaş beklentilerinde daha az dağınıklığa neden olmaktadır. Sonuçta, özgür bir medyaya sahip ülkelerdeki toplumsal hareket tarafından sağlanan bilgi daha bilgilendirici olup; böylece hükümet niteliklerinin seçkin beklentilerindeki dağınıklığı azaltmada daha ileri olmaktadır. Medya

[210] Ş. İlgü Özler, a.g.e., s. 140, 141.
[211] Brett Allen Casper; Scott A. Tyson, "Popular Protest and Elite Coordination in a Coup d'etat", *The Journal of Politics*, Vol. 76, No. 2, April 2014, s. 548–564, s. 548.
[212] Sophia J. Wallace, Chris Zepeda-Millan, Michael Jones-Correa, a.g.e., s. 435, 436.

özgürlüğü, darbeler ile toplumsal hareketler arasındaki ilişkiyi ve artan toplumsal hareketler darbe girişimini pozitif yönde etkilemektedir. Toplumsal hareketler ile darbe arasındaki ilişki, vatandaşların daha iyi bilgilendirildiği ülkelerde daha güçlü olmaktadır.[213]

[213] Casper, B.A. and Tyson, S.A., a.g.e., s. 557-563.

# 3. NİSAN 1960 ÖĞRENCİ OLAYLARI

28-29 Nisan 1960 yılında yaşanan öğrenci olayları, dönemin iktidarının uyguladığı baskıcı politikalara karşı gerçekleşen, ideolojik bir temeli olmayan, bu bağlamda yeni toplumsal hareket olarak nitelendirilebilen bir yapıya sahip bulunmaktadır. Bu çerçevede, bu bölümde, 28 Nisan'da İstanbul'da ve 29 Nisan'da Ankara'da ortaya çıkan öğrenci olayları açıklanmış olup; önce olayların çıkmasına ve sert müdahalelere sebep olan durumlar incelenmiş, ardından genel olarak olaylar açıklandıktan sonra ayrıntılı olarak İstanbul ve Ankara öğrenci olayları irdelenmiştir. Son olarak ise iktidar partisinin, muhalefetin ve üniversitelerin olaylara yaklaşımı ile ulusal basının olayları ele alış biçimi değerlendirilmiştir. Olaylar objektif bir yaklaşımla ele alınarak; çalışmanın yazarının yorumlarına bu bölümde yer verilmemiştir.

## 3.1. Öğrenci Olaylarının Nedenleri

28-29 Nisan 1960 öğrenci olaylarının temel nedenini, iktidar partisinin yıllar içinde artan baskıcı politikaları oluşturmaktadır. Muhalefet yıllarında en büyük isteği ve davası antidemokratik kanunların tasfiyesi olan DP, iktidara geldikten sonra bu temel sloganını unutmuş; mevcut antidemokratik kanunlara yeni antidemokratik kanunlar ve davranışlar eklemiştir.[214] Emre Kongar'a göre bunun bir nedeni, toplumsal yapının henüz köylülükten kurtulamamış, başka bir ifade ile, demokratik talep ve özlemlerin yeterince yaygınlaşmamış olması; diğer nedeni ise, DP kurucu ve yöneticilerinin hepsinin aslında tek parti yönetiminden gelmiş olmaları, yani geçmişlerinin ve siyasal eğitimlerinin aslında tek parti yönetimi çerçevesinde biçimlenmiş olmasından kaynaklanmıştır.[215] Bu çerçevede, DP'nin iktidarda bulunduğu 1950-1960 yılları arasında basın üzerinde tam bir sansür baskısı uygulanmış; gazetelerin bazı sayfaları boş yayımlanmış; 1950-1958 yılları arasında 811 gazeteci hüküm giymiş; basın ve radyo hükümetin tekelinde bulunmuştur. DP'nin basın kuruluşları, siyasi partiler ve muhalefet oluşumları üzerindeki baskıları 1960

[214] Şevket Süreyya Aydemir, a.g.e., s. 156.
[215] Emre Kongar, a.g.e., s. 173.

yılına girildiğinde daha da artmıştır. Bunlara ek olarak DP demokratik rejimin olmazsa olmaz koşulu olan muhalefet hakkını kısıtlamış; bütün temel hak ve özgürlükleri sınırlamış; üniversitelerdeki bilim özgürlüğüne müdahale etmiş; işçi haklarını ve sendikacılığı bastırmış; ülkedeki bilim, sanat ve edebiyat yaşamını anti-komünizm baskısı altına alarak kısıtlamış; özetle demokratik bir rejimde olmaması gereken düzinelerce sınırlama ve kısıtlamayı uygulamaya koymuştur. Bu durum, DP iktidarına karşı tarafsız bir konumda bulunan kesimleri bile bu partinin aleyhine yönlendirirken; muhalefet güçlerini de daha keskin bir mücadeleye yöneltmiştir.[216] Başka bir ifade ile, çoğunluk partisinin hizmet ettiği halktan yetki aldığı görüşü DP'lileri bütün devlet kurumlarını tekelleştirme ve kendi amaçları doğrultusunda kullanma hakkına sahip oldukları sonucuna götürmüş; yıllar içinde bozulan ekonomik durum, kamuoyunu muhalefetin eleştirilerine daha duyarlı hale getirmiştir. Bu şartlar altında DP'nin uygulamaya koyduğu baskıcı önlemlerden sonra, meclis çatısı dışında siyasi faaliyet fiilen olanaksızlaşmış; açık hava mitinglerini yasaklayan yasalar, okuma yazma düzeyi düşük bir nüfusun muhalefetin görüş ve eleştirilerini öğrenmesini güçleştirirken, okuma yazma bilenler de ağzı kapatılmış bir basınla baş başa bırakılmıştır. Sadece Meclis tartışmaları serbest kalmış; daha sonra hükümet bu tartışmaları yayımlamaya son vermeleri için basına baskı yapmaya başlamıştır.[217] Ayrıca Adnan Menderes tarafından Vatan Cephesi'nin[218] kurulması yönünde çağrı yapılması, toplumsal kutuplaşmanın en uç göstergesini oluşturmuştur. Bu koşullar altında bir yandan muhalefetin kızıştırdığı ihtilal söylentileri, diğer yandan üniversite öğrencileri arasında gittikçe yayılan iktidar partisi aleyhine gösteriler, DP'nin gittikçe dozunu artırarak, sistemli bir şekilde uyguladığı baskı politikasının en uç noktası olarak Tahkikat Komisyonunun kurulmasına sebep olmuştur. Başka bir ifade ile DP tarafından CHP'nin kışkırttığı iddia edilen artan öğrenci protestoları ve mitingler ülkede sıkıyönetimin ilan edilmesine yol açacak derecede şiddetlenmiş ve muhalefetin net bir

[216] H. Bayram Kaçmazoğlu, *a.g.e.,* s. 133; Emre Kongar, *Tarihimizle Yüzleşmek*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2016, s. 191.
[217] Feroz Ahmad, *Demokrasi Sürecinde Türkiye (1945-1980)*, Hil Yayın, İstanbul: 1996, s. 56, 68.
[218] Vatan Cephesi Menderes'in nifak cephesi olarak adlandırdığı muhalefete karşı oluşturduğu ve iktidara karşı son yıllarda oluşan kötü algıyı yok etmek amacı taşıyan bir oluşumdur. Vatan Cephesi'nin kurulması toplumdaki kutuplaşmayı ve siyasi gerginliği arttırarak olayların çıkmasında etkili olmuştur.

şekilde karşı çıktığı Tahkikat Komisyonunun kurulmasının gerekçesini oluşturmuştur.[219]

Bu çerçevede, 28 Nisan'da İstanbul'da 29 Nisan'da ise Ankara'da vuku bulan öğrenci olayları üniversite gençliğinin mevcut iktidarın yukarıda kısaca özetlenen siyasalarına karşı gerçekleştirdiği bir toplumsal hareket olmaktadır. Nihat Falay olayların çıkmasında etkili olan nedenleri DP'nin baskıcı politikaları, 1958 moratoryumu, Vatan Cephesi ve Tahkikat Komisyonunun kurulması olarak sıralamaktadır.[220] Nevzat Yalçıntaş ise DP iktidarının diktatörlüğe doğu gitmesinin ve muhalefet partisi lideri İsmet İnönü ile çok sert münakaşalar yaşanmasının olayların çıkmasında etkili olduğunu belirtmiştir. Yalçıntaş, Basın Kanununda yapılan değişikliklerin, bazı basın mensuplarının tutuklanmasının ve nihayet yargının üzerinde yetkileri bulunan Tahkikat Komisyonunun kurulmasının DP'nin diktatörlüğe gittiğini düşündürdüğünü kaydetmiştir.[221] Mehmet Cemal Çiftçigüzeli ise DP'nin bir güç zehirlenmesi yaşadığını,[222] kendisini destekleyen milliyetçiler derneğini kapattığını ve böylece DP tabanını oluşturan aydınların küstürüldüğünü belirtmiştir. Bunların dışında gazetecilerin tutuklanmasının; Vatan Cephesi ve Bizim Radyonun[223] toplumdaki kutuplaşmayı arttırmasının ve son olarak dış kaynaklı tahriklerin olayların çıkmasında etkili olduğunu söylemiştir.[224] Altan Öymen ise, DP'nin baskıcı politikalarının yanında, Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanununda yapılan düzenlemelerin olaylar üzerindeki etkisine dikkat çekmiştir.[225]

Bu bağlamda, öğrencilerin tepkilerine sebep olan iktidar siyasaları başta Tahkikat Komisyonunun kurulması olmak üzere çeşitli şekillerde uygulamaya geçirilen baskıcı politikalardır. Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanununda yapılan

---

[219] Pınar Kaya Özçelik, a.g.e., s. 183-185.
[220] Nihat Falay, 31 Mayıs 2016 tarihinde saat 13:00-15:00 arasında İstanbul Karaköy'de gerçekleştirilen görüşme.
[221] Nevzat Yalçıntaş, 19 Mayıs 2016 tarihinde saat 14:00-19:00 arasında İstanbul Nişantaşı'nda gerçekleştirilen görüşme.
[222] Güç zehirlenmesine örnek olarak Menderes'in "Gerekirse ben orduyu yedek subaylarla yönetirim" sözü gösterilmiştir.
[223] Burada Marksist yayın yapan Bizim radyonun yalan yanlış bilgi verdiği, ancak insanların mevcut radyo da doğru haber vermediğinden bu radyoyu dinlemeye yöneldiği belirtilmiştir.
[224] Mehmet Cemal Çiftçigüzeli, 19 Mayıs 2016 tarihinde saat 14:00-19:00 arasında İstanbul Nişantaşı'nda gerçekleştirilen görüşme.
[225] Altan Öymen, 22 Haziran 2016 tarihinde 16:00-16:30 arasında telefon ile gerçekleştirilen görüşme.

değişiklikler ve 6-7 Eylül olaylarının etkisi ise, bu toplumsal harekete daha sert bir şekilde müdahale edilmesine zemin hazırlamıştır. Bu çerçevede çalışmada, öncelikle ele alınan olayların çıkmasına ve sert müdahalelere sebep olan durumlar incelenmiştir.

### 3.1.1. Muhalefete, Üniversitelere ve Basına Yönelik Baskılar

DP iktidara geldikten sonra muhalefete yönelik çeşitli baskıcı politikalar uygulamaya koymuştur. DP'nin CHP'ye yönelik hırçın politikaları ilk olarak 1951'de uzun müddet iktidarı elinde bulunduran CHP'nin, iktidarda bulunmaktan kaynaklanan nüfuz ve otoritesini kendi varlığını güçlendirme ve mali kudretini arttırma yolunda kullandığı ve bu durumun kamu vicdanını rahatsız ettiği gerekçesiyle Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin (TBMM) halkevlerini ve halkodalarını devletleştiren bir yasayı kabul etmesi ile başlamış; ardından 1953'te CHP'nin bütün malvarlığı haksız iktisap olarak değerlendirilerek hazineye geçirilmiştir. 1954'te ise Köy Enstitüleri klasik ilköğretmen okullarına dönüştürülmüştür.[226]

Muhalefet liderlerinin gezileri sırasında da çeşitli kişisel müdahaleler gerçekleşmiştir. 30 Nisan 1959'da İnönü'nün Ege gezisi sırasında Kurtuluş Savaşı'nda karargâhı olarak kullandığı evi ziyaret etme talebi, Vali tarafından engellenmek istenmiş; Vali'nin isteğini yerine getirmeyen Emniyet Müdürü ve Jandarma Komutanı görevden alınmışlardır. Ertesi gün DP'li partizanların saldırısına uğrayan İnönü, başına isabet eden bir taşla yaralanmış; İzmir'de CHP'nin bütün etkinlikleri engellenmiş; geziden geri dönüşü sırasında İstanbul Topkapı'da İnönü'nün arabasının önü taşlı sopalı kişilerce kesilerek; çevresi sarılmıştır. Askerin müdahalesiyle İnönü olay yerinden uzaklaştırılabilmiştir. Bu olayların basında yazılması ise yasaklanmıştır.[227] İnönü'nün gezileri sırasında uğradığı saldırı ve hakaretler DP iktidarının artık varlık şartlarını yitirdiği ve iktidarda geçecek her gününün yeni felaketlere sebep olabileceği yolunda genç kurmayların, subayların kanaatlerini

[226] Sina Akşin, "Siyasal Tarih (1950-1960)", *Türkiye Tarihi 4 Çağdaş Türkiye 1908-1980*, Yayın Yönetmeni Sina Akşin, Cem Yayınevi, İstanbul, 2002, s. 215-216; Hasan Ersel; Ahmet Kuyaş; Ahmet Oktay; Mete Tunçay, *Cumhuriyet Ansiklopedisi 1941*-1960, Cilt 2, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2002, s. 186.
[227] Sina Akşin, a.g.e., s. 220-221.

kuvvetlendirmiş; aydınlar arasında ve basında ise DP iktidarına karşı son ümitleri ortadan kaldırmıştır. Ayrıca sağduyulu vatandaş kitleleri de tarihi bir şahsiyete, bir eski devlet başkanına ve mecliste muhalefet reisi olarak yer alan yaşlı bir politikacıya karşı yapılan bu sokak saldırılarını hoş görmemişlerdir.[228]

Muhalefetin Meclis içindeki sesini ve etkinliğini azaltmak amacıyla, Meclis İç Tüzüğü'nde değişikliklere gidilmiş; soru önergeleri için soru-yanıt süresi haftada bir saate indirilmiş; ayrıca soruya yanıt verip vermemek ilgili bakanın takdirine bırakılmıştır. Yapılan değişiklikler ile milletvekili dokunulmazlığının sınırları daraltılmış; kürsüdeki konuşmaları nedeniyle milletvekillerine oturumdan çıkarmadan başlayarak maaş kesimine varan cezalar verilmesi öngörülmüştür. Ayrıca beğenilmeyen, edebe aykırı sayılan sözlerin genel kurul kararıyla tutanaklardan çıkartılabileceği hükme bağlanmıştır.[229]

DP'nin muhalefet üzerindeki baskısı özellikle 1958 yılı ve sonrasında daha da artmış; Menderes 6 Eylül 1958'de Balıkesir'de, muhalefeti Irak'taki devrimin benzerini yapmak istemekle suçlayıp darağaçlarını hatırlatmış[230]; 21 Eylül'de İzmir'de ise Charles De Gaulle düzenini örnek almak istediğini gösteren sözler söyleyerek; devlet görevlilerine baskı yapılması durumunda demokrasiye paydos deneceğini[231] şu sözlerle belirtmiştir:

> "[…] Valiyi, Kaymakamı, Savcıyı tehdit ediyorlar. Kendilerine hatırlatayım. Bir daha Valiye, Kaymakama, Savcıya şunu bunu yapacağız derlerse, Demokrasiye paydos! Ben de, iktidar şimdi elimdeyken, yaparım, ederim. Çünkü milletimizi, memleketimizi, bunların şerrinden muhafaza etmek vazifemizdir[…][232]"

Menderes'in bu sözleri hem muhalefet hem de ordu tarafından hoş karşılanmamış; İnönü, demokrasiye paydos etmeye Menderes'in gücünün

---

[228] Şevket Süreyya Aydemir, a.g.e., s. 283.
[229] Şerafettin Turan, a.g.e., s. 115.
[230] Irak'taki 1958 devrimi, halk desteğini arkasına alan askeri müdahaleyi kendi iktidarlarına potansiyel bir tehdit olarak görmeye başlayan DP liderlerini derinden etkilemiş; zihinlerinde gerçek bir devrim fobisi yaratmıştır. DP muhalefete mutlaka hükümeti devirmeye hazırlanıyor şeklinde bakmıştır (Feroz Ahmad, a.g.e., s. 74).
[231] Sina Akşin, a.g.e., s. 220.
[232] Şevket Süreyya Aydemir, a.g.e., s. 278.

yetmeyeceğini belirterek; böyle bir şeye teşebbüs etmeleri halinde memleketin başlarına yıkılıp; zindanlara gireceklerini söylemiştir.[233] Şevket Süreyya Aydemir ise Menderes'in bu sözlerini yeni bir rejim arayışı olarak değerlendirmekte; bu rejimin De Gaulle'ün Fransa'da gerçekleştirdiği güdümlü demokrasi olduğunu belirtmekte ve bu düşüncesini Menderes'in şu konuşmasıyla desteklemektedir:[234]

> "[…] Biz öylesine bir demokrasi, öylesine bir hürriyet istiyoruz ki, bulup tatbik etmek mecburiyetindeyiz ki, bu rejimde hürriyetin bütün esasları mahfuz bulunacak ve rejimin temelini teşkil eden bir devlet nizamını muhtevi bulunacaktır[…] Fransa'da bir hürriyet suiistimali olmuştu. Fransa halkı hürriyete gitmek istiyordu. Fransa'nın referandumla kabul ettiği yeni anayasa, eski anayasalardan, yüzlerce fersah uzaklaşmış, bambaşka bir ruh içinde yazılmıştır[…][235]"

Muhalefet partilerinin yanı sıra, DP iktidarda bulunduğu süre zarfında basın üzerinde de baskıcı politikalar uygulamıştır. DP hükümeti tarafından 1954 yılında Basın Kanunu değiştirilip; yazıları, devletin siyasi ve mali itibarını sarsan ya da vatandaşların özel yaşamlarına tecavüz eden gazetecilerin cezalandırılması hükmü konularak, basından gelen eleştirilere karşı ağır cezalar getiren bir yasa çıkartılmış; mahkemeye çıkarılan gazeteciler iddialarını ispat etmek hakkından da yoksun bırakılmışlardır.[236] DP iktidarınca yapılan bu değişikliklerle, muhalif gazeteciler çeşitli mahkeme kararlarıyla uzun süreli hapis cezalarına mahkûm edilmiş; iktidar partisinin hükümet olarak istediği ölçüde yararlandığı radyo, diğer siyasi partilere kapatılmıştır. Bu çerçevede Adalet Bakanı Esat Budakoğlu CHP milletvekili İhsan Ada'nın soru önergesine verdiği yanıtta, 1954-1958 yılları arasında basın suçlusu sanığı olarak 1.161 kişi hakkında soruşturma ve kovuşturma açıldığını açıklamış; bunlardan 238'inin mahkûm olduğunu, yayın organlarından Ulus'un 54, Yeni Gün'ün 48, Akis'in 29, Demokrat İzmir'in 23, Son Havadis ve İzmir Sabah Postası'nın ise 14 kez kovuşturmaya uğradığını söylemiştir. 1959 yılında ise DP iktidarının basın

[233] Şevket Süreyya Aydemir, a.g.e., s. 279.
[234] Şevket Süreyya Aydemir, *Menderes'in Dramı*, s. 275.
[235] Aynı yerde.
[236] Feroz Ahmad, a.g.e., s. 62; Sina Akşin, a.g.e., s. 216.

özgürlüğünü kısıtlamaya yönelik girişimlerinin uç noktaya vardığı ve bu amaçla çıkarılan yasaların en sert biçimde uygulandığı bir yıl olmuştur.[237]

Muhalefet ve basın üzerinde kurulan baskılara ek olarak DP hükümetince devlet memurları üzerinde de baskı kurulmuştur. 1954 yılında gerçekleşen seçimlerden sonra hükümete altmış yaşını ya da yirmi beş hizmet yılını doldurmuş memurların görülen lüzum üzerine bakanlık emrine alınması ve emekliye sevk edilmesi yetkisi verilmiştir. Akademisyenler ve yargıçlar başta olmak üzere devlet görevlileri üzerinde baskı kurularak tasfiyeler yapılmış; böylelikle bürokrasinin yürütmeden bağımsızlığına son verilmiştir.[238] Üniversite özerkliğini zedeleyen bu yasa ile Milli Eğitim Bakanının istediği üniversite öğretim üyesini, üniversite senatosunun görüşünü almak şartıyla[239] işinden atabilmesinin önü açılmıştır.[240] Bu çerçevede, yasaya dayanarak Milli Eğitim Bakanlığı, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi öğretim üyesi Bülent Nuri Esen'i[241], Üniversite Senatosunun karşı çıkmasına rağmen, emekliye ayırmıştır. Emekliye ayrılmadan önce Esen yaptığı açıklamalarda DP'nin giderek baskıcı bir tutum içine girdiğine dikkat çekmiş; mevcut rejimin adının demokrasi olamayacağını, ancak onun yozlaşmış biçimini ifade eden "kakokrasi" olabileceğini söylemiş; CHP'nin mallarına el konmasının Anayasa'ya aykırı olduğunu savunmuş ve kendisinin emekliye sevk edilmesine sebep olan yasaya karşı çıkmıştır. Esen'in emekli edilmesinden kısa bir süre sonra CHP ile ilişkileri olan Tahsin Bekir Balta ve Şevket Aziz Kansu üniversiteye siyaset soktukları gerekçesiyle emekli edilmişlerdir.[242] 1956 yılında ise Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dekanı Turhan Feyzioğlu fakültenin açılış konuşmasında öğrencilere "Nabza göre şerbet veren sözde münevverlerden olmayın" demesi ve öğretim üyesi Mehmet Köymen'in Zafer Gazetesi'ne yolladığı "İdareci yetiştiren bir fakültenin başında bulunanlar tarafsız olmazlarsa, yetiştirdikleri öğrencilerin tarafsız olmaları nasıl beklenir" yazısına cevaben düşünce ve inançların bile ortaya atılamadığı bir kurum

[237] Hasan Ersel vd., a.g.e., s. 249, 339, 356.
[238] Feroz Ahmad, a.g.e., s. 66; Sina Akşin, a.g.e., s. 216-217.
[239] Ancak bakanlık üniversite senatosunun görüşüne uymak zorunda değildir.
[240] Cem Eroğul, a.g.e., s. 157.
[241] Kamuoyunda oluşan yoğun tepkiler sonucu 4 Şubat 1955'te kendisine görevine dönme hakkı tanınmıştır.
[242] Hasan Ersel vd., a.g.e., s. 253.

haline gelen üniversitede özerklikten söz edilemeyeceğini belirtmesi üzerine, politika yaptığı gerekçesiyle Üniversite Senatosu'nun aksi yönde görüş bildirmesine rağmen Milli Eğitim Bakanlığı tarafından görevden alınmıştır. Bunun üzerine Siyasal Bilgiler Fakültesi öğrencileri derslere girmeyerek bakanlığı protesto etmiş ve Cumhurbaşkanı Celal Bayar'a 221 imzalı bir telgraf çekerek dekanlarının geri dönmesini istemişlerdir. Protesto gösterileri sırasında 300 öğrenci gözaltına alınmış; olaylara tepki olarak öğretim elemanları Aydın Yalçın, Muammer Aksoy, Münci Kapani, Coşkun Kırca ve Şerif Mardin görevlerinden istifa [243] etmişlerdir. [244] 1958 yılında ise İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi öğretim üyesi Hüseyin Nail Kubalı, TBMM görüşmelerinin yayımlanmasında basına yeni sınırlandırmalar getiren TBMM İçtüzüğü değişikliklerini eleştiren demeciyle siyaset yaptığı gerekçesiyle, İstanbul Üniversitesi Senatosu'nun siyaset yapılmadığı ve bakanlık emrine alınmasını gerektirecek bir neden bulunmadığı yönündeki kararına rağmen, bakanlık emrine alınmıştır.[245] Üniversitelerde yaşanan bu görevden almalar Adalet Bakanlığı'nda da gözlemlenmiş; 1956 yılında bakanlık, içlerinde ikisi daire başkanı olan üç Yargıtay üyesinin bulunduğu 16 hakimi emekliye sevk etmiştir. Ardından Yargıtay Başkanı, Yargıtay Birinci ve İkinci Daire Başkanları, Cumhuriyet Başsavcısının içinde bulunduğu yedi kişi daha emekli edilmiştir.[246] Bu kişilerle birlikte 1950-1956 yılları arasında emekliye sevk edilen hakimlerin sayısı sekseni bulmuş; muhalefet de yargıç güvencesi sorununu sürekli gündeme taşımıştır.[247]

Adalet mekanizmasının bağımsızlığını ve üniversite özerkliğini zedeleyen bu yasayı, seçim yasası değişikliği izlemiş ve yapılan değişiklik ile bir siyasi partiye adaylık başvurusunda bulunup adaylığı reddedilen kişinin aynı seçim döneminde başka bir partiden aday olamayacağı belirtilmiş; böylece DP'nin reddettiği adayların muhalefete geçmesi engellenmiştir. Yine, memurların seçimlerde aday olabilmesi için görevlerinden altı ay önce istifa etmeleri gerektiği düzenlenmiş ve böylece iktidar

[243] Bu istifalar üzerine Prof. Dr. Turhan Feyzioğlu'da görevinden istifa ederek CHP'ye katılmış; 1957'de CHP'den Kayseri Milletvekili olarak TBMM'ye girmiş; 1961 yılında ise Milli Eğitim Bakanı olmuştur.
[244] Hasan Ersel vd., a.g.e., s. 294.
[245] Hasan Ersel vd., a.g.e., s. 337.
[246] Şevket Süreyya Aydemir, a.g.e., s. 251.
[247] Şerafettin Turan, *a.g.e.,* s. 99, 100.

partisinden aday olan bir memur, yeniden göreve alınacağını bilirken, muhalefet partisinden aday olan bir memurun seçimi kazanamadığı takdirde işsiz kalabileceğini düşünerek bundan çekineceği düşünülmüştür. Ayrıca seçim yasasında yapılan değişiklikle seçimde partilerin ortak liste çıkartarak güç birliği yapması engellenmiş; böylece 1957 seçimlerinde muhalefet partilerinin DP karşısında birleşerek güç birliği yapma olanağı ortadan kaldırılmıştır. Bu kanunla, ayrıca küçük partileri seçim dışı bırakmak amacıyla, partilerin bütün seçim bölgelerinde tam teşkilatla seçime katılabilecekleri düzenlenmiştir. Aynı gün çıkarılan bir başka yasa ile Cumhuriyetçi Millet Partisi'ne oy veren Kırşehir ili ilçe yapılırken[248]; CHP'ye oy veren Malatya ili ikiye bölünerek Adıyaman ili oluşturulmuştur. Ayrıca çıkarılan bir başka yasa ile hükümete, istediği zaman memurlara bir süre işten el çektirme ya da emekliye ayırma yetkisi verilmiş; emeklilik için belirli bir süre çalışmış olma koşulu kaldırılmış ve bu yasayla tüm bu işlemlere ilişkin yargı denetimi yolu da kapatılmıştır.[249]

1959 yılına gelindiğinde tüm muhalif gruplar üzerinde hükümetin baskıcı tedbirleri daha da artmıştır. Meclis koridorlarında CHP'li ve DP'li vekiller birbirine girmiş; basın davaları artık sayılamayacak kadar çoğalmış; gazeteler tekzip yayımlamaktan haber yayımlayamaz hale gelmiş; her önemli olaya yayın yasağı konmaya başlanmıştır. İktisadi zorluklar muhalefette yer alanların sayısını arttırırken; iktidar bu durumda daha da hırçın söylemlere yönelmiştir. 1960'lara doğru ve 1960 yılı içinde ise CHP'ye yönelik çeşitli şiddet olayları meydana gelmiştir. 1959 yılı Eylül ayında Çanakkale'de; 1960 yılı Ocak ayında Konya'da; Nisan ayında Kayseri'de CHP'lilere karşı saldırılar gerçekleşmiş ve DP bu saldırılara sebep olanları koruyan söylemlerde bulunmuştur. Özellikle Kayseri olaylarından sonra DP artık CHP'yi kapatmaktan bahseder hale gelmiş ve Menderes'in İzmir'deki konuşmasında değindiği yeni tarz demokrasiyi kurmaya karar vermiştir.[250]

[248] 1957 seçimleri öncesi seçmenlerin desteğini almak amacıyla Kırşehir tekrar il haline getirilmiştir.
[249] Şevket Süreyya Aydemir, a.g.e., s. 256; Hasan Ersel vd., a.g.e., s. 249, 311; Cem Eroğul, a.g.e., s. 154, 155.
[250] Cem Eroğul, a.g.e., s. 222-228.

Sonuç olarak Nisan 1960 tarihine gelindiğinde, DP'nin CHP'ye ve İsmet İnönü'ye bakışını özetlemek açısından, Tahkikat Komisyonunun kurulmasıyla ilgili DP Grup toplantısında konuşan Bahadır Dülger'in söyledikleri önem taşımaktadır:

> "[…]İsmet Paşa ölür, ama leşi kalır ortada. Tefessüh etmiş leşi, zihniyeti kalır. Onu da bertaraf etmeye mecbursunuz. O halde tahkikat açalım[…] Fakat daha acil tedbir ne olur? Benim aklıma gelen şu: […] biz Halk Partisi'nin merkez muamelatını ve merkez faaliyetini bir tahkikat mevzuu yapabilir miyiz? Yılanı başından kavrıyoruz demektir. [251]"

Dülger'in bu konuşması DP grubunda alkışlarla karşılanmış; Tahkikat Komisyonunun kurulması ise 1960 öğrenci olaylarının fitilini ateşlemiştir.

### 3.1.2. 1958 İktisadi Bunalımı

DP'yi, belirtilen baskıcı politikalara iten başlıca etmenlerden biri iktisadi sıkıntılar olmuştur. Ülkede birçok mal bulunamaz olmuş, dükkanların önünde uzun kuyruklar oluşmuş ve karaborsa önemli bir sorun haline gelmiştir. Hükümet ortaya çıkan iktisadi sıkıntılara yeni zamlara gitmekten başka çözüm bulamamıştır.[252]

Dış yardım çevreleri, başta Uluslararası Para Fonu (IMF) olmak üzere, 1954'ten sonra sürekli olarak, devalüasyon yapılması konusunda hükümete baskı yapmışlardır. Bu çerçevede, Türkiye'yi 1954-1958 yılları arasında ziyaret eden heyetler tarafından dış yardımların kesintisiz akması için gerekli şartlar olarak daha sonra "standart IMF reçetesi" olarak adlandırılan istikrar politikası önlemleri gündemde tutulmuştur. Fakat DP iktidarı devalüasyon, deflasyonist önlemler ve dış ticarette liberalleşmeye dayalı istikrar politikası yerine, II. Dünya Savaşı yıllarının hükümete ekonomiye karışma konusunda olağanüstü yetkiler veren Milli Korunma Kanununu yeniden yürürlüğe koyarak, fiyat ve piyasa kontrolleri izlemeyi ve bir yandan ithal ikameci yatırımların, öte yandan köylüye yönelik popülist politikaların sürüklediği genişleyici ve enflasyonist politikalarda ısrar etmiştir. Bu çerçevede, dolar cinsinden ithalatın 1953-1958 arasında yüzde 40'tan daha fazla düşmesi ve dış baskıların artması 4 Ağustos 1958'de doların TL karşısında 2.2 misli değerlenmesi

[251] "Ölüm Cezalarının Gerekçesi", *Milliyet*, 18 Eylül 1961, s. 3.
[252] Cem Eroğul, a.g.e., s. 161, 208, 209.

sonucunu doğuran fiili bir devalüasyonun kabul edilmesini zorunlu kılmıştır. Alınan ekonomik istikrar önlemleri TL'nin devalüasyonunu, dışalıma yeniden serbesti getirilmesini, para sunumu ve bütçe harcamalarının kısıtlanmasını ve KİT üretimi ile hizmetlerinin fiyatının yükseltilmesini kapsamıştır. Bu önlemlerin karşılığı olarak ise Türkiye'nin dış borçlarını ödemesine kolaylıklar getirilmesi ve dış kredi sağlanması konusunda anlaşılmıştır.[253] Bu çerçevede, hükümet çoklu kur rejimini genelleştirerek TL'yi fiilen yüzde 68,9 oranında devalüe etmiş; ayrıca program kapsamında para basma kısıtlanırken banka kredileri de dondurulmuştur. Dış ekonomik ilişkilerde tıkanıklık aşılmış; o dönemde ödeme zamanı gelmiş olan 400 milyon dolarlık borcun ödemesi ertelenmiş ve Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütünden (OECD) 359 milyon dolarlık kredi sağlanırken; Cumhuriyet tarihinde ilk borç konsolidasyonu yürürlüğe girmiştir.[254]

Sonuç olarak, ekonomik istikrar önlemlerinin alınmasıyla birlikte Türkiye'nin dış borçları konsolide edilmiş, ödemeler dengesi açığı azalmış, enflasyon düşmüş ancak büyüme hızı gerilemiş ve iktisadi durgunluk baş göstermeye başlamıştır. Ekonomik daralmadan en çok etkilenen kesim dar gelirliler olmuş; çok sayıda küçük ve orta ölçekli şirketle birlikte yedi banka iflas etmiştir. Ekonomik alanda yaşanan bu sıkıntılar hükümetin muhalefet tarafından ağır bir şekilde eleştirilmesine sebep olmuştur.[255] Bu çerçevede, Türkiye'de yaşanan büyük iktisadi krizlerin mutlaka bir darbe ile sonuçlandığını belirten Nihat Falay, yaşanan bu ekonomik buhranın gerek öğrenci olaylarında gerekse 1960 ihtilalinde etkili olduğunu belirtmiştir.[256]

---

[253] Korkut Boratav, "İktisat Tarihi (1908-1980), *Türkiye Tarihi 4 Çağdaş Türkiye 1908-1980*, Yayın Yönetmeni Sina Akşin, Cem Yayınevi, İstanbul: 2002, s. 349-350; Yakup Kepenek; Nurhan Yentürk, *Türkiye* Ekonomisi, Remzi Kitabevi, İstanbul: 2003, s. 121-122.

[254] Osman Cenk Kanca, "1950-1960 Arası Türkiye'de Uygulanan Sosyo-Ekonomik Politikalar", *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt: 9, Sayı: 19, s. 47-63, 2012, s. 58, 59.

[255] Ahmet Fazıl Özsoylu, *Türkiye Ekonomisi Tarihsel Gelişim*, Karahan Kitabevi, Adana: 2011, s. 91; Yasin Çoban, *Türkiye* Ekonomisi, İkinci Sayfa, İstanbul: 2010, s. 64.

[256] Nihat Falay, 31 Mayıs 2016 tarihinde saat 13:00-15:00 arasında İstanbul Karaköy'de gerçekleştirilen görüşme.

### 3.1.3. Vatan Cephesi

1957 seçimlerinden zaferle çıkmasına karşılık DP'nin oy oranlarında yüzde on düşüş yaşanmış ve muhalefet partilerinin toplam oy oranı iktidar partisini aşmıştır. Muhalefet partileri iktidarın azınlık iktidarına dönüştüğü yolunda propagandalara başlamış; muhalefetin güç birliği girişimleri sonucunda bir yandan 1958'de Türkiye Köylü Partisi ile Cumhuriyetçi Millet Partisi birleşerek Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi (CKMP) kurulmuş; diğer yandan Hürriyet Partisi, CHP ile birleşmiştir.[257] Ayrıca, Başbakan Menderes'in ülke dışından, özellikle Amerika'dan, umduğu siyasi ve ekonomik desteği bulamayışının muhalefet partileri ve muhalif basın tarafından dile getirilmesi, içeride siyasi tansiyonun yükselmesi, yükselen tansiyona DP'nin gittikçe hırçınlaşan bir tutumla dâhil olması, kitleler nezdinde şirin, hoş algılanacak; insanların yeniden taraf olmalarını temin edecek bir yapılanma ihtiyacını doğurmuştur. Bu amaçla, Menderes'in tabiriyle birleşerek "nifak cephesi" oluşturan muhalefete karşı, Vatan Cephesi adıyla, siyasi atmosferin iktidar lehine yeniden tesis edileceği bir oluşuma gidilmesi fikri, DP nezdinde de kabul görmüştür. Ne var ki, iktidarın yönettiği kamusal imkânların kullanılmasıyla başlayan bu süreç, bir süre sonra uygulayıcılarının da artık kontrol edemediği bir noktaya gelmiş; birazda muhalefetin tesiriyle hızla yozlaştırılmıştır.[258]

Menderes, Vatan Cephesinin kurulması ile ilgili kararını 1958'de Manisa'da yaptığı konuşmada şu şekilde dile getirmiştir:

> "Politikadan ve ihtirastan vareste vatandaşların, karşınızda kurulmuş olan kin ve husumet cephesine karşı vatanperverane gayretlerini birleştirip, eserlerinin müdafaasına azmetmiş bir Vatan Cephesi kurulması zarureti kendini göstermiştir. [259]"

Bu konuşmadan sonra, DP'nin Vatan Cephesi örgütü, ocaklar kurarak ülke genelinde kısa sürede örgütlenmiştir. Bu ocakların yalnız DP'lilere değil bütün

---

[257] Hasan Ersel vd., a.g.e., s. 334.
[258] Ayşe Elif Emre Kaya; Zakir Avşar, "DP'nin Sivil Toplum Üzerinden Bir Siyasal İletişim Denemesi: Vatan Cephesi Örneği, *International Journal of Social Science*, Volume: 6, Issue: 2, s. 397-416, February 2013, s. 399.
[259] Şerafettin Turan, a.g.e., s. 187.

vatandaşlara açık olduğu bildirilmiş;[260] DP iktidarı, vatandaşın en büyük eğlencesi radyoyu Vatan Cephesinin propaganda aracı olarak kullanmaya başlamış; Vatan Cephesine katılanlara ilişkin uzun isim listeleri devlet radyosundan yayımlanmıştır. Vatan Cephesine katılanların sayıldığı bu listelerde ölmüş insanlar, bebekler, isminin orada okunduğundan habersiz kişiler bulunmuştur. Ayrıca işadamları, Vatan Cephesine katılmaya zorlanmıştır. Devlet Bakanı Medeni Berk, 28 Ocak 1959'da Vehbi Koç ile yaptığı görüşmede eğer Vatan Cephesine katılmazsa bankalardaki kredilerinin kesilebileceğini, kotalardan istifade edemeyebileceğini ve birçok işinde zorluk çıkacağını belirtmiştir. Buna ek olarak, Vatan Cephesine katılanların listesinin her gün düzenli olarak devlet radyosundan ilan edilmesi ve haber saatinde okunan bu uzun isim listeleri halk üzerinde olumsuz etki yaratarak tepki toplamıştır. Ayrıca, Vatan Cephesine ilişkin propaganda sadece radyo ile sınırlı kalmamış; haftalık olarak yayımlanan ve o hafta ile ilgili iktidarı ilgilendiren olumlu haberlerin yer aldığı, Vatan Cephesi adında yöresel propaganda gazeteleri yayımlanmaya başlamıştır. Vatan Cephesinin kurulması ülkedeki kavga ortamını derinleştirerek; varolan kamplaşma ve bölünmenin dozajını arttırmıştır. Sonuç olarak bu uygulamalar ülkedeki siyasal gerginliğin daha da artmasına neden olmuştur.[261]

### 3.1.4. Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu

1956 yılında çıkarılan Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu DP iktidarının en kötü ünlü kanunlarından biri olmuş[262] ve bu kanunla, muhalefet partileri ile siyasi parti olmayan ama hükümeti eleştirmeleri mümkün olan örgütlerin, halka seslerini toplantılar ve gösteri yürüyüşleri yoluyla duyurmaları önlenmek istenmiştir.[263] Menderes'e göre basın özgürlüğü gibi toplantı ve gösteri özgürlüğü de kötüye kullanılmakta; dolayısıyla bunun doğal sınırına çekilmesi gerekmekteydi. 27 Haziran

[260] Sedef Bulut, a.g.e., s. 134.
[261] Hasan Ersel vd., a.g.e., s. 334, 335; Esra Keloğlu İşler, "DP'nin Halkla İlişkileri Üzerine Bir İnceleme", *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi*, Sayı: 24, s. 111-128, Kış Bahar 2007, s. 124, 125; Şerif Demir, *Düello Menderes ve İnönü*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2011, s. 167; Altan Öymen, a.g.e., s. 468.
[262] Cem Eroğul, a.g.e., s. 184.
[263] Altan Öymen, a.g.e., s. 335.

1956'da, tasarının TBMM'deki görüşmeleri sırasında Menderes bu durumu şu şekilde ifade etmiştir:[264]

> "Gerek yapılan toplantıların adedi, gerek bu toplantılarda konuşulanlar ve yapılan tahrikler, dünyanın en ileri demokrasilerinden herhangi birinde yapılmasına imkân olmayan yoğunluktadır. Dünyanın hangi memleketinde her hafta başı toplantılar düzenlenir, ağza alınmayacak sözler söylenir, tahriklere girişilir ve hükümet değiştirmek değil, seçim yapmadan iktidarın değiştirilmesine yönelik türlü metotlar uygulamak suretiyle siyasi mücadeleye girişilir?[265]"

CHP lideri İnönü ise kanun tasarısını şiddetle eleştirmiş; bu tasarının anayasaya ve İnsan Hakları Evrensel Beyannamesine aykırı olduğunu; ülkede toplumu bunaltan büyük sorunlar bulunduğunu, vatandaşların bunları söylemeye ve bu konuda söylenenleri dinlemeye ihtiyacı olduğunu belirtmiştir. Kendilerinin mutlakıyetten bu güne geldiklerini, ancak DP'nin bugünden mutlakıyete gittiğini belirten İnönü, iktidar başındakilerin anayasa dışında idareye girdiklerini söylemiştir. İnönü'den sonra kürsüye çıkan Hürriyet Partisi (HP) lideri Fevzi Lütfi Karaosmanoğlu ise, bu kanun tasarısının demokratik rejimi tahrip ve yok etmek yolundaki gayrimeşru maksadın yeni göstergesinden başka bir şey olmadığını belirtmiştir. Karaosmanoğlu toplantı yapanlara ateş açma yetkisinin, bir hükümet komiserine bırakılmasının cinayetlere yol açabileceğini sözlerine eklemiş; bu sözleri mecliste yoğun tartışmalara sebep olmuş ve Karaosmanoğlu, hükümete hakaret ettiği gerekçesiyle salondan çıkartılmıştır. Karaosmanoğlu'ndan sonra kürsüye çıkan ve o da salondan çıkartılan Cumhuriyetçi Millet Partisi (CMP) lideri Osman Bölükbaşı, bütün bu baskı tedbirlerinin, zaafını ve aczini hisseden bir iktidarın zorla işbaşında kalmak gayretinden başka bir şey olmadığını belirtmiştir.[266]

Muhalefetin ve bazı DP vekillerinin[267] ağır eleştirilerine rağmen kabul edilen[268] Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanununda yapılan kısıtlamalarla siyasal

---

[264] Şerafettin Turan, a.g.e., s. 112, 113.
[265] Aynı yerde.
[266] Altan Öymen, a.g.e., s. 339-346.
[267] Rize Milletvekili Kemal Balta ve Fahri Belen özellikle kanun ile tanınan kolluk kuvvetlerinin hedef gözetmeksizin ateş edebilmesine itiraz etmişler ve bunun kötü sonuçlar doğurabileceğini belirtmişlerdir (Altan Öymen, a.g.e., s. 350-352).
[268] Kanun 281 kabul oyuyla kabul edilmiştir. O sırada DP'nin mecliste 480 vekili olduğu halde vekillerin neredeyse yarıya yakını meclis oturumuna katılmamış ve oy kullanmamıştır. Bu durum parti

partilerin seçim dönemi kabul edilen 45 günlük devre dışında açık hava toplantıları yapmaları yasaklanmış; kapalı salon toplantıları için de en az 48 saat önce yörenin en büyük mülki amirinin iznini alma zorunluluğu getirilmiştir. Bunların dışında, her ne maksatla olursa olsun toplantı yapmak ve böyle bir toplantıya bilerek yol açmak suç sayılmıştır.[269] Bu değişikliklere ek olarak, kanunun on üçüncü maddesinde yer alan, suç sayılan toplantının dağıtılması için hedef gösterilmeksizin ateş açmak yetkisinin verilmesi[270] İstanbul ve Ankara'da yaşanan öğrenci olaylarında olayların büyümesine sebep vermiştir.

Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu ilk kez 2 Ağustos'ta Karadeniz Gezisi sırasında kendisine "hoş geldin" diyen esnafın elini sıktığı için[271] CHP Genel Sekreteri Kasım Gülek'e uygulanmış; Gülek altı buçuk saat nezarette tutulduktan sonra suçüstü mahkemesine sevk edilmiş; altı ay hapse mahkûm olmuş, ancak cezası ertelenmiştir.[272] Ayrıca bu kanuna göre 3 Ağustos'ta CHP'lilerin İnönü'nün şerefine verecekleri yemek yasaklanmış; 7 Ağustos'ta CMP'nin Giresun kongresinde Bölükbaşı'yı alkışladılar diye on beş delege karakola götürülmüş; aynı gün HP'nin il başkanlarının Ankara'da yapacakları toplantı yasaklanırken, Anıtkabir'e çelenk koymalarına ve parti başkanının evinde verdiği ziyafete katılmalarına Ankara Valisi engel olmuştur. 16 Eylül'de ise Kırşehir'i ziyaret eden Bölükbaşı'yı karşılamaya gelen halk coplarla dağıtılmıştır. Yapılan bu uygulamalarla meclis dışında muhalefet yapmak hemen hemen olanaksızlaşmıştır.[273]

### 3.1.5. 6-7 Eylül Olaylarının Etkisi

1930'dan sonra samimi bir şekilde gelişen Türk-Yunan ilişkileri, 1954 yılında Yunanistan'ın Kıbrıs Adasını ilhak planı ile birlikte zedelenmiştir. Gerginleşen ortam İngiltere tarafından yapılan konferans çağrısıyla yumuşatılmaya çalışılmış; 1955'te

içinde de iç sorunların ve düşünce ayrılıklarının olduğunu göstermektedir (Altan Öymen, a.g.e., s. 359).
[269] Şerafettin Turan, a.g.e., s. 112.
[270] Şevket Süreyya Aydemir, a.g.e., s. 253.
[271] Esnafın elini sıkıp gösteri yaptığı gerekçesiyle
[272] Hasan Ersel vd., a.g.e., s. 292.
[273] Cem Eroğul, a.g.e., s. 185, 186.

Londra'da başlayan görüşmelerde Türk tarafını temsilen Fatin Rüştü Zorlu adanın Türkiye'ye verilmesi gerektiği tezini savunurken; Yunanlılar bu teze karşı çıkmıştır.[274]

Görüşmeler gergin bir ortam içinde sürerken, 6 Eylül 1955 günü İstanbul Ekspres gazetesinde, Atatürk'ün doğmuş olduğu Selanik'teki eve Yunanlılar tarafından bomba atıldığı ve evin harap olduğu yönündeki haber Türk kamuoyunda büyük bir heyecan ve tepki yaratmış; akşama doğru İstanbul ve İzmir'de eşzamanlı olarak olaylar meydana gelmiştir. İstanbul'da bir anda bir araya gelen yığınlar, özellikle Beyoğlu ve Karaköy semtlerinde yürüyüşe geçmişler; özellikle Türk vatandaşı Rumların ve Yunan uyrukluların evleri ile işyerlerine saldırmaya başlamışlardır. Yapılan saptamalara göre olaylarda 73 kilise, sekiz ayazma, bir havra, iki manastır, 4340 dükkan, 110 otel-restoran, 27 eczane, 21 fabrika, üç Rum gazetesi, beş Rum kulübü, 2600 ev, 52 Rum ve Ermeni okulu ve mezarlıklar talan edilmiştir.[275]

Ortaya çıkan tahribat ve yağmayı önlemek amacıyla 6 Eylül gecesi önce İstanbul ve İzmir'de, ardından Ankara'da sıkıyönetim ilan edilmiş; ardından sıkıyönetimin süresi altı ay uzatılmıştır. Ancak sıkıyönetimin toplum yaşamında doğurduğu kısıtlamaların huzursuzluklara neden olduğunu gören hükümet altı aylık süre dolmadan İzmir ve Ankara'daki uygulamalara son vermiş; sadece İstanbul'da sıkıyönetim altı aylık sürenin dolduğu 7 Haziran 1956'ya kadar devam etmiştir.[276]

Olayları kimin çıkarttığı tespit edilememekle birlikte muhalefet olayların arkasında DP'nin olduğunu ima etmiştir. Fuad Köprülü de 4 Haziran 1960 tarihinde Yeni Sabah gazetesi yazarı Şemsi Kuseyri ile yaptığı görüşmede, valinin olaylar çıkmadan bilgisinin olduğunu, hatta polisin iznini kaldırdığını, ordu birliklerini ikaz ettiğini belirtmiştir. Sıkıyönetim kararı mecliste görüşülmeye başlamadan önce, Menderes'in yanına gelip, hükümet adına kendisinin konuşmasını rica ettiğini belirten Köprülü, böyle bir olayın ancak ya hükümet tarafından ya da çok güçlü bir şebeke tarafından çıkartılabileceği görüşünden hareketle, konuşmasında komünist bir şebekenin olayı gerçekleştirdiği görüşünü savunduğunu söylemiştir. Ancak daha sonra

[274] İlbeyi Özer, a.g.e., s. 99, 100.
[275] Şerafettin Turan, a.g.e., s. 176, 177; İlbeyi Özer, a.g.e., s. 101.
[276] Şerafettin Turan, a.g.e., s. 177-180.

olayın sorumlularının ortaya çıkarılması için gerekli adımların atılması ile ilgili Köprülü'nün tüm ısrarlarına rağmen Menderes'in işi kapatmaya çalışması ve yaşanan diğer bazı gelişmeler Köprülü'nün olayın sorumlusunun Menderes olduğunu düşünmesine yol açmıştır.[277] Ne var ki, gerçekten olayların arkasında kim olduğu net bir şekilde tespit edilememiştir.

Köprülü'nün konuşmasına paralel bir şekilde meclis tartışmaları sırasında Reis Refik Koraltan'ın da "Bu karışıklıkları, komünistlerin çıkardığı anlaşılmıştır" şeklindeki açıklaması,[278] başta İstanbul ve Ankara'da gerçekleşen öğrenci olayları olmak üzere benzer hadiselerde hazır formül haline getirilmiş ve iç siyasetin bir zaafı olarak yerleşmiştir. Bu düşünce tarzı bu tür olayların gerçek nedenlerinin fark edilememesine[279] ve DP iktidarının yanlış kararlar vermesine yol açmıştır.

### 3.1.6. Tahkikat Komisyonunun Kurulması

1957 seçimlerinden sonra siyasette çok şey değişmiş; siyasi tansiyon artmış ve DP yeni arayışlar içine girmiştir. DP liderleri ve meclis grubu, sorunun hükümetin tutumundan kaynaklanmış olabileceğini hiç akla getirmeden, yeni önlemler alma yolundan başka bir yöntem düşünemez hale gelmiş; bu amaçla DP, muhalefete karşı sert tedbirler alınmasına ilişkin kararlar vermeye başlamıştır.[280] Bu çerçevede, DP meclis grubu, 12 Nisan 1960 günü yaptığı olağanüstü toplantı ile muhalefetin tasfiyesi yoluna fiilen girildiğini gösteren, CHP hakkında meclis tahkikatı açılmasına karar vermiştir. Grupta söz alan birçok vekil[281] muhalefetin ülkeyi ateşe vermek isteyen hareketlerinin, hükümeti kuvvet ve baskı yoluyla devirmeye yönelik olduğunu, ihtilal

---

[277] Mükerrem Sarol, a.g.e., 1. Cilt, s. 418-420.

[278] DP daha sonra bu tezi doğrulamak için Amerika'dan bir uzman getirtmiş; ancak Amerikalı uzman "komünistler eğer bu kadar kuvvetli olsalardı dükkân tahrip edeceklerine ihtilal yaparlardı" diyerek bu görüşü reddetmiştir.

[279] Şevket Süreyya Aydemir, a.g.e., s. 250.

[280] Şerif Demir, a.g.e., s. 199, 200; ,Tanel Demirel, *Türkiye'nin Uzun On Yılı*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2016, s. 319.

[281] Tevfik İleri'ye göre; yürütülen yalan kampanyasından bahisle "[…] bir tekinizin ırz ve namusu garanti altında değil, her birinizin karısı ve kızı için kulak gazetesi işliyor"; CHP'liler ile ilgili "[…]yolunu sapıtmışlardır. Bunlar her köyde her kasabada eşkıya kılıklı adamları iş başına getirmişlerdir. Yüzbinlerce adama bir düğmeye basmak suretiyle vazife vermeyi kararlaştırmışlardır." Tedbir alınması gerektiğini vurgulayan Adnan Menderes de "[…]dünyanın hiçbir yerinde böylesine beliyye, böylesine soysuz bir rejim görülmemiştir." İfadelerini kullanmıştır (Tanel Demirel , a.g.e., s. 319).

çağrılarının ülkenin her köşesinden açıkça duyulduğunu, bu yüzden vakit kaybetmeden harekete geçilerek sert tedbirler alınması gerektiği üzerinde durmuşlar; İsmet İnönü'nün de, kendi iktidarında kötü gidişatı durdurmak amacıyla tedbir aldığını ve takrir-i sükun kanunu çıkarttığını belirtmişlerdir. Hiçbir şekilde muhalefetin taleplerinde haklı bir yön olabileceği düşünülmemiş, CHP'nin seçimle iktidara gelme ümidini kaybettiğinden kargaşa çıkardığına ilişkin teşhiste ısrar edilmiş; o zamana kadar alınan önlemler de yetersiz kaldığı için yeni bir önlem olarak Tahkikat Komisyonunun kurulmasına karar verilmiştir. 18 Nisan'da, CHP vekillerinin TBMM'yi terk ettikleri oylama sonucunda Tahkikat Komisyonu kurularak; komisyonda yer alacak 15 DP'li vekil seçilmiştir.[282] Komisyona muhalefet ve birtakım basının faaliyetleri hakkında soruşturma yapma, suçlu gördüklerinin yargılanmasına karar verme ve gazete ile dergi kapama yetkileri verilmiştir.[283] Ayrıca, komisyona hem savcı hem de yargıç yetkileri verilerek iddia makamı ile karar makamı birleştirilmiş; askeri ve sivil yargılama usullerini kullanabilecek adeta suni bir mahkeme işlevi yüklenmiş; komisyonun verdiği kararlara temyiz yolu kapatılmıştır.[284]

Esas itibariyle, 11 Ağustos 1958'de DP tarafından yayımlanan tebliğ, Tahkikat Komisyonu girişimine dayanak olmuş ve Tahkikat Komisyonu önergesinde bu metne atıfta bulunulmuştur. Gayrimeşru bir muhalefeti tasfiye etmenin meşru olacağını belirten bu tebliğde şu ifadeler yer almıştır:

> "[…]Cumhuriyet Halk Partililer Irak olaylarını ele alarak, Büyük Millet Meclisi'nin ve hükümetinin meşruiyetini ve istikrarını şiddet yolu ile tahrip etmenin mümkün, hatta lazım olduğu kanaatini uyandırmaya sevk edebilecek çok tehlikeli bir yola girmişlerdir[…]CHP'nin 1950'den beri devam eden bu gayrimeşru tutumu, 14 Temmuz günü patlak veren Irak hadiselerinden beri, büsbütün tahripkar bir manzara arz ediyor. Gayeleri, Büyük Millet Meclisi'nin itibar ve nüfuzunu kırmak, yasama dönemini zorlamalarla sakatlamaya çalışmak, Meclis içi Meclis dışı manevralarla idareyi felce uğratmak ve çoğunluğun üzerine azınlığın tahakkümünü tesis etmektir[…]CHP'nin Büyük Millet Meclisi'nin kudret, kuvvet ve salahiyeti önünde

[282] "Her Türlü Siyasi Faaliyet Durduruldu", *Milliyet*, 19 Nisan 1960, s. 1; Mükerrem Sarol, a.g.e., Cilt 2, s. 371; Tanel Demirel, a.g.e., s. 321.
[283] İlbeyi Özer, a.g.e., s. 122.
[284] Emre Kongar, a.g.e., 2016, s. 174, 175.

> hürmetkar ve itaatkar olması kanuni bir mecburiyettir[…]Aksi halde gereken tedbirler alınacaktır. [285]"

Tebliğde yer alan ifadelere paralel olarak Tahkikat Komisyonunun kurulmasına yönelik önergeye göre, CHP toplumun tahrik edilmesi, ordunun siyasete çekilmesi, kendi partililerini silahlandırarak iktidara karşı kışkırtmak, demokrasinin fikri ve manevi temellerini tahrip etmek ve yalan neşriyatta bulunmak suretiyle memleketin siyasi, sosyal ve iktisadi hayatını tehlikeye maruz bırakmak gibi ağır suçlarla itham edilmiştir. [286] Ayrıca önergede, meşru bir seçimle iktidara gelme ümidini tamamen kaybetmiş olan CHP'nin gayrimeşru ve gayri kanuni yollarla iktidarı düşürme çalışmalarına başladığı ifade edilmiştir.[287] 19 Nisan 1960'ta resmi gazetede yayımlanan karar bunu doğrular nitelikte olup; kararın "*Cumhuriyet Halk Partisi'nin yıkıcı, gayrimeşru ve kanun dışı faaliyetlerinin memleket sathında cereyan tarzı ve bunların mahiyetinin nelerden ibaret olduğunu tahkik, tespit ve memleketin her tarafında yaygın bir halde görülen kanun dışı siyasi faaliyetlerin muhtelif sebeplerine intikal etmek, matbuat meselesi ile adli ve idari mevzuatın ne suretle tatbik edilmekte olduğunu tetkik eylemek üzere Meclis tahkikatı açılmasına dair*" olduğu belirtilmiştir. Kararda CHP'nin çeşitli gayrimeşru ve kanun dışı yollarla halkı kanunları ihlale, kanunlara karşı davranmaya, hükümete, idari ve adli mercilere karşı galeyana ve fiili tecavüzlere teşvik ve tahrik ettiği; partilileri silahlandırmak suretiyle ülkede kanlı kardeş kavgalarına sebep olan tertiplere başvurduğu; orduyu siyasete karıştırdığı; Bizim Radyo adındaki komünist radyosunu kendi radyosu gibi göstererek halkı bu vahim yayının zararlı tesirlerine maruz bıraktığı; halkı huzursuzluğa sevk ettiği; bu faaliyetlerini hücre teşkilatı ile işleyen gizli kollar kurmaya çalışarak daha etkin hale getirmeye çalıştığı belirtilmiştir.[288]

Tahkikat Komisyonu, öncelikle siyasi faaliyetleri durdurarak basına yönelik tedbirler yayımlamış ve komisyon ile ilgili her türlü haberin yayımlanması

---

[285] Cem Eroğul, a.g.e., s. 212, 213.
[286] İlbeyi Özer, a.g.e., s. 123.
[287] T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Elli Sekizinci İnikat, Devre: XI, Cilt: 13, İçtima: 3, Birinci Celse, 18.04.1960, s. 190.
[288] Resmi Gazete, Sayı: 10484, 19 Nisan 1960, Sahife: 1178/a, http://www.resmigazete.gov.tr/main.aspx?home=http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/10484.pdf&main=http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/10484.pdf, (13.02.2016).

yasaklanmıştır. Komisyonun kurulmasını ve çalışma şeklini sert bir şekilde eleştiren muhalefet vekilleri ise meclisten atılmıştır.[289] Meclisten çıkarılmadan önce Tahkikat Komisyonunun kurulmasına ait kanunun çıkarılması konusunda İnönü'nün yaptığı konuşma ise, hem öğrenci olaylarının çıkmasında hem de alınan tedbirler ve atılan adımlarda etkili olmuştur. İnönü, 18 Nisan 1960'ta iktidar milletvekillerinin bağırışları ve yoğun bir gürültü ortamında şunları söylemiştir:

> "[…] Bir insan, hem davacı, aynı zamanda hükümcü, aynı zamanda tatbikatçı olamaz. Bu teşkil edilen encümenin bir karakteri vardır: Bu encümen, Hükümetin üstünde, Büyük Millet Meclisinin üstünde, bir baskı rejiminin bünyesi olacaktır. Bu talep gerçekleşirse memlekette bir dehşet idaresi, fiilen kurulacaktır[…] Biz ihtilalden yetişmiş insanlarız[…] Meşrutiyet ihtilalinden geldik. Cumhuriyet ihtilaline yöneldik. Cumhuriyet ihtilalinden demokratik rejime geçinceye kadar çok zahmet çektik. Bu ihtilal rejimi eşit haklarla, dürüst seçimlerle ve iktidar değişmesiyle neticelendi ve kıyamet kopmadı. Şimdi bizim tekrar ihtilal usulünü uygulayacağımızdan söz ediliyor. Bu son derece mantıksız bir iddiadır. Bugünün ihtilalleri, iktidarı bir defa ellerine geçirmiş olanlar tarafından yapılıyor. Son zamanların modası budur. Seçimle iktidara geliniyor. Devletin vasıtalarına el konuluyor. Fakat seçimle gitmek ihtimali ufukta görüldü mü: Ben buradan gitmem telaşına düşülüyor[…] Şimdi iktidarda bulunanların, iktidarı ellerinde bulunduranların, milletleri ihtilale nasıl hazırladıkları, İnsan Hakları Beyannamesine girmiştir. Eğer insan hakları tanınmaz, vatandaş hakları zorlanırsa, ihtilal behemehal olur[…] Biz böyle bir ihtilal içinde bulunmayız. Bulunamayız. Böyle bir ihtilal, dışımızda, bizimle münasebeti olmayanlar tarafından yapılacaktır[…] Arkadaşlar! Şartlar tamam olduğu zaman, milletler için, ihtilal meşru bir haktır. Eğer bu yolda devam ederseniz, artık sizi, ben de kurtaramam[…] Ayrıca arkadaşlar, şartlar tamam olduğu zaman milletler için ihtilal meşru bir haktır. [290]"

İnönü'nün mecliste yaptığı bu konuşma Menderes tarafından eleştirilmiş ve Menderes, İnönü'nün zaten çoktan ihtilali ilan etmiş olduğunu ve TBMM'nin kendisini tevkif etmesi gerektiğini söylemiştir. Ayrıca iktidar İnönü'nün bu konuşmasının duyulmasını önlemek amacıyla Meclis müzakerelerinin yayımlanmasına yasak koymuş; ancak CHP'liler konuşmayı teksir ederek her tarafa dağıtmış; üniversitelere de CHP gençlik kolları üyeleri getirmişlerdir. Bu tartışmalar

[289] Şerif Demir, a.g.e., s. 203.
[290] Yalçın Toker, a.g.e., s. 50, 51; Şevket Süreyya Aydemir, a.g.e., s. 294, 295.

arasında ve muhalefetin bütün itiraz ve tepkilerine rağmen Tahkikat Komisyonu çalışmalarını sürdürürken; bir yandan da kuruluş amacına uygun çalışabilmesi için yetkilerinin yeterli olmadığını iddia ederek, meclisten daha fazla yetki talebinde bulunmuştur. Tahkikat Komisyonunun yetkilerini genişleten kanun taslağı görüşmelerinde sert tartışmalar yaşanmış ve bir basın açıklaması yapan İnönü, yıllardan beri adım adım kurulmaya çalışılan baskı idaresinin bu son düzenleme ile fiilen bir rejim değişikliğine ve anayasa nizamını yıkmaya yönelik olduğunu belirtmiştir. Mücadelenin partiler arası bir mücadeleden çıktığını belirten İnönü, mücadelenin Türk milleti ile onun haklarını gasp etmeye çalışan bir avuç insan arasında olduğunu söylemiştir. İnönü ayrıca, Tahkikat Komisyonu ile ilgili 27 Nisan 1960'ta mecliste gerçekleşen konuşmasında komisyonun kurulmasının altında yatan sebebin, yapılması planlanan seçimden önce muhalefeti sindirmek olduğunu söylemiş; alınan tedbirlerle anayasaya darbe vurulduğunu ve anayasa dışı gayri meşru bir baskı idaresi kurulduğunu belirtmiştir. İnönü'nün bu konuşması üzerine, kanun tasarısının meclisteki görüşmelerinde gerginlik yaşanmış; İnönü'ye on iki oturum meclis çalışmalarından men cezası verilirken, bu karara itiraz eden CHP'li vekillere de altı ile on iki oturum arasında meclisten uzaklaştırma cezası verilmiştir. Yaşananlar üzerine tüm CHP'li vekiller meclisi terk ederken; İnönü, CHP teşkilatına gönderdiği yazıda tüm partiyi direnişe geçirerek; baskı rejimi kurmaya çalışan iktidar ile sonuna kadar mücadele edileceğini belirtmiştir.[291] Aynı gün olağanüstü toplanan DP meclis gurubunda konuşan Menderes "*bugünün hadiseleri de ayan beyan göstermiştir ki, tedbir almakta ne kadar haklı imişiz[…]Hatta bugünün realiteleri göstermiştir ki, tedbir almakta gecikmişiz.*" demiştir. 28 Nisan'da olağanüstü toplanan CHP meclis grubu tarafından yayımlanan genelge de ise partinin "*iktidarın Anayasa dışına çıktığını, hukuk devleti prensiplerini çiğnediğini, insan hak ve hürriyetlerini gayrimeşru baskılar altına aldığını, Türkiye'de demokratik rejimi ve Anayasaya müstenit devlet nizamını tahribe kast ettiğini müşahede ve tespit*" ettiği söylenmiş; "*parti meclisi her zamankinden daha zinde ve azimli olan CHP teşkilatı adına heyet olarak ve parti meclisi üyeleri müşterek ideallerin tam bir tesanütle birleştirdiği vatandaşlar olarak yıkılmaya mahkûm baskı rejiminin getireceği şartlar ne olursa*

[291] Şerif Demir, a.g.e., s. 204-207; Yalçın Toker, a.g.e., s. 51; T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Altmış Birinci İnikat, Devre: X, Cilt: 13, İçtima: 3, Birinci Celse, 27.04.1960, s. 299-301.

*olsun Anayasa nizamının yeniden kurulması uğrunda büyük Türk milletine layık mücadeleye kararını vermiştir*" denilerek genelge sonlandırılmıştır.[292]

Tüm bu tartışmalara rağmen komisyonun yetkileri genişletilmiş; bu bağlamda, 28 Nisan'da Cumhuriyet Gazetesinde çıkan haberde Tahkikat Komisyonunun yetkileri ve kuruluş gerekçeleri belirtilmiştir. Tahkikat Komisyonunun kurulma gerekçesiyle ilgili olarak Fransa'da Tahkikat Komisyonunun vazife ve işleyişine dair kabul edilmiş kanunun ihtiyaç ve zorunluluk durumlarında kullanıldığı; Belçika'da da benzer bir kanunun aynı şekilde uygulandığı belirtildikten sonra Türkiye'de düzenin sağlanması açısından böyle bir kanuna ihtiyaç duyulduğu kaydedilmiştir. [293] Bu çerçevede, 27 Nisan 1960 günü çıkarılan ve Tahkikat Komisyonuna olağanüstü yetkiler tanıyan yasa, komisyonu, her türlü yayınları yasaklamaya, süreli yayınları ve basım evlerini kapatmaya, her türlü siyasal etkinlikler konusunda ve soruşturmanın selameti için önlem ve karar almaya, bu amaçla hükümetin bütün olanaklarından yararlanmaya yetkili kılmıştır.[294] Başka bir ifade ile, bütünüyle DP'lilerden oluşan ve dolayısıyla da tarafsız olması çok zor olan komisyona, meclisin ve mahkemelerin yetkilerini geride bırakan ve bu nedenle bizzat anayasanın ihlali olan olağanüstü bir yetki verilmiştir.[295] Ayrıca Komisyon, yetkilerini geniş bir şekilde yorumlayarak yargı organı gibi hareket etme eğilimi içinde olmuş; bu çerçevede hapis kararı verdiği gibi, yayın yasakları kararları ile bazı muhabere evrakına el koyma ve siyasi nitelikli toplantıları yasaklama gibi kararlarda almıştır.[296]

Tahkikat Komisyonu tarafından 10-25 Mayıs tarihleri arasında yazıldığı belirtilen ve 25 Mayıs tarihinde Menderes'e teslim edilen raporda, CHP'nin İnönü döneminde Atatürk'ü unutturmaya çalıştığı; kargaşa yaratarak iktidara gelmeyi amaçladığı; DP'lileri ve kamu adamlarını sindirmeye uğraştığı; muhalefet aracı olarak yalan ve iftirayı kullandığı belirtilmiş; sonuç raporunda ise şu ifadelere yer verilmiştir:[297]

---

[292] Tanel Demirel, a.g.e., s. 329, 330.
[293] "Meclisin Kabul Ettiği Kanunun Metni ve Esbabı Mucibesi", *Cumhuriyet*, 28 Nisan 1960, s. 5.
[294] Sina Akşin, a.g.e., s. 222.
[295] Feroz Ahmad, a.g.e., s. 79.
[296] Tanel Demirel, a.g.e., s. 324.
[297] Tanel Demirel, a.g.e., s. 325, 326.

> "Tertipçilerin gayeleri seçimsiz iktidara gelmektir: Bu bir ihtilal teşebbüsü, asilik ve ayaklanma hareketidir. Bütün bu hareketler hükümet darbesi ve siyasi suikast teşebbüsleridir. Bu teşebbüsler tam teşebbüs denilen icrai bir safhaya kadar getirilmiştir. Çünkü CHP liderleri ihtilal çıkması için ellerinden gelen ve hatta gelmeyeni dahi yapmaya çalışmışlar; akıllarına getirdikleri her çareye ve vasıtaya başvurmuşlardır. İhtilalin muvaffak olamaması ve olamayacağı hakikati CHP liderlerinin iradeleri dışında kalan sebeplerden ileri gelmiştir.[298]"

Sonuç raporunda yer alan yukarıdaki ifadeler ile Menderes'in 30 Nisan ve 1 Mayıs tarihlerinde radyolarda yer alan konuşmalarındaki ifadelerin benzerlik göstermesi dikkat çekmektedir. Bu durum, komisyon tarafından hazırlanan raporun, Menderes'in olaylara yaklaşımından ve olayları nasıl değerlendirdiğinden etkilendiğini ve raporun objektif ölçütlerden uzak olduğunu göstermektedir. Sonuç olarak, gerek Tahkikat Komisyonunun yaklaşımı, yapısı ve görevleri, gerekse muhalefetin gösterdiği tepkiler yankılarını İstanbul ve Ankara'da gerçekleşen öğrenci olaylarında bulmuştur.

## 3.2. 1960 Öğrenci Olayları

Tahkikat Komisyonuna çok geniş yetkiler tanınmış olması muhalefet partilerinin yanı sıra basın ve üniversite çevrelerinin de sert tepkilerine neden olmuş; komisyonun kurulmasını protesto etmek amacıyla üniversite gençliği 28 Nisan 1960 günü İstanbul Üniversitesinde DP iktidarı aleyhine büyük bir gösteri başlatmış; 29 Nisan'da ise Ankara Üniversitesinde gösteriler meydana gelmiştir.[299] Bu çerçevede, 28 Nisan 1960 günü Başbakanlık tarafından saat 15.15 itibariyle İstanbul ve Ankara'da örfi idare[300] kurulmuş ve İstanbul Örfi İdare Komutanı Orgeneral Fahri Özdilek; Ankara Örfi İdare Komutanı ise Korgeneral Namık Argüç olmuştur. İstanbul ve Ankara Örfi İdare Kumandanlığının tebliğine göre, İstanbul ve Ankara'da gerçekleşen

---

[298] Aynı yerde.
[299] Şerafettin Turan, a.g.e., s. 206.
[300] Sıkıyönetim. Bu sıkıyönetim kararı Türkiye Cumhuriyeti tarihi boyunca 1960 yılına kadar alınan üçüncü sıkıyönetim kararıdır. İlk sıkıyönetim kararı İkinci Dünya Savaşı sırasında İstanbul, Edirne, Kırklareli, Tekirdağ ve Kocaeli illerini kapsayan ve toplamda 64 ay süren karadır. İkinci sıkıyönetim kararı 1955 yılında 6-7 Eylül olaylarında İstanbul'da 9 ay, Ankara ve İzmir illerinde 6 ay olmak üzere çıkartılmıştır(Örfi İdare Kararı Bugün Meclisin Tasdikine Sunulacak, *Cumhuriyet*, 29 Nisan 1960, s. 5).

olayların ve olaylar ile ilgili fotoğrafların yayımı ile kapalı ve açık alanlarda her türlü toplantılar yasaklanmıştır. Ayrıca gece saat 21.00 ile sabah saat 05.00'a kadar sokağa çıkma yasağı ilan edilmiş; kahvehane, birahane, meyhane, tiyatro sinema, bar, gazino ve benzer halka açık yerler ikinci bir tebliğe kadar kapatılmış; spor faaliyeti ve müsabakaları ise durdurulmuştur.[301]

29 Nisan'da İstanbul ve Ankara'da üniversite ve yüksekokullar bir ay süreyle kapatılmış; Tahkikat Komisyonu bütün toplantıları, olayların ve Meclis tartışmalarının yayınını yasaklamıştır. Örfi idare kumandanlıklarının yayımladıkları tebliğler çerçevesinde Ankara'da 21.00 ile sabah 05.00 saatleri arasında sokağa çıkma yasağı konmuş, İstanbul'daki yasak da 23.00 ile saat 04.00 saatleri arasına çekilerek hafifletilmiştir. İçkisiz gazino ve lokantaların saat 11.30-14.30 ile 18.00-21.00 arasında açık bulunmasına izin verilmiş; daha önceden konan yasakların ise devam ettiği belirtilmiştir.[302] Bu çerçevede, sıkıyönetim komutanlarının yanında Tahkikat Komisyonunun da benzer yetkilerle donatılmış olması, Tahkikat Komisyonu üyelerinin, hükümetin hazırladığı 15 isimli matbu bir liste ile belirlenmiş ve bu çerçevede hükümetin çok güvendiği kişilerden oluşması, sıkıyönetim komutanlarının önünde ise 6-7 Eylül olaylarında sıkıyönetim komutanı olan Nurettin Aknoz'un uygulamalarıyla hükümetin güvenini kazanıp emekliliği gelince DP'den milletvekili olması örneği, iktidar çevrelerinde hükümetin olaylar karşısında herhangi bir güçlük çekmeyeceği kanısını uyandırmıştır.[303]

Olaylarla ilgili olarak 29 Nisan günü iki kez olağanüstü olarak toplanan DP meclis grubunda söz alan Menderes, olayların CHP'nin kışkırtmasıyla patlak veren bir ihtilal olarak nitelemiş ve konuşmasında şu ifadelere yer vermiştir:

> "[…]Bu üniversiteye gireceğiz, temeline gireceğiz. Bize vatan lazımdır. Siyaset yapmak için, üniversite kurmak için vatan lazımdır… Bugün fiilen ihtilal içindeyiz. İhtilalin kendine göre mantıklı icapları vardır[…] Şimdi aziz arkadaşlarım bu gazeteleri kapatacağız, bu adamları içeri tıkacağız. Girilemezmiş! Emir verdik, derhal girin dedik. Üniversiteye girmek değil, temelinin

[301] "Örfi İdare", *Milliyet*, 29 Nisan 1960, s. 5.
[302] "Ankara'da Çıkan Hadiselerin Neşri Yasak", *Milliyet*, 30 Nisan 1960, s. 1, 5.
[303] Altan Öymen, a.g.e., s. 672-675.

> altına gireceğiz![…] Belki bu akşam, belki yarın akşam bir hususi mahkeme derhal kuracağız! [304]"

Meclis grubundaki bu konuşmalara ek olarak, Menderes her akşam radyodan halka hitap ederek, olayların önüne geçmeye çalışmış; 1 Mayıs akşamı yaptığı konuşmasında ise olayları ayaklanma ve siyasi irtica olarak adlandırarak; CHP'nin seçim yoluyla elde edemediği iktidarı siyasi ayaklanma ile almaya çalıştığını belirtmiştir.[305]

İzmir'de de öğrenciler 28 Nisan günü, ilki sabahın erken saatlerinde, ikincisi saat 12.30 civarında Konak istikametinde, sonuncusu ise 9 Eylül Meydanında saat 19.45'te olmak üzere üç sessiz yürüyüş gerçekleştirmiş, İzmir polisinin anlayışı sayesinde hiçbir olay çıkmamıştır.[306]

Özellikle DP'nin ve sıkıyönetim komutanlıklarının yayın yasakları ile ilgili almış olduğu kararlar, yaşananların fısıltı gazetesi ile yanlış ve abartılı bir şekilde yayılmasına sebep olmuş; herkesin gözünde iktidarın itibarı sarsılırken; iktidara karşı tepkiler de artmıştır.

### 3.2.1. İstanbul Olayları

Tahkikat Komisyonu'nun kurulmasıyla ilgili olarak başlayan haberleşmeler neticesinde İstanbul Üniversitesinde öğrenciler 28 Nisan sabahı birinci dersten sonra üniversite bahçesinde toplanmaya ve yetki kanununa tepkilerini dile getirmeye karar vermişlerdir. Metin Toker ise, daha 27 Nisan gecesi CHP gençlik kolları tarafından yönlendirilen fakülte liderlerinin bütün öğrenci yurtlarını dolaştıklarını ve böyle bir eylem hazırlığı yaptıklarını belirtmiştir. Ali Fuad Başgil de üniversite hocalarının Tahkikat Komisyonu ile ilgili 27 Nisan'da gazetelerde çıkan beyanatlarının[307] ve CHP gençlik kollarının faaliyetlerinin olayların çıkmasında etkili olduğunu söylemiştir.

---

[304] Şerafettin Turan, a.g.e., s. 207.
[305] Şerif Demir, a.g.e., s. 210, 211.
[306] "İzmir'de Dün Talebe Sessiz Yürüyüş Yaptı", *Milliyet*, 30 Nisan 1960, s. 1.
[307] Bu gazete haberlerinden biri Cumhuriyet gazetesinde "Üç Hukuk Profesörü Dün Olamaz Dediler" başlıklı haberdir. Haberde Hüseyin Nail Kubalı, Tarık Zafer Tunaya ve İsmet Giritli'nin tahkikat komisyonu ile ilgili eleştirileri yer almıştır ("Üç Hukuk Profesörü Dün Olamaz Dediler", *Cumhuriyet*, 27 Nisan 1960, s. 5).

Aynı gece kolluk kuvvetleri, 28 Nisan günü İstanbul Üniversitesinde olayların çıkabileceği yönünde bilgilendirilmiş; acil ve geniş bir hazırlık faaliyetine girişilerek sabah erken saatlerde bir süvari polis ekibi Beyazıt Meydanında hazır bulunmuştur. 28 Nisan günü, hukuk fakültesi öğretim üyesi Hıfzı Veldet Velidedeoğlu'nun medeni hukuk dersinde Tahkikat Komisyonunun kurulmasıyla hukukun katledildiğini ve böyle bir günde ders veremeyeceğini söylediğini belirten Toker, Velidedeoğlu'ndan sonra kürsüye çıkan Nuri Yazıcı'nın hukukun gasp edildiğini söyleyerek arkadaşlarını dışarıda hürriyet mücadelesi vermeye çağırdığını sözlerine eklemiştir. Ali Fuad Başgil de olaylar başlamadan önce üniversiteye geldiğini, odasında çalışırken dışarıdan gelen gürültülerin artması üzerine dışarı çıktığında, binlerce gencin koridorları ve holü doldurduğunu gördüğünü belirtmiştir. Bu çerçevede, üniversite bahçesinde toplanan öğrencilerin sayısı kısa sürede birkaç bini bulmuş; hep birlikte İstiklal Marşı'nı söyledikleri sırada bir polis cipi bahçeye girerek öğrencilerin içine dalmıştır.[308] Sağa sola zikzaklar yapmak suretiyle öğrencilerin toplandığı heykelin etrafında tur atan cip bazı talebelerin yaralanmasına sebep olduktan sonra durmuştur. Cipten ekibin şefi olan Muzaffer Tunçbilek, Mehmet Bal ve Bumin Yamanoğlu inmiş, çevrede bulunan diğer polisler Muzaffer Külçeli ve Şevket Tahtacı da yanlarına gelmiştir. Bu sırada adı geçen polis memurları ile öğrenciler arasında gerginlik yaşanmış; öğrencilerin, adı geçen polislerin söylediğine göre, kendilerine taş atmaları üzerine Bumin Yamanoğlu havaya bir el ateş etmiş; öğrenciler ise polisleri yuhalayarak protesto etmişlerdir. Yaşanan gerginlik neticesinde olay yerinde bulunan diğer bazı polisler de zaman zaman silahlarını ateşlemişlerdir. Başta havaya doğru başlayan ateş, daha sonra öğrencilere yönelmiş; açılan ateş sonucunda bazı öğrenciler yaralanmıştır. Daha sonra polis memurları geldikleri cipe binerek öğrencilerin arasından uzaklaşmıştır. Bunun üzerine hazır kuvvet polisleri üniversiteye girmiş; öğrencilerin okul binasının içine girmeleri üzerine polisler binaya doğru ateş etmeye başlamış ve kırılan camlardan içeriye gaz bombaları fırlatmışlardır. Gaz bombalarının kapalı alanlara atılması durumunda, ölüm

[308] Altan Öymen, a.g.e., s. 651; Yalçın Toker, a.g.e., s. 55-57; Emine Gürsoy Naskali, a.g.e., Cilt 1, s. 15; Ali Fuad Başgil, a.g.e., 2014, s. 126; Ali Fuad Başgil, a.g.e., 2012, s. 127.

tehlikesi yaratacağı düşünülmediğinden, bu gazlardan etkilenen bazı akademisyenler ve öğrenciler tıbbı müdahale ile kurtarılmıştır.[309]

O sırada olayları izleyen Ali Fuad Başgil, yaklaşık dört bin öğrencinin hükümete hakaretler yağdırdığını, polis ile çatışan öğrencilerin polisin çekilip askerin gelmesiyle birlikte askerlere tezahürat yaptığını ve ordunun da öğrencilere karşı bir müdahalede bulunmadığını kaydetmiştir.[310]

Olayları üniversite binasının içindeyken öğrenen ve öğrencilerini korumak için polislerle temas kurmaya çalışan akademisyenler olmuş; aralarına üniversite rektörü Sıddık Sami Onar[311] ve Dekan vekili Sulhi Dönmezer de katılmıştır. O sırada bahçeye yine bir ciple gelen Komiser Zeki Şahin, Dönmezer'i yumruklamış; duruma müdahale etmeye çalışan Rektör Onar ise Şahin tarafından itilince yere düşüp başını çarparak yaralanmıştır.[312] Nevzat Yalçıntaş ve Mehmet Cemal Çiftçigüzeli, rektöre karşı şiddet gösterilmesinin arkasında Onar'ın DP'ye karşı ve CHP'ye yakın olmasının olabileceğini kaydetmişlerdir.[313] Rektörün yaralanması üzerine tepki gösteren İstanbul Üniversitesi Genel Sekreteri Sait Turan ise bir sivil polis tarafından tokatlanmış; öğrencilere hâkim olmadıkları söylendikten sonra emniyet müdürlüğüne götürülmüştür.[314] Emniyet müdürünün emri üzerine rektör Sıddık Sami Onar da polis aracına bindirilerek emniyet müdürlüğüne sevk edilmiştir. Onar, emniyet müdürlüğünde karşılaştığı Belediye Başkanı Kemal Aygün'e niçin böyle yapıldığını sormuş ve hadiselerin çıkacağı kendisine haber verilseydi üniversiteyi tatil ederek polise yardım edebileceğini söylemiştir.[315]

Rektör ve bazı akademisyenlerin emniyete sevk edilmesinin ardından, öğrencilerin dışarı çıkmasını önlemek amacıyla üniversite bahçesi polis kuşatması altına alınmış; öğrenciler ise protestolarını üniversite dışında sürdürebilmek için

[309] Emine Gürsoy Naskali, a.g.e., Cilt 1, s. 16-49.
[310] Ali Fuad Başgil, a.g.e., s. 126-128; Mükerrem Sarol, a.g.e. Cilt 2, s. 376-378.
[311] Ordinaryüs Profesör.
[312] Altan Öymen, a.g.e., s. 653, 654.
[313] Nevzat Yalçıntaş, 19 Mayıs 2016 tarihli görüşme, Mehmet Cemal Çiftçigüzeli, 19 Mayıs 2016 tarihinde saat 14:00-19:00 arasında İstanbul Nişantaşı'nda gerçekleştirilen görüşme
[314] Emine Gürsoy Naskali, a.g.e., Cilt 2, s. 909-911.
[315] Emine Gürsoy Naskali, a.g.e., Cilt 1, s. 53-59.

mücadele vermeye başlamıştır.[316] Üniversite profesörlerinden bir kısmı emniyet kuvvetlerinin yanına giderek kendilerine olayların daha da büyümemesi için bahçede alınmış olan tedbirlerin kaldırılarak emniyet kuvvetlerinin üniversite dışına çıkmasını ve böylelikle üniversite dışındaki şüpheli şahısların üniversiteye dâhil olmalarının da önlenebileceğini, bu arada kendilerinin de öğrenciyi önce sınıflara alarak teskin ettikten sonra, evlerine gönderebileceklerini bildirmişlerdir. Vali ile iletişime geçen emniyet kuvvetleri, valinin öğrencilerin arka ve yan kapıdan beşer, onar evlere gönderilmesine izin verdiğini söylemişlerdir.[317]

Üniversiteye geri dönen Rektör Onar, Tıp Fakültesinin balkonuna çıkıp öğrencilere seslenmiş ve sıhhatinin iyi olduğunu, her şeyin düzeleceğini söyleyerek öğrencilerin arka kapıdan çıkarak dağılmalarını istemiştir.[318] Ancak öğrenciler protestolarını dışarı taşımak istemişler; ön kapı polis tarafından kuşatıldığından ön kapıdan çıkma girişimleri başarısızlıkla sonuçlanmış; öğrencileri dağıtmak için polis tarafından göz yaşartıcı bombalar ve gaz bombaları atılmaya başlanmıştır. Arka kapıyı tutan askerlerin ise polisten daha toleranslı davranması üzerine bahçenin dışına çıkabilenler Beyazıt, Cağaoğlu ve Eminönü semtlerine gruplar halinde yürüyerek gösterilerine devam etmişler; polis ise gruplara yer yer müdahale etmeye başlamıştır.[319]

Beyazıt Meydanında bir kısmı İstanbul'daki diğer fakültelerden gelen, bir kısmı ise halkın çeşitli kesimlerinden olan büyük bir kalabalık toplanmış ve hep birlikte slogan atmıştır. Bu sırada meydana atlı polisler girmiş; atlarını topluluğun üstüne dörtnala sürerken; bir yandan ellerindeki kırbaçlar ile kaçan insanlara vurmaya, bir yandan ise rastgele ateş etmeye başlamışlardır. Bunun üzerine öğrenciler polislere taş atmaya başlamış; ürken atlar şaha kalkınca bazı polisler atlarından düşmüşlerdir. Düşen polisler meydana ateş ede ede koşarak yaya polis grubunun arasına ulaşmıştır. Yaya polis grubu ise göstericilere doğru ellerinde silahlar ile yürüyerek ateş

[316] Altan Öymen, a.g.e., s. 654.
[317] Emine Gürsoy Naskali, a.g.e., Cilt 1, s. 67.
[318] Ali Fuad Başgil'e göre rektörün başı sargılı bir halde öğrencilerin karşısına çıkıp böyle bir konuşma yapması zımnen öğrencileri tahrik etmek, kızgınlıklarını alevlendirmek ve durumun intikamını almalarını istemek amacını taşımıştır (Ali Fuad Başgil, a.g.e., s. 128; Mükerrem Sarol, a.g.e. Cilt 2, s. 379).
[319] Emine Gürsoy Naskali, a.g.e., Cilt 2, s. 912; Altan Öymen, a.g.e., s. 655, 656.

etmişlerdir.[320] Süngü takmış bir askeri birlik polis ve öğrenciler arasına girerek bir perde vazifesi görmüş; öğrenciler askerleri geçmeye teşebbüs etmemişlerdir. Bunun üzerine Vali Konağına gidip Menderes'i istifaya davet etmek isteyen öğrenciler, vilayete doğru ilerlemeye başlamış ancak burada da karşılarına tanklarla Vilayeti koruma altına almış olan askerler çıkmıştır. Ordu Komutanı Fahri Özdilek, öğrencilerin arasına girerek öğrencilerin dağılmasını istemiş; öğrenciler de ordu lehine tezahürat yaparak dağılmaya başlamışlardır. Öğrencilerin dağılmaya başladığı sırada müdahalede bulunan polis öğrencileri yakalayıp döverek karakollara götürmeye başlamıştır.[321]

Olaylar sırasında Milli Türk Talebe Birliği (MTTB) genel başkanı olan Yaşar Özdemir 28 Nisan günü birliğin Cağaloğlu merkezinde arkadaşları ile toplantı halinde iken, almış oldukları bir telefonla üniversitenin içinde toplantı yapmak isteyen arkadaşlarına polisin ateş ettiğini ve Beyazıt Meydanına gelip ilgililerle temasa geçmelerinin istendiğini belirtmiştir. Özdemir, polis kadrosundan hiç kimse ile temas edememesi üzerine, Beyazıt meydanında toplandıklarını, kalabalık bir grubun meydana geldiğini ve 15-20 kadar polisin guruba doğru ateş etmeye başladığını gördüklerini, buna karşılık kendilerinin taş atarak korunmaya çalıştıklarını sözlerine eklemiştir. Polislerin mermilerinin bitmesi üzerine geriye çekildiklerini ve atlı polislerin üzerlerine doğru gelerek coplarla insanlara vurduklarını gördüklerini belirten Özdemir, daha fazla yaralanan olmaması için vilayete doğru sessiz bir yürüyüş yapmaya karar verdiklerini dile getirmiştir.[322]

28 Nisan 1960 tarihinde Vefa Lisesinde öğrenci olduğunu, ancak lisenin konum itibariyle üniversiteye yakın olmasından dolayı arkadaşları ile birlikte olayların içinde yer aldıklarını belirten Nihat Falay, iki polis yöneticisi Zeki Şahin ve Bumin Yamanoğlu'nun emirleri ile polisin öğrencilere karşı çok sert bir şekilde müdahalede bulunduğunu, atlı polislerin atlarını öğrencilerin üzerine doğru sürdüğünü; askerlerin

[320] Altan Öymen, a.g.e., s. 657, 658.
[321] Emine Gürsoy Naskali, a.g.e., Cilt 1, s. 75-82.
[322] Emine Gürsoy Naskali, a.g.e., Cilt 3, s. 1747-1749.

ise daha yumuşak daha koruyucu bir tavır içinde olduklarını belirtmiş; hatta askerlerin yakaladıkları öğrencileri sonra serbest bıraktıklarını ifade etmiştir.[323]

Olaylar sırasında İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi'nde asistan olan Nevzat Yalçıntaş ise, sabah kahvaltı yapmak için bir pastaneye gittiğini, o sırada Taksim Meydanından Hilton Otelinin o tarafa doğru büyük bir öğrenci kalabalığın kaçarak geldiğini, arkalarında ise polisin olduğunu gördüğünü belirtmiştir. Polisin öğrencileri coplarla kovaladığını söyleyen Yalçıntaş, yakalanan öğrencilerin arkadan gelen otobüslere bindirildiğini, polisin bu tutumunun bir zaruret olmakla birlikte, yer yer sert müdahalelerin yaşandığını kaydetmiştir.[324]

Gazeteciler tarafından 28 Nisan akşamı hastanelerde alınan notlar ise şu şekilde olmuştur:

> "28 Nisan akşamı İstanbul'da, Emniyet Müdürlüğü'nün odaları birer öğrenci yurdu halinde iken, Haseki ve Gureba Hastaneleri de cephe hastanelerini andırıyordu. Yaralılar gidip geliyor, sedyeler ameliyathanelere yaralı taşıyordu. Ayakta tedavi edilenlerden başka, Hukuk Fakültesi'nin ikinci sınıfından Hüseyin Onur, Tıp Fakültesinden Mevlüt Kudunoğlu, Hukuk Fakültesinden Kenan Özten, İktisadi ve Ticari İlimler Akademisinden Hüseyin Irmak, Hukuk Fakültesinden Cengiz Ballıkaya, ağır yaralar almışlardır. Bunlar arkadaşları tarafından polisten kaçırılarak hastaneye kaldırılmışlardı[…] O anda tespit edilebilen bu yaralılardan başka daha birçoğu, cop ve at nalı darbeleri ile yaralanmış, tedavilerini ayakta yaptırıyorlar, bir kısmı da, diğer hastanelere, evlere ve eczanelere taşınıyorlardı[…] Bir ana-baba günü yaşayan hastanelerde yaralı sayısını tam tespit etmeye imkan yoktu. Bütün doktorlar, asistanlar, hemşireler, canla başla çalışıyorlardı. [325]"

Nevzat Yalçıntaş, yaralanan öğrencilerden bir kısmının polis tarafından yakalanma korkusuyla hastanelere ve eczanelere gidemediğini; bu yüzden de bazı öğrencilerin kendisine gelerek ilaç temini konusunda yardım istediğini; kendisinin de olayların içinde yer almadığı için ilaçları rahatlıkla alarak öğrencilere verdiğini belirtmiştir.[326]

---

[323] Nihat Falay, 31 Mayıs 2016 tarihli görüşme.
[324] Nevzat Yalçıntaş, 19 Mayıs 2016 tarihli görüşme.
[325] Altan Öymen, a.g.e., s. 659, 660.
[326] Nevzat Yalçıntaş, 19 Mayıs 2016 tarihli görüşme.

Sıkıyönetimden dolayı polisin olmadığı ve askerlerin güvenliği tesis ettiği 29 Nisan günü, öğrenciler tekrar Beyazıt'taki üniversite bahçesinde toplanmışlar; bir kısım öğrenci velisi ile olaylara tepki göstermek için gelen bazı vatandaşlar da üniversite bahçesine alınmadığı için Beyazıt Meydanında yer almışlardır. "Şehitleri isteriz" sloganıyla toplanan öğrencilerin sayısı öğle saatlerinde üniversite bahçesinde beş-altı bin civarını bulmuş; Beyazıt Meydanı'nda ise binlerce kişi toplanmıştır. Sıkıyönetim komutanı ve üniversite rektörünün öğrencilerle yaptıkları görüşmeler sonuç vermemekle birlikte, askerin anlayışlı tavrı nedeniyle üniversite içinde herhangi bir çatışma yaşanmamıştır.[327] Öğrencilerin üniversite bahçesini terk etmemesi üzerine 30 Nisan'ın başladığı ilk saatlerde Genel Kurmay Başkanının ifadesine göre kendi istekleriyle 3-4000 civarında öğrenci kamyonlara bindirilerek Davutpaşa kışlasına sevk edilmiş; ancak subay, astsubay ve erlerin öğrencileri yolda serbest bırakması üzerine kışlaya sadece 43 öğrenci getirilmiştir.[328]

29 Nisan günü İstanbul Teknik Üniversitesinde gençler üniversite bahçesinde toplanarak olayları protesto için bayrağı yarıya indirmiş; İstanbul Merkez Kumandanı Kemal Binatlı öğrencinin yanına giderek yaptıklarının sıkıyönetime aykırı olduğunu söylemiş ve dağılmalarını istemiş; öğrenciler de olaysız bir şekilde dağılmıştır.[329]

30 Nisan günü ise, yayın yasaklarından dolayı türlü haberlerin yayıldığı halk arasında tedirginlik artmış ve bir grup öğrenci Beyazıt Meydanında toplanmıştır. Meydanda bulunan askeri birliklerin öğrencilerden dağılmalarını istemeleri üzerine meydandan ayrılan öğrenciler, başlarının üzerine aldıkları bayrağın gölgesinde sessizce Kumkapı'ya doğru ilerlemeye başlamışlardır. Caddeden ilerleyerek karakolun önüne geldiklerinde içlerinden bir öğrenci, karakol önünde birikmiş olan polislerin yanına giderek karakolun önünden sessizce geçip gideceklerini ve kendilerine dokunulmamasını rica etmiştir. Öğrencilerin karakolun önünden geçişinin ardından, Kumkapılı bazı DP'liler karakolun önüne gelerek öğrencilerin kanunsuz yürüyüşüne neden izin verildiğini sorması üzerine –öğrencilerle DP'liler arasında- daha büyük bir olay çıkmaması için polis kuvvetleri karakoldan uzaklaşmış olan

[327] Altan Öymen, a.g.e., s. 723-725.
[328] Emine Gürsoy Naskali, a.g.e., Cilt 1, s. 143-144.
[329] Emine Gürsoy Naskali, a.g.e., Cilt 1, s.106-110.

öğrencilere müdahale etmeye başlamıştır. Polis yakaladığı öğrencileri karakola getirirken, bazı DP'lilerin de öğrencilere saldırarak yakalayıp karakola getirdiği görülmüştür. Karakola getirilen öğrenciler arasında yumruk darbeleriyle yaralanmış öğrencilerin bulunduğu tespit edilmiştir.[330]

2 Mayıs 1960 günü Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü (NATO) Bakanlar Konseyi toplantısı İstanbul'da yapılacağından sıkıyönetim komutanlığı tarafından alınan tedbirler sıkılaştırılmış; 1 Mayıs 1960 günü 24 saatlik sokağa çıkma yasağı ilan edilmiş; 2 Mayıs günü ise sıkıyönetim komutanlığı tarafından şu özel tebliğ yayımlanmıştır:[331]

> "Muhterem İstanbul Halkına, Örfi İdare Kanunu ile bu kanuna göre yapmış olduğum tebliğlerin üç-beş kişiden ibaret olan toplulukları bile men etmiş olmasına rağmen, iki gündür sokak nümayişlerine devam edildiğini esefle müşahede etmekteyim. Bu nümayişleri devam ettirenlerin ekserisinin çocuk denebilecek bir yaşta olmalarını göz önünde tutarak ve emirlerimi hürmetle karşılayacaklarını bekleyerek iki gündür yapılan müsamahaların artık şehrin asayiş ve huzurunu ziyadesi ile ihlal ettiğini görmekle müteessirim. Bu defa bir günlük sokağa çıkma yasağı ile kendilerine vermiş olduğum düşünme fırsatının hitamında en küçük topluluklara dahi şiddetle ve silahla mukabele edilmesi[332] hususunu bütün birliklerime tebliğ ve emretmiş bulunuyorum[…] Bu itibarla, ateş sırasında zarar görmemeleri için vatandaşlarımı muhtemel topluluklardan uzak durmaya davet ediyorum. Keza aile reisleri ile mektep idarecilerine, verdiğim bu kararın ciddi neticeleri hakkında çocuklarını ikaz ve ıslah yoluna gitmelerini tavsiye ediyorum. Bundan başka, nümayişçilere, teşvik ve tahrik mahiyeti arzeden bayrak verme, alkışlama gibi hareketler de yasak olup aynı şiddetle mukabele görecektir[…][333]"

Sıkıyönetim komutanının yayımladığı bu tebliğe rağmen üniversiteli gençlerin önemli bir kısmı Belediye Sarayına ve Hilton civarına ulaşıp "hürriyet", "freedom", "liberte" ve "freiheit" şeklinde sloganlar atarak seslerini NATO

---

330 Emine Gürsoy Naskali, a.g.e., Cilt 1, s. 114-118.
331 Altan Öymen, a.g.e., s. 740-742.
332 Yargılamalar sırasında Ethem Yetkiner ve Kemal Aygün gerekirse silah kullanılacağının halka duyurulmasını Celal Bayar'ın istediğini belirtmiştir (Emine Gürsoy Naskali, a.g.e., Cilt 1, s. 336, 337).
333 Altan Öymen, a.g.e., s. 740-742.

toplantısına katılanlara duyurmuşlar; tebliğde ilan edildiği üzere silahla karşı karşıya kalmamışlar ancak yer yer sert polis müdahalesine maruz kalmışlardır.[334]

### 3.2.2. Ankara Olayları

İstanbul'da yukarıda bahsi edilen olaylar yaşanırken; bu olayların haberlerinin Ankara'ya yansıması, o zamanın iletişim koşullarında çok hızlı ve ayrıntılı olmamıştır.[335] Mükerrem Sarol, CHP gençlik kollarına bağlı öğrencilerin diğer arkadaşlarını yanlarına alarak, fakülte ve yurtları dolaştıklarını ve 29 Nisan'da gösteri yapmak ve derslere girmemek suretiyle protesto görüşlerinde beraber hareket etme konusunda anlaştıklarını belirtmiş; üniversite öğretim kadrosunun da öğrencilerin gösteri yapmalarını teşvik ettiğini söylemiştir.[336] Mükerrem Sarol'dan farklı olarak Emre Kongar ise, 28 Nisan'da İstanbul Üniversitesinde yaşanan olayları fısıltı gazetesinden duyduklarını ve ertesi sabah derslere girmeyerek fakültenin önündeki bahçede toplanarak DP'nin antidemokratik uygulamaları aleyhine sloganlar atmaya başladıklarını belirtmiştir.[337] Olaylar sırasında Ankara 43. süvari alayında subay olan Fethi Gürcan da, 28 Nisan akşamı sıkıyönetim komutanının kendilerini merkez komutanlığında topladığını ve olayların 29 Nisan günü Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler ve Hukuk Fakültelerinde devam edeceğini öğrendiklerini söylediğini bildirmiştir. Gürcan, sıkıyönetim komutanının topluluklara dağılmaları için üç kez ihtarda bulunulmasını, dağılmazlarsa atlarla üzerlerine yürünmesini, bu da etkili olmazsa ateş açılmasını istediğini kaydetmiştir.[338]

Ankara Üniversitesinde 29 Nisan günü Tahkikat Komisyonunu ve 28 Nisan günü İstanbul'da yaşanan olayları protesto etmek için öğrenciler toplanmıştır. Hukuk Fakültesi önünde öğrenciler "Hürriyet" sloganları atarken; öğrencilerin arasına sırasıyla Ankara Valisi Dilaver Argun, Emniyet Genel Müdürü Cemal Göktan ve Sıkıyönetim Komutanı Namık Argüç gelmiş ve öğrencilerden dağılmalarını istemişlerdir. Ilımlı ifadelerle başlayan konuşma, öğrencilerin dağılmayı kabul

[334] Altan Öymen, a.g.e., s. 742.
[335] Altan Öymen, a.g.e., s. 660.
[336] Mükerrem Sarol, a.g.e. Cilt 2, s. 395, 396.
[337] Emre Kongar, a.g.e., 2016, s. 175.
[338] Nesrin Turhan, a.g.e., s. 137.

etmemeleri üzerine sertleşmiş; Namık Argüç'ün öğrencilere, dağılmazlarsa ateş ettireceği yönündeki ihtarı durumu daha da gerginleştirmiştir. Ankara Emniyeti Birinci Şube Müdürü Niyazi Bicioğlu, bir yandan öğrenci ve hocalarla bir yandan ise vali ve sıkıyönetim komutanıyla konuşarak durumu yatıştırmaya çalışsa da, çabaları fazla işe yaramamıştır.[339]

Emniyetin atlı polis grubu ile ellerinde coplar bulunan yaya polisler, öğrenci gruplarının içine dalmış; atlı polislerin hücumundan ve yaya polislerin cop darbelerinden kaçan öğrenciler fakülte binasının içine girmeye başlarken; polisin, öğrencilerin arkasından fakülte binasına girmesi emredilmiştir. Olaylar sırasında 28. tümen kumandanı, Ankara garnizon kumandanı ve iki numaralı siyasi mahkeme amiri olan Selahattin Kaptan, öğrencilerin binanın içine girmelerinin ardından sükûnetin sağlandığını; bu sırada polis, öğrencilerin arkasından binaya girip onlara saldırmasa, öğrencilere nasihat verilerek dağılmalarının sağlanabileceğini belirtmiştir. Coplu ve silahlı polis kuvvetlerinin saldırısıyla birlikte yaşanan arbede çok sayıda öğrenci yaralanırken; olayları izleyen ve fotoğraf çekmeye çalışan gazeteciler de şiddete maruz kalmışlardır. Cop darbeleriyle yaralanıp yakalananlar, hazır kuvvet arabasına getirildiğinde, arabanın içinde dövülmeye devam edilmiştir.[340]

Ankara Üniversitesi öğretim üyelerinden Fehmi Yavuz, hukuk fakültesinin pencerelerinden atlayanlar ve düşenler olduğunu, ambulansların aralıksız çalıştığını, ambulanstakilerin ölü mü yaralı mı olduğu bilinmediği için, gerginliğin gitgide artarak siyasal bilgiler fakültesine kaydığını belirtmiştir.[341]

Hukuk Fakültesi önünde gerçekleşen bu olaylara şahit olan siyasal bilgiler fakültesi öğrencileri[342] fakülte bahçesinde barikatlar kurmaya ve polis ya da askerin silah kullanması ihtimaline karşı taş kümeleri oluşturmaya başlamışlardır. Öğrenciler

---

[339] Emine Gürsoy Naskali, a.g.e., Cilt 4, s. 2631-2634; Altan Öymen, a.g.e., s. 681, 682.
[340] Altan Öymen, a.g.e., s. 682-685.
[341] Fehmi Yavuz, *Anılarım*, Mülkiyeliler Birliği Vakfı Yayınları, Ankara, http://mulkiye.org.tr/wp-content/uploads/2015/09/1.pdf, (28.05.2017), s. 82; Fehmi Yavuz, a.g.e., s. 25.
[342] Altan Öymen'e göre (a.g.e., s. 697) bu tören bahçenin sınırları içinde kalsa da, öğrenciler orada birkaç konuşma yapıp, sloganlarını atmakla yetinecek olsalar da kendilerine müdahale edilecek ve biraz da tevkifat yapılacak ve böylece bir hükümet politikası olarak bu çeşit gösterileri sürdürmek isteyenlere gözdağı verilecekti.

önce İstiklal Marşını, ardından Mülkiyeli Marşını söylemişlerdir.[343] Müdahalenin ilk adımı Namık Argüç'ün süvari birliğini fakültenin ön bahçesinin girişine sevk etmesiyle atılmış; süvari birliğinin ön bahçeye girmesiyle birlikte, bazı öğrenciler atların karşısında yere çömelmiş, bazı öğrenciler ise yere yatmışlardır.[344] Yere yatan öğrencilerin arasında olduğunu belirten Emre Kongar, o zaman ki gençlik heyecanı ile böyle bir şey yaptıklarını, atlar ürkseydi çok fazla kişinin yaralanabileceğini belirtmiştir.[345]

Öğrencilerin atların önüne yatması üzerine atlı birlikler geri çekilmiş; yaya polisler ve askerler harekete geçirilmiş; ellerinde coplarıyla öğrencilerin üzerine yürümeye başladıklarında, bazı öğrenciler taş atmaya başlamış; onlarda gerileyip durmuşlardır. Öğrencileri dağıtmak amacıyla üniversite bahçesine itfaiye aracı getirilmiş ve öğrencilerin üzerine su sıkılmasına çalışılmış; ancak bazı öğrenciler arabayı vitesten çıkartmak suretiyle oradan uzaklaştırmıştır. O sırada olay yerine gelen CHP'li vekillerin öğrencileri sakinleştirmek ve dağıtmak amacıyla yaptığı konuşmalar da etkili olmayınca Namık Argüç askere ateş emri vermiş;[346] bu sırada ikinci grup komutanı Kurmay Binbaşı Vehbi Ersü ateş etmeyi gerektirecek bir durum olmadığını belirterek karşı çıkmış; Argüç ise ateş emri vermezse, Ersü'yü tutuklatacağını söylemiştir. Tartışmanın heyecanı ile tansiyonu yükselen Ersü bayılmış ve hastaneye kaldırılmış; Argüç'ün ateş emri ile birlikte havaya ve binaya doğru ateş açılmıştır.[347] Ateş emri vermesiyle ilgili Argüç, 6-7 Eylül olaylarının kendisinde bıraktığı tesirle asker ile öğrencinin karşı karşıya gelmesi durumunda, askerin dipçik ile öğrenciye vurmasından çekindiğini; çapulcu oldukları halde bu insanlara acıdığını; askerlere havaya ateş emri verdiğini ancak askerlerin acemiliği ve hatasıyla namluların

---

[343] Mükerrem Sarol burada da öğrencilerin üniversite hocaları tarafından yatıştırılmak yerine daha çok tahrik edildiğini; Anayasa Profesörü Bahri Savcı'nın "İstanbul olayları çok vahimdir. Atatürk'ün Gençliğe Hitabesi'nin manasını bugün daha iyi anlıyoruz. Tahkikat Encümenin kuruluşu verilen yetkileri öngören kanunun çıkışı Anayasa diye bir müessese bırakmamıştır." derken, Amme Hukuku hocası Tahsin Bekir Balta'nın öğrencilere "Atatürk gençliğinden ancak bu beklenirdi" diyerek tahriklerde bulunduklarını belirtmiştir (Mükerrem Sarol, a.g.e. Cilt 2, s. 401, 402).
[344] Altan Öymen, a.g.e., s. 686-697.
[345] Emre Kongar, a.g.e., 2013, s. 62.
[346] Emine Gürsoy Naskali, a.g.e., Cilt 1, s. 186; Altan Öymen, a.g.e., s. 699, 700.
[347] 11 Mayıs akşamı üniversite rektör vekili SBF dekanı Fehmi Yavuz'u arayarak fakülte binası içinde oluşan mermi izlerinin sıkıyönetim komutanlığının sözlü talimatı üzerine hemen kapatılmasını istemiş; Fehmi Yavuz ise yazılı emir gelmeden böyle bir şey yapmayacağını belirtmiştir (Serdar Şahinkaya, a.g.e., s. 110).

eğildiğini söylemiştir. Argüç ayrıca, erlere üç mermiden fazla atmamalarını tembih ettiğini ama işi erlerin azıttığını ve böyle olacağını ummadığını belirtmiştir. O sırada fakülte binasında olan dekan Fehmi Yavuz ise, Argüç'ün eli ile işaret ederek, ateş alanını aşağı doğru kaydırdığını gördüklerini belirtmiştir. Fethi Gürcan ve başka birkaç subayın askerlerin arasına girip ateşi kesin emriyle birlikte, bir süre sonra ateş kesilmiştir.[348]

Ateş bittikten sonra, binaya polis güçleri silahlarını çekerek girmişler; hedef gözetmeksizin açılan ateş sonucu tavandan ve yüksek sütunlardan seken kurşunlar ile öğrenciler yaralanmışlardır.[349] Emre Kongar, polislerin direkt olarak öğrencilere doğru ateş ettiğini belirterek; kimsenin ölmemesini bir mucize olarak değerlendirmiştir.[350] Alpaslan Işıklı ise, inek bayramı için aldıkları kırmızı boyalarla geniş karton kâğıtlara "ya hürriyet, ya ölüm!" yazıp fakülte binasının caddeden görünen duvarına astıklarını, ancak aceleyle ve özensiz yazıldığı için boyaların yer yer akıp damladığını, uzaktan bakınca kanla yazılmış görüntüsü verdiğini ve onların maksadını aşan sonuçlar vererek; siyasal bilgiler fakültesi öğrencilerinin bu yazıları kanlarıyla yazdıkları haberlerinin yapıldığını belirtmiştir.[351]

Olayların büyümesi üzerine, siyasal bilgiler fakültesi dekanı Fehmi Yavuz, Argüç'ün yanına giderek güvenlik kuvvetlerinin binanın dışına çıkartılmasını, kendisinin ve diğer öğretim üyelerinin öğrencileri, herhangi bir olaya neden olmadan, binadan çıkarıp evlerine göndereceklerini söylemiş; Argüç'ün bunu kabul etmesi üzerine öğrenciler birer ikişer binadan çıkartılarak oradan uzaklaştırılmıştır.[352]

Ankara'daki üniversiteler 29 Nisan'dan itibaren bir ay tatil edilmiş; yurtlarda toplantılar yasaklanmış; taşradan gelen öğrencilerin evlerine dönmesi istenmiştir.[353] Memleketine dönmek için bilet alan öğrencilerin, gittiği kent ve bu kentteki adresinin

[348] Fehmi Yavuz, a.g.e., s. 25; Nesrin Turan, a.g.e., s. 138, 139; Emine Gürsoy Naskali, a.g.e., Cilt 1, s. 188-205.
[349] Altan Öymen, a.g.e., s. 701.
[350] Emre Kongar, a.g.e., 2016, s. 178.
[351] Alpaslan Işıklı, a.g.e., s. 31.
[352] Fehmi Yavuz, a.g.e., s. 26.
[353] İlbeyi Özer, a.g.e., s. 124.

biletçi tarafından alınması ve nedeni sorulduğunda, bunun hükümetin emri olduğunun söylenmesi, öğrencilerin gelecekle ilgili tedirginliklerini arttırmıştır.[354]

30 Nisan günü ise Erkek Teknik Öğretmen Okulu öğrencileri ile Gazi Eğitim Enstitüsü öğrencileri bir araya gelerek gösteri yapmaya başlamışlar, durumu haber alan Menderes Gazi Eğitim Enstitüsüne gitmiştir. Menderes öğrencilerle iletişim kurmaya çalışsa da başarılı olamamış, sıkıyönetim komutanı Argüç Paşa'ya "*Gerçeği gözlerinizle gördünüz, tedbir olarak ne düşünüyorsunuz. Gerekeni yapın paşam. Bunlar memleketin malına, canına kast edecek kadar hastadırlar. Talebelikle hiçbir ahlaki bağları kalmamış. Bilerek ya da bilmeyerek memleketin düşmanlarına yardım ediyorlar*" diyerek başbakanlığa dönmüştür.[355] Bunun üzerine, Namık Argüç, dağılmaları için öğrencilere on dakika zaman vermiş; dağılmamaları halinde içeri gireceklerini bildirmiştir. On dakikalık süre dolmadan önce gelen bir telefon üzerine olay yerinden Argüç'ün ayrılmasıyla birlikte kumandanlar, öğrenci temsilcileri ile temasa geçerek, öğrencilerin her okulun kendi konferans salonunda toplanmalarını istemişlerdir. Gazi Eğitim Enstitüsü konferans salonuna merkez kumandanı Muammer Ülgen, Erkek Teknik Öğretmen Okulu konferans salonuna da 28. Tümen kumandanı Selahattin Kaplan gitmiş; yaptıkları konuşmalarla öğrencileri sakinleştirmişlerdir.[356]

Ankara'da gerçekleşen eylemlerden bir diğeri 555K (5. Ayın 5'inde saat 5'te Kızılay'da) parolası ile gerçekleşen ve her kesimden geniş kitlelerin katıldığı gösteri olmuştur.[357] İddiaya göre bu parolayı CHP gençlik kolları, fakülte ve yurtlardaki öğrencileri toplantıya çağırmak için kullanmıştır.[358] O sırada, araba ile Kızılay'dan geçmekte olan Adnan Menderes, Celal Bayar, Refik Koraltan, Namık Gedik ve Atıf Benderlioğlu trafiğin kapalı olmasından ötürü durmuş; arabadan inen Menderes kalabalığa doğru yaklaşmıştır. Menderes'e yönelik bir kısım halk tarafından olumlu ve bir kısım halk tarafından ise olumsuz tezahüratlar yapılmıştır. Menderes kalabalığa ne istiyorsunuz diye sormuş; kalabalıktan ise "hürriyet istiyoruz", "hükümet istifa", "Menderes istifa" yanıtını almıştır. Bayar da arabadan inmiş; yüksek bir yere çıkarak

[354] Emre Kongar, a.g.e., 2016, s. 180, 181.
[355] Mükerrem Sarol, a.g.e. Cilt 2, s. 405-407.
[356] Emine Gürsoy Naskali, a.g.e., Cilt 4, s. 2640.
[357] İlbeyi Özer, a.g.e., s. 125.
[358] Yalçın Toker, a.g.e., s. 69.

olayları izlemiş; daha sonra çevresindekilerin ikazı ile başbakanlığa gitmiştir. Başbakanlıkta Namık Gedik ile görüşen Bayar, Gedik'ten Kızılay'a gitmesini, halk ile eylemcileri ayırmasını ve eylemcilere kanunun gereğinin yapılmasını istemiştir. Bunun üzerine Kızılay'a giden Gedik, eylemcilere ateş açılmasını istemiş, ancak bu emir Ankara Valisi Dilaver Argun tarafından yerine getirtilmemiştir.[359] Hükümet bu olaylar hakkında yayında bulunmayı yasaklamış; yayın yasağı ise olayların büyütülerek çok sayıda gencin öldürüldüğü, bunların Konya yoluna gömüldüğü, hatta et ve balık kurumunun kıyma makinelerinden geçirildiği gibi asılsız dedikoduların yayılmasına sebep olmuştur. Bu olaydan bir süre sonra ise, Harp Okulu öğrencilerinin Kızılay Meydanında sessiz yürüyüşleri gerçekleşmiş; apartmanların pencerelerine ve balkonlarına çıkan vatandaşlar bu yürüyüşe alkışlarıyla destek vermişlerdir.[360]

Hükümet tarafından, Ankara ve İstanbul'da yaşanan bu olaylardan ötürü gençliğin gergin olduğundan hareketle, yurdun her tarafında olaylar çıkabileceği düşünülerek, 19 Mayıs Atatürk'ü Anma ve Gençlik ve Spor Bayramı ileri bir tarihe ertelenmiştir.[361]

### 3.2.3. İktidar Partisinin Olaylara Yaklaşımı

28 Nisan'da İstanbul'da başlayan öğrenci olayları üzerine, DP genel yönetim kurulu cumhurbaşkanının da katıldığı olağanüstü bir toplantı yapmıştır. Toplantı ile ilgili öğretim üyesi Rıfkı Salim Burçak anılarında, Cumhurbaşkanı Bayar'ın, İnönü'nün hıyanet yolunda olduğunu söyleyerek gelecekle ilgili ciddi tedbirler alınmasını istediğini; Samet Ağaoğlu'nun ise, tedbir olarak, doğal ömrünü tamamlamış olan CHP'nin kapatılmasını ileri sürdüğünü belirtmiştir. Genel kurulda vekillerin ikiye ayrıldığını söyleyen Burçak, bir kısmının tansiyonu düşürüp havayı yumuşatmak için kabinede değişiklik yapılmasını istediğini, diğerlerinin ise bu hareketlerin iktidarın gevşekliğinden ileri geldiğini söyleyerek; mücadeleyi daha sert bir şekilde yürütüp, muhalefete hiç taviz verilmemesini istediğini kaydetmiştir.[362]

---

[359] Emine Gürsoy Naskali, a.g.e., Cilt 1, s. 244-263.
[360] Nesrin Turhan, a.g.e., s. 143, 144.
[361] Emine Gürsoy Naskali, a.g.e., Cilt 1, s. 259-260.
[362] Altan Öymen, a.g.e., s. 660-662.

1960 öğrenci olayları ile ilgili daha sonradan açıklama yapan bazı DP'liler de, olayların çıkış nedeni olan Tahkikat Komisyonu'nun kurulmasıyla ilgili tasarıya oy vermeyip; Menderes'e karşı gelip, onu düşürselerdi, bunun İnönü'ye cesaret vereceğini ve İnönü karşısında, kendi liderlerini terk etmiş gibi bir hale düşeceklerini düşündüklerini belirtmişlerdir.[363]

DP grubu İstanbul olaylarını görüşürken; Ankara'da olayların başlaması üzerine, bu olayları da görüşmek durumunda kalmışlardır. Menderes bu toplantıda yaptığı konuşmada Ankara olayları ile ilgili şu ifadeleri kullanmıştır:

> "Tıpkı İstanbul'da olduğu gibi derse girmemek suretiyle mektep avlusunda toplandılar. Birtakım şamatalar ve bağrışmalarla dünkü İstanbul'daki hareket mümasili bir harekete başladılar. Bunun üzerine polis ve zabıta kuvvetleri dün İstanbul'da olduğundan daha süratli ve daha şiddetli tedbir almışlardır. Bundan sonra çıkacakları da daha süratle ve ciddiyetle karşılamak icap eder[…] Bunlara gittikçe artan bir şiddet ve hızla mukabele etmek vazifemizdir. Bu, uzun zamandan beri hazırlanmış olan bir hareketin neticesidir. Bu, tamamen tertiplidir. Üniversite gençlik kolları diye çeteler teşkil etmişlerdir[…] İşin Anayasa'dan, demokrasiden, her şeyden çıktığını, ihtilal iklimine girmiş olduğumuz hakkındaki maruzatımı da der hatır buyuracaksınız[…] Bugün fiilen ihtilal içindeyiz[…] Bunlar kimin nesiyle uğraşıyorlar[…] Memleketin selametine, memleketin asayişine, memleketin haysiyet ve itibarına, berhava etmek için kundak kuracaklar[…] Ve biz burada oturacağız, karşıdan seyredeceğiz[…] Buna ihtimal verilebilir mi? Tek başımıza silahları alır, onları kahr-ü tedmir ederiz. [364]"

Menderes konuşmasının sonunda bu olayların CHP tarafından sevk ve idare edildiğini, hepsinin yakalanıp cezaya çarptırılacağını ve Tahkikat Komisyonunun bazı vekilleri sorguya çekeceğini belirtmiştir.[365] Menderes daha sonra Mükerrem Sarol ile yaptığı görüşmede de, öğrencilerin beyinlerini CHP yanlısı hocaların yıkadığından şüphesi olmadığını; CHP'nin birçok fakülteyi militan yuvası haline getirdiğini belirtmiştir. [366] Bu söylenenlerin aksine olaylar sırasında Ankara Üniversitesinde öğrenci olan ve olaylara katılan Emre Kongar ise, CHP milletvekili Ferda Güley'in

[363] Şevket Süreyya Aydemir, a.g.e., 2016, s. 355.
[364] Altan Öymen, a.g.e., s. 690-694.
[365] Altan Öymen, a.g.e., s. 694.
[366] Mükerrem Sarol, a.g.e. Cilt 2, s. 404.

yanlarına geldiğini, bir duvarın üzerine çıkarak dağılmalarını, şiddete başvurulmasına izin vermemelerini istediğini ve demokrasi mücadelesini kendilerinin Meclis'te başarıyla yaptıklarını belirterek, kendilerine güvenmelerini istediğini belirtmiştir.[367] Sonuç olarak, Kongar'a göre DP'li yöneticilerin belirttiği tarzda bir kışkırtma söz konusu olmamıştır.

29 Nisan günü DP meclis grubunda, Menderes'ten sonra söz alan İçişleri Bakanı Namık Gedik ise, üniversite profesörlerini nizamsızlığı savunmakla, İstanbul basınını nizamsızlığı desteklemekle, öğrencileri ise polise taş atmak ve yaralamakla suçlamıştır. Gedik, İstanbul Üniversitesi Rektörü Onar'ın yaralanması ile ilgili olarak, polis kuvvetlerine karşı çıkan kim olursa olsun mutlaka polis mukavemetine maruz kalacağını belirtmiştir. Gedik'ten sonra söz alan Ağrı milletvekili Halis Öztürk ise, milletin üniversiteye bağlı olmadığını, iktidarın milli irade ile gelmiş bir iktidar olduğunu ve bundan başka hürriyet olamayacağını belirttikten sonra "*hükümet bu itlerin dişini söksün. İtoğlu itlerin cezasını versin*" diyerek konuşmasını bitirmiştir.[368]

Olaylar sırasında kabine üyesi olan Şemi Ergin, 29 Nisan günü Ankara'da yaşanan olaylarla ilgili aldığı notlarda sıkıyönetim komutanının müdahalesinin çok sert ve insafsızca olduğunu; öğrencilere karşı ateş açmanın doğru olmadığını belirtmiştir. Kendilerinin o anda muhalefete tatbik ettikleri sistemi 1950'den önce CHP muhalefete yapsaydı, demokrasi ve DP yaşayabilir miydi diye not düşen Ergin, bazı DP'li vekillerin de yaşananlardan çok rahatsız olduğunu kaydetmiştir.[369]

Olaylarda ilgili radyolarda konuşması yayımlanan Menderes, olayları çıkartanların ülkede karışıklığa neden olmak istediklerini belirtmiş; bu kişilerin düşmanlarla el ele vererek yalan haberler yaydıklarını söylemiş ve vatandaşları bu yalan haberleri verenleri yetkili makamlara bildirmeye çağırmıştır. Ayrıca Menderes vatandaşlardan zabıta kuvvetlerine görevlerini yerine getirirken hiçbir yardımı esirgememelerini istemiştir ki, bu da ülkede var olan kutuplaşmayı derinleştirmiştir.

[367] Emre Kongar, a.g.e., 2016, s. 177; Emre Kongar, a.g.e., 2013, s. 118.
[368] Altan Öymen, a.g.e., s. 695, 696.
[369] Emine Gürsoy Naskali, a.g.e., Cilt 1, s. 221, 222.

Menderes 29 Nisan 1960'ta yayımlanan konuşmasında ayrıca şu ifadelere yer vermiştir:[370]

> "[…]Derhal ifade edeyim ki, İstanbul'da ve Ankara'da çıkarılmak istenen hadiseler, memleketin huzuruna, asayişine ve selametine karşı girişilmiş ağır ve vahim suikastlerdir. Bunların tertipçileri olduğu gibi işi iyice bilmeden ve anlamadan kendilerini tertipçilerin aleti haline sokmuş bulunanlar da vardır. Genç mekteplilerimizi üzerinde bir zamandan beri teşkilatlı ve hesaplı bir surette yapılmakta olunan tahrikler artık meş'um neticelerini göstermektedir. Bu manzara ve hadiseler, memleketin bir takım genç ve masum evladının tahrikçi ve tertipçilerin nasıl aleti haline getirildiği hakkında açık bir fikir vermeye kafidir sanırım. Fakat bu tahrikçi ve tertipçilerle bunların aleti haline getirilmiş olanların teşkil ettiği iki ayrı zümreden başka bir de üçüncü bir zümre vardır ki, bunu da kaydetmeden geçemeyeceğim. Bu üçüncü zümre yine bir zamandan beri daimi tahrik ve kışkırtıcı politikasına maruz bırakılmış olan bir takım müteassip particilerdir. Bunların aynı vatanın evladı olan kardeşlerini bir düşman gibi görmek gafletine düşürüldüklerini, içlerinde tutuşturulan kin ve husumet ateşiyle gözlerine bir gaflet ve ihtiras perdesinin çekilmiş olduğunu, bu suretle de ve sun'i telkinlerle harekete getirilmiş bir heyecanın baskısı altında idraklerinin işlemez hale geldiğini görmekteyiz. Bunlar aynı vatandaki kardeşlerini düşman telakki eden bedbahtlardır. Bunların hepsi yani tertipçiler de ve tertibe ilk elden alet ve vasıta haline getirilenler de, gözü dönmüş parti müteassıpları da huzur ve nizam isteyen milyonlar ve milyonların arasında ancak birer zerreden ibaret kalır. Fakat dikkat edelim ki, bunlar mühim noktalarda toplanıvermek ve sun'i topluluklar vücuda getirmek suretiyle teşkilatlı hareket etmek yolundan bir şeyler elde etmenin imkânına inanmış veya inandırılmış olan bedbahtlardır. Muhterem vatandaşlarım, bunlar nizam ve devlete karşı gelmenin ne demek olduğunu anlamakta gecikmeyeceklerdir. Bunlar zavallı başlarını nizamın sarsılmaz kayalarına vurarak kendilerine gelecekler ve korkarım ki o zaman bu bedbahtlar geç kalmış olacaklardır[…][371]"

Menderes'in olaylarla ilgili ilgili ikinci konuşması 30 Nisan günü radyolarda yayımlanmıştır. Bu konuşmasında Menderes belli merkezlerden idare edilen ve yalan haberlerle insanları kışkırtmak amacı taşıyan yıkıcı faaliyetlere inanılmamasını ve

---

[370] "Ankara'da Çıkan Hadiselerin Neşri Yasak", *Milliyet*, 30 Nisan 1960, s. 1, 5; Altan Öymen, a.g.e., s. 720.

[371] Bu konuşma vatandaşların büyük kısmı tarafından dinlenmiş ve konuşmanın topluca dinlendiği yerlerde değişik görüşler arasında tartışmalar da çıkmıştır. Ancak birçok kişi İçişleri Bakanlığı'nın "şüpheli gördüğünüz kişileri ilgili mercilere haber verin" telkininden ötürü düşüncelerini açıklamaktan çekinmiştir (Altan Öymen, a.g.e., s. 718-720).

ilgililere ihbar edilmesini istemiş; ülkede ayaklanma için hiçbir sebebin bulunmadığını sözlerine eklemiştir. Türkiye'de asırlarca yapılamayanların, on senede yapıldığını belirten Menderes, bu şartlar altında ayaklanmanın suni ve uydurma yollardan çıkarıldığını; olayların baharda seçimlerin yapılacağına göre hazırlanmış, tertiplenmiş oyunlar ve kanlı macera tasavvurlarından ibaret olduğunu söylemiştir.[372]

1 Mayıs'ta yayımlanan üçüncü konuşmasında ise Menderes, ülkede her şey iyi giderken böyle bir olay çıkartıldığının tekrar altını çizmiş; ihtiras, kıskançlık ve ihanet ile çıkarılan bu batıl davanın haklılığına dair hiçbir delilin gösterilemeyeceğini belirtmiştir. Tek parti döneminde ihtilal için geçerli şartların mevcut olduğunu ama o dönemde böyle bir şey olmadığını belirten Menderes, sözlerine şu şekilde devam etmiştir:[373]

> "[…]Memleketimiz, ne bir ihtilal karşısındadır ne de ihtilalin sözde haklı sebepleri bu memlekette mevcuttur. Bütün memleket ve halkımızın kaahir ekseriyeti ortada dolaştırılan bu üç bin kişinin manzarasını taaccüple, tecessüsle, hayretle ve eminim ki teessürle ve nefretle seyretmektedir. Bu mu ihtilal? Bu düpedüz bir asilik hareketi[…] Bir ayaklanma teşebbüsü. Bu düpedüz bir siyasi irtica[…] Bunu beklemek lazımdı. Bir devir, bir tahakküm devri kapandıktan sonra, onun eskimiş itiyatları ile meluf ve eski heves ve ihtirasları ile içi yanan temsilcilerinin hürriyetin emanetine, nizamın itibarına bir kere kavuştuktan sonra, eski günleri yad ve iade etmenin hırsı ile yanıp tutuşarak, bütün fırsatları kollamak üzere, siperde ve intizarda bulunacaklarından şüphe edilemezdi[…] Kavgasız, gürültüsüz, sükunet içinde ve serbest bir seçimde Halk Partisi'nin şansı nerede ise sıfıra düşmüş. Ve dördüncü bir seçimi kaybetmeye ne Halk Partisi'nin ne de onun eski ve hakiki temsilcilerinin tahammülleri yok[…] O halde ne olacak? Gerilla teşkilatı[…] Bu ayaklanma, seçimden kaçmanın, daha doğrusu seçimsiz iktidara gelmenin tek çaresi[…] Bu bir ayaklanmadır. Bir asilik hareketidir, zorla iktidarı ele geçirmek teşebbüsüdür.[374]"

Menderes'in tüm konuşmalarında öğrencilerin kışkırtıldığını belirtmesine karşılık, o dönemde yaşamış bir insan olan Nihat Falay, kışkırtan varsa bunun, CHP'nin, öğrencilerin, üniversitenin üzerine giden DP iktidarı olduğunu söylemiş, o dönemde öğrencilerin çok fazla okuduğunu, fikirlerden beslendiğini belirtmiş; 1960

[372] Mükerrem Sarol, a.g.e. Cilt 2, s. 411-416.
[373] Mükerrem Sarol, a.g.e. Cilt 2, s. 417-425.
[374] Aynı yerde.

olaylarının DP iktidarının yapmış olduklarının birikmesi sonucu ortaya çıktığını dile getirmiştir.[375]

Çıkan olaylar hakkında bir tebliğ yayımlayan İçişleri Bakanlığı, olayların CHP'nin teşvikiyle çıkmış olduğunu iddia etmiş; öğrencilerin polise taş ve silahla karşılık vermesi üzerine bir öğrencinin öldüğü, ikisi ağır olmak üzere 16 öğrencinin, biri ağır olmak üzere 15 polisin yaralandığını belirtmiştir. Gösterilerin büyümesi üzerine ordudan takviye istenildiğinin belirtildiği tebliğde, öğrenciler arasına birçok partizan ve çapulcunun katılmasıyla büyüyen kalabalığın, Beyazıt'tan yürüyüşe geçerek; onlara engel olmaya çalışan zabıta ve asker kuvvetlerine şiddet yoluyla tepki gösterdiklerinin altı çizilmiştir. Hükümet Konağına doğru yürümek isteyen grubun engellendiği; yakalanan göstericilerin ceplerinde CHP pankartı bulunduğu belirtilmiş; asker ve polisin aldığı tedbirler sayesinde hareketin saat 17.00 da bastırıldığı ifade edilmiştir.[376]

1960 ihtilalinden sonra Yassıada duruşmalarında, DP yüksek kademelerinde alınan bir kararla il, ilçe, bucak ve ocak başkanları ile idare amirlerinin aralarında anlaşarak, bazı DP'li şahısları polise yardım etmek, polis vazifesi görmek ve eylemcileri yakalamak, dövmek, karakollara götürmek üzere görevlendirildikleri; bunlardan bazılarına beyaz bir kâğıda üzerine emniyet müdürlüğü mühürü basılmış "polistir" yazılı imzalı bir kâğıt verildiği ve bu kişilerin olaylarda faaliyet gösterdiğinin tespit edildiği iddia edilmiştir. Bu iddialara karşı Menderes, bunun resmi bir şekilde yapılmadığını, ancak DP'lilerin oralarda zaman zaman bulunmalarının faydalı olacağını düşündüklerini belirtmiştir. Daha sonra bu kişilere ve olaylarda görev alan polislere para yardımı yapıldığı iddia edilmiş; [377] Dilaver Argun, Menderes'in gerekirse DP'lilere para yardımı da yapabileceklerini söylediğini belirtirken; polislerle ilgili olarak da Ethem Menderes, bunun İçişleri Bakanlığının kendi memurlarına takdir maksadıyla verdiği bir hediye olduğunu söylemiştir. Bu çerçevede İstanbul emniyetindeki polislerden Muzaffer Külçeli, Şevket Tahtacı, Muzaffer Tunçbilek,

[375] Nihat Falay, 31 Mayıs 2016 tarihli görüşme.
[376] "Dahiliye Vekaletinin Tebliği Üniversite Hadiselerinde 1 Talebe Öldü 31 Kişi Yaralandı", *Milliyet*, 30 Nisan 1960, s. 1, 5.
[377] Emine Gürsoy Naskali, a.g.e., Cilt 1, s.383-387.

Esat Erözbek, Turgut Acuner, Neşet Köseahmetoğlu, Yaşar Akgün, Ali Galip Yıldırım, Mehmet Dinçsoy, Alparslan Bilginer'e 250'şer lira, Bumin Yamanoğlu, Mehmet Bal, Cahit Akbaş, Ali Ülgen, İsmail Yazıcı, Ali Kutsal'a 500'er lira, toplamda 16 kişiye 5000 lira mükâfat verildiği ileri sürülmüş; sanıklar ise tedavi masrafları için bu parayı aldıklarını belirtmişlerdir. Ancak bu paraları alan polislerden bir kısmına rapor bile verilmemiş olması ve tedavilerinin zaten ücretsiz olarak hastanelerde yapılmış olması duruşma hâkimi tarafından, bu paraların mükâfat olarak değerlendirilmesine sebep olmuştur. Ankara emniyetinde görev yapan Niyazi Bicioğlu ve Eşref Yalçıner işlerinin çokluğundan evlerine gidememelerinin ortaya çıkardığı masraflar için kendilerine 500'er lira verildiğini söylemiş; Kemal Şirinadalı 200 lira, Hidayet Başbuğ 250 lira para aldığını belirmiş; Namık Argüç subaylara dağıtmak için kendisine 50.000 lira verdiklerini bu paradan kendisinin ve hâkimlerin 700'er lira aldıklarını, kalanının ise subaylara eşit bir şekilde paylaştırıldığını ifade etmiştir.[378] 1959 yılında bir işçinin ortalama 1 günlük ücreti 13,28 lira[379] olmak üzere 30 günlük ücretinin 398,4 olduğu göz önüne alınırsa ilgili kişilere yaklaşık 1 aylık işçi ücretinin verildiği sonucuna ulaşılabilmektedir.

Alınan güvenlik tedbirlerinin olayları kontrol altına almada yetersiz kalması üzerine hükümet, sorunu hukuki yönden nasıl çözeceği konusunda bilgi almak için İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi öğretim üyesi Ali Fuat Başgil'i Ankara'ya çağırmıştır. Başgil, henüz Tahkikat Komisyonu ile ilgili kanun meclisten çıkmadan önce bunun anayasaya uygun olduğuna dair beyanat verdiğini; ancak kanunu okuduğu zaman, kanunun hududu aştığını ve adliyenin görevine müdahale ederek, kuvvetler ayrılığı ilkesini ihlal etmesi, yayın yasaklarıyla meclis müzakerelerinin aleniyetini ortadan kaldırması gibi bazı noktalarda mutlak şekilde anayasaya aykırı hükümler içerdiğini gördüğünü belirtmiştir. Fiili durumla ilgili yapılması gerekenin ne olduğu sorulduğunda Başgil, ilk olarak gençlere sert davranılmaması gerektiğini söylemiştir. Bayar buna karşı çıkarak son derece sert davranmak ve tahrikçileri cezalandırmak gerektiğini belirtmiştir. Bayar'ın suçluları çok sert ve ibret teşkil edecek bir şekilde

[378] Emine Gürsoy Naskali, a.g.e., Cilt 1, s. 268-389.
[379] İsmail Durak Ataay, "Türkiye'de Elli Yıllık Maaş ve Ücret Uygulaması", *İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi*, Cilt 3, Sayı 1, s. 430-455, İstanbul, 1974, s. 445.

cezalandırılması anlamına gelen "tenkil" kelimesini kullanması üzerine Başgil Bayar'a tenkit mi demek istediğini sormuş; Bayar ise, "*Tenkit zamanı çoktan geçmiştir, şimdi tahrikçileri tenkil*[380] *zamanıdır*" diye cevap vermiştir.[381] Başgil bu görüşe katılmadığını belirterek, şiddet hareketlerinin durumu daha da güçleştireceğini ve önüne geçilemez reaksiyonlar doğuracağını söylemiştir. Ayrıca Başgil, olaylar sırasında öğrencilerin polisle çatıştığını ancak askerle kucaklaştığını gördüğünü belirterek; öğrenciler ile asker arasındaki yakınlaşmaya da dikkat çekmiştir. Öğrenciler ile ilgili bu tavsiyesine ek olarak Başgil, Tahkikat Komisyonunun yetkilerinin tekrar gözden geçirilmesini, Menderes hükümetinin istifa etmesini, muhalefetin katılımıyla milli birlik kabinesi kurulmasını ve muhalefetin anayasaya aykırı olduğunu iddia ettiği yasaların değiştirilerek; ülkedeki siyasi tansiyonun düşürülmesini önermiştir. Menderes bu önerileri olumlu karşılarken; Celal Bayar bu teklife şiddetle karşı çıkmış; bunun bir zaaf olarak değerlendirilerek, rakiplerini cesaretlendirmekten başka bir sonuç doğurmayacağını belirtmiş; Başgil'in söylediğinin aksine son derece sert tedbirler alma yoluna gidilmesi gerektiğini söylemiştir.[382] Yassıada yargılamalarında Bayar buna karşı çıkmasına gerekçe olarak, ayaklanmalar ve eylemler yoluyla hükümet değiştirmenin ülkede adet haline gelmesini istemediğinden kaynaklandığını belirtmiştir.[383] Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu ise daha 15 gün önce Menderes'in Eskişehir'de alkışlar ve tezahüratlarla karşılandığını, Başgil'in İstanbul Üniversitesindeki olayların etkisiyle böyle konuştuğunu söylemiş; Başgil ise, alkışların şahadet ettiği desteğin sağlamlığına pek fazla inanmamak ve itimat etmemek gerektiğini belirterek "*Çoğu zaman, halkın hisleri aksi istikametten bir rüzgârın esmesine bağlıdır. Tarihte halkın bir gün evvel taptığı kimselerin yüzüne tükürdüğü görülmemiş midir*?" diye cevap vermiştir.[384] Nevzat Yalçıntaş da, Başgil'in

---

[380] Tenkil Türk Dil Kurumu sözlüğüne göre uzaklaştırma, herkese örnek olacak bir ceza verme ve düşman ve zararlı kimseleri topluca ortadan kaldırma anlamlarına gelmektedir (Türk Dil Kurumu, Büyük Türkçe Sözlük, http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&arama=kelime&guid=TDK.GTS.5899c703e388f6.09482940, Erişim: 03.01.2016).

[381] Bayar Yassıada duruşmalarında tenkil kelimesini bastırılacak, önlenecek manasında kullandığını belirtmiştir (Emine Gürsoy Naskali, a.g.e., Cilt 1, s. 330).

[382] Ali Fuad Başgil, a.g.e., s. 133, 142; Şerif Demir, a.g.e., s. 211; Seçil Karal Akgün, "Ellinci Yılına Yaklaşırken 27 Mayıs ve Getirdiği Anayasaya Kısa Bir Bakış", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu* Dergisi, Sayı 43, s. 407-454, Bahar 2009, s. 417.

[383] Emine Gürsoy Naskali, a.g.e., Cilt 1, s. 308.

[384] Ali Fuad Başgil, a.g.e., s. 144, 145.

önerileri dinlenip yatıştırıcı ve yumuşatıcı hareketler yapılsaydı, olayların büyümeyeceğini ve daha doğru bir yöntem olacağını belirtmiştir.[385]

Ali Fuat Başgil, Çankaya'da Başbakan Menderes ve Cumhurbaşkanı Bayar ile görüştükten sonra Türkiye Sosyalist Partisi başkanı olan arkadaşı Alaettin Tiritoğlu'nun yanına gitmiş; Tiritoğlu dinleyeceklerini İnönü'ye anlatacağını belirtmiş; Başgil de bunu kabul ederek, Menderes ve Bayar ile gerçekleşen görüşmesini anlatmıştır. Tiritoğlu yaşananları İnönü'ye anlattıktan sonra İnönü, Menderes'in istifa etmesine gerek olmadığını; kürsüye çıkıp seçim tarihini ilan etmesini; ardından kendisinin de kürsüye çıkarak Menderes'i destekleyeceğini belirtmiştir. İnönü'nün önerisi Menderes'e iletilmiş; Menderes öneriyi olumlu karşılamakla birlikte, Celal Bayar tarafından tasvip edilmediğinden hiçbir zaman uygulamaya geçirilememiştir.[386]

Olayların önüne geçilememesi üzerine, 2 Mayıs'ta DP grup toplantısında konuşan Menderes, olayların CHP tarafından düzenlendiğini iddia ederek, hükümetin daha sert önlemler alacağını belirtmiştir. Kendilerinin verdiği hürriyet yüzünden ortaya çıkan soytarıların, hürriyet edebiyatı yaptığını söyleyen Menderes, alınacak tedbirleri ise, olayların içerisinde yer alan milletvekillerinin dokunulmazlıklarının kaldırılarak yargılanması ve öğrencileri tahrik, teşvik eden öğretim üyelerinin sert bir şekilde cezalandırılması olarak açıklamıştır.[387] Menderes grup toplantısında ayrıca şunları söylemiştir:

> "[…]Bugünkü üniversiteyi birkaçı müstesna tarih lanet ile kaydedecektir. Mülkiye'nin duvarlarındaki kurşunlar ika edilen şeni hareketin sembolü olarak orada kalacaktır. Vatana değil iktidara, Devlete düşmanlık etmeye her zaman hazır ve nazır kafalar yetiştiren bu müesseseyi kökünden ele almak lazım. (üniversite öğretim üyeleri) […] Hürriyet mevzuunda 1946'dan evvel söylenmiş bir tek cümleleri var mı? Bunlar bedavadan kahraman kesilen soytarılardan ibarettir. Yalancı bedavadan şöhret kazanmak isteyen bu insanların defterlerini dürmek,

[385] Nevzat Yalçıntaş, 19 Mayıs 2016 tarihli görüşme.
[386] Şevket Süreyya Aydemir, a.g.e., 2016, s. 382-385.
[387] Şerif Demir, a.g.e., s. 212.

> hesaplarını görmek mecburiyetindeyiz. Mülkiye Mektebini set ve bent etmek lazımdır.[388]"

Aynı grup toplantısında konuşan DP'li vekiller, özel kanunlar ve özel mahkemeler kurulmasının şart olduğunu; olayları teşvik eden CHP'lilerin cezalandırılmalarını ve hatta CHP'nin kapatılmasını dile getirmişlerdir. Bu çerçevede örneğin Zeki Erataman normal tedbirlerle memleketi idari etme imkânı kalmadığını; kanunda yeri olmasa da başta İstanbul Üniversitesi Rektörü Sıddık Sami Onar olmak üzere, öğretim üyeleri ve milletvekillerini hapsedeceklerini; kanunu da sonra çıkartabileceklerini dile getirmiştir. Bahadır Dülger, profesör nasıl cezalandırıldı ise, polise taş atan kişilerin de öyle cezalandırılması gerektiğini; bu sebeple özel yetkili mahkemelerin kurulmasının bir gereklilik olduğunu belirtmiştir. Tarihin kendilerini vazifeye çağırdığını belirten Muharrem Tunçay ise CHP'nin en kısa zamanda kapatılması gerektiğini bildirmiştir.[389]

Olaylarla ilgili toplanan Bakanlar Kurulu toplantısında, hem İstanbul Üniversitesinin hem de Vilayetin göndermiş olduğu raporlar okunmuş ve iki rapor arasında büyük bir fark olduğu görülmüştür. Vilayetin raporunda öğrencilerin kanuna aykırı bir yürüyüş yapmak istediği ancak polisin buna engel olduğu, buna karşılık rektörün ve profesörlerin tahrikiyle öğrencilerin yağmur halinde taşlarla, sopalarla ve hatta atların karınlarının altına yanmakta olan sigaralar yapıştırmak suretiyle polisi bertaraf ettikleri, bu arada seken bir kurşun ile bir talebenin öldüğü belirtilmiştir. Üniversiteden gelen yazıda ise, Vilayet raporunun tam aksine, öğrencilerin masum bir gösteri yaptıkları, polisin müdahale ettiği ve rektör ile profesörleri dövdüğü ve bazı öğrencilerin öldüğü kaydedilmiştir. Bunun üzerine Bakanlar Kurulu olayların tahkikatına karar vermiştir.[390]

Olaylar esnasında Ankara valisi olan Dilaver Argun, iktidarın sert emirlerinden kaçınmak için birçok küçük hadiseyi Menderes ve Bayar'a aksettirmediklerini, resmi olarak da kayıt altına almayarak, olaylara katılanların bir süre tutulup sonra salındığını; bazen de örneğin 14 kişi yakalandıysa 50-60 kişi

---

[388] Tanel Demirel, a.g.e., s. 343.
[389] Tanel Demirel, a.g.e., s. 343, 344.
[390] Emine Gürsoy Naskali, a.g.e., Cilt 1, s. 408-444.

yakalandı demek mecburiyetinde kaldıklarını belirtmiştir. Argun, Bayar'ın kendisini zaman zaman yanına çağırarak, olaylar hakkında sorular sorduğunu ve olayların en kısa sürede kökünün kazınmasını, kaldırılmasını, şiddetli tedbirler alınmasını ve herhangi bir olay çıkmamasını istediğini söylemiştir. Menderes'in ise, kendisinden olaylara katılanların bir fare gibi yakalanmasını ve karakollara götürülmesini istediğini belirtmiştir.[391]

Olaylarla ilgili radyolarda yayımlanan konuşmalarının ardından mayıs ayının ortasında ege gezine çıkan Menderes, burada yaptığı konuşmalarda da olayları değerlendirmiştir. Bu çerçevede, 15 Mayıs'ta İzmir'de yaptığı konuşmada Menderes yaşanan olaylarla ilgili "*ihtirastan gözü kararmış politikacıların kışkırtıp ortalığa ve sokaklara saldıkları, fakat aslında masum birtakım talebe ve bir kısım kışkırtıcıların tesir ve telkinleri altında kalan nümayişçiler*" yorumunu yapmıştır.[392] Menderes 18 Mayıs'ta Turgutlu'da yaptığı konuşmada[393] ise kara cübbeliler olarak hedef aldığı üniversite profesörlerinin öğrencileri kışkırttığını söylemiş ve bu konuşmaya karşı bütün üniversite senatoları ayağa kalkmıştır.[394] Menderes, Yassıada duruşmalarında kendisine bu sözleri sorulduğunda ise, bu sözlerin tahrik edici bir zamanda heyecanla söylenmiş sözler olduğunu belirtmiştir.[395]

Sonuç olarak, yürütmenin olaylara yaklaşımının sert olduğu; olayların gerçek sebebinin ve göstericilerin taleplerinin doğru anlaşılmayarak, kışkırtmalar ve tahrikler üzerinde durulduğu; bu durumun ise yanlış adımların atılmasına sebebiyet verdiği söylenebilmektedir. Ayrıca yapılan araştırmalar sonucunda Menderes'in daha ılımlı bir yaklaşıma sahip olduğu ancak Bayar'ın olaylara sert bir şekilde müdahale edilmesi gerektiği düşüncesi ile Menderes'i etkilediği; bunun sonucunda ise toplumsal harekete çok sert bir şekilde müdahale edildiği görülmüştür.

---

[391] Emine Gürsoy Naskali, a.g.e., Cilt 1, s. 263-326.
[392] Şerif Demir, a.g.e., s. 214, 215.
[393] Menderes konuşmasında "Sanki üniversite devletin dışında ve üstünde! Sanki bir imtiyaza sahip Papalık falan gibi… Sanki üniversite Çin Seddi'yle çevrilmiş… İlim kisvesi altında, günlük politika ile muhalefetin en kötüsünü yaparlar. Devletin, hükümetin işine karışırlar, ama profesörlük cüppesinin zırhı altında ve sözde ilmin siperindedirler." demiştir (Nesrin Turhan, a.g.e., s. 145).
[394] Yalçın Toker, a.g.e., s. 73.
[395] Emine Gürsoy Naskali, a.g.e., Cilt 1, s. 573.

### 3.2.4. Muhalefet ve Üniversitelerin Olaylara Yaklaşımı

TBMM'nin 29 Nisan günü öğleden sonra gerçekleşen oturumunda[396] İstanbul ve Ankara'da yaşanan olaylar tartışılmıştır. İsmet İnönü 27 Nisan günü gerçekleşen Meclis toplantısında 12 oturum ceza aldığı için meclis oturumunda olaylar ile ilgili yorumlarına çalışmada yer verilememiştir. Ancak İnönü'nün aldığı bu ceza ile ilgili Ulus gazetesinde verdiği cevap şu şeklidedir:

> "Büyük Millet Meclisine hakaret hiçbir zaman hatırımdan geçmemiştir. Benim Büyük Millet Meclisinde meşru mücadelem, hükümet militanı mahdut partizanlara karşıdır. Orduya hakaret ettiğim iddiası ise, gülünç olduğu kadar bir iftiradır. Bu memlekette her vatandaş, her ordu mensubu, benim orduya karşı sonsuz bir itimat ve hürmet duygusundan başka bir his taşımadığımı bilir. Ben en kara günlerde Türk milletinin, Türk ordusunun ve Türkiye Millet Meclisinin şerefli vazifeler ifa edeceklerine yürekten inanmış bir adamım. Neşir yasağı kalktığı zaman anlaşılacaktır ki, hakkımızdaki isnatlar baştan başa kasıtlı uydurmadır. Ben, milletin yüksek menfaatlerinden başka bir his ile, hiçbir zaman, bir tek kelime sarfetmemişimdir.[397]"

İnönü'nün cezasından dolayı katılamadığı 29 Nisan günkü TBMM toplantısında söz alan CHP Malatya vekili Nüvit Yetkin, İstanbul ve Ankara'da memleket çocuklarının milletin satın aldığı beylik tabancalarıyla kurşunlandığını, kurşunlar altında can verdiğini; üniversite yetkililerinden izin alınmadığı halde polisin üniversite bahçesine girdiğini, öğrencilerin isyan veya bir ihtilal çıkarmayıp sadece bir protesto yaptıklarını belirtmiştir. Yetkin konuşmasında, İstanbul ve Ankara'da çıkan olayların polisin ve zabıtanın haksız ve kanunsuz yere öğrenciler üzerine sevk edilmesinden; devlet memurlarının da bu uğurda canlarını vererek talebelere tecavüz ettirilmesinden ve masum memleket çocuklarının kanlarının akmasından doğduğunu söylemiştir.[398] Sıkıyönetime gerek kalmamasının tek çaresinin, hükümetin çekilmesi olduğunu belirten Yetkin'den sonra söz alan ve CHP grubu adına konuşan Avni Doğan, hak ve hürriyetlere saygılı yeni bir hükümetin kurulmasının memleketin

---

[396] Öğleden Sonra gerçekleşen TBMM oturumuna katılmayan Menderes, Meclis toplantısından hemen sonra parti grubunu olağanüstü toplantıya çağırmış ve sadece Menderes'in konuştuğu grup toplantısı yaklaşık kırk dakika sürmüştür (Altan Öymen, a.g.e., s. 713).
[397] "İnönü'nün (A.A.)'ya Bir Cevabı", *Cumhuriyet*, 30 Nisan 1960, s. 5.
[398] T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Altmış İkinci İnikat, Devre: XI, Cilt: 13, İçtima: 8, Birinci Celse, 29.04.1960, s. 315, 316.

muhtaç olduğu huzurun ilk teminatı ve şartı olduğunu söylemiştir.[399] CKMP Kırşehir milletvekili Hayri Çopuroğlu, sıkıyönetim kararının ülkede mevcut bulunan huzursuzluğu ortadan kaldırmak için yeterli olmayacağını, meclisin huzur ve sükûnu sağlayacak tedbirler bulma yükümlülüğü olduğunu belirtmiştir[400].

Yetkin ve Doğan'a cevap vermek üzere DP adına Samet Ağaoğlu kürsüye çıkmış ve sıkıyönetimin ilanına karşı yapılan bu karşı çıkışın, suçluların telaşından kaynaklandığını; adil kumandanların bu kişilerin suçlarını tespit etmelerinden korktuklarını söylemiştir. İstanbul Üniversitesinde 15-20 bin öğrenci bulunduğunu ama bu olayları çıkartanların iki, üç, dört bini geçmeyen serseriler olduğunu belirten Ağaoğlu, bu iki, üç bin kişi içinde de ancak 400-500 kişinin üniversite öğrencisi olduğunu, kalanların ise bu çeşit topluluklara her zaman katıldıkları görünen serseriler, mürteciler, yağma heveslileri ve kökü dışarıda olan zararlı sistemlerin tahrikçileri olduğunu sözlerine eklemiştir. Hükümete yönelik istifa talebi ile ilgili olarak, çoğunluk kimdeyse iktidarında onda olacağını söyleyen Ağaoğlu, CHP'nin kendilerini hep iktidarda sandıklarını, bu talebin de bu alışkanlıktan kaynaklandığını belirtmiştir. Ağaoğlu, TBMM'nin içeride bir avuç insanın, bir an evvel iktidara gelmek için, bir takım vatandaşlara yaptıkları tahriklerin ve kökleri dışarıda bulunan mezheplerin memleket içinde buldukları zayıf da olsa, ufak da olsa birtakım yuvalardan istifade etmek suretiyle yaptıkları tahriklerin, vatanı felakete sürüklemesine izin vermeyeceğini sözlerine eklemiştir.[401]

23 Mayıs tarihli TBMM oturumunda söz alan CKMP başkanı Osman Bölükbaşı, İstanbul ve Ankara'da gerçekleşen kanlı olaylarda hükümetin sorumluluğu ile ilgili meclis tahkikatı yapılması talebinde bulunmuş; memleketteki huzursuzluğun zirve noktasına çıktığını belirterek; huzursuzluğa sebep olanların derhal bertaraf edilmesi gerektiğini sözlerine eklemiştir. Bölükbaşı, silahsız öğrenci topluluklarına ateş açılmasını meşru gören ve suçluları himaye eden hükümetin sorumluluktan

[399] Altan Öymen, a.g.e., s. 710, 711.
[400] T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, 29.04.1960, a.g.e., s. 337.
[401] T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, 29.04.1960, a.g.e., s. 323-325.

kurtulamayacağını belirtmiş; hükümet hakkında meclis tahkikatı açılmasını istemiştir.[402]

Muhalefet partisinin olaylara yönelik sert tepkisine benzer şekilde, üniversiteler de olaylarda hükümetin ve kolluk kuvvetlerinin yaklaşımını eleştirmiştir. 28 Nisan günü olaylar üniversite bahçesinin dışına çıktıktan sonra meslektaşlarıyla dekanlık odasında toplandıklarını belirten Başgil, arkadaşlarından bir tanesinin polisin izinsiz ve davet edilmeden üniversitenin içine kadar girmesini eleştirmiş olduğunu, böyle yapılmamış olsaydı, olayların kendiliğinden son bulacağını söylediğini belirtmiştir. Başgil bu görüşün, her şeyi anarşiye götüreceğini belirterek eleştirmiş; barış ve emniyetin tehdit edildiği yere herhangi bir davet beklemeden ve izin almadan polisin müdahalede bulunmaya mecbur olduğunu sözlerine eklemiştir. Özerkliğin üniversitenin yalnız pedagoji, ilim ve iç idare konularında haiz olacağını belirten Başgil, öğrencilerin hepsinin hükümet karşıtı olmadığını belirterek; hükümet yanlısı ve karşıtı öğrenciler arasında bir kavganın ortaya çıkmasının daha büyük sorunlara sebep olacağını kaydetmiştir.[403]

Olaylarla ilgili İstanbul Üniversitesi Senatosu tarafından yapılan ancak sıkıyönetim gereği yayımlanmasına izin verilmeyen, sadece öğrenciler tarafından çoğaltılıp elden ele dağıtılan metinde ise şu açıklamalara yer verilmiştir:

> "İstanbul Üniversitesi Senatosu, 28 Nisan 1960 tarihinde üniversite iç kapısı önünde ve Atatürk heykeli etrafında toplanarak milli marşlar söyleyen talebenin bu toplantısını dağıtmak için polisin yaptığı müdahale esnasında cereyan eden pek vahim hadiselere büyük ve şiddetli bir teessür içinde muttali olmuştur (öğrenmiştir)[…] Polis, o esnada vazifesi başında bulunan İstanbul Üniversitesi Rektörü'nü haberdar dahi etmeye lüzum görmeden üniversiteye girmiş ve bu kadar ağır muameleyi mucip bir tahrik asla mevcut olmadığı halde silah kullanmak suretiyle bir kısım talebenin ağır yaralanmasına sebep olmuştur. Bu suretle başlayan hadisenin devamı, üniversite dışı safhasında polisin aynı şiddetli hareketi ile ölüm vakalarının da meydana gelmesini mucip olmuştur[…] Rektör ve Hukuk Fakültesi Dekan Vekili talebeyi teskin etmek kastiyle toplantı yerine giderlerken polis tarafından çevrilmişler ve şahıslarında İstanbul

[402] T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Altmış Sekizinci İnikat, Devre: XI, Cilt: 13, İçtima: 3, İkinci Celse, 23.05.1960, s. 495-497.
[403] Ali Fuad Başgil, a.g.e., s. 129-131.

> Üniversitesi'ne ve hatta bütün üniversitelere galiz sözler ve ağır muamelelerle tecavüzün en çirkinine maruz kalmışlardır. Bu ağır muameleler sırasında rektör gözünden ve yüzünden yaralanmış, dekan vekili de zabıta memurlarının yumruk darbelerine hedef olmuştur.[404]''

Üniversite Senatosunun bu bildirisinden sonra, İstanbul Üniversitesi Rektörü Sıddık Sami Onar üniversitenin üç gün süreyle tatil edildiğini gerekirse süreninin uzatılabileceğini belirtmiştir.[405]

Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesinde görev yapan anayasa profesörleri Nuri Esen ve İlhan Arsel ise, olaylar sebebiyle 28 Nisan'da derslerine ara vermiş; konuyla ilgili Arsel şu açıklamada bulunmuştur:

> "Eğer iktidara gelen her parti siyasi nizam ve asayişi temin bahanesiyle fert hürriyetlerini gelişi güzel takyide kalkışacak olursa devlet asıl o zaman anarşi içinde çöker, devlet otoritesini ve dolayısıyla siyasi nizamı sağlayacak yegâne çare devletin temel esası olan Anayasaya riayettir. Hukuka bağlı bir devlette milleti temsil eden Meclis de dâhil olmak üzere bütün organlar ve çoğunluk Anayasadan başlamak üzere bütün hukuk kaidelerine riayetle mükelleftirler.[406]''

Üniversitelerden gelen bu tepkiler, Menderes'in konuşmalarında üniversiteleri hedef almaya başlamasına sebep olmuş; Menderes'in ege gezisi sırasında üniversite profesörleri ve politikacıların olayları kışkırttığı yönündeki açıklamalarına 17 Mayıs gecesi telefonla yanıt veren İnönü, içinde bulunulan durumun çıkış yolunun eşit, serbest ve dürüst bir seçim olacağını söylemiş; muhalefeti bir avuç insan olarak niteleyen Menderes'i, 1957 seçimlerinde seçmen çoğunluğunun demokratik rejimi isteyen muhalefet partilerine oy verdiğini hatırlatarak eleştirmiştir. Seçim kararı ile ilgili atılacak adımların bile bir dereceye kadar huzur ve sükûn sağlayabileceğini belirten İnönü, basın hürriyetinin de önemine değinmiş; hakimlerin mesleki kaderinin iktidar partizanlarının siyasi müdahalesinden kurtaracak teminat hükümlerinin yeniden tesis edilmesi gerektiğini vurgulamıştır.[407]

---

[404] Altan Öymen, a.g.e., s. 666, 667.
[405] "Üniversite Üç Gün İçin Tatil Edildi", *Milliyet*, 29 Nisan 1960, s. 1.
[406] "İki Anayasa Profesörü Derslerine Dün Ara Verdi", *Milliyet*, 29 Nisan 1960, s. 5.
[407] "İnönü Adnan Menderes'in İzmir'de Söylediği Son Nutuklara Cevap Verdi", *Cumhuriyet*, 18 Mayıs 1960, s. 1.

Özetle, muhalefetin açık ve örtülü olarak toplumsal harekete destek verdiği ancak olayların gelişiminde belirleyici bir etkiye sahip olmadığı görülmektedir. Başka bir ifadeyle muhalefet olayların itici gücü olmamış; ancak olayları kendi lehine kullanmaya çalışmıştır. Muhalefet ve üniversiteler özellikle iktidarın toplumsal harekete yaklaşımını ve kolluk kuvvetleri tarafından uygulanan şiddeti eleştirmiştir. Bu bağlamda, eleştirilerin iktidar partisini daha da hırçınlaştırdığı söylenebilmektedir. Ayrıca, yer yer sert söylemlerin kullanılmasıyla birlikte, muhalefet tarafından çözüm önerilerinin de sunulduğu gözden kaçırılmamalıdır.

### 3.2.5. Ulusal Basında 1960 Olayları

Çalışmanın bu bölümünde, ulusal basının 1960 olaylarına yaklaşımı ele alınmış olup; değerlendirme farklı gazetelerin olaylar süresince attıkları manşetlerin irdelenmesi ile yapılmıştır. Bu inceleme için, ele alınan günlerde baskı yapan ve arşivden ulaşılabilen Milliyet, Cumhuriyet, Hürriyet, Akşam, Tercüman, Havadis, Medeniyet, Son Posta, Yeni Sabah ve Hakimiyet olmak üzere on gazete yazar tarafından seçilerek değerlendirme yapılmıştır.

**Tablo 1. Ulusal Basında 1960 Olayları**

| | 28.04.1960 | 29.04.1960 | 30.04.1960 | 01.05.1960 |
|---|---|---|---|---|
| **Milliyet** | Olağanüstü Yetkiler Kabul Edildi | Örfi İdare | Ankara'da Çıkan Hadiselerin Neşri Yasak | Üniversitelerdeki Talebeler Nezaret Altında |
| **Cumhuriyet** | Tahkikat Encümenine Ait Yeni Kanun Çıktı, Dünkü Meclis Görüşmelerinin Neşri Menedildi | İstanbul ve Ankara'daki Hadiseler Üzerine Dün Bu 2 Şehirde Örfi İdare İlan Olundu | Ankara'da Dünkü Hadiselerin Neşri Yasak Edildi ve Gece Sokağa Çıkma Yasağı Kondu | CHP'liler Meclise Dün de Girmediler |
| **Hürriyet** | Encümenin Salahiyet Kanunu Kabul Edildi. İnönü, 12 Celse Meclisten Çıkarıldı | İstanbul-Ankara'da Örfi İdare İlan Edildi | İstanbul-Ankara Üniversiteleri 1 Ay Tatil | Bugün Gündüz Sokağa Çıkılması Yasak |
| **Akşam** | Tasarı Meclis'te Kanunlaştı | Örfi İdare İlan Edildi | Dünkü Ankara Olaylarının Yayınlanması Yasak Edildi | İstanbul'da Aralıksız 32 Saat Sokağa Çıkma Yasağı Konuldu |
| **Tercüman** | Başkan Eisenhower Vaşingtonda Mühim Bir Basın Toplantısı Yaptı | Örfi İdare İlan Edildi | Üniversiteler 1 Ay Müddetle Kapatıldı | İstanbulda Bugün ve Gece Sokağa Çıkmak Yasak |
| **Havadis** | Tahkikat Encümenlerinin Vazife ve Salahiyetleri Hakkındaki Tasar Kanunlaştı | Ankara ve İstanbulda Örfi İdare İlan Edildi | Başvekilin Millete Hitabı | Başvekil Türk Milletini Yalan ve Tahriklere Karşı İkaz Etti |
| **Medeniyet** | Lefkoşede Kaçırılan Etniki Gazetesi Yazı İşleri Müdürü Hala Bulunamadı | Şehrimizde ve İstanbul'da Dün Örfi İdare İlan Olundu | Başvekil A. Menderesin Milletimize Hitabesi | Başvekil A. Menderesin Dünkü Radyo Konuşması |
| **Son Posta** | Selahiyet Kanunu Kabul Edildi | İstanbul ve Ankarada Örfi İdare İlan Edildi | Başvekilin Hadiselere Dair Demeci | Yarın Sabah 4'e Kadar İstanbulda Sokağa Çıkma Yasağı Konuldu |
| **Yeni Sabah** | Fevkalade Salahiyetler Teklifi Dün Gece Meslis'de Kanunlaştı | Örfi İdare | İstanbul Hadiselerine Dair Açıklama | İstanbulda Yarın Sabah 4'e Kadar Sokağa Çıkmak Yasak |
| **Hakimiyet** | CENTO İçtiması Tahran'da Başlıyor | Ankara ve İstanbulda Dün 15den İtibaren Örfi İdare İlan Edildi | Başvekil'in Millete Hitabesi | Başvekil Menderes'in Dün Radyoda Yaptığı Konuşma |

**Tablo 1. (Devamı) Ulusal Basında 1960 Olayları**

| | 02.05.1960 | 03.05.1960 | 04.05.1960 | 05.05.1960 |
|---|---|---|---|---|
| **Milliyet** | Başvekil Bu İhtilal Değil Ayaklanma Dedi | Dün de 2 Nümayiş Yapıldı | İnönü CHP'nin NATO'ya Bağlılığını Belirtti | CHP Mebusları Meclisi Terkettiler |
| **Cumhuriyet** | CUMHURİYET GAZETESİ 10 GÜN SÜREYLE KAPATILDIĞI İÇİN BUGÜNLERE AİT BASKISI BULUNMAMAKTADIR. | | | |
| **Hürriyet** | Örfi İdare Tebliği: Silah Kullanılacak | Şehirde Herkes Hüviyet Kartı Taşıyacak | Şehirde: Örfi İdare Tebliğ Neşretmedi | Örfi İdare Dün 4 Tebliğ Neşretti |
| **Akşam** | Bugün Toplananlara Ateş Açılacak | İstanbul'da Dün de İki Nümayiş Yapıldı | "Menderes'in Hesabı Yanlış Çıkacaktır" | Bir Önerge Mecliste Tartışmaya Yol Açtı |
| **Tercüman** | En Küçük Sokak Toplantılarına Bile Şiddetle ve Silahla Karşı Konulacak | NATO'nun İstanbul Toplantısı Başladı | NATO Konseyi Toplantısı Sona Erdi | Şehirde Her Türlü Silah Taşımak Yasak Edildi |
| **Havadis** | Vatanperver İstanbullular Nizam, Asayiş ve Kanun Kuvvetlerine Yardım Edecektir | Başvekil, "Bu İsyan Teşebbüslerinin Vebali Malum Siyaset Mürtecilerinin Omuzlarındadır" Dedi | NATO Vekiller Konseyinin Çalışmaları Bugün Bitiyor | NATO Vekiller Konseyi Dün Çalışmalarını Tamamladı |
| **Medeniyet** | Başvekil Menderes'in Teşhisi: Bu Düpedüz Siyasi Bir İrticadır | Nato'ya Bağlı Olmakla İftihar Etmekteyiz | Sokağa Çıkma Yasağı İki Saat Kısaltıldı | NATO Vekiller Konseyi Toplantıları Sona Erdi |
| **Son Posta** | Nümayişlere Ateş Açılacak | Başvekil "NATOya Tesir Edilmek İsteniyor" dedi | NATO Konseyi Görüşmeleri Sona Erdi | NATO'nun Resmi Tebliği Yayınlandı |
| **Yeni Sabah** | Başvekil Soruyor: Bu mu İhtilal? | İstanbulda Dün 2 Nümayiş Yapıldı | İnönü Dün Menderesin İthamlarını Reddetti | ------- |
| **Hakimiyet** | Başvekil Menderes'in Radyo Konuşması | Hariciye Vekilimiz Veciz Bir Konuşmada Bulundu | Eisenhower'ın Mühim Mesajı | NATO Konseyinin Dün Neşrettiği Mühim Tebliğ |

Kaynak: Tablo çalışmanın yazarı tarafından oluşturulmuştur.

Tablo incelendiğinde, 28 Nisan tarihinde, ele alınan gazetelerden yedisinin (yüzde 70) tahkikat komisyonunun kurulması ile ilgili manşetlere yer verdiği, sadece Tercüman, Medeniyet ve Hakimiyet gazetelerinin manşetlerinde komisyondan bahsetmediği görülmektedir. Muhalefetin yoğun eleştirilerine rağmen, çok geniş yetkilere sahip olarak kurulan böyle bir komisyonun, ele alınan bu üç gazetenin

manşetinde yer almaması; bunun yerine dış haberlerin manşete taşınmış olması dikkat çekmektedir.

28 Nisan günü olayların patlak vermesinin ardından sıkıyönetimin ilan edilmesiyle, 29 Nisan'da, ele alınan tüm gazeteler sıkıyönetim ilanını manşetlerine taşımışlardır. Sıkıyönetim komutanlıklarının yayınladıkları tebliğlerde, olaylarla ilgili her türlü yayımı yasaklamaları neticesinde, ulusal basın yayım organlarının verdiği haberler, konulan yasaklar ve hükümet açıklamaları ile sınırlı kalmıştır. Bu çerçevede 30 Nisan günü Milliyet, Cumhuriyet ve Akşam gazeteleri olayların yayımının yasaklandığını manşetlerine taşırken; Hürriyet ve Tercüman gazeteleri üniversitelerin tatil edildiğini manşetlerinden duyurmuşlardır. Havadis, Medeniyet, Son Posta ve Hakimet gazeteleri başbakan Menderes'in açıklamalarına yer verirken; Yeni Sabah gazetesi iç işleri bakanlığı tarafından olaylarla ilgili yapılan açıklamaları manşetine taşımıştır. 1 Mayıs günü ise, çalışmada ele alınan gazetelerin yarısı sokağa çıkma yasağını manşet yaparken; Havadis, Medeniyet ve Hakimiyet gazeteleri, 30 Nisan'da olduğu gibi, Menderes'in konuşmasını öne çıkarmışlardır. 2 Mayıs günü de ele alınan gazetelerden beşi Menderes'in radyolarda yayımlanan konuşmalarını manşet yaparken; dördü sıkıyönetim tebliğini manşetlerine taşımışlardır. 3 Mayıs'tan sonra ise, İstanbul'da yapılan NATO toplantısı ile ilgili manşetler, artarak, ilk sayfada yer almıştır. NATO toplantısını hiç manşete taşımayıp, yaşanan olaylara en çok değinen gazeteler Hürriyet, Yeni Sabah ve Akşam olurken; Menderes'in konuşmalarına en çok Havadis, Medeniyet ve Hakimiyet gazeteleri yer vermiştir. Hürriyet, Tercüman ve Akşam gazeteleri ise, ele alınan günlerde, Menderes'in konuşmalarını hiç manşete taşımamış ve genellikle sıkıyönetim komutanlığı tarafından getirilen yasaklara vurgu yapmıştır.

Genel olarak ele alınan gazetelerin manşetleri incelendiğinde, Menderes'in konuşmalarına ve sıkıyönetim tebliğlerine ağırlık verildiği görülmekte; manşetlerde görülen benzerlikler ise, yayın organları üzerinde kurulan baskıdan ve yayım yasaklarından kaynaklanmaktadır. Yayın organları üzerindeki baskı verilen kapatma cezalarında da görülmektedir. Cumhuriyet gazetesi yayımladığı bir karikatür

yüzünden İstanbul sıkıyönetim komutanlığı tarafından 2 Mayıs tarihinden itibaren;[408] Yeni Sabah gazetesi de Güney Kore'de profesörlerin gerçekleştirdiği eyleme ait bir fotoğraf yayımladığı için 5 Mayıs tarihinden itibaren on gün süreyle kapatılmıştır.[409] Muhalefete yakınlığı ile bilinen Ulus gazetesi ise, daha olaylar başlamadan önce bir ay süreyle kapatılmış; gazetenin yazı işleri müdürünün dört ay oniki gün hapsine karar verilmiştir[410]. Tahkikat komisyonu ve sıkıyönetim komutanlıkları tarafından getirilen yayım yasaklarına ek olarak, gerçekleştirilen bu kapatmalar ulusal basının üzerinde kurulmuş olan baskıyı gözler önüne sermektedir. Bu çerçevede, ele alınan gazetelerin atmış oldukları manşetlerin serbest bir ifade özgürlüğü ortamında gerçekleşmediği ve gazetenin olaylarla ilgili gerçek yaklaşımını yansıtmıyor olabileceği dikkatten kaçırılmamalıdır.

[408] "Cumhuriyet Gazetesi 10 Günlük Bir Müddet İçin Kapatıldı", *Tercüman*, 01 Mayıs 1960, s. 1.
[409] "'Yeni Sabah' da Kapatıldı", *Milliyet*, 05 Mayıs 1960, s. 1.
[410] "Ulus Gazetesi 1 Ay Kapatılacak", *Yeni Sabah,* 28 Nisan 1960, s. 1.

# 4. GEZİ PARKI OLAYLARI

İstanbul Büyükşehir Belediyesi, 16 Eylül 2011 tarihinde, Kentsel Tasarım Projesi ile bir bütünlük içerisinde değerlendirdiği Topçu Kışlasının yeniden inşa edilmesi için karar almış; CHP'li meclis üyeleri ise bu karara karşı çıkmıştır. 17 Ocak 2013 tarihinde Topçu Kışlası projesine onay vermediğini duyuran İstanbul 2 Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu kararına karşı İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Yüksek Kuruluna itiraz da bulunmuştur. 28 Şubat 2013'te ise Yüksek Kurul, Taksim Gezi Parkına yapılması planlanan Topçu Kışlasına izin vermiş; karar idari yargıya taşınırken[411] 27 Mayıs'ta projeyi gerçekleştirmek için çalışmaların başlamasıyla Gezi Parkı Olayları patlak vermiştir.

Bu çerçevede, bu bölümde, Gezi Parkı Olayları incelenecek, bu amaçla olayların nedenleri ve gelişimi kronolojik olarak açıklandıktan sonra iktidar, muhalefet, sivil toplum kuruluşları ve uluslararası örgütler ile basının olaylara yaklaşımı objektif bir bakış açısıyla irdelenecektir.

## 4.1. Gezi Parkı Olaylarının Nedenleri

27 Mayıs 2013 gece yarısında iş makineleri herhangi bir uyarıda bulunmadan ve yasal bir izin olmadan ağaçları kesmek amacıyla Gezi Parkı'na girmiş; twitter ve facebooktan hızlıca örgütlenen eylemciler, yaşananları duyurmuştur.[412] Bu çerçevede, Gezi Parkı protestoları 28 Mayıs 2013 günü, çevreci bir grup tarafından parkın yıkılması ve yerine bir alışveriş merkezi (AVM) yapılmasını engellemek için başlatılmış; daha sonra radikal sol gruplar da olaylara dâhil olmuştur. Başbakan Recep Tayyip Erdoğan göstericilerle rasyonel olarak ilgilenmemiş ve olaylardan CHP'yi, dış güçleri ve uluslararası faiz lobisini sorumlu tutmuştur. Erdoğan'ın sert üslubu,

[411] Kongar, Emre; Küçükkaya, Aykut, a.g.e., s. 95-97.
[412] Mehmet Barış Kuymulu, a.g.e., s. 274.

protestoculara karşı zorlaştırıcı tutumu ve polis güçlerinin aşırı güç kullanımının Erdoğan tarafından desteklenmesi olayların şiddetlenmesinde etkili olmuştur.[413]

Gezi Parkı olaylarının ortaya çıkış nedenleriyle ilgili olarak, eylemlere katılanların görüşleri önem taşımaktadır. Bu çerçevede, çalışmanın yöntem kısmında belirtildiği üzere, KONDA Araştırma ve Danışmanlık şirketi tarafından 6-7 Haziran tarihlerinde Gezi Parkı alanına eşit olarak dağılarak, buralarda bulunan eylemcilerle her iki saatte bir 400 görüşme yapılmış ve toplamda 4411 kişiye anket uygulanmıştır. Çalışmanın yazarı tarafından bu anket verilerinin ham sonuçları KONDA Araştırma ve Danışmanlık şirketinden istenmiş ve veriler STATA 14.1 programında analiz edilmiştir. Bu çerçevede ankete katılan eylemcilerin neden gezi parkında olduklarına ilişkin soruya verdikleri cevaplar şu şekildedir:

**Tablo 2. Parkta Bulunma Nedenleri**

| **Neden Gezi Parkı'ndasınız? (Çoklu yanıt sorusu)** | **Frekans** | **Yüzde** |
|---|---|---|
| AKP aleyhtarlığı | 1.635 | 37,22 |
| Ağaçların sökülmesi | 893 | 20,33 |
| Devlet düzenine başkaldırı | 858 | 19,53 |
| Özgürlüklerin kısıtlanmasını protesto | 2.548 | 58,00 |
| Başbakan Tayyip Erdoğan'ın açıklamalarına ve tavrına tepki | 1.332 | 30,32 |
| Direnişi görmek, havayı koklamak | 355 | 8,08 |
| Diğer | 204 | 4,64 |

**Kaynak:** STATA programında yapılan analizler dikkate alınarak çalışmanın yazarı tarafından oluşturulmuştur.

Ankete katılanların birden fazla seçeneği seçebildiği bu soruya verdikleri cevap değerlendirildiğinde, yüzde 58 gibi büyük bir kısmının özgürlüklerin kısıtlanmasını protesto etmek için parkta oldukları gözlemlenmektedir. Eylemcilerin yüzde 37,22'si AKP'ye ve politikalarına karşı oldukları için parkta olduklarını belirtirken; yüzde 30,32'si Başbakan Erdoğan'ın açıklamalarına ve tavrına tepki göstermek amacıyla eylemlere katılmışlardır. Olayların ilk çıkış nedeni olan ağaçların sökülmesi gerekçesiyle parkta olanların oranı ise yüzde 20,33 olarak gerçekleşmiştir.

[413] Yaşar Aydın, a.g.e., s. 11.

Yapılan analizler çerçevesinde, Gezi Parkında bulunanların, talepleri ise şu şekildedir:

**Tablo 3. Eylemlere Katılanların Talepleri**

| Neden parktalar ve ne talep ediyorlar? | Frekans | Yüzde |
|---|---|---|
| Yönetim istifa | 417 | 9,49 |
| Hak ihlallerine karşı hak talebi | 810 | 18,44 |
| Özgürlükler için | 1.498 | 34,10 |
| Diktatörlüğe, baskıya karşı | 424 | 9,65 |
| Demokrasi ve barış için | 350 | 7,97 |
| Ağaç kesilmesin, kışla yapılmasın diye | 202 | 4,60 |
| Destek vermek, dayanışma için | 268 | 6,10 |
| Devrim; sisteme karşı | 141 | 3,21 |
| Polis şiddetine karşı | 272 | 6,19 |
| Sesimizin duyulması için | 111 | 2,53 |
| | 4.393 | 100,00 |

**Kaynak:** STATA programında yapılan analizler dikkate alınarak çalışmanın yazarı tarafından oluşturulmuştur.

Eylemcilerin bu anket sorusuna verdiği cevaplar değerlendirildiğinde de yüzde 34,10'unun özgürlük talebi için parkta olduğu görülmektedir. Çevrecilikle ilgili taleplerin yüzde 4,60 gibi düşük bir oranda olduğu dikkat çekmekte ve olayların daha ilk haftasında hak ihlallerine karşı hak talebi (%18,44), baskıya karşı (%9,65), yönetim değişikliği istemi (9,49), demokrasi ve barış (%7,97) gibi siyasi taleplere yöneldiği gözlemlenmektedir. Başka bir ifadeyle, elde edilen bu sonuçlar, olayların her ne kadar çevreci bir mantıkla başlasa da, siyasi talepler çerçevesinde sürdüğünü göstermektedir.

Bu noktada eylemcilerin ne zaman parka gelmeye karar verdiği de önem taşımaktadır.

**Tablo 4. Parka Gelmeye Başladıkları Olay**

| Olayların hangi noktasında parka gelmeye karar verdiniz? | Frekans | Yüzde | Kümülatif |
|---|---|---|---|
| Taksim projesini duyduğumda | 442 | 10,06 | 10,06 |
| Ağaçları sökmeye giriştiklerinde | 823 | 18,73 | 28,80 |
| Polisin şiddetini görünce | 2.134 | 48,58 | 77,37 |
| Başbakan Tayyip Erdoğan'ın açıklamalarını duyunca | 618 | 14,07 | 91,44 |
| Taksim'deki ortamı görünce | 186 | 4,23 | 95,67 |
| Diğer | 140 | 3,19 | 98,86 |
| Yanıt yok | 50 | 1,14 | 100,00 |
| Toplam | 4.393 | 100,00 | |

**Kaynak:** STATA programında yapılan analizler dikkate alınarak çalışmanın yazarı tarafından oluşturulmuştur.

Tabloda da görüleceği gibi eylemcilerin yüzde 10,06'lık kısmı Taksim projesini duyduğunda; yüzde 18,73'ü ise ağaçlar sökülmeye başladığında çevreci bir anlayışla eylemlere katılmış olup; yüzde 48,58'lik gibi büyük bir kısım polis şiddetini görünce; yüzde 14,07 ise Başbakan Erdoğan'ın açıklamaları üzerine olaylara katılmıştır. Bu çerçevede her iki tablo birlikte incelendiğinde Gezi Parkı olaylarının küçük bir grup tarafından çevreci bir hareket olarak başlatıldığı; ancak eylemcilere sert bir şekilde müdahale edilmesi ve Erdoğan'ın söylemleri ile çevreci hareketin siyasi bir görünüme bürünüp genişlediği görülmektedir.

Gezi Parkında bulunan katılımcıların ne istediklerine ilişkin betimleyici istatistiğin yanında, söz konusu katılımcıların genel niteliklerinin istekleri üzerinde istatistiki olarak anlamlı bir etkisi olup olmadığı da ikili lojistik regresyon analiziyle incelenmiştir. Anlamlı etkiye sahip genel niteliklerin, istekleri ne düzeyde etkilediği de marjinal etki hesaplaması yapılarak tahmin edilmiştir. Bu çerçevede, yöntem kısmında belirtildiği gibi, lojistik regresyon analizi ile "Gezi Parkı olaylarına katılanların cinsiyetleri, yaşları, eğitim durumları, doğdukları bölge, çalışma durumları, hayat tarzları ve etnik kökenleri eylemlerle ilgili taleplerini etkilemektedir." hipotezi sınanmıştır. Ayrıca, yaşın bağımlı değişkenler üzerinde kuadratik bir etkisinin olup olmadığının belirlenmesi açısından, gözlemlerin yaşlarının karesi alınarak yeni bir bağımsız değişken oluşturulmuştur. (1) numaralı denklem lojistik regresyon denklemi olup, bağımsız değişkenlerden herhangi birinin yüzde beş veya yüzde bir

güven düzeyinde anlamlı olması, sıfır hipotezinin reddedildiği; yukarıda belirtilen H1 hipotezinin ise kabul edildiği anlamına gelmektedir. Denklem, toplam dokuz adet olan bağımlı değişkenlerin her biri için ayrı ayrı oluşturulmuştur. Marjinal etki hesaplaması (2) numaralı denklemde gösterildiği üzere bağımsız değişkendeki (x) bir birimlik değişimin bağımlı değişken (Y) üzerindeki etkisini ölçmektedir.

$$Y_i = \alpha_0 + \alpha_1 x_1 + \alpha_2 x_2 + \cdots + \alpha_n x_n \quad (1)$$

$$\frac{dY}{dx} = \alpha_i \quad (2)$$

Katılımcılara yöneltilen "ne istiyorsunuz?" sorusuna verilen toplam on yanıttan "diktatörlüğe, baskıya karşı" yanıtı için oluşturulan denklem istatistiki olarak anlamlı olmadığı için, aşağıdaki tabloya dâhil edilmemiş olup, toplamda dokuz bağımlı değişkene yer verilmiştir.

**Tablo 5. Eylemlere Katılanların Talepleri ile Bağımsız Değişkenlerin İlişkisi**

| Genel nitelikler | Yönetim istifa | Hak ihlallerine karşı, hak talebi için | Özgürlükler için | Demokrasi ve barış için | Ağaç kesilmesin, kışla yapılmasın diye |
|---|---|---|---|---|---|
| Cinsiyet | 0.000892 | -0.0372** | -0.0488*** | -0.00684 | -0.0112 |
| | (0.00843) | (0.0120) | (0.0147) | (0.00772) | (0.00588) |
| Yaş | -0.00414 | 0.00441 | 0.0106** | 0.00782** | -0.00121 |
| | (0.00260) | (0.00430) | (0.00503) | (0.00276) | (0.00163) |
| Yaş kare | 0.0000535 | -0.0000642 | -0.000143** | -0.0000916** | 0.0000229 |
| | (0.0000338) | (0.0000588) | (0.0000681) | (0.0000367) | (0.0000209) |
| Okuryazar değil | 0 | 0 | 0 | 0 | 0 |
| | (.) | (.) | (.) | (.) | (.) |
| Diplomasız okur | -0.0365 | -0.0449 | 0.0310 | 0.0386 | 0.0388 |
| | (0.0414) | (0.0750) | (0.0753) | (0.0335) | (0.0344) |
| İlkokul mezunu | 0.0137 | -0.0733 | 0.0827 | 0.0332 | 0.0114 |
| | (0.0355) | (0.0574) | (0.0570) | (0.0209) | (0.0185) |
| Ortaokul mezunu | 0.0344 | -0.0750 | 0.0901 | 0.0425 | 0.0153 |
| | (0.0371) | (0.0595) | (0.0601) | (0.0234) | (0.0199) |
| Lise mezunu | 0.0254 | -0.0843 | 0.104 | 0.0414** | 0.0196 |
| | (0.0358) | (0.0579) | (0.0575) | (0.0211) | (0.0188) |
| Üniversite mezunu | 0.0167 | -0.0710 | 0.139** | 0.0554** | 0.00808 |
| | (0.0357) | (0.0579) | (0.0576) | (0.0211) | (0.0185) |

| | | | | | |
|---|---|---|---|---|---|
| Yüksek lisans / Doktora | -0.0273 | -0.0128 | 0.170** | 0.0873** | -0.00915 |
| | (0.0367) | (0.0626) | (0.0642) | (0.0287) | (0.0194) |
| Yanıt yok | 0.0707 | -0.173** | 0.0287 | 0.0417 | 0.00720 |
| | (0.0642) | (0.0675) | (0.0837) | (0.0409) | (0.0307) |
| İstanbul | 0 | 0 | 0 | 0 | 0 |
| | (.) | (.) | (.) | (.) | (.) |
| Batı Marmara | 0.0288 | -0.00735 | -0.0149 | 0.0134 | -0.00982 |
| | (0.0269) | (0.0320) | (0.0409) | (0.0231) | (0.0143) |
| Ege | -0.0155 | 0.00229 | 0.0215 | -0.0216 | -0.00164 |
| | (0.0179) | (0.0265) | (0.0333) | (0.0154) | (0.0129) |
| Doğu Marmara | 0.0268 | -0.0220 | 0.0351 | -0.0199 | -0.0107 |
| | (0.0212) | (0.0240) | (0.0318) | (0.0151) | (0.0111) |
| Batı Anadolu | -0.0178 | 0.00656 | 0.0208 | -0.0146 | -0.00482 |
| | (0.0192) | (0.0271) | (0.0352) | (0.0163) | (0.0132) |
| Akdeniz | -0.00191 | -0.0226 | -0.0551 | 0.0209 | -0.00503 |
| | (0.0188) | (0.0256) | (0.0324) | (0.0203) | (0.0128) |
| Orta Anadolu | -0.0188 | 0.0214 | -0.0384 | 0.000190 | 0.0323 |
| | (0.0241) | (0.0372) | (0.0426) | (0.0242) | (0.0234) |
| Batı Karadeniz | -0.0155 | -0.0771** | 0.0337 | 0.0149 | 0.0223 |
| | (0.0206) | (0.0245) | (0.0375) | (0.0218) | (0.0180) |
| Doğu Marmara | -0.00625 | -0.0168 | -0.0452 | -0.00995 | 0.0101 |
| | (0.0259) | (0.0363) | (0.0439) | (0.0227) | (0.0198) |
| Kuzeydoğu Anadolu | -0.0103 | 0.0624 | -0.0352 | -0.0392 | 0.0161 |
| | (0.0297) | (0.0490) | (0.0537) | (0.0209) | (0.0243) |
| Ortadoğu Anadolu | -0.0237 | 0.0000492 | 0.0247 | 0.00709 | 0.000312 |
| | (0.0251) | (0.0390) | (0.0465) | (0.0269) | (0.0172) |
| Güneydoğu Anadolu | -0.0355 | 0.0530 | 0.0144 | 0.0148 | 0.00807 |
| | (0.0234) | (0.0448) | (0.0500) | (0.0291) | (0.0228) |
| Yurtdışı | 0.0369 | -0.0278 | -0.0597 | 0.0406 | -0.0236 |
| | (0.0352) | (0.0373) | (0.0467) | (0.0322) | (0.0126) |
| Yanıt yok | -0.0508 | -0.00487 | -0.0794 | -0.0390 | -0.0183 |
| | (0.0279) | (0.0602) | (0.0678) | (0.0271) | (0.0231) |
| Devlet memuru | -0.0655** | 0.0211 | -0.0179 | 0.0358 | -0.00309 |
| | (0.0297) | (0.0410) | (0.0502) | (0.0269) | (0.0207) |
| Özel sektörde memur, müdür vb. | -0.0355 | -0.0147 | 0.00127 | 0.0182 | 0.00778 |
| | (0.0258) | (0.0301) | (0.0378) | (0.0179) | (0.0163) |
| İşçi | -0.0181 | -0.0185 | -0.0141 | 0.0197 | -0.0147 |
| | (0.0301) | (0.0365) | (0.0454) | (0.0235) | (0.0164) |
| Küçük esnaf / zanaatkâr /şoför vb | -0.0622 | -0.0595 | -0.0683 | 0.0535 | 0.0189 |

| | | | | | |
|---|---|---|---|---|---|
| | (0.0338) | (0.0450) | (0.0588) | (0.0392) | (0.0297) |
| Tüccar/sanayici/işadamı | -0.0424 | 0.114 | -0.0455 | 0.0128 | 0 |
| | (0.0436) | (0.0664) | (0.0711) | (0.0341) | (.) |
| Doktor, mimar, avukat vs. (Serbest meslek) | -0.0135 | -0.0158 | -0.00550 | 0.0284 | 0.0402 |
| | (0.0323) | (0.0359) | (0.0460) | (0.0234) | (0.0249) |
| Çiftçi, ziraatçı, hayvancı | 0.0847 | 0.123 | -0.192 | 0.242 | 0 |
| | (0.176) | (0.189) | (0.142) | (0.177) | (.) |
| Çalışıyor, diğer | -0.0214 | 0.00657 | 0.00994 | 0.0102 | -0.0164 |
| | (0.0258) | (0.0300) | (0.0372) | (0.0175) | (0.0148) |
| Emekli | -0.0486 | -0.00688 | -0.0160 | 0.0336 | -0.0371** |
| | (0.0350) | (0.0525) | (0.0629) | (0.0341) | (0.0144) |
| Ev kadını | -0.0667 | 0.00323 | 0.0000294 | 0.0260 | -0.00649 |
| | (0.0353) | (0.0530) | (0.0658) | (0.0337) | (0.0224) |
| Öğrenci | -0.0361 | 0.000788 | -0.00948 | 0.0170 | 0.00248 |
| | (0.0250) | (0.0301) | (0.0368) | (0.0182) | (0.0154) |
| İşsiz, iş arıyor | 0 | 0 | 0 | 0 | 0 |
| | (.) | (.) | (.) | (.) | (.) |
| Çalışamaz halde | -0.0231 | 0.0188 | -0.00000830 | -0.0265 | -0.0177 |
| | (0.0600) | (0.0792) | (0.0957) | (0.0342) | (0.0319) |
| Yanıt yok | -0.0284 | -0.0409 | -0.0213 | 0.0341 | 0.0121 |
| | (0.0363) | (0.0449) | (0.0590) | (0.0345) | (0.0273) |
| Modern | 0 | 0 | 0 | 0 | 0 |
| | (.) | (.) | (.) | (.) | (.) |
| Geleneksel muhafazakâr | 0.00668 | -0.0468 | -0.120*** | -0.000680 | 0.00386 |
| | (0.0202) | (0.0258) | (0.0311) | (0.0195) | (0.0135) |
| Dindar muhafazakâr | 0 | -0.0563 | -0.0951 | -0.0321 | 0.0303 |
| | (.) | (0.0582) | (0.0760) | (0.0332) | (0.0417) |
| Diğer | -0.0171 | 0.000482 | -0.0390** | -0.0170 | -0.000474 |
| | (0.0107) | (0.0161) | (0.0193) | (0.00966) | (0.00780) |
| Yanıt yok | -0.0165 | -0.0708** | -0.0794 | 0.00830 | -0.00528 |
| | (0.0252) | (0.0296) | (0.0419) | (0.0266) | (0.0149) |
| Türk | 0 | 0 | 0 | 0 | 0 |
| | (.) | (.) | (.) | (.) | (.) |
| Kürt | -0.0216 | -0.0133 | 0.0569 | 0.0126 | -0.00816 |
| | (0.0192) | (0.0272) | (0.0352) | (0.0201) | (0.0100) |
| Zaza | 0.0291 | -0.0672 | 0.0775 | -0.0142 | 0.0389 |
| | (0.0396) | (0.0379) | (0.0603) | (0.0287) | (0.0298) |
| Arap | 0.0415 | -0.0684 | -0.139 | 0 | 0.0822 |
| | (0.0601) | (0.0543) | (0.0737) | (.) | (0.0630) |
| Diğer | -0.0250** | 0.00363 | 0.0210 | 0.0132 | 0.00535 |
| | (0.0108) | (0.0161) | (0.0201) | (0.0113) | (0.00806) |

| | | | | | |
|---|---|---|---|---|---|
| Yanıt yok | -0.0680*** | 0.0617 | -0.101** | -0.0178 | 0.0137 |
| | (0.0157) | (0.0397) | (0.0380) | (0.0194) | (0.0207) |
| *N* | 4206 | 4246 | 4246 | 4210 | 4182 |

Parantez içindeki rakamlar standart hatayı göstermektedir.
** $p < 0.05$, *** $p < 0.01$

**Kaynak:** STATA programında yapılan analizler dikkate alınarak çalışmanın yazarı tarafından oluşturulmuştur.

Tablo incelendiğinde, yönetimin istifasını isteyenler için pek çok bağımsız değişken anlamsız olup, meslek ve etnik köken grubunda birkaç değişken anlamlıdır. Devlet memuru olanların, yönetimin istifasını isteme olasılıkları, devlet memuru olmayanlara göre yüzde 6,6 daha azdır. Etnik köken grubunda kendini diğer olarak belirtenlerin, Türk olarak belirtenlere göre yönetimin istifasını isteme olasılıkları ise yüzde 2,5 daha azdır. Diğer bağımsız değişkenlerin anlamlı bir etkisi olmayıp, yönetimin istifasını isteyenlerin cinsiyet, yaş, eğitim düzeyi gibi pek çok bağımsız değişken bakımından bir farklılık göstermediği söylenebilmektedir.

Cinsiyetin, hak ihlallerine karşı istemler ve hak talebi isteyenler için belirleyici olduğu tespit edilmiş; erkeklerin söz konusu istemde bulunmalarının, kadınlara göre yüzde 3,7 daha az olası olduğu görülmüştür. Batı Karadeniz doğumlu bir katılımcının diğer bölgelerde doğanlara göre aynı istemde bulunma olasılıkları ise yüzde 7,7 daha azdır.

Özgürlük isteminde bulunan katılımcılar için, cinsiyet anlamlı bir bağımsız değişkendir. Erkeklerin özgürlük isteminde bulunmaları kadınlara göre yüzde 3,7 daha az olasıdır. Yapılan analizlerde, "yaş" ve "yaş kare" bağımsız değişkenlerinin, "özgürlük" bağımlı değişkeni için anlamlı bir etkisi olduğu görülmektedir. Katılımcıların yaşları arttıkça, özgürlük talebinde bulunma olasılıkları artmaktadır. Yaşın kuadratik etkisi de gözlemlenmiş olup, 37 yaştan sonra etkinin yönünün değiştiği belirlenmiştir[414]. 37 yaşa kadar katılımcıların özgürlük talebinde bulunma olasılıklarının, daha düşük yaşlara göre arttığı; 37 yaştan itibaren ise yaş ilerledikçe bu

[414] İkinci dereceden (quadratic) denklemlerde eğrinin zirve noktası $x = \frac{-b}{2a}$ formülüyle elde edilmektedir (Hansen, Mary, Master Math: Algebra 2, Cenga.g.e. Learning PTR, Boston 2015, s.128) Yaş ve yaşın karesinden oluşan fonksiyonda zirve noktası, diğer bir ifadeyle eğrinin (etkinin) terse döndüğü nokta yaş ve yaşın karesinin katsayıları kullanılarak $\frac{-0.0106}{-0.000143}$ yaş olarak bulunmuştur.

olasılığın azaldığı belirlenmiştir. Başka bir ifade ile ankete katılanların, 37 yaşa kadar artan her bir yaşta özgürlük taleplerinin arttığı; 37 yaştan sonra ise artan her bir yaşta bu talebin azaldığı tespit edilmiştir. Eğitim düzeyi açısından değerlendirildiğinde, üniversite mezunlarının, okuryazar olmayanlara göre özgürlük talebinde bulunma olasılıkları yüzde 13,9 daha fazla iken, lisansüstü mezunlarının yüzde 17 daha fazladır. Diğer bir ifadeyle, eğitim düzeyi arttıkça özgürlük talebinde bulunma olasılığı da artmaktadır. Hayat tarzını geleneksel muhafazakâr olarak bildirenlerin özgürlük talebi olasılıkları ise, modern hayat tarzına sahip olanlara göre yüzde 12 daha azdır; bir bakıma, modern hayat tarzına sahip olanlar, geleneksel muhafazakârlara göre özgürlük talebinde daha çok bulunmaktadırlar.

Demokrasi ve barış isteyenlerdeki ilk anlamlı etki yaş ve yaşın kuadratik etkisi olarak gözlemlenmiştir. Bu kez 43 yaş etkinin terse döndüğü yaş olmuştur. 43 yaşına kadarki katılımcıların, daha genç olanlara göre demokrasi ve barış isteme olasılıkları daha fazlayken, 43 yaştan sonra demokrasi ve barış isteminde bulunulma olasılığı daha genç olanlara göre azalmaktadır. Okuryazar olmayanlara göre, lise mezunu olanların yüzde dört, lisans mezunu olanların yüzde 5,5 ve lisansüstü mezunların yüzde 8,7 oranla demokrasi ve barış istemeleri daha olasıdır. Başka bir ifade ile eğitim seviyesi arttıkça demokrasi ve barış talepleri de artmaktadır.

Ağaçların kesilmemesini isteyenler için tek istatistiksel anlamlı ilişki, çalışma durumu emekli olanlar için geçerlidir. Emekli katılımcıların, emekli olmayanlara göre ağaçların kesilmemesini istemeleri yüzde 3,7 daha az olasıdır. Farklı bir anlatımla, emekliler ağaçların kesilmesinden çok, başka talepleri ön plana çıkarmaktadır.

**Tablo 4. Eylemlere Katılanların Talepleri ile Bağımsız Değişkenlerin İlişkisi (Tablo 3.'ün Devamı)**

| | Destek vermek, dayanışma için | Devrime, sisteme karşı | Polis şiddetine karşı | Sesimizin duyulması için |
|---|---|---|---|---|
| Cinsiyet | 0.00975 | 0.00377 | -0.0123 | 0.00255 |
| | (0.00600) | (0.00361) | (0.00650) | (0.00420) |
| Yaş | -0.000491 | 0.0000145 | -0.00131 | -0.000337 |
| | (0.00170) | (0.00123) | (0.00354) | (0.00124) |
| Yaş kare | 0.0000192 | 0.00000166 | 0.000000115 | -0.00000152 |
| | (0.0000207) | (0.0000158) | (0.0000520) | (0.0000156) |
| Okuryazar değil | 0 | 0 | 0 | 0 |

| | (.) | (.) | (.) | (.) |
|---|---|---|---|---|
| Diplomasız okur | -0.0154 | 0.0228 | -0.0345 | 0 |
| | (0.0309) | (0.0230) | (0.0666) | (.) |
| İlkokul mezunu | -0.0149 | 0.0176 | -0.0521 | 0 |
| | (0.0243) | (0.0119) | (0.0539) | (.) |
| Ortaokul mezunu | -0.00711 | 0.0130 | -0.0667 | 0 |
| | (0.0258) | (0.0125) | (0.0540) | (.) |
| Lise mezunu | -0.00585 | 0.0126 | -0.0411 | 0 |
| | (0.0249) | (0.0117) | (0.0539) | (.) |
| Üniversite mezunu | -0.0170 | 0.00757 | -0.0532 | 0 |
| | (0.0248) | (0.0116) | (0.0537) | (.) |
| Yüksek lisans / Doktora | -0.0367 | 0.0104 | -0.0662 | 0 |
| | (0.0263) | (0.0135) | (0.0546) | (.) |
| Yanıt yok | -0.0158 | 0.0228 | -0.0272 | 0 |
| | (0.0336) | (0.0275) | (0.0693) | (.) |
| İstanbul | 0 | 0 | 0 | 0 |
| | (.) | (.) | (.) | (.) |
| Batı Marmara | 0.0154 | 0.00675 | -0.0150 | -0.0208** |
| | (0.0200) | (0.0150) | (0.0168) | (0.00699) |
| Ege | 0.0120 | -0.00929 | -0.0264** | 0.00159 |
| | (0.0163) | (0.00771) | (0.0123) | (0.0113) |
| Doğu Marmara | 0.0168 | -0.0122 | 0.0120 | -0.0158** |
| | (0.0153) | (0.00712) | (0.0162) | (0.00732) |
| Batı Anadolu | -0.0105 | -0.00481 | -0.0101 | -0.00215 |
| | (0.0139) | (0.00940) | (0.0157) | (0.0117) |
| Akdeniz | 0.00850 | -0.000446 | -0.0105 | -0.00533 |
| | (0.0155) | (0.00954) | (0.0145) | (0.00899) |
| Orta Anadolu | 0.0464 | -0.00671 | -0.0291 | -0.0188** |
| | (0.0253) | (0.0105) | (0.0173) | (0.00891) |
| Batı Karadeniz | -0.00316 | -0.00130 | -0.0109 | 0.0146 |
| | (0.0136) | (0.0110) | (0.0167) | (0.0157) |
| Doğu Marmara | -0.00380 | -0.0147 | -0.0218 | -0.00164 |
| | (0.0160) | (0.00854) | (0.0185) | (0.0149) |
| Kuzeydoğu Anadolu | 0.0405 | -0.0107 | -0.0336 | -0.00470 |
| | (0.0288) | (0.0101) | (0.0207) | (0.0158) |
| Ortadoğu Anadolu | -0.0233 | -0.0228*** | 0.001000 | 0.00900 |
| | (0.0136) | (0.00473) | (0.0241) | (0.0196) |
| Güneydoğu Anadolu | -0.00891 | -0.00351 | -0.0240 | -0.0180 |
| | (0.0173) | (0.0114) | (0.0210) | (0.0103) |
| Yurtdışı | 0.0112 | -0.00879 | -0.0452*** | -0.0170 |
| | (0.0232) | (0.0128) | (0.0127) | (0.0104) |
| Yanıt yok | -0.00317 | 0.0108 | 0 | 0 |
| | (0.0257) | (0.0265) | (.) | (.) |
| Devlet memuru | -0.0222 | -0.00395 | -0.00162 | -0.0115 |
| | (0.0196) | (0.0153) | (0.0254) | (0.0143) |
| Özel sektörde memur, müdür vb. | 0.00328 | -0.0156 | -0.00981 | 0.00562 |

| | | | | |
|---|---|---|---|---|
| | (0.0174) | (0.0111) | (0.0187) | (0.0122) |
| İşçi | -0.0288 | 0.00586 | -0.0201 | 0.00963 |
| | (0.0168) | (0.0139) | (0.0209) | (0.0155) |
| Küçük esnaf / zanaatkâr /şoför vb | 0.0246 | -0.00426 | -0.0337 | -0.0121 |
| | (0.0293) | (0.0177) | (0.0255) | (0.0165) |
| Tüccar/sanayici/işadamı | -0.0363 | 0.00672 | 0.0177 | -0.00562 |
| | (0.0212) | (0.0231) | (0.0415) | (0.0222) |
| Doktor, mimar, avukat vs. (Serbest meslek) | -0.00964 | -0.00224 | -0.0121 | 0.00407 |
| | (0.0209) | (0.0139) | (0.0221) | (0.0158) |
| Çiftçi, ziraatçı, hayvancı | 0 | 0.0919 | 0.217 | 0 |
| | (.) | (0.126) | (0.253) | (.) |
| Çalışıyor, diğer | -0.00486 | -0.00473 | 0.00990 | -0.0134 |
| | (0.0167) | (0.0114) | (0.0190) | (0.0110) |
| Emekli | 0.0532 | -0.0247** | -0.0362 | 0.0198 |
| | (0.0367) | (0.0120) | (0.0229) | (0.0303) |
| Ev kadını | 0.0228 | -0.00191 | -0.0168 | -0.0118 |
| | (0.0286) | (0.0233) | (0.0310) | (0.0160) |
| Öğrenci | 0.000590 | -0.00621 | -0.00403 | -0.000764 |
| | (0.0168) | (0.0113) | (0.0183) | (0.0113) |
| İşsiz, iş arıyor | 0 | 0 | 0 | 0 |
| | (.) | (.) | (.) | (.) |
| Çalışamaz halde | -0.00270 | 0.0250 | -0.0274 | 0 |
| | (0.0378) | (0.0399) | (0.0379) | (.) |
| Yanıt yok | 0.0109 | -0.0202 | -0.0347 | -0.00846 |
| | (0.0275) | (0.0142) | (0.0226) | (0.0158) |
| Modern | 0 | 0 | 0 | 0 |
| | (.) | (.) | (.) | (.) |
| Geleneksel muhafazakâr | -0.000619 | -0.0164** | 0.0104 | -0.00765 |
| | (0.0119) | (0.00516) | (0.0179) | (0.00789) |
| Dindar muhafazakâr | 0.00916 | -0.00788 | 0 | 0 |
| | (0.0285) | (0.0141) | (.) | (.) |
| Diğer | 0.0133 | 0.0189** | -0.00733 | -0.000197 |
| | (0.00896) | (0.00620) | (0.00835) | (0.00592) |
| Yanıt yok | 0.00662 | -0.000564 | -0.0152 | 0.00442 |
| | (0.0212) | (0.0108) | (0.0173) | (0.0129) |
| Türk | 0 | 0 | 0 | 0 |
| | (.) | (.) | (.) | (.) |
| Kürt | -0.0244** | 0.0314** | -0.00739 | -0.00559 |
| | (0.0109) | (0.0144) | (0.0147) | (0.00949) |
| Zaza | -0.0225 | 0.0242 | -0.0281 | -0.0145 |
| | (0.0196) | (0.0204) | (0.0168) | (0.0111) |
| Arap | 0.0524 | 0.0228 | 0.0290 | 0.0233 |
| | (0.0532) | (0.0288) | (0.0473) | (0.0361) |

| | | | | |
|---|---|---|---|---|
| Diğer | -0.0107 | 0.0270*** | 0.0162 | -0.00769 |
| | (0.00784) | (0.00713) | (0.0100) | (0.00553) |
| Yanıt yok | -0.0172 | 0.00274 | -0.0130 | -0.00571 |
| | (0.0168) | (0.00990) | (0.0172) | (0.0110) |
| *N* | 4239 | 4237 | 4149 | 4008 |

Parantez içindeki rakamlar standart hatayı göstermektedir.
** $p < 0.05$, *** $p < 0.01$

**Kaynak:** STATA programında yapılan analizler dikkate alınarak çalışmanın yazarı tarafından oluşturulmuştur.

Tablo incelendiğinde, destek vermek, dayanışmada bulunmak için eylemlere katıldığını bildirenler için tek anlamlı ilişki etnik kökenini Kürt olarak ifade edenler için geçerlidir. Kürtlerin, söz konusu taleple burada bulunma olasılıkları kendini Türk olarak ifade edenlere göre yüzde 2,4 daha az olasıdır.

Devrim isteyenler, sisteme karşı çıkanlar grubundaki anlamlı sonuçlardan ilki, katılımcıların doğum yerlerinden biri olan Ortadoğu Anadolu bağımsız değişkenidir. Doğum yeri Sivas, Malatya, Elazığ, Bingöl, Muş ve Van gibi Ortadoğu Anadolu illeri olanların, devrim isteme ve sisteme karşı çıkma olasılıkları İstanbullulara göre yüzde 2,3 daha azdır. Emeklilerin aynı istemde bulunmaları, emekli olmayanlara göre yüzde 2,5 daha az olasıdır. Hayat tarzı kümesi açısından, geleneksel muhafazakârların, modernlere göre sisteme karşı çıkma ve devrim isteme olasılıkları yüzde 1,6 daha az olasıdır. Etnik kökenini Kürt olarak ifade edenler ile diğer grubunda yer alanların, aynı istemde bulunma olasılıkları Türklere göre yaklaşık yüzde üç daha fazladır. Bu çerçevede, Kürtler ve diğer grubundakiler, sisteme Türklerden daha fazla karşı çıkma olasılığı taşımaktadır.

Polis şiddetine karşı çıkanlarda sadece iki bağımsız değişken anlamlı bir sonuç taşımaktadır. Ege doğumluların bu istemde bulunma olasılıkları İstanbul doğumlulara göre yüzde 2,6 daha az iken, yurtdışı doğumlularda bu oran yüzde 4,5'tir. Başka bir ifadeyle, İstanbullular Ege ve yurtdışı doğumlulara göre polis şiddetine karşı daha çok talepte bulunma olasılığına sahiptirler. Bu çerçevede, olayların ve polis şiddetinin daha çok İstanbul'da yaşanmasının İstanbulluları etkilediği ve diğer yerlerden daha yoğun bir şekilde polis şiddetine karşı çıkmalarına sebep olduğu söylenebilmektedir.

Son bağımlı değişken olan "sesimizin duyulması için" talebinde yalnızca doğum yeri grubu istatistiksel olarak anlamlı sonuçlar vermektedir. İstanbullularla kıyaslandığında, Batı Marmara doğumluların yüzde 2, Doğu Marmara doğumluların yüzde 1,6 ve Orta Anadolu doğumluların yüzde 1,9 oranla seslerinin duyulması isteminde bulunma olasılıkları daha azdır. Polis şiddetine karşı çıkma talebinde olduğu gibi, bu istemde de, olayların yoğun bir şekilde yaşandığı yerde bulunmanın kişilerin beklentilerini etkilediği görülmektedir.

Sonuç olarak, ikili lojistik regresyon analizi ile değerlendirilen ve ankete katılanların taleplerini gösteren "yönetim istifa, hak ihlallerine karşı hak talebi, özgürlük talebi, demokrasi ve barış için, ağaç kesilmesin kışla yapılmasın diye, destek vermek, dayanışma amacıyla, sisteme karşı devrim istedikleri için, polis şiddetine karşı ve seslerinin duyulması maksadıyla" şeklinde olan dokuz bağımlı değişken üzerinde cinsiyet, yaş, yaş kare, eğitim durumu, doğduğu bölge, çalışma durumu, hayat tarzı ve etnik köken bağımsız değişkenlerinin farklı oranlarda etkili olduğu tespit edilmiştir. Sadece diktatörlüğe, baskıya karşı şeklindeki bağımlı değişken üzerinde tüm bağımsız değişkenlerin istatistiki olarak anlamlı olmadığı görülmüştür. Bu çerçevede "Gezi Parkı olaylarına katılanların cinsiyetleri, yaşları, eğitim durumları, doğdukları bölge, çalışma durumları, hayat tarzları ve etnik kökenleri eylemlerle ilgili taleplerini etkilemektedir." hipotezinin doğrulandığı söylenebilmektedir.

Gezi Parkı olayları ile ilgili yapılan çeşitli çalışmalarda olayların çıkma ve şiddetlenme nedenleri ise farklı yazarlarca aşağıdaki şekilde değerlendirilmiştir.

Noam Chomsky, olayların küresel halk kitlelerine yönelik, bir nesildir devam eden neoliberal saldırıya karşı uluslararası boyuttaki bir başkaldırının parçası olduğunu belirtmiş; Türkiye'de birçok gazetecinin tutuklu olduğunun altını çizerek başka alanlarda da baskıların devam etmekte olduğunun altını çizmiştir. Chomsky ayrıca hareketin, uluslararası düzeyde, insan hakları, adalet, özgürlük ve halkların refahı için sorumluluk hisseden herkes için, bir destek ve dayanışma sebebi ve fırsatı olması gerektiğini belirtmiştir.[415]

[415] Eda Yiğit, a.g.e., s. 96.

Emre Kongar, Gezi Parkı olaylarının nedenlerini evrensel ve ulusal olarak ikiye ayırmıştır. Gezi Parkı olaylarının evrensel nedeninin Bilişim Devrimi olduğunu belirten Kongar, olayların içinde yer alan ve Y kuşağı[416] olarak tanımlanan kişilerin internette yaşayan, toplumsal ve siyasal sorunların sınırlamalarına alışık olmayan, iyi yetişmiş, zeki, kültürlü, insanlık değerlerine inanan, bizzat aileleri içinde demokrasiyi ve özgürlükleri yaşayarak öğrenmiş, özümlemiş bir kuşak olduğunu belirtmiştir. Bu çerçevede, Kongar, bu kuşağın, tarım devrimi ile endüstri devriminin toplumsal kurumları ve değerleri arasında bocalayan, Türkiye'de bilişim devriminin tohumlarını atan kuşak olduğunu kaydetmiştir. Kongar'a göre olaylar, aslında uzun süredir dünyayı ve Türkiye'yi etkilemekte olan insanlığın üçüncü büyük devriminin, bilişim devriminin değerleri olan özgürlükler, çevrecilik, demokrasi ve insan hakları gibi kavramlar çerçevesinde ortaya çıkmıştır.[417]

Olayın ulusal boyutlarının ise yakın ve uzak nedenler olarak ikiye ayrılabileceğini belirten Kongar, yakın nedenleri ağaçların ve yeşilin korunmasına yönelik çevrecilik; direnişçilere yapılan zalimce müdahale ve Başbakan Erdoğan'ın her türlü anlayışı, empatiyi, demokratik yaklaşımı reddeden aşağılayıcı, küçümseyici ve dediğim dedikçi üslubu olarak sıralamıştır. Kongar, ulusal düzeyde uzak nedenlerin ise betonlaşmaya yol açan yağma kültürü, yaşamın her alanına müdahale eden bir tutum, gündelik hayatı etkileyen müdahaleler, özgürlüklerle ilgili baskılar ve müdahaleler, gittikçe daralan özel hayat alanı ve özgürlükler gibi on yıllık AKP iktidarının bazı uygulamalarından kaynaklandığını belirtmiştir.[418]

Mehmet Barış Kuymulu'ya göre, Başbakan Erdoğan'ın daha en baştan karşı tarafta yer alması, göstericileri çapulculukla suçlamasının yanı sıra kadınlara üç çocuk yapma baskısı ve kürtajı bir cinayet olarak görmesi ile alkol alan herkesi alkolik olarak sayması gösterilerin zeminini hazırlayan unsurlar arasında sayılabilmektedir. Ayrıca

---

[416] Y Kuşağı 1980 ile 2000 yılları arasında doğanları ifade etmekte; bu kuşak internet kuşağı olarak da adlandırılabilmektedir. Teknolojiyi yakından takip etmeleri, ilişki odaklı ve sabırsız olmaları ve topluma katkıda bulunmanın çok para kazanmaktan daha önemli olduğuna inanmaları bu kuşakta yer alan kişilerin özelliklerinden bazılarıdır (Zeki Yüksekbilgili, "Türk Tipi Y Kuşağı", *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 12, Sayı 45, s. 342-353, Bahar 2013, s. 343-347).
[417] Emre Kongar; Aykut Küçükkaya, a.g.e., 2013, s. 53-56.
[418] Emre Kongar; Aykut Küçükkaya, a.g.e., 2013, s. 57.

Erdoğan'ın otoriter tavrı ve dilini değiştirmemesi, Taksim'in planlandığı gibi dönüştürüleceğinde ısrar etmesi olayların büyümesinde etkili olmuştur.[419]

Yaşar Aydın'a göre protestoların arkasındaki nedenler sosyopolitik etkenler, kendiliğinden etkenler ve öznel güdüler ile protestoları mümkün kılan yapısal süreçler olmak üzere iki grupta toplanabilmektedir. Doğasında var olan tezatlıklardan dolayı ekonomik, siyasal ve kültürel alanlardaki dönüşümler ve gelişmeler (ve aslında kararsız tutum ve eylemler) Gezi Parkı gösterilerine zemin hazırlayan yapısal etkenler arasında sayılabilmektedir. Siyasal alanda önce dindar – muhafazakâr-liberal sentezi uygulanmış, sonrasında ise demokrasi, parlamenter çoğunlukçuluğa yenilmiş; AB ve Kürt sorununda çözümden uzaklaşılmıştır. Ekonomik alanda 2002'den itibaren GSYİH[420] 232 milyar Amerikan dolarından, 821 milyar Amerikan dolarına, kişi başı milli gelir ise 3.500 Amerikan dolarından 15.000 Amerikan dolarına yükselmiştir. Ancak, büyüme sınai değil, inşaat sektörü temelli bir büyüme şeklinde gerçekleşmiştir. Kültürel alanda ise, cumhuriyetle birlikte kamusal alandan önce din dışlanmış, ilk çok partili hayata geçişle birlikte İslamcılar önce muhafazakâr partilerde, ardından kendi partilerinde temsil edilmeye başlanmış ve AKP de bu geleneği temsil ederek İslami hareketle birlikte neoliberal piyasa toplumunun birlikteliğine imkân vermiştir. Son dönemlerde ise Müslüman olmayanlar, laikler ve Alevilerin gözü korkutulmuş, 40.000 Alevinin katledilmesinden sorumlu Yavuz Sultan Selim'in adı üçüncü köprüye verilerek topluma kültürel bir kararsızlık yaşatılmıştır.[421]

Aydın olayları etkileyen motivasyonlardan en yükseklerinin özgürlük talebi, yasal kısıtlamalara karşı şikâyetler ve diktatörlüğe olan itiraz olduğunu belirtmiştir. Hükümetin değişmesini isteyenlerin sadece yüzde 9,5 olduğunu belirten Aydın, ayrıca, gösterilerin Mayıs 1968'deki gösteriler gibi, bir işçi sınıfı hareketi veya öğrenciler ile işçilerin bir koalisyonu olmadığının altına çizmiştir. Gösterilere katılanların yüzde 49,1'i polis şiddetini gördükten sonra, yüzde 19'u ağaçlar kesildiğinden, yüzde 14,2'si Erdoğan'ın yorumlarını duyduktan sonra, yüzde 10,2'si Taksim modernizasyon projesini duyduktan sonra, yüzde 4,3'ü Taksim'deki toplumsal

[419] Mehmet Barış Kuymulu, a.g.e., s. 276, 277.
[420] Gayrisafi yurtiçi hasıla.
[421] Yaşar Aydın, a.g.e., s. 13-16.

atmosfer nedeniyle ve yüzde 3,2'si ise diğer nedenlerden dolayı olaylara faal olarak katılma kararı almışlardır. Hem laikler hem de liberaller için önemli olan Taksim Meydanının konumu da katılımı artırmış; polis şiddeti ve Erdoğan'ın tutumu olayları etkileyen iki önemli etken olmuştur. Sonuç olarak, Aydın'a göre gösteriler, önce çevresel bir tepkiyle başlayan, ardından meydanın dönüştürülmesi endişesi duyanlar tarafından katılım gösterilen ve son olarak Erdoğan'ın laik yaşam tarzı hakkındaki açıklamalarına karşı öfkeye dönüşen bir görünüm sergilemiştir.[422]

Atilla Yayla, Türkiye'de adem-i merkezileşmenin sadece lafının edildiğini, bütün kararların Ankara'da tek kişi tarafından alındığını, bunun da ister istemez iktidarın otoriterleştiği algısını uyandırdığını belirtmiş; bunun üzerine Gezi Parkında barışçıl bir eylem yapan insanlara sabaha karşı lüzumsuz gaz ve tazyikli su kullanılarak yapılan polis baskının bu algıyı kuvvetlendirdiğini belirtmiştir.[423]

Nilüfer Göle'ye göre ise, bu kentsel hareket orta sınıf tarafından desteklenen genç insanlarca başlatılmış olup, güçlü bir kadın varlığı özelliği de taşımakta; Gezi hareketi, Mayıs 68 Fransa öğrenci hareketleri, Tahrir Meydanı, Wall Street İşgali ve benzeri hareketlere benzemekle birlikte aynı zamanda ayrı ve özgün bir hareket özelliği taşımaktadır. Göle, Gezi Parkı gösterilerini azınlığın ve bireylerin sesinin çoğunluğa karşı savunulması hareketi olarak değerlendirmiş; Avrupa'daki eylemlerden farkının ise, Avrupa'nın finansal krizden etkilenmesine karşılık Türkiye'de küresel bir ekonomik tehdit bulunmaması olduğunu belirtmiştir. Sadece birkaç tane ağacın savunulması bu siyasi mücadelenin bahanesi olmamakla birlikte; bu kamusal parkın bir AVM inşası için yıkılması yeni bir eleştirel bilinci doğurmuştur. Bu anlamda Gezi Parkı gösterileri, geçmiş on yılın aşırı kentsel gelişmesine bir direnci yansıtmaktadır. Çevresel duyarlılık ve kapitalizm eleştirisi ikizleştirilmiş; Türkiye'de AVM'ler, küresel finansal kapitalizmin bir sembolü olarak maddi bir biçim almıştır. İstanbullular için Gezi Parkının ortasına bir AVM inşası projesi kamusal bir alanın özel sermaye tarafından zapt edilmesinden başka bir şey değildir. Bu çerçevede, Gezi

[422] Yaşar Aydın, a.g.e., s. 13-16.
[423] Atilla Yayla, a.g.e., s. 14, 15.

Parkı hareketi kamusal bir alanı, onun devlet tarafından ticarileştirilmesinden ve kentsel bir alanın rant yaratımına dönüştürülmesinden korumayı amaçlamıştır.[424]

Ayrıca Göle'ye göre, yeni emirler ve ahlaki söylemler hükümetin laik yaşam tarzına müdahale etme ve kamusal yaşamı İslami değerlerle aynı hizaya getirmek üzere yeniden organize etme eğiliminde olduğu şüphelerini artırmıştır. Ankara metrosunda öpüşen bir genç çiftin uyarılması, alkol satışına sınırlama getirilmesi, bireysel ve sanatsal özgürlüğe bir müdahale olarak algılanarak gösterilere dönüşmüştür. Ayrıca, üçüncü köprüye Yavuz Sultan Selim isminin verilmesi ile Alevileri de kışkırtmıştır. Böylece Gezi Parkı hareketi, kutuplaştırıcı üslup ile iktidar politikalarına karşı insanları bir ağacın çevresinde birleşmeye yöneltmiştir.[425]

Pieter Verstraete ise, Gezi Parkı olaylarının sonlarında gerçekleşen duran adam eylemlerini değerlendirmiş ve bu sessiz eylemin, Türkiye'de neoliberalizmin en büyük savunucusu, Türk ekonomisinin ve özellikle İstanbul'daki inşaat sektörünün yaptığı atılımın ve son üç genel seçimde AKP'nin başarısının nedeni olarak görülen Başbakan Erdoğan'ın giderek otoriterleşen tavrına karşı bir haykırış olarak görülebileceğini belirtmiştir. "Duran adam"ın bu eylemi, mevcut kapitalist sistemin İkinci Dünya Savaşı sonrası çok da işlemediği, eşit haklar, yaşam hakkı, özgürlük ve doğru adaletin tesisi için yaptığını açıkladığını belirten Verstraete, Ankara'daki "duran kadın" Yonca S.'nin de onu Başbakan'a karşı bir duruş sergilemeye, Başbakan'ın tek taraflı iletişim kurmasından duyduğu rahatsızlığın ittiğini belirtiğini kaydetmiştir. Verstraete ayrıca, olayların büyümesine, çoğunluğunu genç ve iyi eğitim görmüş kişilerin oluşturduğu ve siyasi sahnede temsil edilmediğine inanan geniş bir kitlenin rahatsızlığının önemli bir katkı sağladığını belirtmiş; Başbakan'ın kışkırtıcı ve tehditkâr üslubunun artık bu insanları korkutmadığını ve insanların aniden korku duvarını aşarak artık direnmekten çekinmediklerini sözlerine eklemiştir.[426]

Gezi Parkı gösterileriyle başlayan hareketi analiz eden siyaset bilimci Ersin Kalaycıoğlu, gösterilerin örgütsüz, plansız, lidersiz olarak ortaya çıktığını ve böyle

[424] Nilüfer Göle, a.g.e., s. 8, 9.
[425] Nilüfer Göle, a.g.e., s. 10, 11.
[426] Pieter Verstraete, "The Standing Man Effect", IPC-Mercator Policy Brief, Sabancı University, July 2013, s. 2-7.

devam ettiğini, hareketin içinde her türlü siyasi partiye oy veren insanların bulunduğunu belirtmiş; gösterileri Türkiye'de gerçek anlamda bir sivil toplum hareketi olarak değerlendirmiştir. Artan otoriter ve totaliter politikaların olaylardaki rolüne dikkat çeken Kalaycıoğlu, hükümetin ve yöneticilerin krizi yönetemediğini söylemiş; şiddete dönüşmeyen, birey özgürlüğünü vurgulayan, kendilerinin adam yerine konulmasını, iyi yönetişimin gerekleri olan, etkilenen herkese düşman olarak yaklaşılmayıp, rızasına başvurulduğu ve ona göre adımların atılabildiği bir şeyin yapılması gerektiğini belirtmiştir.[427]

Bilgi Üniversitesi İletişim Fakültesi öğretim üyeleri Esra Ercan Bilgiç ve Zehra Kafkasyalı ise Gezi Parkı eylemcilerine yönelik çevrimiçi ortamda bir anket yapmış ve ankete yirmi saatte üç bin eylemci katılmıştır. Araştırmaya göre yüzde 53.7'si daha önce hiçbir kitlesel eyleme katılmayan eylemcilerin, yüzde 70'i kendini hiçbir siyasi partiye yakın hissetmemektedir. Eylemcilerin yüzde 81.2'si kendisini özgürlükçü, yüzde 64.5'i laik olarak tanımlamış; yüzde 92.1'i AKP seçmeni, yüzde 75'i muhafazakar olmadığını söylemiştir. Eylemcilerin yüzde 96.7'si protestolar sonrasında polis şiddetinin durmasını, yüzde 96.1'i özgürlüklere saygı gösterilmesini isterken; yüzde 79.5'i askeri müdahale fikrine karşı olmuştur. Eylemciler protestolara katılım nedenleri olarak ise yüzde 92 Başbakan'ın otoriter tavrını, yüzde 91.3 polisin uyguladığı orantısız gücü, yüzde 91.1 demokratik hakların ihlalini, yüzde 84.2 medyanın suskunluğunu ve yüzde 56.2 ağaçların kesilmesini göstermişlerdir.[428]

Şafak Baş oldukça barışçıl bir atmosfer içerisinde başlayan eylemlerin, 31 Mayıs tarihinde polisin tazyikli su ve gaz bombası ile saldırması ile değiştiğini; aşırı güç kullanımının Türk toplumunu oldukça öfkelendirdiğini; böylece olayların ulus çapında hükümet karşıtı gösterilere dönüştüğünü belirtmiştir. Baş, olayların arkasında Erdoğan'ın giderek artan otoriter tutumu, Aleviler ve Hıristiyanlar gibi dini azınlıkların sistematik marjinalleştirilmesi, basın özgürlüğünün kısıtlanması, insanların inandığı değerlere saygı gösterilmemesi gibi nedenler olduğunu kaydetmiştir. Baş ayrıca, son yıllarda Erdoğan'ın eleştiriye tahammül edememesi ve

[427] Nebahat Koç, "Örgütsüz, Plansız, Lidersiz İlk Sivil Toplum Hareketi", *Akşam*, 06 Haziran 2013, s. 16.
[428] "Partili Değil Özgürlükçüyüz", *Akşam*, 06 Haziran 2013, s. 16.

yüzde elliye sahip olmasına rağmen, yüzde yüzmüş gibi muhalif düşünceleri dikkate almaması bir çoğunlukçu otoriterleşme olup, bu otoriterleşmenin protestoların en önemli yakınması olduğunu belirtmiştir. Polisin gaddarlığının da önemli bir nokta olduğunu belirten Baş, bu tutumun barışçıl gösterileri isyan boyutuna getirdiğinin altını çizmiştir.[429]

Gezi Parkı olaylarının nedeninin iki ağaç olmadığının altını çizen Vahap Polat, Erdoğan'ın tek başına iktidarda olma düşüncesinin toplum yaşamının tüm alanlarını tamamen ele geçirme anlayışına dönüştüğünün altını çizerek şu değerlendirmeleri yapmaktadır:[430]

> "[…]Erdoğan'ın kendi değer yargılarını, kendisi gibi düşünmeyen halk kitlelerine, yönetimde hiçbir hakkının olmadığı hissini uyandırmış ve bu sokağa çıkan genç kitleler, kaderlerini tamamen iktidarın yönetimine vermeyi reddetmişlerdir[…] Geziciler Weberyan düşüncenin temelindeki 'sorumlu olma ahlakı'yla hareket etmişlerdir. Ülkenin gidişatından rahatsız olanların, özel hayatının kısıtlandığını (ne içmesi gerektiğinden, kaç çocuk yapması gerektiğine, bu çocuğu nasıl doğurması gerektiğine kadar) hissedenlerin yapmış oldukları eylemler, sorumlu olma ahlakı çerçevesinde değerlendirilmelidir.[431]"

Süleyman Şensoy ise, Türkiye'nin kendisini devlet çıkarından ve orantısal risk – karşılıklı bağımlılık ilkesinden uzaklaştırarak hem iç hem de dış politikada çok fazla orantısız risk aldığını; Gezi Parkı olaylarının da biriken ulusal ve uluslararası enerjinin bir sonucu olduğunu belirtmiştir. Çevresel nedenlerle başlayan olayların hızlıca hükümet karşıtı protestolara dönüştüğünü ve uluslararası aktörlerin büyük ilgisini çekerek, yönetilmesi güç bir duruma geldiğini kaydetmiştir.[432]

Son olarak, Emre Kongar, ideolojik iddiaları olan siyasal iktidarların, bu iddialarını, İstanbul'un meydanlarına kendi eserlerini dikerek tarihe mal etmek

---

[429] Baş, Şafak, "Erdogan vs. #OccupyGezi", Mehr News A.g.e.ncy, 25 June 2013, http://en.mehrnews.com/news/55726/Erdogan-vs-Occupy-Gezi, (30.10.2016).
[430] Vahap Polat, *Derin Yalnızlık*, Kaynak Yayınları, İstanbul: 2015, s. 51.
[431] Aynı Yerde.
[432] Şensoy, Süleyman, "Gezi Park and Turkey's Disproportionate Risks", Turkish Aisan Center For Strategic Studies-TASAM, 12.6.2013, http://www.tasam.org/en/Icerik/5051/gezi_park_and_turkeys_disproportionate_risks, Erişim tarihi: 30.10.2016.

istediklerini belirtmiş ve bu çerçevede olayların AKP hükümetinin Taksim Meydanı ile ilgili projesini uygulamaya koymasıyla başladığını sözlerine eklemiştir. Masum bir çevreci hareketin tüm ülke çapında bir direnişe dönüşmesiyle ilgili olarak ise Kongar, polis şiddetini, yetkililerin yatıştırıcı bir dil yerine sert bir üslubu tercih etmesini ve Erdoğan'ın sert tutumu[433] ile bu tutumun toplumda yarattığı birikimi göstermiştir.[434] Ayrıca, Kongar "*masum bir çevreci hareket bir demokrasi ve özgürlük hareketine[…] AKP'nin totaliter tutumuna karşı bir protesto hareketine dönüştü*" açıklamasında bulunmuş; gençliğin sorunlarla ilgili olduğunu ve "beni tanı", "bana saygı duy", "hayat tarzıma karşıma" diye bağırdığını ifade etmiştir. Nilüfer Göle'ye göre protestocular Erdoğan'a "yeter" demiştir; Sloven felsefeci Zizek ise gösterilerin arkasındaki antikapitalist dürtüleri "*kamusal bir alanın ticarileştirilmesi ve dini otoriterlikle birlikte rahatsızlık ve tatminsizliğin varlığı*" olarak betimlemiştir. Erdoğan ise, protestoların arkasında yurtiçindeki aşırı uçların, dış güçlerin ve faiz lobisinin olduğunu, hükümeti yıpratmak için borsada manipülasyonlar yapıldığını, polisin görevini yaptığını, protestoların vandalizme dönüştüğünü ve protestocuların kendi ülkelerinin çıkarlarına aykırı hareket ettiğini ifade etmiştir. Zaman gazetesi yazarı Ekrem Dumanlı protestolara katılanların gerçekten Gezi Parkının kendi çıkarı için orada olmadığını iddia ederken; Yeni Akit gazetesi yazarı Dilipak ise, bunu bir isyan ve ergenekon-vari bir görüngüde olduğunu ileri sürmüştür.[435]

Özetle, farklı yazarların değerlendirmeleri ve anket sonuçları çerçevesinde yapılan analizler bağlamında, Gezi Parkı olaylarının çevreci bir mantıkla başladığı ancak polis şiddeti ve orantısız güç kullanımı üzerine siyasi bir nitelik kazanarak; çoğunlukçu otoriterleşmeye, baskıcı ve otoriter tutumlara, Erdoğan'ın sert üslubu ve söylemlerine, özgürlüklere ve özel alana yönelik müdahalelere, medyanın olaylar karşısında takındığı tutuma karşı bir başkaldırıya dönüştüğü ve bilişim devrimi neticesinde toplumdaki farklı kişilere ulaşarak yayıldığı söylenebilmektedir.

[433] Kongar (s.27), Erdoğan'ın bu sert tutumunun arkasında yirminci yüzyılda kalmış eski politika anlayışının, cehaletin, başbakanın kişisel özelliklerinin ve seçim stratejisinin olduğunu belirtmektedir.
[434] Emre Kongar; Aykut Küçükkaya, a.g.e., s. 13-23.
[435] Şebnem Cansun, a.g.e., s. 93-95.

## 4.2. Gezi Parkı Olayları

Gezi Parkı olaylarının altında Taksim'e yapılmak istenen ve içinde rezidans ile AVM'nin olacağı Topçu Kışlasının yeniden yapılma projesi yatmaktadır. İstanbul Koruma Kurulu tarafından reddedilen proje ile ilgili İdare Mahkemesine başvurulmuş, ancak mahkeme kararı kesinleşmeden İstanbul Büyükşehir Belediyesi tarafından proje ile ilgili çalışmalara başlanmıştır. Bu çerçevede, proje kapsamında birkaç ağacın sökülmesini önlemek için, birkaç kişinin katıldığı masum ve basit bir çevreci direniş olarak başlayan Gezi Parkı olayları, polis tarafından uygulanan orantısız güç kullanımından dolayı büyümeye ve nitelik değiştirmeye başlamış; önce ulusal sonra da uluslararası boyuta taşınmış; iktidarın buyurganlığına karşı tepkiye dönüşmüştür.[436]

29 Mayıs 2013 tarihinde küçük bir grubun çevrecilik hareketi olarak başlayan Gezi Parkı olayları, iktidarın sert söylemleri ve polisin müdahaleleri sonucunda kitlesel bir harekete dönüşmüş, adeta iktidara bir başkaldırı görünümü almıştır. Bu çerçevede, çalışmada öncelikle gezi parkı olaylarının kronolojik gelişimi ve olayların içinde yer alanların özellikleri açıklanmış, ardından iktidar ve muhalefet partilerinin olaylara yaklaşımı irdelenmiş; uluslararası alanda olayların yarattığı etki incelenmiş ve son olarak da olayların medya tarafından nasıl ele alındığı analiz edilmiştir.

### 4.2.1. Gezi Parkı Olaylarının Kronolojik Gelişimi

Başbakan Erdoğan'ın AVM'ye dönüştürüleceğini duyurduğu Gezi Parkının duvarının yıkılmaya başlaması üzerine sosyal medyada örgütlenen ve kendilerine Taksim Dayanışması Bileşenleri adını veren grup, yıkımı durdurup sabaha kadar nöbet tutmuştur. Çevik kuvvet ve zabıta ekiplerinin güvenlik önlemi almasıyla yıkım kaldığı yerden tekrar başlamış, buna tepki gösteren göstericilere polis biber gazıyla müdahale etmiştir. Yaklaşık üç saat süren çatışmaların ardından Barış ve Demokrasi Partisi (BDP) İstanbul milletvekili Sırrı Süreyya Önder olay yerine gelmiş; polis barikatından geçerek iş makinesinin önünde durmuştur. Bunun üzerine Gezi Parkı duvarının büyük

[436] Emre Kongar, a.g.e., s. 322-324.

kısmını yıkan iş makinesi ve çevik kuvvet ekipleri alandan ayrılmış, eylemciler de nöbete devam edeceklerini belirtmişlerdir.[437]

Başbakan Erdoğan'ın "*Ne yaparsanız yapın. Orası için karar verdik, uygulayacağız.*" demesinin ardından, Gezi Parkındaki ağaçların kesilmesine karşı çıkmak için nöbet tutan gruba, 30 Mayıs saat 05:00 sıralarında çevik kuvvet ekiplerince operasyon düzenlenmiş; biber gazıyla uyanan protestocuların çadırları ve bazı eşyaları yakılmıştır.[438] Grubun, biber gazının etkisiyle dağılmasının ardından iş makineleri yeniden çalışmaya başlamış, Sırrı Süreyya Önder'in alana gelip iş makinelerinin tekrar önüne geçmesiyle çalışmalar durmuştur. Bunun üzerine yaklaşık 200 kişilik olan grup ağaç nöbetine devam etmiştir. Gruba öğlen saatlerinde CHP'li Gürsel Tekin ve Umut Oran destek vermiş; Orman ve Su İşleri Bakanı Veysel Eroğlu ise küçük bir alan olan Gezi Parkında sınırlı sayıda ağaç olduğunu belirterek, kesilen ağaç varsa onun yüz katını dikebileceklerini belirtmiştir.[439]

Gezi Parkında ağaçların kesilmemesi için nöbet tutan gruba, yaklaşık 700 polis tekrar 31 Mayıs günü sabah saat 05:00'te toplumsal olaylara müdahale aracı (TOMA) araçları ve biber gazıyla müdahale etmiş; eylemciler de polislere şişe, taş ve sopalarla karşılık vermiştir. Müdahalenin ardından parktan çıkarılan grup Divan Otelinin bulunduğu tarafta toplanmış, müdahaleyi sosyal medyada duyup destek olmaya gelenler ile birlikte toplananların sayısı iki bini bulmuştur. Grubun Gezi Parkına yönelmesiyle birlikte polis biber gazıyla müdahalede bulunmuştur.[440] Müdahalelerde 22 kişi yaralanmıştır. Göstericiler sosyal medyayı kullanarak #direngeziparkı hashtagiyle destek istemiş ve #direngeziparkı hashtag'i dünyada birinci sıraya yükselmiştir. Sanatçılar, eski ve yeni siyasetçiler ile vatandaşlar müdahaleye büyük tepki göstermiştir.[441]

---

[437] Seyit Erçiçek, "Gezi Parkı Arbedesi", *Hürriyet*, 29 Mayıs 2013, s. 9.
[438] Seyit Erçelik, "Sabaha Karşı Gezi Baskını", *Hürriyet*, 31 Mayıs 2013, s. 6.
[439] Barış Sözal; Mustafa Kaya, "05.00'te Gezi Gazı", *Sabah*, 31 Mayıs 2013, s. 22.
[440] Eray Erollu; Güngör Karakuş; Şefik Dinç; Sinan Bilgenoğlu; Ayhan Yıldız; Ahmet Cirik; Zeynep Yıldırım, "Gezi Gaza Boğuldu", *Haber Türk*, 01 Haziran 2013, s. 16.
[441] Seyit Erçiçek, "İkram Dışı Hareketler", *Hürriyet*, 01 Haziran 2013, s. 21.

Olaylar sürerken, 31 Mayıs 2013 tarihinde, İstanbul 6. İdare Mahkemesi, oyçokluğuyla, Gezi Parkında Topçu Kışlası ve AVM yapılmasına ilişkin yürütmeyi durdurma kararı vermiştir.[442]

Topçu Kışlası yapılması planlanan Gezi Parkındaki yıkımı önlemek için ağaç nöbeti tutanlara polisin sert müdahalesinin ardından başlayan protesto gösterileri 1 Haziran günü devam ederken; İstanbul'un değişik ilçelerinde halk, tencere ve tavalarla sokağa çıkarak protestolara destek vermiştir. Sabaha kadar süren gösterilerde, binlerce kişi "Her yer Taksim, her yer direniş" şeklinde slogan atarken; polisin göstericileri dağıtmak için sert bir şekilde müdahale ettiği dikkatlerden kaçmamıştır. Sabah erken saatlerde ise, Anadolu yakasında toplanan kalabalık bir grup, Boğaziçi köprüsüne yürümüş; köprüyü geçen grup Taksim'e yürümek isteyince polis tarafından yürüyüşün kanunsuz olduğu belirtilerek, tazyikli su ve biber gazıyla dağıtılmıştır.[443] Gün içinde, Beşiktaş'ta toplanarak Taksim'e yürüme kararı alan CHP'lilere İstanbul Valiliğinin izin vermesi üzerine polis, Taksim Meydanından çekilmeye başlamış ve binlerce kişi Taksim Meydanı ve Gezi Parkına girmiştir. Polisin, Gezi Parkının yanından ayrılırken göstericilerle tekrar karşı karşıya gelmesi üzerine atılan su şişelerine, polisler gaz bombası ile karşılık verince Taksim Meydanı bir kez daha karışmıştır.[444] Polis kuvvetlerinin Taksim'den çekilmesinden önce Türk Sanayicileri ve İşadamları Derneği'nden (TÜSİAD), Gezi Parkı protestolarına karşı yapılan polis müdahalesine tepki gelmiş; yapılan müdahale olağanüstü orantısız güç kullanımı olarak nitelendirilmiştir.[445]

Göstericilerle polis arasındaki çatışmalar sürüp; polisin tazyikli su ve biber gazıyla müdahalesi polisin orantısız güç kullandığı yönündeki eleştirileri arttırırken; içişleri bakanlığı sadece kanuna aykırı gösterilere müdahale edildiğini belirterek;

---

[442] "Mahkeme Yürütmeyi Durdurma Kararı Verdi", *Sabah*, 01 Haziran 2013, s. 17.
[443] Gökhan Karakaş; Bünyamin Aygün; Hüseyin Özdemir; Samet Akten; Damla Yur; Arif Balkan; Yunus Dalgıç; Selin Arutan, "Protesto Değil Halk Direnişi", *Milliyet*, 02 Haziran 2013, s. 20.
[444] Gökhan Karakaş; Samet Akten; Damla Yur; Arif Balkan, "Halk Taksim'e Çıktı", *Milliyet*, 02 Haziran 2013, s. 19.
[445] Muharrem Yılmaz, "TÜSİAD'dan 'Taksim' Çıkışı", *Milliyet*, 02 Haziran 2013, s. 11.

olaylar ile ilgili çekilen görüntülerin izleneceğini ve orantısız güç kullanan personel varsa hakkında gerekli yasal işlemlerin yapılacağını açıklamıştır.[446]

Taksim'de başlayan olaylar Ankara'ya da sıçramış; Taksim'deki göstericilere destek amacıyla Kuğulupark'ta toplanıp eylem yapan başkentliler Güvenpark'ta eylemlerini sürdürmek için yürüyüşe geçince polis tarafından tazyikli su ve biber gazı kullanılarak engellenmiştir. Çatışmaların artması ve olayların büyümesi üzerine jandarma güçleri de Kızılay'a sevk edilmiştir. CHP, MHP, BDP gibi partilerin yanı sıra, meslek örgütleri, sol gruplar, ulusalcı bazı grupların bayraklarının ve Türk bayraklarının açıldığı olaylarda bir arada görülmesi alışılmadık birçok grup ortak hareket etmiştir.[447]

Olaylar diğer illere de yayılmış; İzmir'de 115; Muğla'da 40; Antalya'da 24; Eskişehir'de 50; İzmit'te 50; Afyonkarahisar'da 36, Kütahya'da 36; Isparta'da 15; Aydın'da 15; Kayseri de dokuz kişi gözaltına alınmış; Konya, Zonguldak, Hatay, Van, Trabzon, Rize ve Artvin'de gösteriler yapılmıştır.[448] Gösteriler sadece Türkiye ile de sınırlı kalmamış dünyanın birçok yerinde Gezi Parkı protestolarını desteklemek için gösteriler düzenlenmiştir. Yurtdışında yaşayan Türkler, ABD'de Los Angeles'ta Persing Meydanında; Danimarka'nın başkenti Kopenhag'da belediye meydanında; Belçika'nın Brüksel kentinde Avrupa Parlamentosu önünde; İtalya'da Roma ve Milano kentlerinde; İsviçre Cenevre'de Cenevre Birleşmiş Milletler Parkında; İspanya Madrid Sol Meydanında; İngiltere'nin başkenti Londra'da Hyde Parkta ve Birleşik Arap Emirlikleri'nin en büyük kenti olan Dubai'de Gezi Parkı eylemine destek vermişlerdir.[449] Ayrıca İngiltere Dışişleri Bakanlığı, Gezi Parkında başlayan ve Türkiye'nin farklı illerine yayılan protesto eylemleri sebebiyle vatandaşlarını uyarmış ve zorunlu olmadığı sürece Türkiye'ye yolculuk yapmamalarını tavsiye etmiştir.[450]

---

[446] "İçişleri Bakanlığı: Orantısız Güç Kullanan Polise İşlem Yapılacak", *Milliyet,* 02 Haziran 2013, s. 19.
[447] Tolga Şardan; Gökçer Tahincioğlu; Türker Karapınar; Burcu Karakaş, "Başbakanlık için Askerden Destek", *Milliyet,* 02 Haziran 2013, s. 22.
[448] "Yurt Genelinde Taksim'e Destek", *Milliyet,* 02 Haziran 2013, s.22.
[449] İrfan Kurtulmuş; Nevsal Elevli; DHA AA, "Dünya Meydanları 'Gezi'de Birleşti", *Milliyet,* 02 Haziran 2013, s. 23.
[450] "Zorunlu Değilse Türkiye'ye Gitmeyin", *Milliyet,* 02 Haziran 2013, s. 23.

2 Haziran'da polisin çekilmesiyle Taksim Meydanı ve Gezi Parkı göstericilere kalmış, geceyi Gezi Parkında geçiren eylemciler "Biz kirlettik biz temizleriz" sloganıyla belediye çalışanları ile birlikte park ve çevresinde temizlik yapmıştır.[451] Gezi Parkı protestoları İstanbul'da durduysa da, yurt genelinde devam etmiş ve özellikle İzmir, Eskişehir, Bursa, Kocaeli, Antalya, Adana, Mersin ve Afyonkarahisar'da eylemciler ile polis arasında çatışmalar yaşanmıştır.[452]

Ankara'da olayların üçüncü gününde Kızılay Meydanında toplanan yaklaşık 20 bin kişi meclis ve başbakanlığa doğru yürüyüşe geçmek isteyince polis tazyikli su ve biber gazıyla müdahale etmiş; polisin attığı gaz bombasının kafasına çarpması sonucu ağır yaralanan Ethem Sarısülük [453] 'ün durumunun kritik olduğu belirtilmiştir.[454] Bu çerçevede, 28 Mayıs'tan 03 Haziran'a kadar 67 ilde 235 eylem yapıldığını açıklayan İçişleri Bakanı Muammer Güler, olaylarda 1730 kişinin gözaltına alındığını, 115 güvenlik görevlisi ile 58 vatandaşın yaralandığını belirtmiştir.[455]

Gezi Parkına dünyadan gelen destek ise devam etmiştir. Almanya, İspanya, KKTC, Fransa, Hollanda, Belçika, Azerbaycan ve Ermenistan'da insanlar Gezi Parkına destek için buluşmuş ve olayları protesto etmiştir. ABD Dış İlişkiler ve Güvenlik Politikası Yüksek Temsilcisi Catherine Ashton ise itidal çağrısında bulunmuş; İstanbul ve diğer bazı kentlerde polisin orantısız güç kullanmasından endişe ve üzüntü duyulduğunu ifade etmiştir.[456]

Polisin çekilmesiyle Gezi Parkında başlayan sakin hava 03 Haziran günü devam ederken Ankara'da ve İzmir'de çatışmalar sürmüştür. Ankara'da Gezi Parkı gösterilerinin dördüncü günü çok sert geçmiş; ekipler biber gazı ve tazyikli suyla

---

[451] Ali Balcı; Deniz Derin; Ali Şahin; Osman Asiltürk, "Öfkenin Ardından", *Sabah*, 03 Haziran 2013, s. 22.
[452] Fatih Şendil; Ercan Akgün; Tansu Edip Gökbudak, "'Gezi Protestoları Yurtta Devam", *Sabah*, 03 Haziran 2013, s. 22.
[453] Ethem'in ailesi, polisin Ethem'i silahla başından vurarak kasten adam öldürmeye teşebbüs ettiğini vurgulamış ve sorumluların tutuklanması talebiyle savcılığa suç duyurusunda bulunmuştur. (Alican Uludağ, "Ethem'i Vuranı Bulun", *Cumhuriyet*, 06 Haziran 2013, s. 6.
[454] Fevzi Kızılkoyun; Fahir Arıkan; Oğuz Demir; Mert Gökhan Koç; Ender Baykuş, "Başbakanlığa Yürüdüler", *Hürriyet*, 03 Haziran 2013, s. 19.
[455] "Güler: 67 İlde 235 Eylem", *Sabah*, 03 Haziran 2013, s. 22.
[456] "O Ruh 'Gezi'yor", *Hürriyet*, 03 Haziran 2013, s. 23.

dağıttıkları göstericileri bir taraftan da gözaltına almıştır. Gözaltına alınan eylemciler belediye otobüsleriyle Ankara Emniyeti'ne götürülüp, buradaki spor salonuna konulmuş; salonda yer kalmayınca bazı göstericiler belediye otobüslerinde bekletilmiştir.[457] Ankara'da gözaltına alınan 560 kişiden 12'si savcılığa; savcılık da göstericileri tutuklanmaları talebiyle mahkemeye sevk etmiştir. Ankara Üçüncü Sulh Ceza Mahkemesi ise, şüphelilerin üniversite öğrencisi olduğu, suçu işlediklerine dair somut bilgi olmadığı için tutuklanmalarının orantısız olacağı gerekçesiyle serbest bırakmıştır.[458]

Türk Tabipleri Birliği (TBB), Kızılay Meydanındaki yaralıları tedavi etmeye çalışan doktorların gözaltına alınması üzerine yaptığı açıklamada, hiçbir çatışma ortamında sağlık birimlerine, sağlık araçlarına müdahale edilemeyeceğini, bunun suç olduğunu belirtmiş ve polisin revirlere gaz bombası attığı ileri sürülmüştür.[459] İstanbul'da da polisin attığı gaz bombası ve fişeklerle yaralanan göstericiler Dolmabahçe'deki Bezmialem Valide Sultan Camisi'ne sığınmış; gönüllü doktorların da buraya gelmesiyle cami revire dönmüştür. Çatışmaların sona ermesiyle göstericiler camiyi terk etmiştir.[460]

İzmir'de Gezi Parkına destek eylemleri sabaha kadar sürmüş; Alsancak'ta sokaklar gaza boğulurken, bir grup gösteriye katılanlara çivili sopalarla saldırmıştır. Polisin arkasından göstericilere saldıran bu kişilerin kim olduğu merak konusu olurken; olaylar ve gözaltılar Adana, Antalya, Mersin, Muğla ve Bursa'da şiddetli bir şekilde devam etmiştir.[461] Gezi Parkında yaşanan olaylar internetten yemek siparişlerini de patlatmış; Türkiye'nin dört bir yanından ve Almanya, Belçika, Fransa, Amerika, İngiltere ve Kenya'dan eylemcilere destek için yiyecek ve içecek gönderilmiştir.[462]

---

[457] Fevzi Kızılkoyun; Fahir Arıkan; Cengizhan Çatal; Mert Gökhan Koç; Oğuz Demir; Ender Baykuş, "Ankara Savaşı 170 Yaralı", *Hürriyet*, 04 Haziran 2013, s. 16.
[458] Ersan Atar, Müjgan Halis, "Tutuklama Orantısız Olur", *Sabah,* 04 Haziran 2013, s. 18.
[459] "Revirlere Gaz Bombası", *Hürriyet,* 04 Haziran 2013, s. 17.
[460] Seyit Erçiçek, "Bezmialem Valide Sultan Camisi", *Hürriyet*, 04 Haziran 2013, s. 17.
[461] "Çivi Timi", *Hürriyet*, 04 Haziran 2013, s. 16.
[462] Ceyhun Kuburlu, "Kenya'dan Gezi Parkı'na Pizza", *Hürriyet*, 04 Haziran 2013, s. 11.

03 Haziran itibariyle, Emniyet verilerine göre 75 ile yayılan, yaklaşık 500 bin kişinin katıldığı, 300 protesto gösterisinin yaşandığı Gezi Parkı protestolarında 3 bin 100 kişi gözaltına alınmış; 90 vatandaş ile 170 polis yaralanmıştır. Milli İstihbarat Teşkilatı (MİT) ve Emniyet Genel Müdürlüğü İstihbarat Daire Başkanlığı, sosyal medya üzerinden organize edilen eylemlerin arkasında yabancı gizli servis ajanları olup olmadığını mercek altına almıştır.[463]

Gezi Parkı protestolarının yarattığı tedirginlik piyasaları da etkilemiş; olayların ilk günlerinde yani 28 Mayıs'ta BİST[464] 100, 89 bin 916 puandayken, 03 Haziran'da yüzde 10.47'lik bir kayıpla 76 bin 984 puandan kapanırken, 2003'teki tezkere krizinden bu yana en büyük kaybını yaşamıştır. Amerikan doları aynı tarihler arasında 1.8530'dan 1.8940'a; avro ise 2.39'dan 2.464'a yükselmiştir.[465]

Polisin çekilmesinin ardından, Gezi Parkı eylemlerinin sekizinci gününde Taksim'de sakinlik devam etmiş; parkta geceleyen göstericiler, gündüz çevre temizliği yapmıştır. Taksim'deki sakinliğin aksine Gümüşsuyu ve Dolmabahçe'de polisle göstericiler arasında çatışmalar yaşanmıştır.[466]

İzmir'de ortaya çıkan eli sopalı saldırganların kim olduğuna dair soru, Türkiye genelinde yayılırken, İzmir emniyet müdürü bu kişilerin yelek giymemiş sivil polisler olduğunu söylemiş; İzmir valisi ise eli sopalı polis olamayacağını ve durumu incelettiğini belirtmiştir.[467]

Ankara'da ise, Güvenpark'ta, Gezi Parkı eylemlerine destek için toplanan, çoğunluğunu liselilerin oluşturduğu grup ile polis arasında diyalog hâkim olmuş; eylemciler polise çiçek verip, çay ikram etmiş; polisler de eylemciler ile bir süre dinlenmiştir.[468] Ankara'da gece boyunca vatandaşlar ellerinde bayraklarla halay çekerek, tencere ve tavalara vurarak, ışıklarını söndürüp yakarak tepkilerini dile

[463] Alper Sancar, Evrin Güvendik, "Polis Twitter'ı Takibe Aldı", *Sabah*, 04 Haziran 2013, s. 18.
[464] Borsa İstanbul.
[465] "Piyasalarda Yangın Var", *Hürriyet*, 04 Haziran 2013, s. 8.
[466] Barış Sözal; Emir Somer; Mustafa Kaya, "Taksim 'Gezi'sinde 8'inci Gün Nöbeti", *Sabah*, 05 Haziran 2013, s. 20.
[467] Fatih Çekirge, "Çivili Tim, Müdürün", *Hürriyet*, 05 Haziran 2013, s. 16.
[468] Fahir Arıkan, "Ankara 8. Gün" *Hürriyet*, 05 Haziran 2013, s. 17.

getirmiştir. Sivas, Eskişehir, Çanakkale, Afyonkarahisar gibi Türkiye'nin birçok şehrinde vatandaşlar tencere, tava çalıp, hükümet aleyhinde slogan atmıştır.[469] Hatay'ın merkez ilçesi Antakya'da ise, süren protestolarda 22 yaşındaki Abdullah Cömert hayatını kaybetmiştir.[470]

Başbakan Erdoğan'ın 2 Haziran günü eylemlere katılanları "çapulcu" olarak nitelendirmesinin ardından, Türkiye genelinde protestoların ikiye katlandığı ortaya çıkmıştır. İçişleri Bakanı Muammer Güler'in 28 Mayıs'tan 2 Hazirana kadar 67 ilde 235 eylem ve etkinlik yapıldığını belirtmesinin ardından Erdoğan'ın "çapulcu" nitelemesi gelmiş; 4 Haziran'da Güler 77 ilde 603 eylem yapıldığını söylemiştir. Emniyet Genel Müdürlüğü kaynakları ise, ülke genelinde eylemlere katılanların sayısının bir milyona yaklaştığı bilgisini vermiştir.[471]

Gezi Parkı gösterilerinin dokuzuncu gününde Taksim'de sağduyu hâkim olmuş; Miraç Kandili dolayısıyla parkta nöbet tutan göstericiler kandil simidi dağıtmıştır.[472] Her geçen gün kalabalıklaşan Gezi Parkında parka özel bir mizah dili[473] oluşmuş; farklı grupların kurduğu stantlar artmış ve çeşitlenmiştir. Her gün yeni bir toplumsal sorunun[474] tartışıldığı parkta, sağlık merkezi, veteriner kliniği çadırı, kütüphane, mutfak gibi göstericilerin ihtiyaçlarını ücretsiz karşıladıkları yerler hazırlanmıştır.[475]

Gezi Parkındaki sakinliğin aksine Dolmabahçe'de polis ile eylemciler arasında çatışmalar yaşanmış; polis eylemcileri gaz bombası ve tazyikli suyla dağıtmıştır. Beşiktaş'ta da, göstericiler ile polis arasında çatışmalar devam ederken, polisin kullandığı biber gazından etkilenenlere, Taksim'de göstericiler tarafından kurulan sağlık çadırlarında müdahale edilmiştir.[476]

---

[469] "Konvoy Konvoy Tencere-Tava", *Hürriyet*, 05 Haziran 2013, s. 18.
[470] Yaser Çaparoğlu, "Hatay'da Tehlikeli Ölüm", *Sabah*, 05 Haziran 2013, s. 20.
[471] "77 İlde 1 Milyon Eylemci", *Hürriyet*, 05 Haziran 2013, s. 20.
[472] Mete Yılmaz; Cem Türkel; Şakir Aydın; Ferhat Uludağlar; Raşit Aydoğan, "Grev ve Kandil", *Akşam*, 06 Haziran 2013, s. 14.
[473] Çapulcu balığı, direniş köftesi… gibi.
[474] Kadın cinayetleri, 2B mağdurları, vegan beslenme, Emek sineması mücadelesi… gibi.
[475] Elif İnce, "Gezi Parkı 9'uncu Günde de 'Çapuling'!", *Radikal*, 06 Haziran 2013, s. 4.
[476] "İstanbul Sokakları Alev Alev", *Cumhuriyet*, 06 Haziran 2013, s. 7.

Gezi Parkındaki olayları protesto etmek amacıyla Kamu Emekçileri Sendikaları Konfederasyonunun (KESK) başını çektiği iş bırakma eylemine 5 Haziran'da Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu (DİSK), TTB ile Türkiye Mühendis ve Mimar Odaları Birliği (TMMOB) katılmıştır. Greve katılanlar Ankara'da Kızılay Meydanına, İstanbul'da Taksim Meydanına yürürken; diğer illerde greve çıkanlar işyerleri önünde toplanıp şehrin en işlek merkezlerine yürüyerek basın açıklamaları yapmış ve grev halayı çekmiştir.[477] Ankara Büyükşehir Belediye Başkanı Melih Gökçek bir genelge hazırlayarak, çalışanlarına KESK'in eylemlerine destek vermeleri durumunda işten atılacaklarını bildirmiş; twitter'dan da duyurduğu genelgede Gökçek, pişman olanların af edileceğini söylemiş, birim müdürlerinden her saat başı imza alınacağının, böylece eyleme katılanların tespit edileceğinin de altı çizilmiştir.[478]

Gezi Parkı olaylarının dokuzuncu gününde, Başbakan Vekili Bülent Arınç ile görüşen Taksim Dayanışması Platformu, Arınç'a yedi maddelik bir talep listesi vermiştir.[479] Platform hükümetten Gezi Parkının park olarak kalmasını, Topçu Kışlası projesinin iptal edildiğinin ve Atatürk Kültür Merkezinin (AKM) yapılmayacağının açıklanmasını, olaylarda sorumluluğu bulunanların görevden alınmasını, gaz bombası kullanımının yasaklanmasını, gözaltındaki yurttaşların derhal serbest bırakılmasını ve haklarında hiçbir soruşturma açılmamasını, son olarak ifade özgürlüğünün önündeki engellerin kaldırılmasını istemişlerdir.[480] Görüşmenin ardından açıklama yapan Taksim Dayanışması Platformu üyeleri, olayların seyrini hükümetin atacağı adımların belirleyeceğini belirtmişler; taleplerin barışçıl ve demokratik şekilde ortaya konulmasına karşılık şiddet, baskı ve yasakçı uygulamaların sürdüğünü savunmuşlar ve Başbakan Erdoğan'ın yaptığı açıklamaları eleştirmişlerdir.[481]

Başkentte altıncı gününe giren Gezi Parkına destek eylemleri ise devam etmiş; Kızılay Meydanına girmek isteyen yaklaşık üç bin kişilik gruba polis müdahale

[477] "İşçileri de Gazladılar", *Sözcü*, 06 Haziran 2013, s. 7.
[478] "Pişman Olanı Affedip Direneni Kovacak", *Haber Türk*, 06 Haziran 2013, s. 8.
[479] Hakkı Kurban, "7 Talep Hükümet'te", *Akşam*, 06 Haziran 2013, s. 15.
[480] "Arınç, Gezi Parkı'nı Dinledi", *Cumhuriyet*, 06 Haziran 2013, s. 5.
[481] "Başbakan'ın Hareketleri Toplumsal Tepkiyi Büyüttü", *Bugün*, 06 Haziran 2013, s. 12.

etmiştir.[482] Ankara'da gözaltına alınan protestoculara terörle mücadele şubesinde yöneltilen sorular, olayların darbe kapsamında değerlendirildiğini ve değerlendirme değişmezse, bu protestocuların ağırlaştırılmış müebbet hapis gerektiren bu suçtan yargılanabileceğini ortaya koymuştur.[483] Ayrıca, Ankara'daki olaylar sırasında polisin attığı gaz bombalarının hedefi olan TMMOB, değişik boyutlardaki yedi gaz bombası kapsülünü kamu sağlığı yönünden incelenmesi için Cumhurbaşkanlığı'na göndermiştir.[484]

İzmir'de 31 Mayıs-03 Haziran arasında twitter'da yapılan Gezi Parkı paylaşımları üzerine emniyet müdürlüğü harekete geçmiş; polis tarafından hazırlanan tespit tutanağında devam eden eylemlerin bu paylaşımlarla tahrik edilmeye ve amacından saptırılmaya devam edildiği, bir yandan da halkın siyasi olarak kutuplaştırıldığı ve farklı görüşteki insanların birbirine karşı kışkırtıldığı, olayların devamında kamu düzeni açısından daha elim olaylara sebep olabileceği, bu paylaşımların bu amaçla örgütlü ve eşgüdümlü biçimde yapılıyor olabileceği iddia edilmiştir. Bu çerçevede, 38 kişi için yakalama emri çıkarılmış; bu kişilerin 29'u gözaltına alınmış; telefonlara ve bilgisayarlara el konulmuştur.[485] Böylece Türkiye'de ilk defa sosyal medya üzerinden halkı suç işlemeye tahrik ettikleri gerekçesiyle bir grup hakkında soruşturma açılmıştır.[486]

Gezi Parkına destek için yurt genelinde başlayan eylemler devam etmiş; Hatay'da hayatını kaybeden Abdullah Cömert lehine slogan atan iki bin kişi ile polis arasında çatışmalar yaşanmıştır. Adana, Eskişehir, Bursa, Uşak, Sivas, Malatya, Elazığ başta olmak üzere ülkenin dört bir yanında direnişe destek için eylemler yapılmış; polisin müdahalede bulunmadığı yerlerde gösteriler olaysız geçmiştir.[487]

---

[482] "Gündüz İzledi, Gece Dağıttı", *Cumhuriyet*, 06 Haziran 2013, s. 7.
[483] Gökçer Tahincioğlu, "Twitter Mesajlarına Örgüt Soruşturması", *Milliyet*, 06 Haziran 2013, s. 17.
[484] Mustafa Çakır, "Polis Şiddetine Tepki TMMOB Köşk'e Kapsül Gönderdi", *Cumhuriyet*, 06 Haziran 2013, s. 4.
[485] İsmail Saymaz, "İzmir'de 'Twitter' Sopası", *Radikal*, 06 Haziran 2013, s. 8.
[486] "Twit Atmak Artık Organize Suç Oldu", *Haber Türk*, 06 Haziran 2013, s. 12.
[487] "Yurtta Gergin Akşam", *Cumhuriyet*, 06 Haziran 2013, s. 15.

Gezi Parkı eylemlerinin onuncu gününde parkta sakinlik devam ederken; Gezi Parkı artık kitaplığı, büfeleri ve çadırlarıyla ayrı bir yaşam alanı olmuştur.[488] İzmir'de sivil giyimli, eli sopalı polislerin gösterilere katılanlara müdahale etmesi büyük tepki çekerken; Antalya'da da eli sopalı, taşlı, demir çubuklu sivillerin görüntüleri ortaya çıkmıştır. Antalya emniyet müdürü Mustafa Sağlam soruşturma sonunda disipline aykırı davranan varsa gerekli işlemin yapılacağını açıklamıştır.[489]

Eskişehir'de Gezi Parkına ilişkin protesto gösterilerinde yaralanan 19 yaşındaki Ali İsmail Korkmaz'ın yoğun bakımda uyutulduğu bildirilmiştir. [490] Adana'da ise, Gezi Parkı protestolarına destek vermek için toplanan gruplara müdahale ederken beş metre yüksekliğindeki alt geçit inşaatından düşerek yaralanan Komiser Mustafa Sarı hayatını kaybetmiştir.[491]

İçişleri bakanı Muammer Güler on günlük gezi parkı olaylarında 280 işyeri, 103 polis otosu, 259 özel araç, bir konut, bir polis merkezi, birisi CHP, 11'i AKP'ye ait 12 binada hasar meydana geldiğini belirtmiş; hiç kimsenin hukuk dışı eylem yapma, işgal eylemi yapma, çevrede oturanlara yoldan geçenlere zarar verme lüksü ve hakkı olmadığını söylemiştir.[492] Güler, olaylarda 915 vatandaşın hastaneye kaldırıldığını, 4 kişinin hayati tehlikesinin bulunduğunu, 8 kişinin de yoğun bakımda olduğunu kaydettikten sonra, sosyal medya kullanıcılarının teyit etmeden okuduklarına inanmamalarını söylemiştir.[493]

Gezi Parkı eylemlerinin on birinci günü sakin başlamış, eylemciler Gezi Parkı park kalana kadar geri adım atmayacaklarını söylemişlerdir. [494] Sosyal medya üzerinden dünyanın tüm şehirlerine #OccupyGezi ile dayanışma eylemleri çağrısı yapılmış ve çağrıda "*bu hafta sonu sizi #OccupyGezi'yle ve tüm Türkiye'deki protesto dalgalarıyla dayanışma içinde meydanlara çıkarak kamusal alanınıza sahip çıkmaya*

[488] "Nöbete Devam", *Hürriyet*, 07 Haziran 2013, s. 20.
[489] Salim Uzun, "Bu Eli Sopalı 'Siviller' de Antalya Sokaklarında", *Hürriyet*, 07 Haziran 2013, s. 1.
[490] "Beyin Kanaması Geçirdi, Uyutuluyor", *Sabah*, 07 Haziran 2013, s. 22.
[491] " Komiser Şehit Oldu", *Hürriyet*, 07 Haziran 2013, s. 20.
[492] "10 Günün Hasarı: 280 İşyeri, 362 Araç", *Sabah*, 07 Haziran 2013, s. 22.
[493] "Her Tweet'e İnanmayın", *Hürriyet*, 07 Haziran 2013, s. 20.
[494] Hilal Köse, "Parka Artık Çocuklar da Geliyor", *Cumhuriyet*, 08 Haziran 2013, s. 8.

*davet ediyoruz*" denilmiştir.[495] Antikapitalist Müslümanların da yer aldığı bir grup eylemci Cuma namazı kılmış; namazdan önce okunana Cuma hutbesinde ise şunlar söylenmiştir:

> "Bu Cuma saatinde Taksim Gezi Parkı'nda buluştuk ve ülkeyi talan edenlerden hesap sormaya geldik. Bu saldırı bir insanlık suçudur. İnsanların birlik olarak haklarını savunması meşrudur, haktır, caizdir. Artık kimse haksız yollardan elde ettiği güce güvenerek haksızlık yapamayacak. Hiçbir peygamber göremezsiniz ki, halkına karşı hükümdarları desteklesin. Mevcut iktidar her platformda Necip Fazıl'dan Mehmet Akif'ten şiirler okuyor. Biz de başbakana buradan Allah'ın ayetleriyle cevap veriyoruz.[496]"

Gezi Parkına destek vermek için Ankara Kuğulu Parkta kurulan çadırlar nedeniyle, polis ile eylemciler arasında gerginlik yaşanmış; polisin çadırların kaldırılmaması durumunda müdahalede bulunacaklarını söylemesi üzerine artan gerginlik, CHP milletvekili Aylin Nazlıaka ile Çankaya Belediye Başkanı Bülent Tanık'ın araya girmesiyle yumuşamış ve eylemciler tekrar kuracaklarını belirterek çadırlarını toplamışlardır.[497]

İzmir'de deniz kenarında oturan kızları tartaklayan, saçlarını çeken polislerle ilgili yapılan incelemenin ardından üç polis memurunun görev yeri değiştirilmiş;[498] Antalya'da ise Gezi Parkı eylemleri sırasında AKP il binasını taşlayan göstericilere polisin yaptığı müdahalede, elinde sopalarla görüntülenen kişilerle ilgili inceleme başlatılmıştır.[499]

Gezi Parkında eylemlerin on ikinci gününde eylemciler güne temizlik ve kahvaltı ile başlamış; eylemcilere destek veren kadın kuruluşları, tencere-tavayla yürüyüş yaparak, polisin orantısız güç kullanmasını protesto etmiş ve hükümete "özel hayata karışmama" çağrısı yapmıştır. Beşiktaşlı ve Fenerbahçeli taraftar grupları da Kabataş ve Beşiktaş'tan Taksim'e yürümüşlerdir.[500]

---

[495] " Haydi #OccupyGezi Eylemine", *Cumhuriyet*, 08 Haziran 2013, s. 7.
[496] Aziz Özen, "Gezi 'Cuma'sı", Hürriyet, 08 Haziran 2013, s. 20.
[497] Ankara Cumhuriyet Bürosu, "Çadırla Toplatıldı", *Cumhuriyet*, 08 Haziran 2013, s. 10.
[498] Neşet Dişkaya, "Bu Polislerin Görev Yeri Değişti", *Haber Türk*, 08 Haziran 2013, s. 13.
[499] "Eli Sopalı Sivil Polislere İnceleme", *Zaman*, 08 Haziran 2013, s. 5.
[500] Burcu Purtul Uçar, "Gezi'de 12. Gün", *Hürriyet*, 09 Haziran 2013, s. 19.

Türkiye'nin dört bir yanında Gezi Parkı eylemine destek devam etmiş; birçok ilde yürüyüşler düzenlenirken, bazı yerlerde gençler aynı Gezi Parkında olduğu gibi çadır kentler kurmuşlardır. Eylemlerin ortak müzik aleti tencere-tava, ortak sloganı ise "Her yer Taksim, her yer direniş" olmuştur.[501] Balyoz davası tutuklularının aileleri ve yakınları, Ankara ve İstanbul'da yaptıkları "sessiz çığlık" eyleminde Gezi Parkı eylemcilerine destek vermiş; doğaya, insan hak ve özgürlüklerine, onurlarına adalet ve vicdana, çağdaş düşünce eğitim ve yaşam tarzına yönelik saldırılara karşı başlatılan eylemi saygı ile selamladıklarını belirtmişlerdir. Ayrıca eylemin demokrasiye, toplumsal, bireysel hak ve özgürlüklere, özel yaşama, ülkenin iç ve dış güvenliğinin tehlikeye atılmasına, baskıcı, dikta, yönetimine karşı yapılan haklı bir direniş olduğuna inandıklarına değinmişlerdir.[502]

CHP genel başkan yardımcısı Umut Oran ise, ellerinde çivili sopalı polisler ve twitter gözaltılarıyla gündeme gelen İzmir emniyet müdürü Ali Bilkay hakkındaki iddiaları TBMM gündemine taşımış ve TBMM'ye soru önergesi[503] vermiştir.[504]

Gezi Parkı protestolarının on ikinci gününde olayların yurtdışında getirdiği ses ve Başbakan Erdoğan'ın sert açıklamaları piyasaları olumsuz yönde etkilemiş; borsanın bir haftalık kaybı yüzde 12 olmuş ve BİST100 Endeksi son altı ayın en düşük seviyesi olan 73.033'e düşmüştür. Bankaların piyasa değeri 19 milyar erirken, 31

---

[501] DHA, "Her Yer Gezi", *Hürriyet*, 09 Haziran 2013, s. 18.
[502] Özge Eğrikar, "'Sessiz Çığlık' Gezi Parkı'nda", *Hürriyet*, 09 Haziran 2013, s. 21.
[503] Soru önergesinde şu sorular yer almıştır: İzmir'e 10 Kasım 2011'de atanan Ali Bilkay, 1991'de Başkomiser rütbesiyle Emniyet Genel Müdürlüğü Personel Daire Başkanlığı Atama Şubesi'nde mi görevliydi?, Polis Akademisi 1991 mezuniyet töreni öncesinde yapılan kura çekimi, sahtecilik yapıldığı gerekçesiyle iptal edildi mi?, Söz konusu kura çekiminde belli düşünceye mensup bazı komiser yardımcılarının İstanbul, Ankara, İzmir gibi batı illerine, diğer genç komiserlerin ise Doğu ve Güneydoğu illerini çektiği, konunun iletilmesi üzerine Ünal Erkan'ın plansız ziyaretiyle iki gözü (bölümü) olan torbayı ortaya çıkardığı ve bu organizasyonun Ali Bilkay'ın yaptığı ve idari para cezası verildiği doğru mudur?, Ali Bilkay'ın, geçmişte ağır hapis cezası gerektiren bir suç nedeniyle meslekten ihraç edildiği/açığa alındığı ancak daha sonra mahkeme kararıyla geri döndüğü doğru mudur?, Ali Bilkay'ın geçmişte aldığı adli-idari cezaların listesi, tarih ve suç/kabahat isnatlarıyla birlikte nedir?, Ali Bilkay, geçmişten bu yana CHP'nin genel-yerel seçimlerde üstünlük kazandığı İzmir'e, belli bir görüşe yakın olduğu ve 2014 seçimlerinde iktidar partisinin galibiyet kazanması için gerekli ortamı hazırlamak amacıyla özel olarak mı bu ilimizde görevlendirildi?, Başbakan Tayyip Erdoğan'ın "Şu anda twitter denilen bir bela var" sözünün ardından tweet attığı için 34 kişinin İzmir'de gözaltına alınması, çivili sopalı polislerin yine bu kentte protestocu dövmesi hepsi bir rastlantı mıdır?, İzmir polisine bu emri Başbakan mı verdi". Soru önergesi süresi içinde cevaplanmadığından gelen kâğıtlarda yayımlanmıştır. (http://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/yazili_sozlu_soru_sd.onerge_bilgileri?kanunlar_sira_no=132730, Erişim: 11.03.2015).
[504] "Başbakan İzmir Polisine Emir mi verdi?", *Zaman*, 09 Haziran 2013, s. 18.

Mayıs'ta yüzde 65.41 olan yabancı payı 6 Haziran'da yüzde 64.78'e gerilemiştir. Amerikan doları ve faiz de ise yükseliş ivme kazanmıştır.[505]

Gezi Parkı protestolarının on üçüncü gününde eylemlere destek vermek için taraftarlar, sendikalar, sivil toplum örgütleri, öğrenciler buluşma saati olarak belirlenen saat 17.00'de Taksim Meydanında toplanmıştır. On binlerin toplandığı ortamda, Taksim Dayanışması adına konuşan Mecella Yapıcı, Başbakan'ın ağzından çıkan her lafın artık kanun olmayacağını ve demokratik tepkilerin mesajlarının alınması gerektiğini söylemiştir.[506] Yapıcı konuşmasında ayrıca şunları söylemiştir:

> "Taleplerimiz haklıdır, hukukidir, meşrudur[…] Taksim Gezi Parkı'na Topçu Kışlası adı altında ya da başka herhangi bir yapılaşma olmayacağını ve projenin iptal edildiğine dair resmi bir açıklama yapılmalı, AKM'nin yıkılmasına ilişkin girişimler durdurulmalıdır. Yıkıma karşı direnişten başlayarak halkın en demokratik hak kullanımını engelleyen, şiddetle bastırma emri veren, bu emri uygulatan, binlerce kişinin yaralanmasına ve üç yurttaşımızın ölmesine neden olan sorumlular[…] görevden alınmalıdır, gaz bombası ve benzeri metaryeller yasaklanmalıdır. Direnişe katıldığı için, tweet attığı için gözaltına alınan yurttaşlarımız derhal serbest bırakılmalı, haklarında hiçbir soruşturma açılmayacağına ilişkin açıklama yapılmalı[…] Türkiye'deki tüm meydanlarımızda, kamusal alanlarımızda toplantı, gösteri, eylem yasaklarına ve fiili engellemelere son verilmeli, ifade özgürlüğünün önündeki engeller kaldırılmalıdır[…] Bu ülke, bu dünya, bu evren bilmelidir ki gençlerin enerjisi ve yaratıcı zekâsından beslenen bu hareket, haklı taleplerinin yerine getirilmesi için ne gerekiyorsa onu yapacak meşruiyete, güce, yaratıcılığa, özgüvene ve hepsinden önemlisi güçlü bir dayanışma gücüne sahiptir.[507]"

Ankara'da ise Gezi protestolarına destek direnişinin dokuzuncu gününde Tunalı Hilmi Caddesinden Kızılay Meydanına akan yaklaşık on beş bin kişiye polis müdahalede bulunmuş ve çatışma sesleri hâkim olmuştur. Eylemciler polisin "Taşkınlık yapmazsanız müdahale edilmeyecek" ve "Kuğulu Parka geçin" anonslarına aldırmamış ve çatışmalar saat 03.30'a kadar devam etmiştir.[508]

---

[505] Zeynep Aktaş, "Tansiyon Düştü ama Tedirginlik Sürüyor", *Milliyet*, 09 Haziran 2013, s. 13.
[506] Seyit Erçiçek; Aziz Özen, "Biz Halkız Farkındayız", *Hürriyet*, 10 Haziran 2013, s. 18.
[507] "Yüzbinler Taksim'de Buluştu", *Cumhuriyet*, 10 Haziran 2013, s. 6.
[508] Mert Taşçılar; Sinan Tartanoğlu, "Elçilik Var Giremez", *Cumhuriyet*, 10 Haziran 2013, s. 5.

İzmir Gündoğdu'da toplanan İzmirliler gece ve gündüz eylemlerine devam ederken; Adana'da Gezi Parkı olaylarını protesto etmek için yürüyen yaklaşık iki bin kişilik gruba taş ve sopalarla saldırıda bulunulmuş; polisin müdahalesiyle olaylar büyümeden engellenmiştir.[509] Gezi Parkındaki eylemlere destek amacıyla ABD, Almanya, İtalya ve İsviçre'de de gösteriler düzenlenmiştir.[510]

Eylemlerin on dördüncü gününde, Gezi Parkındaki gençler, siyasi partilerin kendi aralarındaki çekişmeleri Gezi Parkına taşıdıklarını belirterek bundan rahatsız olduklarını söylemiş ve Başbakan Erdoğan'ın veya İstanbul Valisi Hüseyin Avni Mutlu'nun parkı ziyaret etmesini istemişlerdir.[511] Taksim Dayanışması üyesi İbrahim Keskin ise, Gezi Parkında içki satışı iddialarını değerlendirmiş, beş gündür içki satışı yapılmadığını, hepsinin alanın dışına çıkarıldığını belirtmiştir.[512] Ayrıca, Taksim Dayanışması gün içinde yaptığı toplantılarla bir dizi kararlar almış; parka 15 adet yangın müdahale istasyonu kurulmasına, park içerisinde karpuz, çay, gözleme ve yemek gibi ürün satan seyyarların park girişindeki merdivenlerde konuşlanmasına ve parkı gezmeye gelenlerin sayısındaki artış nedeniyle meydana gelebilecek kavga, sözlü veya fiziksel taciz olaylarına karşı güvenlik timi oluşturulmasına karar vermişlerdir.[513]

Ankara'da Gezi protestolarına destek için bir araya gelen Kuğulu İnisiyatifi, Gezi Parkındakine benzer bir dönüşüme maruz kalan Atatürk Orman Çiftliğindeki (AOÇ) tüm işlemlerin durdurulmasını, eylemlerde hayatını kaybeden, yaralanan ve gözaltına alınan insanların tam sayıları ve sağlık durumları ile ilgili resmi açıklama yapılmasını istemiş; şiddetsiz, barışçıl, pasif bir direnişin arkasında olduklarını vurgulamıştır. Ayrıca Kuğulu İnisiyatifi, Gezi Parkı direnişine destek olmak, polis şiddetini protesto etmek, demokrasi temelinde yaşam tarzı, ifade, toplantı ve gösteri

[509] Savaş Kürklü; Cemil Ciğerim; Bekir Şahin; Abidin Yağmur, "Adana'da Provokasyon", *Cumhuriyet*, 10 Haziran 2013, s. 8; "İzmir Hafta Sonu Uyumadı", *Cumhuriyet*, 10 Haziran 2013, s. 8.
[510] "Dünyada 'Gezi' Gösterileri", *Haber Türk*, 10 Haziran 2013, s. 12.
[511] Samet Akten, "Gezi'de Siyaset İstenmiyor", *Milliyet*, 11 Haziran 2013, s. 14.
[512] "Taksim Dayanışması Üyesi 'Parkta İçki Satışı Yok'", *Haber Türk*, 11 Haziran 2013, s. 13.
[513] Şefik Dinç, "Gezi'de Yeni Düzenlemeler Yangın Müdahale İstasyonu Kurulacak", *Haber Türk*, 11 Haziran 2013, s. 13.

özgürlüklerinin kısıtlanmasını protesto etmek, kentsel yaşam alanlarını savunmak için Kuğulu'da olduklarını belirtmiştir.[514]

Kredi derecelendirme kuruluşu Moody's, hükümet karşıtı protestoların devam etmesinin Türkiye'nin ödemeler dengesine ve dolayısıyla kredi notu üzerindeki riskleri arttıracağını açıklaması[515] ve Başbakan Erdoğan'ın bankalara yönelik faiz lobisi eleştirilerinin etkisiyle dolar 1.90 TL'yi aşmış; BIST100 endeksi yüzde 2.48 düşüşle 76.386 puandan kapanmıştır.[516]

Gezi Parkı eylemlerinin on beşinci gününde polis Taksim'e girmiş; İstanbul Valisi Hüseyin Avni Mutlu eylemcilere müdahale yapılmayacağını, amaçlarının marjinal gruplara ait pankart ve afişlerin toplanması olduğunu[517] belirtmiş[518] ve twitter üzerinden attığı mesajlar[519] ile parktaki gençleri bilgilendirmiştir. Polis, Gezi Parkına girilmeyeceği ve sadece pankartların toplanacağına yönelik anonslar yapmış ancak

---

[514] Ayşegül Dursun, "Bunlar da Kuğulu'nun Talepleri", *Radikal*, 11 Haziran 2013, s. 4.
[515] "Moody's: Protestoların Sürmesi Riskleri Arttırır", *Milliyet*, 11 Haziran 2013, s. 9.
[516] Ekonomi Servisi, "Dolar 1.90'ı Zorluyor Borsada Satış Sürdü", *Milliyet*, 11 Haziran 2013, s. 9.
[517] Valiliğin operasyon ile ilgili yaptığı açıklama şu şekildedir: "Gezi Parkı'nda çevreci bir sahiplenme ile başlamış olan gösterilerin, bilahare ulaşmış olduğu nokta bütün milletimizin derin kaygı ve üzüntülerine neden olmuştur. Bu kapsamda; Gezi Parkı'nda ve Taksim'de, ağırlıklı olarak geceleri toplanmalar sürmektedir. Mevcut durumun; demokratik tutum ve davranışlarla sürdürülmesinde hiçbir engel, kısıtlama söz konusu değildir. Ancak, özellikle Atatürk Anıtı'mız ile Atatürk Kültür Merkezi binasını tamamen örten farklı döviz, pankart, afiş, flama ve resimler görünüm olarak toplumsal tepkilere, ciddi eleştirilere ve hoşgörü hudutlarını zorlayan tutumlara sebebiyet vermektedir. Bu olumsuzlukların yanı sıra, bir kamu binası olan Atatürk Kültür Merkezi adeta işgal altında gibi bir görünüme büründürülmektedir. Bu durum, binanın inşaat mahalli olması nedeniyle buraya zaman zaman giren göstericiler açısından çökme ve düşme risklerini de beraberinde getirmektedir. Bu münasebetle; ülkemizin imajını dünya kamuoyunda da olumsuz etkileyen, toplumumuzda tepkilere sebebiyet veren, aynı zamanda gezi parkında bulunanların da mesaj ve gayesiyle aslında uyuşmayan, hatta çelişen bu görüntülerin kaldırılmasına karar verilmiştir. Bu nedenle; Bu sabah saat 08.00'dan itibaren güvenlik birimlerimiz sadece bu pankart, döviz ve resimlerin kaldırılmasına yönelik bir çalışma yapacaklardır. Bu çalışmanın Gezi Parkı'na ve Taksim'e yönelik bir boyutu kesinlikle yoktur. Gezi Parkı ve Taksim'de bulunan hiçbir kişi veya gruba yönelik bir faaliyet söz konusu olmayacaktır. Bu kapsamla sınırlı olmak üzere yapılacak çalışmada güvenlik birimlerimize yardımcı olunması, her türlü yanlış anlama ve yorumlara sebebiyet verecek propagandalara itibar edilmemesi önem arz etmektedir. Kamuoyunun bilgilerine saygıyla arz olunur."
(http://www.istanbul.gov.tr/Default.aspx?pid=11336&hbid=5373, Erişim: 02.11.2013).
[518] Mustafa Gürlek; Serkan Sağlam; Kazım Pınar; Koray Tekin; Cafer Can; Metin Ormancı, "Polis Taksim Meydanı'na Girdi Gezi Parkı'na Müdahale Yok", *Zaman*, 12 Haziran 2013, s. 11.
[519] Hüseyin Avni Mutlu'nun attığı twitlerden bir kısmı şöyledir: "Gezi Parkı ve Taksim'e kesinlikle dokunulmayacak, sizlere asla dokunulmayacaktır. Bu sabah ve bundan sonra polis kardeşlerinize emanetsiniz.", "Bazı eylemciler sis ve duman çıkartan materyaller kullandılar. Amaçlarının polisin aşırı gaz kullandığı intibası yaratmak olduğunu bilelim.", "Gezi Parkında bulunan gençler, sizi olaylara sokmak için gayret eden gruplara karşı dikkatli duruşunuz için size tekrar teşekkür ediyorum." "Polis Kardeşlerinize Emanetsiniz", *Hürriyet*, 12 Haziran 2013, s. 20.

bazı eylemcilerin polise taş ve molotoflarla karşılık vermesi üzerine çatışmalar yaşanmıştır. Gezi Parkındaki eylemcilerin bir kısmı ise, çatışmaları sona erdirmek amacıyla polis ile onlar ile çatışanlar arasında insan zinciri oluşturmuştur.[520]

Olayların ardından açıklama yapan Taksim Dayanışması, polis ablukasının olduğu yerde demokrasiden söz edilemeyeceğini; iletilen taleplere hiçbir yanıt verilmediğini belirtmiş; halkın talepleri karşılanana, toplumsal barışa yönelik adımlar atılana kadar Gezi Parkından ayrılmayacaklarının altını çizmiştir.[521]

Taksim Meydanında polis müdahalesinin yaşandığı saatlerde, İstanbul Çağlayan'daki Adalet Sarayında, bir grup avukat bu müdahaleyi protesto amacıyla alkış tutup slogan attığı sırada, içeri giren çevik kuvvet ekipleriyle avukatlar arasında arbede yaşanmış ve polis eylem yapan avukatları gözaltına almıştır. İstanbul Baro Başkanı Ümit Kocasakal, öncelikle gözaltına alınanların serbest bırakılması, ardından da yaşanılanlar ile ilgili gereğinin yapılacağını belirtmiştir.[522]

Gezi Parkı eylemlerinin on beşinci gününde gece başlayan polis müdahalesi sabahın ilk ışıklarına kadar devam etmiş; göstericilerin meydandan uzaklaştırılmasının ardından temizlik ekipleri alana girmiş; eylemciler ise parkta nöbet tutmaya devam etmiştir.[523] Gezi Parkı eylemlerinin merkezi haline gelen Ankara Kuğulu Parka da sabah saatlerinde polis müdahalede bulunmuş; tüm pankart ve afişler toplanıp stantlar kaldırılmıştır.[524]

Gezi Parkı eylemlerinin on altıncı gününde Taksim'de sakin bir gün geçirilmiş; çevik kuvvet ekipleri AKM'ye Türk Bayrağı ve Atatürk posterini yeniden asmıştır. Göstericiler, parkın içinde bazen halay çekerek zaman geçirirken, bir grup polis ise bir süre top oynayarak üzerlerindeki stresi atmaya çalışmıştır.[525]

---

[520] Gökhan Karakaş; Samet Akten; Ceren Büyüktetik; Arif Balkan; Damla Yur, "Geziland'a Pankart Ayarı", *Milliyet*, 12 Haziran 2013, s. 18.
[521] "Gitmiyoruz", *Milliyet*, 12 Haziran 2013, s. 19.
[522] Ayşe Sorucu, "Cübbeli Avukatlara Yaka Paça Gözaltı", *Milliyet*, 12 Haziran 2013, s. 21.
[523] Şakir Aydın; Cem Türkel; Levent Albayrak; Şenol Demirci, "Taksim Yorgun", *Akşam*, 13 Haziran 2013, s. 11.
[524] Ebru Toktar Çekiç, "Kuğulu'da Sessiz Direniş", *Akşam*, 13 Haziran 2013, s. 11.
[525] Kemal Gümüş; Murat Düzyol, "Taksim 16 Gün Sonra Normale Dönüyor", *Star*, 13 Haziran 2013, s. 19.

On yedinci günü genel olarak sakin geçen Gezi Parkı eylemlerinde tek gergin an AKM önünde bekleyen bir grubun polise taş atması ile yaşanmış; polisin ayağa kalktığı ve TOMA'ların hareketlendiği an sağduyulu eylemcilerin polisin önünde bir insan zinciri oluşturmasıyla taş atan grup engellemiştir. Gece saatlerinde ise Taksim, Alman piyanist Davide Martello'nun piyano resitali ile renklenmiştir[526]. Taksim Dayanışmasının çadırını ziyaret eden bazı sanatçılar,[527] ilk günden beri parkta olan sanatçılarla birlikte Başbakan ile görüşmeye gideceklerini ve hükümet ile eylemcilerin demokratik bir zeminde buluşmasını sağlamaya çalışacaklarını belirtmişlerdir.[528]

Ankara'daki eylemler sırasında polis kurşunuyla kafasından vurulan Ethem Sarısülük'ün yaşama şansının kalmadığı belirtilmiş; emniyet kaynakları ise, ilgili polis memurunun çevik kuvvetteki görevinden alındığını ve merkeze çekildiğini söyleyerek; soruşturmanın otopsi ve incelemenin ardından netleşeceğini kaydetmiştir.[529]

Gezi Parkı olaylarının on sekizinci gününde sekiz sanatçı ile Taksim Dayanışmasından sekiz temsilci Erdoğan ile görüşmüş ve anlaşılan dört madde ile eylemlerin sona ermesinin sağlanacağı belirtilmiştir. Görüşme sonucunda ilk olarak yargı kararlarına saygı duyulacağı; yargıdan projenin iptali konusunda kesin karar gelirse Gezi Parkının park olarak kalacağı; ikincisi yargıdan projenin yapılabileceği ile ilgili kesin karar çıkarsa demokrasiye güvenilip halkoylaması ile Gezi Parkının park olarak mı kalacağı yoksa Topçu Kışlası mı yapılacağı netleştirilecek; üçüncü olarak olayların büyümesinde etkili olan polis şiddeti ve orantısız güç konularında devlet soruşturması titizlikle ve şeffaf bir şekilde yürütülecek; son olarak ise anlaşılan bu maddeler Gezi direnişçilerine anlatılarak eylemlerin sona erdirilmesi konusunda anlaşılmıştır.[530] Bu görüşmeleri gece boyunca takip eden direnişçiler, son kararı Taksim'de yedi ayrı bölgede yapılacak forumda tartışarak kendilerinin vereceğini belirtmişlerdir. Saat 21.00 civarında meydana gelen anneler ise parkın çevresinde el

[526] "Eylemciler El Ele Verdi Taş Atanların Önünde Durdu", *HaberTürk*, 14 Haziran 2013, s. 12.
[527] Yavuz Bingöl, Demet Akbağ, Halit Ergenç, Ali Sunal, Ceyda Düvenci, Can Dündar, Nebil Özgentürk ve Sunay Akın.
[528] "Gezi'deki Sanatçılar Başbakan'a Gidecek", ", *HaberTürk*, 14 Haziran 2013, s. 12.
[529] İnan Gedik; Bedirhan Özyiğit, "Savcılık İsim İstedi Emniyet Vermedi", *HaberTürk*, 14 Haziran 2013, s. 15.
[530] Mehmet Ali Berber, "Gezi Diyaloglarından 4 Mutabakat Çıktı", *Sabah*, 15 Haziran 2013, s. 22.

ele tutuşup insan zinciri oluşturarak eylemcilere destek vermiştir.[531] İstanbul Valisi Hüseyin Avni Mutlu da Dolmabahçe'de bir kafede yaklaşık 150 eylemci ile görüşmüş; gençler en çok orantısız güç kullanımı emrini kimin verdiğini sorarken; görüşmeler barışçıl ve esprili geçmiştir.[532]

Başbakan Erdoğan ile yapılan görüşmelerin ardından yedi çadır bölgesinde forumlar düzenleyerek durumu değerlendiren eylemciler olayların on dokuzuncu gününde, direnişe devam kararı almışlardır. Taksim Dayanışması Platformu yaptığı açıklamada Gezi Parkı eylemlerinin park sınırını aşarak tüm Türkiye'ye yayıldığını belirtmiş; olayların memleket topraklarında tanık olunan en büyük hak arama mücadelelerinden biri olarak tarihe geçtiği kaydedilmiştir. Olaylar sırasında ölen ve yaralananların sorumluları hakkında hala ciddi bir işlemin başlatılmadığını belirten Platform, direnişe katıldığı için gözaltına alınan ve tutuklanan yurttaşların derhal serbest bırakılmasını talep etmiştir.[533] Ayrıca Platform, Gezi Parkını ferahlatmak ve düzenlemek amacıyla bileşenlerden bazılarının tekil çadırlar yerine Dayanışma Çadırı içinde toplanma kararı verdiklerini belirtmiş; bu çağrıya aralarında DİSK, KESK, TMMOB, CHP, BDP'nin bulunduğu çok sayıda sendika, sivil toplum kuruluşu ve siyasi parti destek vermiştir.[534]

Olayları protesto etmek için Ankara'da toplanan gruba ise, polis gaz bombası, biber gazı ve tazyikli su ile müdahale etmiş; müdahale sonrası dağılan göstericilerden yaklaşık yirmi kişi gözaltına alınmıştır. Kuğulu İnisiyatifi, direnişi sürdürmeye devam edeceklerini belirtmiştir.[535]

Gezi Parkı olaylarının yirminci gününde polis tarafından park sert bir müdahale ile boşaltılmış; Taksim Dayanışması ise Taksim'de buluşulması çağrısında bulunmuştur. Ancak Taksim çevresinde polisin yoğun güvenlik önlemleri alması neticesinde, biber gazı, ses bombası, plastik mermi ve tazyikli suyla yapılan müdahale ara sokaklara sıçramıştır. Ayrıca eylemcilere acil müdahalede bulunan revirlere polis

---

[531] "Gezi Ana Dolu", *Cumhuriyet,* 15 Haziran 2013, s. 4; "Gezi Halkı Kararı Bugün Verecek", *Cumhuriyet,* 15 Haziran 2013, s. 5.
[532] Savaş Ay, "Vali Mutlu, Gençler Umutlu", *Sabah,* 15 Haziran 2013, s. 22.
[533] Mustafa Küçük, "Direnişe Devam", *Hürriyet,* 16 Haziran 2013, s. 18.
[534] Arif Balkan, "Tek Çadır Altında Direnişe Devam", *Milliyet,* 16 Haziran 2013, s. 18.
[535] Ünal Çam, "Ankara'da Gezi Parkı Protestosuna 20 Gözaltı", *Milliyet,* 16 Haziran 2013, s. 19.

baskın düzenlemiş;[536] mahalle halkı ise eylemcilere su, limon ve ıslak bez yardımında bulunmuştur.[537] Gezi Parkına yönelik müdahaleden sonra Divan Otelin önünde toplanan eylemciler, bir TOMA'nın üzerlerine tazyikli su sıkması üzerine otelin içine sığınmış; kapının önüne atılan gaz bombasının dumanı havalandırma sistemi bulunmayan otelin alt katlarında bulunan eylemcileri yoğun bir şekilde etkilemiştir.[538] Ayrıca Taksim çevresinde TOMA'larda bulunan suyun içine biber gazı eklendiğinin görüntülenmesi ve bu suyun alerjik reaksiyona sebep olarak, maruz kalan kişilerin ciltlerini yakması eleştirilere sebep olmuştur.[539]

Ankara'daki gösterilerde kafasına isabet eden polis kurşunuyla hayatını kaybeden Ethem Sarısülük'ün cenaze töreninin Kızılay'da yapılmak istenmesi üzerine polis ile göstericiler arasında çatışma çıkmış; yoğun biber gazı ve tazyikli su kullanan polis, ara sokaklara kaçan eylemcileri takip etmiştir.[540] Ankara dışında, Gezi Parkının polis şiddeti ile boşaltılması üzerine yurdun çeşitli yerlerinde eylemler gerçekleşmiştir.[541]

Gezi Parkının polis tarafından göstericilerden arındırılmasının ardından olayların yirmi birinci gününde, park belediye ekipleri tarafından düzenlenmiş ve Büyükşehir Belediyesi tarafından parka 100 ağaç, 202 bin mevsimlik çiçek ile beş bin gül dikileceği belirtilmiştir. Sivil ve üniformalı polisler ise Gezi Parkı ve Taksim çevresinde geniş güvenlik önlemleri almış; vatandaşların parka girmesi yasaklanmıştır.[542] İstanbul emniyet müdürlüğünün son olaylarda 243 kişinin; İstanbul Barosunun ise, tespit edilen 250, teyit edilmeyenlerle birlikte 400 kişinin gözaltına alındığını bildirmesi çelişki yaratmıştır.[543] Polisle eylemciler arasındaki çatışmada

[536] İdris Emen, "Taksim'de Gün Boyu Müdahale", *Radikal*, 17 Haziran 2013, s. 4.
[537] İsmail Saymaz, "Evlerin Camlarından Su, Limon Yardımı", *Radikal*, 17 Haziran 2013, s. 5.
[538] İsmail Saymaz, "Divan Oteli'nde Facianın Eşiğinden Dönüldü", *Radikal*, 17 Haziran 2013, s. 6, 7.
[539] "Suya Gaz", *Hürriyet,* 17 Haziran 2013, s. 20.
[540] Mesut Hasan Benli; Can Güleryüzlü, "Ankara'yı Gazladılar", *Radikal*, 17 Haziran 2013, s. 8, 9.
[541] "Destek Yağdı", *Hürriyet,* 17 Haziran 2013, s. 20.
[542] Ceren Büyüktetik; Arif Balkan, "Gezi'ye 100 Ağaç 202 Bin Çiçek", *Milliyet*, 18 Haziran 2013, s. 16.
[543] "Gözaltı Çelişkisi", *Milliyet*, 18 Haziran 2013, s. 16.

başına isabet eden gaz bombası kapsülüyle ağır yaralanan Berkin Elvan'ın ise durumunun ciddiyetini sürdürdüğü belirtilmiştir.[544]

Eylemlere yönelik polisin müdahalesine tepki olarak genel grev kararı alan DİSK, KESK, TMMOB, TTB ve Türk Diş Hekimleri Birliği (TDB) Ankara ve İstanbul'da sokağa çıkmış; polisin müdahale etmediği gösterilerde sendikalar açıklama yapıp dağılmıştır.[545] İzmir'de de iş bırakma kararı alan binlerce işçi ve memur alanlara inmiş; Balıkesir ve Tunceli'de gösteri yürüyüşleri düzenlenmiştir.[546] İşçi, memur eylemleri dışında Türkiye'nin farklı illerinde gösteri yürüyüşleri düzenlenmiş; bu illerde bazı gösteriler barış içinde geçerken, bazı illerde polis biber gazı ve TOMA'larla göstericilere müdahale etmiş ve birçok gözaltı gerçekleştirmiştir.[547]

Gezi Parkı eylemlerinin yirmi ikinci gününde Taksim Meydanında sekiz saat boyunca hareket etmeden ve konuşmadan bekleyen Erdem Gündüz'ün başlattığı "duran adam" eylemi tüm Türkiye'ye yayılmış; polis duran adamlardan bazılarını gözaltına almıştır.[548]

Olayların yirmi üçüncü gününde, duran adam eylemleri artarak devam etmiş; günün ilk ışıklarında alana gelerek durmaya başlayan eylemcilerden bazıları kitap okurken, bazıları AKM'den gözlerini ayırmadan durmuştur. Eylemcilere bazı vatandaşlar alkışla, bazı vatandaşlar ise kısa süreli duruşlarla destek vermiştir.[549]

Gezi Parkı eylemlerinin yirmi dördüncü gününde, Taksim'de başlayıp tüm ülkeye yayılan duran adam gösterileri devam etmiş; genç yaşlı pek çok kişi, 30 derecenin üzerinde hissedilen sıcağa rağmen eyleme katılmıştır.[550] Duran adam eylemlerinden sonra zaman içinde Gezi Parkı olayları Türkiye'nin dört bir yanında

[544] Ayşe Sorucu, "Berkin Elvan'ın Durumu Ciddi", *Milliyet*, 18 Haziran 2013, s. 16.
[545] "İşçi ve Memurlar Olaysız Dağıldı", *Milliyet*, 18 Haziran 2013, s. 18.
[546] "İzmir'de Polisi İşçiler Korudu", *Milliyet*, 18 Haziran 2013, s. 18.
[547] "Gezi Eylemine Yine İzin Yok", *Milliyet*, 18 Haziran 2013, s. 19.
[548] Eyüp Serbest; Ayşegül Usta; Meltem Özgenç; Ender Baykuş, "Durmuyorlar", *Hürriyet,* 17 Haziran 2013, s. 18.
[549] Zeynep Yıldırım, "Gece Gündüz Duruyorlar", *HaberTürk*, 20 Haziran 2013, s. 12.
[550] Süheyla Gözdereliler, "4. Gün", *Hürriyet*, 21 Haziran 2013, s. 18.

yoğunluk ve şiddetini azaltarak sona ermiştir. Ancak Taksim Dayanışması Platformu varlığını sürdürmeye devam etmektedir.

### 4.2.2. Gezi Parkı Olaylarına Katılanlar

Gezi Parkı olaylarının içinde yer alanların genel özelliklerinin ortaya konması çalışma açısından önem taşımaktadır. Bu amaçla, yöntem kısmında belirtildiği gibi, KONDA Araştırma ve Danışmanlık Şirketi tarafından eylemcilere uygulanan anketler, STATA 14.1 programında değerlendirilmiş ve elde edilen betimsel istatistiklere bu kısımda yer verilmiştir.

Analiz edilen anket verilerine göre çalışma durumu, yaş grupları ve hayat tarzı kümesine göre katılımcılar şu şekilde kategorize edilebilmektedir.

**Tablo 6. Yaş Gruplarına Göre Dağılım**

| Yaş Grupları | Frekans | Yüzde | Kümülatif |
|---|---|---|---|
| 17 yaş ve altı | 234 | 5,51 | 5,51 |
| 18 – 20 | 699 | 16,47 | 21,98 |
| 21 – 25 | 1.308 | 30,81 | 52,79 |
| 26 – 30 | 862 | 20,31 | 73,10 |
| 31 – 35 | 458 | 10,79 | 83,89 |
| 36 yaş ve üzeri | 684 | 16,11 | 100,00 |
| Toplam | 4.245 | | |

**Kaynak:** STATA programında yapılan analizler dikkate alınarak çalışmanın yazarı tarafından oluşturulmuştur.

Tabloda görüldüğü üzere katılımcılar, her ne kadar yüzde 73,10 gibi büyük bir kısmı 30 yaşın altında olsa da, farklı yaş gruplarında yer almakta ve 1960 olaylarındaki gibi, Gezi Parkı olaylarının bir öğrenci hareketi olduğunu söylemek mümkün olmamaktadır. Çalışma durumu ile ilgili sorulan soru bu tespiti doğrular niteliktedir.

**Tablo 7. Çalışma Durumuna Göre Dağılım**

| Çalışma durumu | Frekans | Yüzde | Kümülatif |
|---|---|---|---|
| Devlet memuru | 166 | 3,78 | 3,78 |
| Özel sektörde memur, müdür vb. | 665 | 15,14 | 18,92 |
| İşçi | 258 | 5,87 | 24,79 |
| Küçük esnaf / zanaatkâr /şoför vb | 100 | 2,28 | 27,07 |
| Tüccar/sanayici/işadamı | 62 | 1,41 | 28,48 |
| Doktor, mimar, avukat vs. (Serbest meslek) | 235 | 5,35 | 33,83 |
| Çiftçi, ziraatçı, hayvancı | 7 | 0,16 | 33,99 |
| Çalışıyor, diğer | 730 | 16,62 | 50,60 |
| Emekli | 147 | 3,35 | 53,95 |
| Ev kadını | 86 | 1,96 | 55,91 |
| Öğrenci | 1.569 | 35,72 | 91,62 |
| İşsiz, iş arıyor | 233 | 5,30 | 96,93 |
| Çalışamaz halde | 32 | 0,73 | 97,66 |
| Yanıt yok | 103 | 2,34 | 100,00 |
| Toplam | 4.393 | 100,00 | |

**Kaynak:** STATA programında yapılan analizler dikkate alınarak çalışmanın yazarı tarafından oluşturulmuştur.

Ankete katılanlar içinde en büyük grubu oluşturmakla birlikte sadece yüzde 35,72'si öğrenci olduğunu belirtmiş ve farklı meslek gruplarından çalışanlar ile emekli, ev hanımı, işsiz gibi istihdam dışındaki kişilerin de olaylar içinde yer aldığı görülmüştür. Bu çerçevede Gezi Parkı olaylarının tam anlamıyla bir öğrenci hareketi olmadığı söylenebilmektedir.

**Tablo 8. Hayat Tarzı Kümesine Göre Dağılım**

| Hayat tarzı kümesi | Frekans | Yüzde |
|---|---|---|
| Modern | 3,096 | 70.48 |
| Geleneksel muhafazakâr | 227 | 5.17 |
| Dindar muhafazakâr | 43 | 0.98 |
| Diğer | 877 | 19.96 |
| Yanıt yok | 150 | 3.41 |
| Total | 4,393 | 100.00 |

**Kaynak:** STATA programında yapılan analizler dikkate alınarak çalışmanın yazarı tarafından oluşturulmuştur.

Katılımcıların hayat tarzı açısından kendilerini nasıl sınıflandırdıkları sorulduğunda ise yüzde 70,48 gibi büyük bir kısmının modern olarak tanımladığı;

yüzde 5,17'sinin geleneksel muhafazakâr, yüzde 0,98'inin ise dindar muhafazakâr olduğunu belirttiği görülmektedir.

Gezi Parkı olaylarına katılanlar ile ilgili, herhangi bir oluşum içinde yer alma durumları ve parkta bulunma nitelikleri incelendiğinde ise şu sonuçlara ulaşılmıştır:

**Tablo 9. Herhangi Bir Oluşum İçinde Yer Alma Durumları**

| **Herhangi bir siyasi partiye, oluşuma veya dernek, vakıf, platform gibi sivil toplum kuruluşuna üye misiniz?** | **Frekans** | **Yüzde** | **Kümülatif** |
|---|---|---|---|
| Evet | 915 | 20,83 | 20,83 |
| Hayır | 3.403 | 77,46 | 98,29 |
| Yanıt yok | 75 | 1,71 | 100,00 |
| Toplam | 4.393 | 100,00 | |

**Kaynak:** STATA programında yapılan analizler dikkate alınarak çalışmanın yazarı tarafından oluşturulmuştur.

İlk olarak tabloda da görüldüğü gibi olaylara katılanların yüzde 77,46 gibi büyük bir kısmının herhangi bir siyasi partiye, oluşuma veya dernek, vakıf, platform gibi bir sivil toplum kuruluşuna üye olmadığı gözlemlenmektedir.

**Tablo 10. Gezi Parkında Bulunma Nitelikleri**

| **Gezi Parkı'nda sade vatandaş olarak mı, yoksa herhangi bir grubu, oluşumu vs. temsilen mi bulunuyorsunuz?** | **Frekans** | **Yüzde** | **Kümülatif** |
|---|---|---|---|
| Sade Vatandaş | 4.084 | 92,97 | 92,97 |
| Herhangi bir oluşumu temsilen | 280 | 6,37 | 99,34 |
| Yanıt yok | 29 | 0,66 | 100,00 |
| Toplam | 4.393 | 100,00 | |

**Kaynak:** STATA programında yapılan analizler dikkate alınarak çalışmanın yazarı tarafından oluşturulmuştur.

Yukarıdaki soruyu destekler nitelikte eylemcilerin yüzde 92,97'si herhangi bir grubu, oluşumu temsilen parkta bulunmadıklarını ve sade vatandaş olarak olaylar içinde yer aldıklarını belirtmişlerdir.

Medyanın olayları yansıtmaması üzerine, Gezi Parkı olayları büyük ölçüde sosyal medya üzerinden örgütlenmiş ve yayılmıştır. Elde edilen anket sonuçları da bu tespiti doğrular niteliktedir.

**Tablo 11. Olayların Öğrenildiği Kaynak**

| Son bir haftadır gelişen olaylarla ilgili ilk haberi hangi kaynaktan aldınız? | Frekans | Yüzde | Kümülatif |
|---|---|---|---|
| Arkadaş, tanıdık | 668 | 15,21 | 15,21 |
| Sosyal medya | 2.987 | 67,99 | 83,20 |
| İnternet haber siteleri | 371 | 8,45 | 91,65 |
| Televizyon | 305 | 6,94 | 98,59 |
| Yanıt yok | 62 | 1,41 | 100,00 |
| Toplam | 4.393 | 100,00 | |

**Kaynak:** STATA programında yapılan analizler dikkate alınarak çalışmanın yazarı tarafından oluşturulmuştur.

Tabloda da görüldüğü üzere, katılımcıların yüzde 67,99'u gelişen olayları sosyal medya üzerinden takip ettiklerini belirtirken; sadece yüzde 6,94 gibi küçük bir kısmı televizyondan öğrendiklerini kaydetmiştir. Bu noktada medyanın olaylar başladığı sırada gösterilerle ilgili hiçbir bilgi vermemesinin; olayları vermeye başladıktan sonra da yanlı olarak aktarmasının göstericileri sosyal medyaya yönlendirdiği söylenebilmektedir. Aşağıdaki tabloda ise, olaylara katılanların yaşanılanları sadece sosyal medya üzerinden takip etmekle de kalmadığı; yüzde 82,97'sinin sosyal medyada mesaj, fotoğraf, bilgi gibi paylaşımlarda bulunduğu görülmektedir.

**Tablo 12. Olaylarla İlgili Sosyal Medyayı Kullanımları**

| Son bir hafta içinde sosyal medyada mesaj, fotoğraf, bilgi vs. paylaştınız mı? | Frekans | Yüzde | Kümülatif |
|---|---|---|---|
| Evet, paylaştım | 3.645 | 82,97 | 82,97 |
| Hayır, üyeyim ama paylaşmadım | 345 | 7,85 | 90,83 |
| Hayır, hiçbirine üye değilim. | 324 | 7,38 | 98,20 |
| Yanıt yok | 79 | 1,80 | 100,00 |
| Toplam | 4.393 | 100,00 | |

**Kaynak:** STATA programında yapılan analizler dikkate alınarak çalışmanın yazarı tarafından oluşturulmuştur.

Anket sonuçlarını doğrular nitelikte, New York Üniversitesi'nin araştırmasına göre de, bir günde #direngeziparkı ve #occupygezi hashtaglerinde iki milyon tweet atılmış; raporda Türklerin gösterilerle ilgili twitter kullanımının olağanüstü ve benzersiz olduğu ifade edilmiştir. Gösterilerin sosyal medyada bu kadar geniş yer bulmasının nedeninin, Türk medyasının olayları aktarmadaki yetersizliği olduğu belirtilen raporda, #BugünTelevizyonlarıKapat etiketiyle binlerce tweet atılmasının bu duruma bir tepki olduğu vurgulanmıştır.[551]

Gezi Parkı olayları sırasında iktidar partisi, gösterilerin arkasında iç ve dış tahrikçilerin yer aldığını söylemiş ve özellikle CHP'yi olayları kışkırtmak ile suçlamıştır. Bu çerçevede olayların çıkış nedenleri ile partiler arasında bir ilişki olup olmadığı yazar tarafından değerlendirilmiş. Bu amaçla, öncelikle ankete katılanların son seçimlerde hangi partiye oy verdikleri ve o an seçim olsa kime oy verecekleri betimsel olarak incelenmiştir. Ardından, Gezi Parkı olaylarının çıkış sebepleri ve göstericilerin talepleri, olaylar sırasında seçim olsa göstericilerin hangi partiye oy verecekleri dikkate alınarak oluşturulan çapraz tablolar yardımı ile yazar tarafından analiz edilmiştir.

**Tablo 13. 2011 Seçimlerinde Oy Verdikleri Parti**

| **12 Haziran 2011 seçimlerinde oyunuzu kime, hangi partiye verdiniz?** | **Frekans** | **Yüzde** |
|---|---|---|
| Ak Parti | 83 | 1,89 |
| CHP | 1.715 | 39,04 |
| MHP | 99 | 2,25 |
| BDP/Bağımsız | 211 | 4,80 |
| Diğer partiler | 130 | 2,96 |
| Bağımsız adaya oy verdim | 436 | 9,92 |
| O tarihte yaşım tutmuyordu | 701 | 15,96 |
| Sandığa gitmedim, oy kullanmadım | 538 | 12,25 |
| Boş oy verdim | 275 | 6,26 |
| Yanıt yok | 205 | 4,67 |
| Total | 4,393 | 100.00 |

**Kaynak:** STATA programında yapılan analizler dikkate alınarak çalışmanın yazarı tarafından oluşturulmuştur.

[551] Eda Yiğit, a.g.e., s. 24.

Katılımcıların son genel seçimlerde hangi partiye oy verdikleri değerlendirildiğinde, yaklaşık yüzde 34'ünün oy kullanmadığı, boş oy verdiği ya da yaşı tutmadığı için oy kullanamadığı görülmektedir. Olaylara katılanların yüzde 39'u 2011 yılında CHP'ye oy verdiklerini söylerken; yüzde 10'u bağımsız adaya oy verdiklerini belirtmiştir. Bu tabloda yer alan frekanslar aşağıdaki tabloda yer alan frekanslarla karşılaştırıldığında ise, 2011 seçimlerinde AKP'ye oy vermiş olan ve Gezi Parkı olaylarına katılan 70 kişinin, şimdi seçim olsa AKP'ye oy vermeyeceğini belirttiği görülmektedir. Aynı şekilde, 2011 seçimlerinde CHP'ye oy vermiş olan 418; Milliyetçi Hareket Partisine (MHP) oy vermiş olan 28 katılımcı o sıralarda seçim olsa aynı partiye oy vermeyeceğini belirtmiştir. Bu çerçevede, mecliste bulunan partilerin (AKP, CHP, MHP) Gezi Parkı olaylarına ilişkin tavrının genel olarak katılımcılar tarafından hoş karşılanmadığı ve bahsi geçen partilerin ankete katılanlar arasında oy kaybettiği söylenebilmektedir.

**Tablo 14. Seçim Olsa Oy Verecekleri Parti**

| **Bugün seçim olsa hangi partiye oy verirsiniz?** | **Frekans** | **Yüzde** | **Kümülatif** |
|---|---|---|---|
| Ak Parti | 13 | 0,30 | 0,30 |
| CHP | 1.297 | 29,52 | 29,82 |
| MHP | 71 | 1,62 | 31,44 |
| BDP | 309 | 7,03 | 38,47 |
| TKP | 116 | 2,64 | 41,11 |
| İşçi Partisi | 57 | 1,30 | 42,41 |
| Yeşiller ve Sol Gelecek | 24 | 0,55 | 42,95 |
| HEPAR | 25 | 0,57 | 43,52 |
| HDK/HDP | 17 | 0,39 | 43,91 |
| Diğer partiler | 151 | 3,44 | 47,35 |
| Bağımsız | 89 | 2,03 | 49,37 |
| Bağımsız - Sırrı Süreyya Önder | 32 | 0,73 | 50,10 |
| Kararsız | 1.173 | 26,70 | 76,80 |
| Oy kullanmaz | 761 | 17,32 | 94,13 |
| Yanıt yok | 258 | 5,87 | 100,00 |
| Toplam | 4.393 | 100,00 | |

**Kaynak:** STATA programında yapılan analizler dikkate alınarak çalışmanın yazarı tarafından oluşturulmuştur.

Katılımcılara, olayların yaşandığı sırada bir seçim olsa hangi partiye oy verecekleri sorulduğunda oy kullanmayacak olanlar ile kararsızların yüzde 44,02 gibi

katılımcıların neredeyse yarısını oluşturdukları dikkat çekmektedir. CHP'ye oy vereceğini söyleyen katılımcıların oranı ise yüzde 29,52'dir ki, bu da olayların arkasında CHP'nin olduğu tezinin güvenirliğini düşürmektedir. Ancak siyasi partilerin olaylara yönelik geliştirdikleri tutumun katılımcılar üzerinde etkisi olduğu da tabloda görülmekte; örneğin MHP Genel Başkanı Devlet Bahçeli'nin parti tabanına olaylardan uzak durma çağrılarına paralel olarak, seçim olması durumunda MHP'ye oy vereceğini söyleyen katılımcıların oranının yüzde 1,62 gibi düşük bir oranda gerçekleştiği gözlemlenmektedir.

Gezi Parkı olaylarının çıkış sebepleri ve göstericilerin talepleri ile olaylar sırasında seçim olsa göstericilerin hangi partiye oy verecekleri dikkate alınarak oluşturulan çapraz tablolar aşağıda yer almaktadır.

**Tablo 15. Partiler Bazında Gezi Parkı'nda Bulunma Nedenleri**

| | AKP'ye ve politikalarına karşıtlık | Ağaçların sökülmesi | Devlet düzenine karşıtlık | Özgürlüklerin kısıtlanmasına karşıtlık | Başbakan Erdoğan'ın açıklamalarına, tavrına tepki | Direnişi görmeye, havayı koklamaya geldim | Diğer | Toplam |
|---|---|---|---|---|---|---|---|---|
| Ak Parti | 5 | 2 | 2 | 6 | 5 | 1 | 1 | 13 |
| | 38,46% | 15,38% | 15,38% | 46,15% | 38,46% | 7,69% | 7,69% | |
| CHP | 591 | 248 | 214 | 715 | 431 | 94 | 40 | 1.297 |
| | 45,57% | 19,12% | 16,50% | 55,13% | 33,23% | 7,25% | 3,08% | |
| MHP | 28 | 16 | 9 | 28 | 25 | 7 | 5 | 71 |
| | 39,44% | 22,54% | 12,68% | 39,44% | 35,21% | 9,86% | 7,04% | |
| BDP | 95 | 63 | 87 | 170 | 82 | 28 | 22 | 309 |
| | 30,74% | 20,39% | 28,16% | 55,02% | 26,54% | 9,06% | 7,12% | |
| TKP | 51 | 18 | 26 | 55 | 29 | 8 | 7 | 116 |
| | 43,97% | 15,52% | 22,41% | 47,41% | 25% | 6,90% | 6,03% | |
| İşçi Partisi | 32 | 8 | 11 | 25 | 13 | 3 | 3 | 57 |
| | 56,14% | 14,04% | 19,30% | 43,86% | 22,81% | 5,26% | 5,26% | |
| Yeşiller ve Sol Gelecek | 7 | 11 | 5 | 17 | 10 | 3 | 1 | 24 |
| | 29,17% | 45,83% | 20,83% | 70,83% | 41,67% | 12,50% | 4,17% | |
| HEPAR | 14 | 5 | 3 | 8 | 9 | 0 | 0 | 25 |

| | | | | | | | | |
|---|---|---|---|---|---|---|---|---|
| | 56% | 20% | 12% | 32% | 36% | 0 | 0 | |
| HDK/HDP | 1 | 1 | 8 | 9 | 2 | 0 | 0 | 17 |
| | 5,88% | 5,88% | 47,06% | 52,94% | 11,76% | 0 | 0 | |
| Diğer partiler | 71 | 35 | 43 | 88 | 51 | 15 | 9 | 151 |
| | 47,02% | 23,18% | 28,48% | 58,28% | 33,77% | 9,93% | 5,96% | |
| Bağımsız | 31 | 19 | 22 | 62 | 27 | 10 | 4 | 89 |
| | 34,83% | 21,35% | 24,72% | 69,66% | 30,34% | 11,24% | 4,49% | |
| Bağımsız - Sırrı Süreyya Önder | 10 | 7 | 6 | 24 | 11 | 3 | 2 | 32 |
| | 31,25% | 21,88% | 18,75% | 75% | 34,38% | 9,38% | 6,25% | |
| Kararsız | 383 | 249 | 196 | 765 | 370 | 89 | 42 | 1.173 |
| | 32,65% | 21,23% | 16,71% | 65,22% | 31,54% | 7,59% | 3,58% | |
| Oy kullanmaz | 227 | 151 | 179 | 422 | 198 | 70 | 51 | 761 |
| | 29,83% | 19,84% | 23,52% | 55,45% | 26,02% | 9,20% | 6,70% | |
| Yanıt yok | 89 | 60 | 47 | 154 | 69 | 24 | 17 | 258 |
| | 34,50% | 23,26% | 18,22% | 59,69% | 26,74% | 9,30% | 6,59% | |
| Toplam | 1.635 | 893 | 858 | 2.548 | 1.332 | 355 | 204 | 4.393 |
| | 37,22% | 20,33% | 19,53% | 58,00% | 30,32% | 8,08% | 4,64% | |
| Pearson chi2(14) değeri | 102,9491 | 19,3852 | 57,3749 | 71,2531 | 26,3557 | 11,2143 | 28,4722 | |
| Olasılık | 0,0000 | 0,1510 | 0,0000 | 0,0000 | 0,0230 | 0,6690 | 0,0120 | |

**Kaynak:** STATA programında yapılan analizler dikkate alınarak çalışmanın yazarı tarafından oluşturulmuştur.

Yukarıdaki tablo incelendiğinde, direnişi görmeye, havayı koklamaya gelme ve ağaçların sökülmesine karşı eyleme katılmayla, ankete katılanların bir partiye oy vermesi değişkenleri arasında istatistiki olarak anlamlı bir ilişki bulunmamaktadır. Başka bir ifadeyle, oy vermeyi düşündükleri parti, söz konusu eyleme katılma nedenlerini etkilememektedir. Eyleme katılanların bir partiye oy vermesiyle eyleme katılmaya ilişkin diğer nedenler arasında ise istatistiki olarak anlamlı bir ilişki bulunmaktadır. AKP'ye ve politikalarına karşı çıkmak nedeniyle Gezi Parkı eylemine katılanlar, yoğunlukla İşçi Partisine (İP) oy vereceğini ifade edenlerdir. Devlet düzenine karşıtlık amacıyla eyleme katılanlar, Halkların Demokratik Kongresi/Halkların Demokratik Partisinde (HDK/HDP) yoğunlaşmaktadır; Hak ve

Eşitlik Partisi (HEPAR) ve MHP ise bu nedenle eyleme katılmada en az rastlanan kesimdir. Özgürlüklerin kısıtlanmasına karşıtlık yüzde 58 ile en yüksek frekansa sahip eyleme katılma nedeni olarak görülmekte; bu neden doğrultusunda eyleme katıldıklarını ifade edenler ise bağımsız bir adaya veya Sırrı Süreyya Önder'e oy vereceğini belirtmektedir.

Göstericilerin olaylara katılma nedenleri kadar, ne talep ettikleri de dolaylı olarak neden parkta olduklarını göstermektedir. Bu bağlamda, Gezi Parkı eylemlerine katılanların ne talep ettikleri ile o sıralar seçim olsa hangi partiye oy verecekleri arasındaki ilişkiyi gösteren çapraz tablo aşağıda yer almaktadır.

**Tablo 16. Partiler Bazında Göstericilerin Talepleri**

| | Yönetim istifa | Hak ihlallerine karşı, hak talebi için | Özgürlükler için | Diktatörlüğe, baskıya karşı | Demokrasi ve barış için | Ağaç kesilmesin, kışla yapılmasın diye | Destek vermek, dayanışma için | Devrim/sisteme karşı | Polis şiddetine karşı | Sesimizin duyulması için | Toplam |
|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|
| Ak Parti | 0 | 0 | 1 | 1 | 2 | 0 | 2 | 1 | 0 | 1 | 13 |
| | 0,00% | 0,00% | 7,69% | 7,69% | 15,38% | 0,00% | 15,38% | 7,69% | 0,00% | 7,69% | |
| CHP | 165 | 211 | 445 | 133 | 120 | 49 | 92 | 23 | 70 | 39 | 1.297 |
| | 12,72% | 16,27% | 34,31% | 10,25% | 9,25% | 3,78% | 7,09% | 1,77% | 5,40% | 3,01% | |
| MHP | 9 | 8 | 20 | 5 | 7 | 5 | 3 | 3 | 4 | 2 | 71 |
| | 12,68% | 11,27% | 28,17% | 7,04% | 9,86% | 7,04% | 4,23% | 4,23% | 5,63% | 2,82% | |
| BDP | 17 | 66 | 114 | 35 | 33 | 13 | 19 | 15 | 16 | 6 | 309 |
| | 5,50% | 21,36% | 36,89% | 11,33% | 10,68% | 4,21% | 6,15% | 4,85% | 5,18% | 1,94% | |
| TKP | 22 | 25 | 30 | 9 | 8 | 4 | 11 | 7 | 10 | 8 | 116 |
| | 18,97% | 21,55% | 25,86% | 7,76% | 6,90% | 3,45% | 9,48% | 6,03% | 8,62% | 6,90% | |
| İşçi Partisi | 7 | 8 | 15 | 4 | 4 | 6 | 4 | 4 | 1 | 4 | 57 |
| | 12,28% | 14,04% | 26,32% | 7,02% | 7,02% | 10,53% | 7,02% | 7,02% | 1,75% | 7,02% | |
| Yeşiller ve Sol Gelecek | 0 | 7 | 8 | 1 | 2 | 2 | 1 | 1 | 1 | 1 | 24 |
| | 0,00% | 29,17% | 33,33% | 4,17% | 8,33% | 8,33% | 4,17% | 4,17% | 4,17% | 4,17% | |
| HEPAR | 1 | 4 | 6 | 4 | 2 | 2 | 2 | 0 | 1 | 0 | 25 |
| | 4,00% | 16,00% | 24,00% | 16,00% | 8,00% | 8,00% | 8,00% | 0,00% | 4,00% | 0,00% | |

| | | | | | | | | | | | |
|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|
| HDK/HDP | 2 | 1 | 6 | 3 | 2 | 1 | 0 | 3 | 0 | 2 | 17 |
| | 11,76% | 5,88% | 35,29% | 17,65% | 11,76% | 5,88% | 0,00% | 17,65% | 0,00% | 11,76% | |
| Diğer partiler | 13 | 31 | 54 | 13 | 11 | 7 | 10 | 8 | 10 | 5 | 151 |
| | 8,61% | 20,53% | 35,76% | 8,61% | 7,28% | 4,64% | 6,62% | 5,30% | 6,62% | 3,31% | |
| Bağımsız | 7 | 17 | 31 | 4 | 8 | 7 | 5 | 4 | 5 | 1 | 89 |
| | 7,87% | 19,10% | 34,83% | 4,49% | 8,99% | 7,87% | 5,62% | 4,49% | 5,62% | 1,12% | |
| Bağımsız - Sırrı Süreyya Önder | 2 | 9 | 10 | 5 | 2 | 0 | 2 | 0 | 3 | 1 | 32 |
| | 6,25% | 28,13% | 31,25% | 15,63% | 6,25% | 0,00% | 6,25% | 0,00% | 9,38% | 3,13% | |
| Kararsız | 95 | 238 | 425 | 114 | 87 | 49 | 68 | 21 | 96 | 25 | 1.173 |
| | 8,10% | 20,29% | 36,23% | 9,72% | 7,42% | 4,18% | 5,80% | 1,79% | 8,18% | 2,13% | |
| Oy kullanmaz | 66 | 135 | 237 | 67 | 42 | 41 | 41 | 43 | 42 | 15 | 761 |
| | 8,67% | 17,74% | 31,14% | 8,80% | 5,52% | 5,39% | 5,39% | 5,65% | 5,52% | 1,97% | |
| Yanıt yok | 11 | 50 | 96 | 26 | 20 | 16 | 8 | 8 | 13 | 1 | 258 |
| | 4,26% | 19,38% | 37,21% | 10,08% | 7,75% | 6,20% | 3,10% | 3,10% | 5,04% | 0,39% | |
| Toplam | 3.976 | 810 | 1498 | 424 | 350 | 202 | 268 | 141 | 272 | 111 | 4.393 |
| | 90,51% | 18,44% | 34,10% | 9,65% | 7,97% | 4,60% | 6,10% | 3,21% | 6,19% | 2,53% | |
| Pearson chi2(14) değeri | 52,0616 | 21,9157 | 19,2013 | 11,2049 | 15,0054 | 16,8679 | 13,4691 | 56,1902 | 17,3190 | 31,1657 | |
| Olasılık | 0,0000 | 0,0800 | 0,1570 | 0,6700 | 0,3780 | 0,2630 | 0,4900 | 0,0000 | 0,2400 | 0,0050 | |

**Kaynak:** STATA programında yapılan analizler dikkate alınarak çalışmanın yazarı tarafından oluşturulmuştur.

Göstericilerin talepleri ile ilgili yukarıda tablo incelendiğinde ise, Gezi Parkı'nda olma nedenlerinden "yönetimin istifası", "devrim veya sisteme karşıtlık" ve "seslerinin duyulması için" seçenekleri dışında, oy vermeyi düşündükleri parti ile istatistiki açıdan anlamlı bir ilişki bulunmamaktadır. Bu sonuç bir anlamda, eylemcilerin parti farkı olmaksızın orada farklı nedenlerle bulundukları anlamına gelmektedir. Yönetimin istifasını istedikleri için orada bulunanlar incelendiğinde Türkiye Komünist Partisi (TKP), CHP, MHP ve İP'de bir yoğunlaşma olduğu görülmektedir. Devrim veya sisteme karşı olarak orada bulunduklarını ifade edenler ise ağırlıklı olarak HDK/HDP'ye oy vermeyi düşünenlerdir. Aynı grup seslerinin duyulması için orada olduğunu söyleyenler içinde de en yüksek orana sahiptir.

Sonuç olarak, yukarıda yer alan tablolar genel olarak değerlendirildiğinde, Gezi Parkı olaylarına katılanların farklı siyasi ideolojilere sahip, geniş bir yelpaze içinde yer alan bireyler olduğu; olayların tek bir parti, görüş ya da oluşum tarafından gerçekleştirilmediği ve kişilerin farklı taleplerle parkta bulundukları söylenebilmektedir.

### 4.2.3. İktidar Partisi ve Yürütme Organının Olaylara Yaklaşımı

Gezi Parkındaki göstericilere polisin sert müdahalesi ile başlayan ve tırmanan olayların yarattığı gerilim TBMM'ye de yansımıştır. CHP ve BDP'li milletvekillerinin Gezi Parkı olaylarına ilişkin eleştirilerine karşılık AKP Grup Başkanvekili Mahir Ünal yüzde elli ile buraya geldiklerini ve şimdi bunun gereğini yaptıklarını belirtmiş; bunu kabul etmeyen birileri varsa hesabını sandıkta göreceklerini söylemiştir.[552] İçişleri Bakanı Muammer Güler ise, Gezi Parkında bir inatlaşma olduğunu savunarak; belli kitlelerin oradan ayrılmadığını; belediyenin yayalaşma adına yaptığı hizmetlere mani olduklarını söylemiş ve bu kişileri, polisin dağıtmaktan başka çaresinin olmadığını belirtmiştir. Ayrıca Güler orantısız güç varsa bunun incelemesinin yapılacağını söylemiştir.[553] İstanbul Valisi Hüseyin Avni Mutlu ve İstanbul Büyükşehir Belediye

[552] Nuray Babacan; Turan Yılmaz; Bülent Sarıoğlu; Umut Erdem, "%50'nin Gereği", *Hürriyet*, 01 Haziran 2013, s. 23.
[553] Umut Erdem, "Polisin Müdahaleden Başka Çaresi Yoktu", *Hürriyet*, 01 Haziran 2013, s. 23.

Başkanı Kadir Topbaş da yaşanan olaylar ile ilgili basın toplantısı düzenlemiş, Mutlu Taksim'de yaşanan olaylarda 12 kişinin yaralandığını 63 kişinin ise gözaltına alındığını söylemiştir. Ağaç sevgisi üzerinden prim yapmak isteyen grupların çabalarının devam ettiğini belirten Mutlu, bu grupların amacının doğa sevgisi olmadığını söylemiştir. Başkan Topbaş ise, Gezi Parkında çok iyi niyetli, samimi, gerçekten çevreci insanların istismar edilmesinden üzüntü duyduğunu belirterek, siyasi rant bekleyenlerin bu kişileri kullandığını söylemiştir.[554]

Olayların Taksim'de başlayıp tüm Türkiye'ye yayılması ve dünyanın dört bir yanında olaylara tepki verilmesi üzerine devreye giren Cumhurbaşkanı Abdullah Gül, başbakan ve devlet yetkilileri ile görüşerek hem eylemcilere hem de polise sağduyu çağrısı yapmıştır. Gül, demokratik bir toplumda, tepkilerin istismara mahal vermeyecek şekilde, kurallara uyarak, sağduyu ve sükûnet ile verilebilmesi gerektiğini; buna mukabil, yönetenlerin de, farklı düşüncelere ve kaygılara kulak vermek için daha fazla çaba göstermesi gerektiğini belirtmiş; bu düşüncelerini başbakan, ilgili hükümet ve devlet yetkililerine ilettiğini söylemiştir.[555] Başbakan Erdoğan ise, olayların dördüncü günü olan 1 Haziran'da katıldığı Türkiye İhracatçılar Meclisi (TİM) 20. Genel Kurulunda ve Yıldız Teknik Üniversitesinde düzenlenen 59. Genel Kurul toplantısında yaşanan olayları değerlendirmiştir. "İnsanlar ölüyor, panzerler göstericileri eziyor" şeklinde tweet atan densizlerin ve bu tweetlere sahip çıkan onlarca, yüzlerce faşistin olduğunu gördüklerini belirten Erdoğan, ana muhalefet liderine seslenerek, olay miting yapmaksa onun 100 bin topladığı yerde parti olarak kendilerinin 1 milyon insan toplayacaklarını, olayı buraya getirmemeleri gerektiğini söylemiştir. Topçu Kışlası ile ilgili İdare Mahkemesinin verdiği kararı da eleştiren Erdoğan itiraz haklarının bulunduğunu belirterek; "*Ağaç istiyorsanız, ağaç verelim[…]illa Topçu Kışlası olmaz diyorsanız, kusura bakmayın bu olacak[…]Daha bunun itiraz mercii var, bunlar yapılacak, her şeyi göreceğiz. Ondan sonra bu adımlar*

[554] Emin Özmen; Barış Sözal; Mustafa Kaya; Ali Şahin; Veli Sarıboğa; Zeynel Yaman; Serdar Canıpek; Murat Şengül, "Doğa Sevgisi Bahane", *Sabah*, 01 Haziran 2013, s. 17.
[555] "Cumhurbaşkanı Gül'den Erdoğan'a Taksim Telefonu: İvedilikle Sükunet Sağlanmalı", *Milliyet*, 02 Haziran 2013, s. 21.

*atılır. Ondan sonrada bunun neticesi alınır.*[556]*"* diyerek geri adım atmayacaklarının altını çizmiştir.

2 Haziran'da Fatih Altaylı'nın sunduğu "Teke Tek Özel" programına katılan Erdoğan, Gezi Parkında yaşanan olayları ve olayların görsel ve yazılı medyada yeterince yer almadığı konusundaki tepkileri değerlendirmiş; bazı medya grupları, gazeteler ve köşe yazarlarının kışkırtıcı çağrılar yaptıklarını belirtmiştir.[557] Erdoğan, ayrıca, sosyal medya ve özellikle twitter'ı eleştirerek bunların toplumların baş belası olduğunu; yalan yanlış haberlerle toplumu terörize ettiklerini söylemiş ve olayın parkla ilgili olmadığını tamamen ideolojik olduğunu belirtmiştir.[558] Kağıthane'de yaptığı bir açılışta da olayları değerlendiren Erdoğan, şu ana kadar üç milyar kadar fidan ve çeşitli yaş gruplarında ağaç diktiklerini, birkaç tane çapulcunun o meydana gelip halkı yanlış bilgilendirmek suretiyle tahrik etmelerine pabuç bırakmayacaklarını ve Topçu Kışlasını yapacaklarını belirtmiştir. Kendisine yöneltilen diktatör eleştirilerine cevap veren Erdoğan, milletin hizmetkârı olduğunu söyleyerek; diktatör arayanların geçmişlerine bakmaları gerektiğini belirtmiş ve terör estirenlere destek çıkanın CHP zihniyeti olduğunun altını çizmiştir.[559] Rumeli Türkleri Kültür ve Dayanışma Derneğinin 42. Genel Kurulunda yaptığı konuşmada da ana muhalefeti eleştiren Erdoğan, geçmişte hükümetleri tehdit etmek, bir kargaşa ortamı oluşturarak, demokrasi dışı müdahalelere zemin hazırlamak için tertip edilen tuzakların benzerlerinin yaşandığını belirtmiş; sandıkta başarı sağlayamayanların direniş çağrısı yaparak eylemleri kışkırttıklarını gördüklerini söylemiştir.[560]

Cumhurbaşkanı Gül ise, Taksim'den yurt geneline yayılan gösterilerle ilgili olarak demokrasinin sadece seçim demek olmadığını ve iyi niyetli mesajların alındığını belirtmiştir. Seçimler dışında farklı görüşler, durumlar, itirazlar varsa bunların çeşitli yollarla dile getirilmesinden daha doğal bir şey olamayacağını belirten Gül; barışçı gösterilerin bunun parçası olduğunu söylemiştir.[561] Gül'ün bu

[556] "Başbakan Erdoğan, İdare Mahkemesinin Verdiği Kararı Eleştirdi: Topçu Kışlası için İtiraz Hakkımız Var", *Milliyet*, 02 Haziran 2013, s. 21.
[557] Barış Ergin, "Medyaya İdeolojik Ambargo", *Sabah*, 03 Haziran 2013, s. 9.
[558] Mustafa Küçük, "Twitter Bela", *Hürriyet*, 03 Haziran 2013, s. 20.
[559] "Cam, Çerçeve ne Adına İndiriliyor", *Sabah*, 03 Haziran 2013, s. 24.
[560] "Ana Muhalefet Kışkırtıyor", *Sabah*, 03 Haziran 2013, s. 24.
[561] "Demokrasi Sadece Seçim Değildir", *Hürriyet*, 04 Haziran 2013, s. 18.

açıklamalarını çok olumlu bulduğunu belirten Kılıçdaroğlu, bu çağrının başbakan tarafından yapılması gerektiğini söylemiştir. Kılıçdaroğlu, Başbakan'ın partisine oy veren vatandaşları çatışma sürecine sokmak istediğini belirterek Erdoğan'ı açıklamalarından dolayı eleştirmiştir.[562]

Başbakan Erdoğan, Fas, Cezayir ve Tunus ziyareti öncesi İstanbul'da bir basın toplantısı düzenlemiş ve olaylarla ilgili şunları söylemiştir:

> "Gezi Parkı'ndaki ağaç meselesi, bu işin aslında fitilini ateşleme olayıdır[…] Şu an geldiğimiz nokta itibari ile burada tabi çok ciddi bir vebali bütün olayların içerisinde aktif rol oynayanlardan bir tanesi olarak CHP'nin rolü vardır[…] Sandıkta AK Parti'yi mağlup edemeyenler, sandıkta AK Parti'yi demokratik yollardan geride bırakamayanlar bu yollarla bırakabilir miyiz, bunun gayretine giriyorlar[…] sandıkta zaten gereken cevabı milletim veriyor[…] Bu ülkede birçok şeyler oldu. Astılar, zehirlediler[…] Tencere tava, hep aynı hava. Bunları geçmişte de gördük. Eski alışkanlıklar bunlar. Bunlar aşılır.[563]"

Basın toplantısında Erdoğan ile Londra merkezli uluslararası haber ajansı Reuters'ın muhabiri Birsen Altaylı arasında yaşanan diyalog ise gündeme oturmuştur. Altaylı, olayların Türkiye'de ve uluslararası kamuoyunda hükümete karşı yükselen bir muhalefet gibi algılandığını söylemiş; özellikle Erdoğan'ın bu grupları ve eylemleri tanımlarken bir ideolojik şey içine sokması ve toplumdaki hareketi küçümser tavırda olmasının kitleleri daha fazla öfkelendirdiği ve onları daha fazla provoke ettiği yönündeki yorumlara katılıp katılmadığını sormuştur. Erdoğan eylemlerin toplumun tüm kesimleri tarafından desteklenmediğini vurgulayarak; şu anda evlerinde kendilerinin zorla tuttuğu ülkenin en az yüzde ellisinin bulunduğunu söylemiştir. Bu sert yanıt sosyal medyada gündemin ilk sırasına yerleşmiştir.[564]

Olayların yedinci gününde, Başbakan Yardımcısı Bekir Bozdağ, hukuk dışı yollarla sonuç alma devrinin kapandığını, millet iradesini hazmedemeyenlerin milletin iradesinin tam egemen olduğunu bilmeleri gerektiğini belirtirken;[565] TBMM başkanı

---

[562] Şükrü Küçükşahin, "Çapulcu Tetikledi", *Hürriyet*, 04 Haziran 2013, s. 18.
[563] Mesut Er, Serdar Canipek, "10 Ay Sonra Sandıkta Millet Cevabı Verir", *Sabah*, 04 Haziran 2013, s. 19.
[564] Mustafa Küçük, "%50'yi Tutuyorum", *Hürriyet*, 04 Haziran 2013, s. 19.
[565] "Hukuk Dışı Yöntem Devri Kapandı", *Sabah*, 04 Haziran 2013, s. 19.

Cemil Çiçek, 1980 öncesi yaşanan olaylara benzer tarzda bir kısım gelişmelerin yaşandığını söyleyerek; herkesi sağduyuya ve soğukkanlı davranmaya davet etmiştir.[566]

AKP İnebolu Gençlik Kolları Başkanı Hasan Ferhat Küpoğlu ise, Gezi Parkındaki olaylara tepki göstermek amacıyla twitter'da yazdığı "*Gezi Parkı'nın ardından Anıtkabir'i de yıkarız Elhamdülillah*" mesajının ardından parti üyeliği ve görevinden istifa etmiştir.[567]

Başbakan Erdoğan yurtdışında olduğu için, makamına vekillik eden Başbakan Yardımcısı Bülent Arınç,[568] haklı eylemlere polisin gazlı müdahalesinin olayları çığırından çıkardığını; ilk olayda çevre duyarlılığı ile hareket edenlere karşı yapılan şiddet gösterisinin yanlış ve haksız olduğunu belirterek; zarar görenlerden özür dilemiştir. Yöneten insanların üsluplarının çok daha yapıcı ve kucaklayıcı olması gerektiğini belirten Arınç, sağduyu çağrısı yapmıştır.[569] Ayrıca Arınç, kimseyi görmezden gelme lüksüne sahip olmadıklarını, farklılıklara saygılı olduklarını ve hükümetin yaşanan olaylardan ders çıkarttığını söylemiştir. Olayların asıl failinin Amerika'dan, Türkiye'ye talimat yağdıranlar olduğunu belirten Arınç, olayların içinde on bir tane illegal örgüt olduğunun altını çizmiştir.[570]

5 Haziran Dünya Çevre Günü sebebiyle TBMM Çevre Komisyonu Başkanı Erol Kaya ve beraberindekileri Çankaya Köşkünde kabul eden Abdullah Gül, ideolojik fikirlere saygılı olduklarını ancak yakıp yıkmayı tasvip etmediklerini belirttikten sonra kışkırtıcı faaliyetlerle iyi niyetli insanların birbirinden ayrılması gerektiğinin altını çizmiştir.[571]

---

[566] "Çiçek: Tadında Bırakılmalı", *Sabah*, 04 Haziran 2013, s. 19.
[567] "Tartışmalı Tweet İstifa Getirdi", *Sabah*, 04 Haziran 2013, s. 19.
[568] Abdullah Gül 4 Haziran sabahı Bülent Arınç'ı köşke davet etmiş ve hükümet adına da yatıştırıcı bir açıklama yapılmasının önemini vurgulamıştır. Ancak özür içeren bu açıklama Başbakanı kızdırmıştır. (Ahmet Sever, a.g.e., s. 139.)
[569] Müjgan Halis, "İlk Olayda Şiddet Gören Herkesten Özür Dilerim", *Sabah*, 05 Haziran 2013, s. 21.
[570] "Şiddetten Özür", *Hürriyet*, 05 Haziran 2013, s. 19.
[571] Yücel Kayaoğlu, Şükran Kaban, "Eylemler Gelişmişliğin Göstergesi", *Türkiye*, 06 Haziran 2013, s. 15.

ABD'de Türk Amerikan Konseyinin yıllık Türkiye konferansına katılan Başbakan Yardımcısı Ali Babacan, protestolarda yer alan gruplar arasında terörist gruplar ve şiddete başvurmadan sadece protestolarını dile getiren vatandaşlar arasında ayrım yapılması gerektiğini söylemiş; iyi niyetle kendilerini ifade etmeye çalışan vatandaşların kaygıları ile kendilerini ifade etme ihtiyacı duymalarının arkasında yatan nedenleri anlamak için daha fazla çaba harcamaları gerektiğinin farkında olduklarını belirtmiştir. Babacan ayrıca, on yıl öncesine göre daha işlevsel bir demokratik sistemin, özgürlükler alanında daha iyi uygulamaların, insan hakları konusunda daha fazla saygının olduğunu söylemiştir.[572]

5 Haziran'da, AKP merkez yürütme kurulunun toplantısında, Türkiye'yi etkisi altına alan eylemlilik süreci masaya yatırılmış, toplantıda Arınç'ın özür dilemesinden duyulan rahatsızlık dile getirilmiş, eylemlerde asıl hedefin Erdoğan ve 2014 yılındaki seçimler olduğu tespiti yapılmıştır.[573] AKP genel başkan yardımcısı ve teşkilat başkanı Ekrem Erdem, partileri kışkırtmalardan uzak durmaya çağırmış ve Başbakan Erdoğan'ın Türkiye'nin yüzde ellisini evlerinde zorla tutuyoruz sözlerini sarf ettiği 3 Haziran tarihini taşıyan genelgede, ideolojik marjinal grupların, ana muhalefet partisinin de çanak tutmasıyla huzur ortamını bozmak ve geçmişte Türkiye'nin gelişimini sekteye uğratmak için ortaya konan senaryolara benzer bir senaryonun tekrar sahneye konmak istediği savunulmuştur. Ayrıca genelgede, AKP iktidarı döneminde 2 milyar 711 milyon 637 bin fidan dikildiği, beş-on ağacı bahane ederek iktidarı devşirme umuduna kapılanların sandıkta tecelli eden millet iradesinden umudunu kestikleri ifade edildikten sonra, teşkilatta bulunanlara serinkanlılıklarını korumaları, kışkırtmalardan uzak durmaları ve sosyal medyayı kullanırken dikkatli olmaları belirtilmiştir.[574]

Olayların onuncu gününde, Başbakan Erdoğan Tunus'ta Türk gazetecilerle yaptığı görüşmede, Gezi Parkı eylemleri ile ilgili açıklamalarda bulunmuştur. Diktatörlük iddialarına "*Kimi astık, kimi kestik*" diye cevap veren Erdoğan, darbe girişimleri yaşadıklarını, sabrettiklerini, kitlelerini sokağa dökmediklerini ve

[572] " Anlamamız İçin Daha Fazla Çaba Harcamamız Gerekli", *Milliyet*, 06 Haziran 2013, s. 8.
[573] Erdem Gül, "AKP 'Özür'ü Sevmedi", *Cumhuriyet*, 06 Haziran 2013, s. 5.
[574] Hakkı Kurban, "AK Parti'den %50'yi Evde Tutma Genelgesi", *Akşam*, 06 Haziran 2013, s. 11.

mücadelelerini yargı içinde verdiklerini söylemiştir. Ağaçların sökülmemesi talebini samimi olarak yapanlar dışında, istismar etmek suretiyle bu olayları teşvik eden Devrimci Halk Kurtuluş Partisi-Cephesinden (DHKP-C) İP'ye kadar gruplar olduğunu belirten Erdoğan, "*Madem olay Gezi Parkı'dır bununla ilgisi olmayan iller neden dahil oldu?[...] Demek ki olay Gezi Parkı olayı değil. Gezi Parkı bahane, gerisi şahane mantığıyla yürütülen bir süreç*" açıklamasında bulunmuştur.[575] Erdoğan biber gazının dünyada gelişmiş ülkelerce de kullanıldığını, hiçbir hakkın hukuk dışı yollarla aranmayacağını, "*istediğim yerde gösteri yapar, yıkarım*" demeye kimsenin hakkı olmadığını söylemiş; şu anda yapılanın çoğunluğun hakkını korumak adına olduğunu ve süreci bu şekilde devam ettireceklerini belirtmiştir.[576] Başbakan Erdoğan'ın Taksim projesinin tarihi, çevreyi ve kültürü bir arada toplayan bir proje olduğu; bu projenin İstanbul'a çok güzel bir ortam oluşturacağı yönündeki açıklaması, Gezi Parkında nöbet tutanlar tarafından ise inandırıcı bulunmamış ve direnişin devam edeceği mesajı verilmiştir.[577]

Erdoğan'ın Tunus'ta yaptığı konuşmada Gezi parkı ile ilgili geri adım atmaması üzerine BİST100 yılın en düşük seviyesi olan 73.500'ü gördükten sonra biraz yükselerek günü 75.895 puandan kapamış; avro 2,50; Amerikan doları ise 1,90 ile yükselişini sürdürmüştür.[578]

Cumhurbaşkanı Gül ise, Türkiye Barolar Birliği (TBB) Başkanı Metin Feyzioğlu ile yaptığı görüşmede twitter üzerinden cadı avı başlatılmasına müsaade etmeyeceğini, süreçte adli ve idari soruşturmanın takipçisi olacağını belirtmiştir.[579]

Kuzey Afrika gezisi dönüşünde "İşaretin Yeter", "Yedirmeyeceğiz" pankartları ve "Yol ver gidelim, Taksim'i ezelim", "Azınlık şaşırma, sabrımızı taşırma" sloganlarıyla karşılanan Erdoğan, demokratik gösteri hüviyetini kaybeden, artık vandallığa, tam anlamıyla hukuksuzluğa dönüşen eylemlerin derhal son bulması gerektiğini belirtmiş; yüzde ellinin değil 76 milyonun hizmetkârı olduklarının altını

[575] Okan Müderrisoğlu, "Gezi Parkı Bahane, Gerisi Şahane Süreci", *Sabah*, 07 Haziran 2013, s. 23.
[576] Ümit Çetin, "Çevre Duyarlılarına Sevgim Var", *Hürriyet*, 07 Haziran 2013, s. 22.
[577] Seyit Erçiçek, "Gezi İkna Olmadı", *Hürriyet*, 07 Haziran 2013, s. 22.
[578] Barış Balcı, "#direnborsa", *Hürriyet*, 07 Haziran 2013, s. 9.
[579] Oya Armutçu, "Cadı Avı Olmaz", *Hürriyet*, 07 Haziran 2013, s. 23.

çizmiştir.[580] Erdoğan, Gezi Parkındaki eylemlerin ardından finans piyasalarındaki sert hareketleri ise şu şekilde değerlendirmiştir:

> "[…]altını çiziyorum; faiz lobisine rağmen buralara geldik. Bu mücadelenin karşısında iyi bilin ki faiz lobisi vardır. Amerika'daki gazetelere ilan verme gayreti içerisine girenler bu lobilerin ta kendileridir. Ve bu faiz lobisi şu anda borsada spekülasyonlara girmek sureti ile bizi tehdit edeceğini zannediyor[…]bir bankanın genel müdürü çıkıp da eğer bu vandalizmi organize edenlerin yanında olduğunu söylüyorsa onlar karşısında bizi bulacaklardır. Biz bu günlere Türkiye ekonomisini büyüterek geldik.[581]"

Avrupa Birliği (AB) Bakanlığı tarafından düzenlenen "Küresel Sorunlar Karşısında Türkiye ve Avrupa Birliği İçin Ortak Gelecek Konferansı"'nın açılışında da konuşan Başbakan Erdoğan, Gezi Parkı olaylarının çevrecilikle ilgili olmadığını tekrarlamış; yakıp yıkmanın çevrecilik olmadığı belirtmiştir. Gezi Parkının bulunduğu yere AVM yapılacağı ile ilgili ise Erdoğan, "[…]*bir ara taktılar AVM diye. Zaten metresiyle orada böyle bir şeyin olması mümkün değildir. Biz 'bu olabilir' diyerek söylediğimiz bir ifadeydi.*" diyerek mevcut alana AVM yapılmasının söz konusu olmadığının altını çizmiştir.[582] Çevre hassasiyeti olanlara seslendiğini belirten Erdoğan, "*eğer çevrecilikte ortaklık yapacaksınız gelin başbakanınızla yapın*" demiş; sosyal medyada yalan kampanyaları bulunduğunun, demokratik talepler karşısında hiçbir çekincelerinin olmadığının, ancak şiddete, teröre, vandallığa karşı olduklarının altını çizmiştir. Yurtdışından gelen tepkileri de değerlendiren Erdoğan, Amerika Birleşik Devletleri'ndeki (ABD) Wall Street olaylarında biber gazı sebebiyle on yedi kişinin öldüğünü, İngiltere, Fransa, Almanya, Yunanistan gibi ülkelerde de benzer olayların yaşandığını, o zaman neden tepki gösterilmediğini sorgulamıştır.[583] AKM ile ilgili olarak ise Erdoğan, AKM'nin depreme dayanıklı olmadığı için restore edilip opera binası haline dönüştürülmeyi düşünüldüğünü belirtmiştir.[584] Konferansta konuşan AB Komisyonu'nun Genişlemeden Sorumlu Üyesi Stephan Füle ise, AB üyelerinin de, üye olmak isteyen ülkelerin de görevinin mümkün olan en yüksek

---

[580] İstanbul Haber Servisi, "Geldi ve Yine Gerdi", *Cumhuriyet*, 08 Haziran 2013, s. 6.
[581] "Faiz Lobisi Bizi Tehdit Edeceğini Zannediyor", *Haber Türk*, 08 Haziran 2013, s. 9.
[582] Derviş Genç, "Gezi Parkı'na AVM Yapılması Fiziki Olarak Mümkün Değil", *Zaman*, 08 Haziran 2013, s. 16.
[583] Mustafa Küçük, "Gezi'ye AVM Mümkün Değil", Hürriyet, 08 Haziran 2013, s. 22.
[584] Hasan Ay; Mesut Er, "Çevrecilikte Ortaklık Yaparsanız Gelin", Sabah, 08 Haziran 2013, s. 20.

demokratik standartlara ve pratiklere ulaşmayı arzulamak olduğunu belirtmiş; parlamentodaki çoğunluk tarafından temsil edilmediğine inanan kesimlere, polisin aşırı güç kullanmasına yer olmadığını, demokrasi için tartışma, istişare ve uzlaşma gerektiğinin altını çizmiştir.[585] Konferans sonrası #geziparkı hashtagiyle tweet atan Füle, konferansta, saygı ve kapsayıcı diyalog isteyenlere el uzatma fırsatının kaçmış olmasından dolayı hayal kırıklığına uğradığını yazmış; Egemen Bağış, bu tweete tweet ile karşılık vererek bir kavrayış sorunu olduğunu, Başbakan Erdoğan'ın demokratik talepleri memnuniyetle karşıladığını ancak teröre ve vandalizme teslim olmayacağını söylediğini belirtmiştir.[586]

İçişleri bakanı Muammer Güler, eleştiri hakkını kullanmak isteyen vatandaşların arasına karışan kışkırtıcı kişilerin, eylemleri amacından çıkardığını, halkı polisle karşı karşıya getirdiğine dikkat çekmiş; özellikle sosyal medyada yanlı, yönlendirici, kışkırtıcı paylaşımların, olayların büyümesine sebep olduğunun görüldüğünü belirtmiştir. Güler herkesi, protesto boyutunu aşan bu gösterilerin bir an önce sonlandırılması için sağduyulu davranmaya davet etmiştir.[587]

8 Haziran'da, İstanbul Meslek Edindirme Kursları Sergisinin açılışında açıklamalar yapan İstanbul Büyükşehir Belediyesi Başkanı Kadir Toptaş, Topçu Kışlasının Başbakan Erdoğan'ın bir seçim vaadi olduğunu hatırlatmış ve alana otel ya da AVM yapılmasının düşünülmediğini belirtmiştir. Taksim'in bütüncül planlar içinde yayalaştırılacağını aktaran Toptaş, Taksim Platformunun da buna katkı sunacağını ifade ederek; yayalaştırma çalışmalarında daha çok yeşil alan yapılacağını söylemiştir.[588]

AKP Merkez Karar Yönetim Kurulu (MKYK) toplantısı sürerken açıklamalarda bulunan Hüseyin Çelik ise, Gezi Parkı Olaylarının değerlendirildiğini ancak faiz lobisine ve "istemezükçü" lobisine teslim olmayacaklarını söylemiş; olayların yeşil duyarlılığı olmaktan çıkarıldığını belirtmiş; masum bir taleple başlayan hareketi vandalizme dönüştürenlere bir özür borçlarının olmadığının altını çizmiştir.

[585] "Sorumlular Hesap Vermeli", Hürriyet, 08 Haziran 2013, s. 22.
[586] "Tweet Sürtüşmesi", Hürriyet, 08 Haziran 2013, s. 22.
[587] Murat Karaman; Ziya Ramoğlu, "Kaosun Kimseye Hayrı Olmaz", Sabah, 08 Haziran 2013, s. 21.
[588] Sevgi Korkut, "Topbaş: Taksim'e AVM, Otel, Rezidans Yok", *Zaman*, 09 Haziran 2013, s. 6.

CHP'nin olayları kışkırttığını belirten Çelik, erken seçim iddialarını yalanlayarak, hükümetin saat gibi çalıştığını, birileri eylem yaptı diye erken seçim yapılamayacağını söylemiştir.[589]

Gezi Parkı eylemlerinin on üçüncü gününde Başbakan Erdoğan önce Adana Şakir Paşa Havaalanında,[590] sonra 17. Akdeniz Oyunları tesislerinin toplu açılış töreni için geldiği Mersin'de konuşmuş ve Gezi Parkı eylemcilerini eleştirmiştir. Hiçbir zaman yüzde ellinin partisi olmadıklarını 76 milyona hizmet verdiklerini söyleyen Erdoğan, yedi ay sonra yerel seçimler olacağını, en güzel dersin sandıkta verileceğini belirtmiştir. Erdoğan konuşmasında ayrıca şunları söylemiştir:

> "[…] Bu ülkede on yıllardır başı örtülü olduğu için üniversiteye giremeyenlerin özgürlüğü noktasında siz ne yaptınız, soruyorum size[…] Eğitim, öğretim hakkından on yıllarca mahkûm edilen bu kızlarımıza bu kadar zulmü reva görenler şu anda ne adına acaba meydanlarda? Ak Parti'nin kapatılması gündeme geldi. Fakat o zaman biz bu ülkede Taksim Meydanı'na çıkmadık, meydanlara dökülmedik. Ama şu anda bakıyorsunuz ki ana muhalefet sandıkta alamadığını buralarda arıyor. Ben aklıselim sahibi gençlere sesleniyorum bu oyunu bozun[…][591]"

Erdoğan konuşmasında, AKP döneminde verilen özgürlüklerin hiçbir dönemde verilmediğini söylemiş, yapılanların hangi özgürlük adına yapıldığını sormuştur. Adana'da göstericileri kovalarken geçitten düşerek şehit olan polis için göstericileri suçlayan Erdoğan, meydanları anarşistlere, teröristlere bırakmayacaklarını belirtmiştir.[592]

Başbakan Erdoğan, Adana'dan dönüşü sırasında kendisini Ankara Esenboğa Havaalanında karşılayan partililere ise şu şekilde seslenmiştir:

> "Artık bu ülkede çeteler dönemi bitmiştir[…]Cunta dönemi geri gelmemek üzere bitmiştir. Şunu da söylemem lazım, faiz lobisi kendine çeki düzen ver. Faiz lobisi yıllarca benim milletimin alın terini sömürdü. Çok sabrettik. Olay sadece bu lobiyi oluşturan bir

[589] Hüseyin Aydın, "Makul Taleplere Açığız, Birileri İstiyor Diye de Kelle Vermeyiz", *Zaman*, 09 Haziran 2013, s. 12.
[590] Erdoğan burada "Hepimiz Tayyip'in askerleriyiz", "Dik dur eğilme", Adana burada çapulcular nerede?" sloganları ve tekbir sesleriyle karşılanmıştır (Ümit Çetin, "Çapulcular Gibi Yapmayız", *Hürriyet,* 10 Haziran 2013, s. 17).
[591] Ümit Çetin, "Çapulcular Gibi Yapmayız", *Hürriyet,* 10 Haziran 2013, s. 17.
[592] Nazmi Akdağ, "Bu Kez de Terörist Dedi", *Cumhuriyet*, 10 Haziran 2013, s. 4.

> banka, üç banka kim varsa hepsi için aynı şeyi söylüyorum. Siz ki bize karşı böyle bir mücadeleyi başlattınız, bunun bedelini ağır ödeyeceksiniz[…] Yaptıkları iş sadece vurup kırma. Benim başörtülü kızlarıma, başörtülü bacılarıma saldırdılar. Dolmabahçe Camisi'ne maalesef bira şişeleriyle girmek suretiyle, ayakkabıyla onu da yaptılar[…] Lugata baksınlar 'çapulcu' kime denir diye. Oraya baktıkları zaman Başbakan'ın ne kadar isabetli bir ifade kullandığını görecekler. 'Yakan, yıkan, saldıranlara çapulcu' denir. Onlara destek verenler de aynı familyada yerini alır.[593]"

Konuşmasında olayları Türk Baharı olarak nitelendirenleri de eleştiren Erdoğan, Türk Baharı'nın 3 Kasım 2002'de olduğunu söylemiş; olaylara destek veren sanatçıları "*yazıklar olsun*" diyerek; Türkiye'yi terörün estiği bir ülke olarak göstermekle suçlamıştır. On yıl içinde 2 milyar 800 milyon fidan ve ağaç diken bir iktidara kimsenin çevrecilik dersi veremeyeceğini söyleyen [594] Erdoğan, ayrıca İstanbul'u çöp dağlarından temizleyen belediye başkanının kendisi olduğunun altına çizerek; "*bu çevrecilik değil de nedir*" sorusunu sormuş; mevcut olayların çevrecilikle ilgili olmadığını belirtmiştir. Gençleri anlamaya çalıştıklarını söyleyen Erdoğan, seçilme yaşını 18'e düşürmek için çalışmalar yaptıklarını bildirmiş ve kendilerine marjinal grupların değil, milletin hesap sorabileceğinin altını çizmiştir.[595]

Akabe Vakfı tarafından düzenlenen "Hıtamuhu Misk-Esma-i Hüsna" programında konuşan Başbakan Yardımcısı Bülent Arınç, yaşanan olayların insanları kendine getirmesi gerektiğini söyleyerek "*Birilerinin bizi uyarması, silkelemesi lazım. Ne yapıyoruz, nasıl yapıyoruz? Her yaptığımız işin veya yapamadıklarımızın hesabını vermek çok önemli*" demiştir.[596]

İstanbul Valisi Hüseyin Avni Mutlu ise, twitter hesabından "*yaşanan olaylar içinde zaman zaman görülen ferdi hata ve aşırılıklar özür dilemeyi gerektirir. Bir gönül için bin özür dilerim*" diyerek polisin tutumu nedeniyle özür dilemiştir. Mutlu attığı tweetlerde, her türlü eleştiriye açık bir sohbeti Gezi Parkının kendini sadece

---

[593] Selçuk Şenyüz, "1-3 Banka Bedelini Ağır Ödeyecek", *Hürriyet,* 10 Haziran 2013, s. 17.
[594] Cenk Ünalerzen, "Ağır Bedel Uyarısı", *Posta,* 10 Haziran 2013, s. 16.
[595] Mehmet Şahin; Ziya İpek; Abdullah Özyurt; Selim Kuvel; Musa Taşpınar, "Polis, Bu Milletin Çocuğu Hiç Kimseye Yedirtmeyiz", *Zaman,* 10 Haziran 2013, s. 12.
[596] "Arınç: Birilerinin Bizi Silkelemesi Lazım", *Taraf,* 10 Haziran 2013, s. 10.

özgür birey, yurttaş olarak tanımlayan gençleriyle yapmak istediğini belirterek, aralarında olmak istediğini yazmıştır.[597]

Olayların on dördüncü gününde, Başbakan Erdoğan başkanlığında, Gezi Parkında yaşanan olaylardan sonra ilk defa toplanan Bakanlar Kurulu bundan sonraki süreçte izlenecek yol haritasını değerlendirmiştir. İçişleri Bakanı Muammer Güler, gösterilerde yaralanan, hayatını kaybeden, gözaltına alınanların sayısı hakkında bilgi verirken; protestoların ekonomik boyutu hakkında ilgili bakanlar, kurula sunum yapmıştır.[598] AKP, Gezi Parkı eylemlerine Erdoğan'ın yapacağı ve protestoların çıkış nedeni ile nasıl bu noktaya ulaştığını açıklayacağı mitinglerle yanıt vermeye hazırlanırken; bir yandan da sosyolog ve psikologların dâhil olacağı özel bir ekip kurmayı planlamıştır.[599] Kurulacak ekibin öncelikle Gezi Parkı eylemini ateşleyen isimlerle temasa geçeceği, eylemcilerin taleplerini dinleyeceği daha sonra ise yerel yönetim ve hükümet tarafıyla görüşeceği düşünülmüş; son olarak ise, Erdoğan ile eylemcilerin bir araya getirilmesi planlanmıştır.[600]

Başbakan yardımcısı Bekir Bozdağ eylemcilere "siz bu kafayla daha çok gezersiniz, daha çok tencere tava çalarsınız" diye seslenmiş ve twitter hesabında "*aziz milletimizden iktidar yetkisi alamayıp, iktidar rüyasını darbelere, karanlık oyunlara bağlamış olanlar, bunu anlayamaz. Bazı televizyon, gazete ve internet medyası, haber veriyoruz görüntüsü altında insanlarımızı tahrik etmeye ve gaz vermeye devam ediyor. 11 yıllık geçmişimiz, hiçbir tuzak ve hiçbir karanlık hesabın netice alamadığına şahittir. Büyük Türkiye, sanal medyadaki iftiralarla gaza gelip yola çıkanlarla kurulmaz/kurulamaz.*" ifadelerine yer vermiştir.[601] Kalkınma Bakanı Cevdet Yılmaz ise, Erdoğan'ın Gezi Parkı nedeniyle eleştirdiği faiz lobisine karşı hükümetin izleyeceği yol haritasını açıklamış; bir takım çevrelerin Türkiye'nin olumlu imajına gölge düşürme gayreti içinde olduğunu ancak sermayenin akıllı olduğunu ve yine

[597] Eray Erollu, "Vali Mutlu: Ferdi Hata ve Aşırılıklar için Özür Dilerim", *Haber Türk,* 10 Haziran 2013, s. 12.
[598] "Bakanlar Kurulu Taksim Gezi Parkı Olaylarını Masaya Yatırdı", *Haber Türk*, 11 Haziran 2013, s. 14.
[599] Tarık Işık, "AKP'den Eylem Analizi", *Radikal*, 11 Haziran 2013, s. 6.
[600] Ömer Şahin, "Taksim'e 'Akil'li Çıkarma", *Radikal*, 11 Haziran 2013, s. 7.
[601] "Bu Kafayla Çok Tencere Tava Çalarsınız", *Hürriyet*, 11 Haziran 2013, s. 18.

ülkeye döneceğini belirtmiştir.[602] AKP sosyal medyadan sorumlu tanıtım ve medya başkan yardımcısı Ali Şahin yalan ve iftira dolu, kışkırtıcı bir tweetin bomba yüklü bir araçtan daha tehlikeli olduğunu belirtmiş ve sosyal medyada bireysel hakları ihlal etmeden, özgürlükleri ortadan kaldırmadan yasal bir düzenleme yapılması gerektiğinin altını çizmiştir.[603]

İstanbul Müftülüğü, Gezi Parkı protestoları sırasında eylemcilerin sığındığı Dolmabahçe Bezmi Alem Valide Sultan Camii'nde eylemcilerin içki içmeleri ile ilgili inceleme başlatmış ve cami müezzini Fuat Yıldırım'ın bilgisine başvurarak, caminin güvenlik kamera kayıtlarını incelemiştir. Cami müezzini Fuat Yıldırım olayla ilgili olarak "*ne alkol alan ne de içki içen birini gördüm*" açıklamasında bulunmuştur.[604] AB Bakanı Egemen Bağış eylemlerin Başbakan Erdoğan'ı tasfiye eylemi olduğunu ancak Erdoğan'ı yedirtmeyeceklerini söylemiş; "*Erdoğan gibi bir lideri bahşettiği için Rabbimize hamdolsun*" diyerek eylemlerin büyüyen Türkiye'yi küçültme, terörü bitirmeme, ekonomiyi tepetakla etme operasyonu olduğunu belirtmiştir.[605]

Taksim Gezi Parkı Koruma ve Güzelleştirme Derneğinin, Kültür ve Turizm Bakanlığına karşı açtığı Topçu Kışlası süsü verilen alışveriş merkezi yapılmasına olanak tanıdığı ileri sürülen 27.02.2013 tarihli 139 sayılı Kültür Varlıkları Koruma Yüksek Kurulu kararının iptali ve yürütmenin durdurulması isteği üzerine yürütmenin durdurulmasına karar veren mahkemede, savunma hakkını kullanan Kültür ve Turizm Bakanlığı Gezi Parkı projesini onama kararının yerinde olduğunu savunup; yürütmeyi durdurmanın kaldırılmasını ve davanın reddini istemiştir.[606]

Gezi Parkı gösterilerinin on beşinci gününde, olayların arkasında faiz lobisinin olduğunu tekrarlayan Başbakan Erdoğan, olayları tüm boyutlarıyla değerlendirdiklerini; Gezi Parkı direnişinin masum bir protesto eylemi olarak görülemeyeceğini ve eylemlerin illegal bir başkaldırı olduğunu belirtmiş; kendisini sert konuştuğu yönünde eleştirenlere ise "*Eğer buna sertlik diyorsanız kusura*

[602] "Sermaye Akıllıdır Bize Döner", *Haber Türk*, 11 Haziran 2013, s. 8.
[603] Tarık Işık, "Yalan Tweet Bombadan Daha Tehlikeli", *Radikal*, 11 Haziran 2013, s. 14.
[604] "'İçen Görmedim' Diyen Müezzine İnceleme", *Hürriyet*, 11 Haziran 2013, s. 16.
[605] "Erdoğan'ı Bahşetti Rabbime Hamdolsun", *Hürriyet*, 11 Haziran 2013, s. 19.
[606] Ali Dağlar, "Geri Adım Yok", *Hürriyet*, 11 Haziran 2013, s. 6.

*bakmayın, bu Tayyip Erdoğan değişmez*" diyerek cevap vermiştir. Olayların 27 Mayıs 1960 öncesi Adnan Menderes'e kurulan tuzağın aynısı olduğunu kaydeden Erdoğan, sessiz yığınların sesi olmak için İstanbul ve Ankara'da miting yapacaklarını belirtmiştir.[607] Erdoğan, eylemlerde hedefin ekonomi olduğunu belirtmiş, şiddet sarmalına dönüşen olayları masum bir hak arayışı olarak görmenin mümkün olmadığını söylemiş; kendilerinin siyasetten, sanattan, estetikten anlamayan bir grup olarak görüldüklerinin altını çizmiştir.[608] Ayrıca, yapılan operasyon ile ilgili olarak polise teşekkür eden Erdoğan, Gezi Parkının pis kokudan geçilmediğini, CHP milletvekillerinin polise hakaret eden, küfür eden gençlere para verdiğini, olayların dost ile düşmanı ayırmak için eşsiz bir fırsat olduğunu ve Gezi Parkı vesilesiyle ekonomide tahribat yaratılmaya çalışıldığını, eylem yapanların kullanıldığını kaydetmiştir.[609]

AKP Genel Başkan Yardımcısı Hüseyin Çelik, Türkiye'de çok yönlü bir oyun oynandığını ve bu oyunu bozacaklarını belirtmiş; İstanbul ve Ankara'da yapılması planlanan mitinglerin adının "Milli İradeye Saygı", mitinglerin alt temasının ise "Büyük Oyunu Bozmaya, Haydi Tarih Yazmaya" olacağını söylemiştir.[610]

Taksim Meydanına yönelik müdahaleyi değerlendiren İçişleri Bakanı Muammer Güler ise, on beş gündür devam eden eylemlerin hukuk ve meşru sınırları aştığını belirtmiş ve müdahalenin hayatı normalleştirme adına yapıldığını kaydetmiştir. Güler, müdahalenin gerekçeleri ile ilgili olarak, eylemlerle ilgili işyerlerinden, vatandaşlardan, turizmcilerden çok yoğun şikâyetler olduğunu söylemiş; eylemlerden dolayı turizm sektörünün çok kötü etkilendiğini belirtmiş ve AKM'ye asılan afiş ve pankartların oradaki farklı gruplar arasında çatışmalara yol açtığının altını çizmiştir.[611]

Gezi Parkı olaylarının on altıncı gününde Başbakan Erdoğan, AKP Merkez Yürütme Kurulunda (MYK) olayları değerlendirmiş ve on bir kişilik Gezi heyetini

---

[607] Ahmet Dönmez, "Büyük Fotoğrafı Görün Gezi Parkı'ndan Çekilin", *Zaman*, 12 Haziran 2013, s. 12.
[608] "Tayyip Erdoğan Değişmez", *Hürriyet*, 12 Haziran 2013, s. 22.
[609] Abdullah Karakuş, "Artık Tahammül Yok, Eylemi Bitirin", *Milliyet*, 12 Haziran 2013, s. 22.
[610] "Milli İradeye Saygı Mitingleri", *Hürriyet*, 12 Haziran 2013, s. 22.
[611] "Müdahalenin Amacı Normalleştirmek", *Milliyet*, 12 Haziran 2013, s. 21.

kabul etmiştir. Erdoğan toplantıda olayların marjinal gruplar tarafından hükümete karşı bir uluslararası projenin ayağı haline getirildiğini söylemiş; uluslararası sermaye ve basın kuruluşlarının Türkiye'nin itibarını lekelemeye, yükselişini engellemeye yönelik çaba içinde olduğunu belirtmiştir.[612] Seksen sivil toplum kuruluşundan oluşan Taksim Dayanışması ise, Erdoğan ile gerçekleşen görüşmeye kendilerini temsilen kimsenin davet edilmediğini belirterek taleplerini tekrarlamıştır.[613] Başbakan Erdoğan kendisine ziyaret eden Türkiye Esnaf ve Sanatkârları Konfederasyonu (TESK) heyetine ise, içişleri bakanlığına talimat verdiğini ve eylemlerin 24 saat içinde bitmesini beklediğini söyleyerek; eylemlerin İsrail'e yakın kesimleri sevindirdiğini belirtmiştir. Ayrıca Erdoğan, yurtdışından gelecek akla ihtiyaçları olmadığını, yumruğa karşı yumruk sallamadıklarını ama bundan sonra güvenlik güçlerinin daha farklı davranacağını söyleyerek; esnafın uyanık olmasını istemiştir. AKP MYK toplantısında ise Erdoğan, olayları bu şekilde olmasa bile çeşitli komplolar şeklinde üç ay önce öngördüklerini, kendilerine bazı istihbarat bilgilerinin geldiğini belirtmiştir.[614]

Cumhurbaşkanı Gül ise, dış basında Türkiye'deki olayların Arap Baharına benzetilmesini eleştirmiş ve Ortadoğu'dan farklı olarak Türkiye'de temel hak ve özgürlüklerle ilgili bir sorun olmadığının altını çizmiştir.[615] Gül, barışçı bir şekilde, şiddete kaçmayan her türlü gösteri, ifade, düşüncelerin açıklanmasının demokratik bir hak olduğunu belirterek; sorunların şiddetten uzak bir şekilde çözülebileceğini, anlaşılamazsa da mahkemeye gidilebileceğini vurgulamıştır.[616] Kılıçdaroğlu'nun liderler zirvesi yapılması ile ilgili çağrısını ise doğru bulmadığını ve liderlerle tek tek görüşülmesi gerektiğini belirten Gül, Başbakan Erdoğan'ın eylemcilerle görüşerek taleplerini dinleme isteğini ise demokratik olgunluk olarak nitelendirmiştir.[617]

Olayların on yedinci gününde kapatılan AKP belde başkanları toplantısında konuşan Erdoğan, Avrupa Parlamentosunun (AP) Türkiye ile ilgili alacağı kararları

---

[612] Mehmet Ali Berber, "Dayatmacı İsteklerin Kabulü Mümkün Değil", *Sabah*, 13 Haziran 2013, s. 21.
[613] "Taksim Dayanışması: Davet Edilmedik", *Sabah*, 13 Haziran 2013, s. 21.
[614] "Eylemlerin 24 Saat İçinde Bitirilmesini Bekliyorum", *Star*, 13 Haziran 2013, s. 18.
[615] Ceyda Karaaslan, "Gül'den Yabancı Basına: Bu 'Arap Baharı' Değil", *Sabah*, 13 Haziran 2013, s. 22.
[616] "Türkiye Açık Bir Toplum Bunlar Konuşularak Çözülür", *Star*, 13 Haziran 2013, s. 15.
[617] "Liderler Zirvesinin Şu An Katkısı Olmaz", *Star*, 13 Haziran 2013, s. 15.

tanımadığını belirtmiş; samimi olan gençlerin illegal örgütlerle arasına bir perde çekmesini, aksi halde kurunun yanında yaşın da yanacağını dile getirerek; samimi gençlerin alandan çekilmesini istemiştir. Plebisit yapabileceklerini de belirten Erdoğan, artık sabırlarının sonuna geldiklerini söyleyerek, anne babalardan çocuklarına sahip çıkmalarını istemiştir.[618] Cumhurbaşkanı Gül ise, referandum önerisini olumlu değerlendirerek; bunun demokratik toplumların başvurduğu bir araç olduğunu söylemiştir.[619]

Gezi Parkı olaylarının on sekizinci gününde Erdoğan, sanatçı ve Taksim dayanışmasından temsilcilerle yaptıkları görüşmelerde alınan kararlara uygun olarak eylemcilere seslenmiş; gençlerin mesajı Gezi Parkı ise mesajın alındığı ve yargı kararına göre davranılacağını belirterek parkı boşaltmalarını istemiştir. Genişletilmiş il başkanları toplantısında da konuşan Erdoğan, Taksim'de Gezi Parkı bahanesiyle büyük bir tiyatro kurulduğunu; düğmeye dışarıdan basıldığını; masum gençlerin kullanıldığını belirtmiştir. Erdoğan ayrıca, AP kararlarını kabul etmediklerini, reddettiklerini söylemiş; Türkiye'nin karalanmaya çalışıldığını ve beyhude uğraşıldığını sözlerine eklemiştir. Kimin ne hesabı varsa sekiz ay sonra seçimlerde bunu halletmeleri gerektiğini belirten Erdoğan, ana muhalefeti halkoylamasına karşı çıktıkları için, halkın kararına ve yargıya inanmamakla eleştirmiştir. Erdoğan sokağa çıkarak, yakıp yıkarak, darağacını göstererek kimsenin kendilerine siyaset yapmamasını istemiş ve karşılarında güçlü bir muhalefet olmadığından yakınmıştır.[620] Ayrıca Erdoğan, yapacakları mitinglerin Taksim'e alternatif mitingler olmaktan çıkarıldığını, Mart 2014 seçimlerine yönelik bir kampanya olduğunu söylemiştir.[621] Cumhurbaşkanı Gül ise, ülkede demokrasinin işlediğini belirterek, AP'nin hükümeti eleştiren açıklamalarını "… *Tepkiler verilirken neyin ne olduğunu iyi bilmek gerek. Bunlar Madrid'de, Atina'da, New York'ta, Londra'da olan olaylarla benzer olaylardır.*" sözleriyle eleştirmiştir.[622]

---

[618] Hasan Bozkurt, "Ya Buna Evet Diyeceksin Ya Uygulamamızı Kabul Edeceksin", *HaberTürk*, 14 Haziran 2013, s. 14.
[619] Turan Yılmaz, "İnatlaşarak Olmuyor", *Hürriyet*, 14 Haziran 2013, s. 22.
[620] "Gençler Mesaj Alındı Yargıyı Bekleyeceğiz", *Sabah*, 15 Haziran 2013, s. 23.
[621] "Mesaj Alınmıştır", *Cumhuriyet*, 15 Haziran 2013, s. 5.
[622] "Gül'e Göre Ülkede Demokrasi İşliyor", *Cumhuriyet*, 15 Haziran 2013, s. 4.

Olayların on dokuzuncu gününde Başbakan Erdoğan'ın yerel seçimlerin ilk mitingi olarak açıkladığı "Milli İradeye Saygı" mitingi Sincan'da yapılmıştır. Mitingde, Gezi Parkında bulunan ve iyiniyetli olan kişilerin parkı hemen terk etmesini isteyen Erdoğan, Taksim Meydanı boşalmazsa güvenlik güçlerinin orayı boşaltmasını bileceğini belirtmiştir. Erdoğan, Sincan'da toplanan kalabalığın Türkiye'nin gerçek fotoğrafı olduğunu; demokrasinin, hukukun, milli iradenin sesini duymak isteyenlerin Sincan'a gelmesini sözlerine eklemiştir.[623] Kendisine destek verenlerin kurulan oyunu, tuzağı gördüklerini ve bunu bozduklarını belirten Erdoğan, kendisinin eylemcilere el uzattığını ama onların yumruk uzattığını söyleyerek, hepsinin heveslerinin kursaklarında kalacağını sözlerine eklemiştir.[624]

MİT tarafından hazırlanan rapora göre, önce küçük çapta başlayan olaylar polisin sert müdahalesi ile kitlesel bir protestoya dönüşmüş; medyanın olaylarla ilgili yayın yapmaması veya az yer vermesi nedeniyle ise sosyal medyada resmiyetten uzak ve kışkırtıcı bilgilerin yayılması kolaylaşmıştır. 1 Haziran tarihinden itibaren 67 ilde 235 eylemde 1730 kişinin gözaltına alındığı belirtilen raporda, aşırı sol şahıs, parti, örgüt, dernek ve sivil toplum kuruluşlarının yanında CHP, İP ve MHP mensuplarından eyleme destek verenler olduğu vurgulanmıştır. PKK-KCK mensuplarının ise olaylara kısmen katıldığı ve genellikle olaylardan uzak kalmaya çalıştığı belirtilmiştir. Ayrıca raporda, çoğunluğu Avrupa'da bulunan 19 ülkede bazı yabancıların da katılımıyla Türk kökenliler tarafından Gezi Parkı olaylarına destek için pankartlar açılıp sloganlar atıldığı belirtilmiş; olayların devlet karşıtı marjinal gruplarla ilgisi olmayan sıradan vatandaşlarca da desteklenerek yaygınlaşmasının temel nedeninin araştırılması gerektiği bildirilmiştir.[625]

AB bakanı ve başmüzakereci Egemen Bağış ise, AP'nin eylemlerle ilgili aldığı kararın hiçbir yaptırım gücü olmadığını belirterek; açıklamaları, AP üyelerinin saçmalama özgürlüklerini kullanmaları olarak değerlendirdiklerini sözlerine eklemiştir. Bağış ayrıca, AB üyesi ülkeler içinde Erdoğan'ın Avrupa'nın en güçlü ve

[623] Selçuk Şenyüz; Rıza Özel, "Geziye: Siz Boşaltın. Boşaldı Boşaldı, Yoksa… Boşaltırız", *Hürriyet*, 16 Haziran 2013, s. 16.
[624] Abdullah Karakaş, "Biz El Onlar Yumruk Uzattı", *Milliyet*, 16 Haziran 2013, s. 20.
[625] Arda Akın, "Sosyal Medya Yanılttı", *Hürriyet*, 16 Haziran 2013, s. 17.

en karizmatik siyasi lideri olmasından eziklik duyanların kendi problemleri olduğunu kaydetmiştir.[626] Dış İşleri Bakanı Ahmet Davutoğlu ise, Almanya ve İrlanda Dışişleri Bakanları ile AB'nin Dış İlişkiler Temsilcisi ile görüşerek; AP kararına ilişkin Türkiye'nin tepkisini dile getirmiştir.[627]

Başbakan Yardımcısı Beşir Atalay Washington'da katıldığı Türkiye Konferansında, Erdoğan'ın tabiatı gereği dik duruşlu ve kararlı tavrının otoriter olarak algılandığını belirtmiş; ancak bütün demokratikleşme adımlarının Erdoğan'ın bu cesaretli tavrı sayesinde gerçekleştiğinin altını çizmiştir. Olaylar sırasında algıyı iyi yönetemediklerini ve bazı yanlış algılar oluştuğunu kabul eden Atalay; polisin hatalı davranışlarda bulunduğunu, bunları onaylamadıkları ve soruşturmaların sürdüğünü sözlerine eklemiştir.[628]

Gezi Parkı olaylarının yirminci gününde İstanbul'da gerçekleşen mitingde konuşan Erdoğan, BBC ve CNN gibi bazı uluslararası yayın kuruluşlarını yalan haberler üretmekle suçlamış; millet adına göstericilerle görüşme yaptığını, parkın boşaltılmasını istediğini yoksa kendilerinin parkı boşalttıracaklarını söylediğini belirtmiştir. Ülkeyi, demokrasiyi, hukuku raydan çıkarmak isteyenlere rağmen kendilerinin demokrasiyi, hukuku, temel insan hak ve özgürlüklerini öne çıkardıklarını belirten Erdoğan, on sekiz gün boyunca sokak sokak terör estiren, başı örtülü kardeşlerine el uzatan, yanında bebeği ile birlikte anne ve bebeğe şiddet uygulayan alçaklara, ahlaksızlara, Bezmi Alem Valide Sultan Camii'ne ayakkabıları ile girip orayı işgal eden ve orada alkol kullanan saygısızlara hukuk dairesi çerçevesinde gereken hesabı soracaklarını sözlerine eklemiştir.[629]

Gezi Parkına yapılan müdahale ilgili açıklama yapan İstanbul Valisi Mutlu, 22 kişinin gözaltında olduğunu söylemiş; vatandaşların TOMA'lardan sıkılan suyun vücudu yaktığı ve içinde kimyasal madde olduğu iddialarını ise tazyikli su ile birlikte

[626] "Ezik Olmaları Onların Sorunu", *Milliyet,* 16 Haziran 2013, s. 20.
[627] "AP'nin Kararına Tepki Telefonu", *Milliyet,* 16 Haziran 2013, s. 20.
[628] Pınar Ersoy, "Gezi'de Algıyı İyi Yönetemedik", *Milliyet,* 16 Haziran 2013, s. 20.
[629] "Hepsinden Hesap Soracağız", *Radikal*, 17 Haziran 2013, s. 12, 13.

ilaçlı su da atıldığını, bunun kimyasal olmadığını belirterek; vatandaşların bu sulara alıştığını sözlerine eklemiştir.[630]

Gezi Parkının boşaltılmasından sonra olayların yirmi birinci gününde, Yurtdışı Vatandaşlar Danışma Kurulu Toplantısında konuşan Erdoğan, bazı uluslararası medya kuruluşları, Avrupalı siyasetçiler ve kurumların olayları anlamadan, analiz etmeden, biraz da tahrik etme amacıyla davrandıklarını ve gerçek yüzlerinin ortaya çıktığını söylemiştir. AP'yi antidemokrat olarak niteleyen Erdoğan, AP'nin başkalarının özgürlük alanlarına saldıranlara destek olduğunu söyleyerek; AP kararını tanımadığını yinelemiştir. [631] Cumhurbaşkanı Gül ise, göstericilerin amaçlarının gerçekleştiğini, ilgili kişiler tarafından mesajların alındığını belirtmiş; olayların devam etmesi halinde meşruiyet zeminin kalmayacağını sözlerine eklemiştir.[632]

Gençlik ve Spor Bakanlığının düzenlediği çalıştayda konuşan İçişleri Bakanı Güler, sosyal medya üzerinden insanları kışkırtan kişileri tespit etmeye yönelik çalışmalarının olduğunu belirtmiş ve sosyal medyaya yönelik operasyon sinyali vermiştir.[633] Bir gün önce göstericilere ilaçlı su sıkıldığını söyleyen Vali Mutlu'yu da isim vermeden eleştiren Güler, bunun ilaçlı su olmadığını, kanunların izin verdiği şekilde gaz sıkıştırılmış su kullanıldığını belirtmiştir.[634]

Duran adam eylemleri ile devam eden gösterilerin yirmi ikinci gününde durumu değerlendiren İçişleri Bakanı Güler, gösteriler kamu düzenini bozmadığı ve genel hayatı etkilemediği sürece müdahale edilmeyeceğini belirtmiştir.[635] AKP grup toplantısında konuşan Başbakan Erdoğan ise, olayların en başından beri polisin çevreci gösterilere şiddet uygulaması gibi sunulduğunu; bunun arkasında belli sermaye gruplarının, faiz lobisinin, içerde ve dışarda belli örgütlerin bulunduğunu; güvenlik güçlerinin, demokrasi ve hukuk sınırları içinde son derece sabırlı şekilde şiddet eylemlerine karşı başarı ile mücadele verdiklerini belirtmiştir. Biber gazı sıkmanın

---

630 "Vali: Vatandaş Bu Sulara Alıştı", *Radikal*, 17 Haziran 2013, s. 15.
631 Abdullah Karakuş, "Ben de AP'yi Tanımıyorum", *Milliyet*, 18 Haziran 2013, s. 20.
632 "Artık Meşruiyet Zemini Kalmadı", *Milliyet*, 18 Haziran 2013, s. 20.
633 "Sosyal Medya Operasyonu Yapılacak", *Milliyet*, 18 Haziran 2013, s. 18.
634 "İlaçlı Değil Gazlı Su", *Milliyet*, 18 Haziran 2013, s. 18.
635 "DURAN ADAM'lara Müdahalemiz Olmaz", *Hürriyet,* 19 Haziran 2013, s. 18.

polisin en doğal hakkı olduğunu söyleyen Erdoğan, polislere sabırlarından ve sağduyularından ötürü teşekkür etmiştir. Erdoğan, şiddet eylemlerini tasvip etmeyen halkın, gelişmeleri evlerinden sabırla takip ettiğini ve Sincan ile Kazlıçeşme'de toplanarak bu oyunu bozduklarını söylemiş; TTB'nin ise baş kışkırtıcı olduğunu belirterek, birliği eleştirmiştir.[636] Cumhurbaşkanı Gül ise, mesajların dikkate alınıp Gezi Parkında yapılması düşünülen projenin askıya alındığını; olaylardan herkesin ders alarak sokaklardaki gösterilerin bitmesi gerektiğini; aksi halde yıllarca kurulmaya çalışılan Türkiye ile ilgili imajın yıkılacağını ve Türkiye'nin zarar görebileceğini belirtmiştir.[637]

Gezi parkı eylemlerinin yirmi üçüncü gününde AKP MKYK'da konuşan Erdoğan, Gezi Parkı eylemleri sırasında Türkiye'ye siber saldırı düzenlendiğini ancak alınan tedbirler ile bu saldırının önlendiğini belirtmiş; toplantıda eylemlerde rol alan iç ve dış aktörler konuşulmuş; faiz lobisi, sosyal medya hakkında istihbarat raporları değerlendirilmiştir.[638] Ulaştırma Bakanı Binali Yıldırım da, bütün ülkeyi elektriksiz bırakacak, finansal sistemi, güvenlik altyapısını çökertecek siber saldırıların yapıldığını, bu saldırıların önlendiğini ve gerekli önlemlerin alınmaya devam edeceğini belirtmiştir.[639] Gezi Parkı olaylarının zaman içinde azalıp sona ermesiyle birlikte olaylar ile ilgili açıklamalarda son bulmuş; ancak ilerleyen süreçlerde iktidar tarafından olaylar, başka olaylarla ilişkilendirilerek eleştirilmeye devam etmiştir.

### 4.2.4. Muhalefet Partilerinin Olaylara Yaklaşımı

Gezi Parkı olaylarının ilk günlerinde konuşan MHP lideri Devlet Bahçeli, başbakan Erdoğan'ın MHP'yi de olayların içinde gösterdiğini söyleyerek, MHP'nin hiçbir ferdinin olaylarda yer almadığını belirtmiştir. Polisin aşırı güç kullandığına vurgu yapan Bahçeli, polisin Taksim'den çekilmesinin isabetli olduğunu söylemiştir.[640] Ayrıca, Başbakan Erdoğan'ı ağır sözlerle eleştiren Bahçeli, AKP'nin Taksim'i talan etmesine engel olunması, gösterilerde ortaya çıkan tehlikeli senaryoya

[636] Rıza Özel, "Polis Ne Yaptı Kurşun Attı Mı", *Hürriyet*, 19 Haziran 2013, s. 20.
[637] Dilek Mermer, "Ders Alıp Toparlanmak Gerek", *Hürriyet*, 19 Haziran 2013, s. 20.
[638] Hasan Bozkurt, "Başbakan: Siber Saldırı Düzenlediler", *HaberTürk,* 20 Haziran 2013, s. 13.
[639] Saliha Çolak, "Siber Saldırı Senaryosu Son Anda Engellendi", *HaberTürk,* 20 Haziran 2013, s. 13.
[640] "Polislerin Meydan Çekilmesi Çok İyi Oldu", *Milliyet,* 02 Haziran 2013, s. 21.

dikkat edilmesi gerektiğini belirterek; Türkiye Cumhuriyeti'nin hiçbir döneminde böyle şımarık, çizmeyi aşan, küstahlaşan bir başbakan görülmediğini söylemiştir. Türkiye'nin diktatörlüğe gittiğini belirten Bahçeli, halkın cinnet noktasına geldiğini ve Türkiye'nin cepheleşme konusunda son safhaya geldiğini dile getirmiştir.[641] CHP Genel Başkanı Kemal Kılıçdaroğlu ise, olayların AKP iktidarının ülkeye getirdiği baskının sonucu olduğunu belirtmiş ve başbakanın "ben oraya bir milyon kişiyi toplayabilirim" çıkışının bir başka bölücülük olduğunun altını çizmiştir. Ayrıca Kılıçdaroğlu, Başbakanın televizyona çıkıp halktan özür dilemesi gerektiğini belirtmiştir.[642] Yapılan eylemin bir parti eylemi olmadığını, halkın eylemi olduğunu belirten Kılıçdaroğlu, başbakanın halka rağmen iktidar olunamayacağını bilmesi gerektiğini söylemiştir.[643]

Olayların sekizinci gününde tekrar açıklamalarda bulunan Kılıçdaroğlu, eylemin öncüsü olan gençlerle ilgili olarak, gençlerin özgürlük ve demokrasi istediğini ve Türk siyasetine ders verdiklerini belirttikten sonra, başbakan Erdoğan'ı ayyaş ve çapulcu ifadeleri ile yüzde elliyi zorla evde tutuyoruz sözü için eleştirmiştir.[644]

MHP Genel Başkanı Bahçeli de Gezi Parkı protestolarına ilişkin başbakanın söylediklerini eleştirerek; başbakanın diktatörlüğe kaydığını, insanların özelini işgal ettiğini, her şeye burnunu soktuğunu söylemiştir. AKP'nin NAZİ'leri aratmayacak derecede sanki gaz odaları kurduğunu belirten Bahçeli, başbakanın olaylar sırasında yurtdışına gitmesini ise basiretsizlik olarak değerlendirmiştir.[645]

4 Haziran'da, Gezi Parkı protestolarının ve hükümetin tavrının konuşulduğu TBMM Genel Kurulunda ise sert tartışmalar yapılmıştır. CHP grup başkanvekili Emine Ülker Tarhan "*Siz bizi 1930'larda yönetseydiniz, biz hepimiz birer kalıp sabun haline gelirdik*" derken; CHP İstanbul milletvekili Mahmut Tanal "*Halka çapulcu*

[641] Mustafa Ercan; Mehmet Doğaner; Ali Rıza Eren, "Böyle Şımarık Başbakan Görülmedi", *Hürriyet*, 03 Haziran 2013, s. 21.
[642] "Başbakan Özür Dilemeli", *Sabah*, 03 Haziran 2013, s. 23.
[643] Bulut Mulhim; Elvan Ezber, "Özür Dile", *Hürriyet*, 03 Haziran 2013, s. 21.
[644] "Çubuk Kraker Mi Yedirtmezsin", *Hürriyet*, 05 Haziran 2013, s. 18.
[645] "AKM'den sonra Anıtkabir Hedefte Mi", *Hürriyet*, 05 Haziran 2013, s. 19.

*diyorsunuz, ben de o çapulculardan biriyim. Siz zalimsiniz, siz diktatörsünüz, siz faşistsiniz, siz Amerika'nın uşağısınız. Diktatörlüğünüze son vereceğiz*" demiştir.[646]

5 Haziran'da, Gezi Parkındaki eylemlere partisinin destek vermediğini açıklayan MHP lideri Bahçeli, eyleme destek vermek isteyen milletvekillerinin istifalarını verip, öyle eylemlere katılabileceklerini belirtmiştir.[647]

Olayların onuncu gününde, CHP Genel Başkanı Kılıçdaroğlu, eli sopalı sivil giyimli polis memurlarının devleti temsil edemeyeceğini, gençlerin barış, özgürlük ve demokrasi istediğini, inançlarına, düşüncelerine, yaşam biçimlerine müdahale istemediklerini belirtmiş; beğenilse de beğenilmese de eylemlere saygı gösterilmesi gerektiğini söylemiştir.[648] Bu açıklamasından bir gün sonra ise Kılıçdaroğlu, başbakanın yüzde elliyi yandaş, yüzde elliyi karşıt grup gören yaklaşımını eleştirmiş; Taksim Meydanında her siyasal görüşten insanların bulunduğunu söylemiştir. Dünyanın gördüğü gerçeği bir tek Erdoğan'ın görmediğini belirten Kılıçdaroğlu, AKP'nin tarihi eserleri yıkıp üzerine bina yaptıklarını, bunun da tarihe saygıyla ilgili olmadığının altını çizmiştir.[649] Kılıçdaroğlu ayrıca, demokrasinin dayatma rejimi olmadığını, başbakanın demokrasiyi öğrenmesi gerektiğini söylemiş; demokrasilerde halkla inatlaşmanın olmayacağını, eğer bir yönetim halkla inatlaşma sürecine girerse meşruiyet sorununun gündeme geleceğini belirtmiş; eylemlerin on yıllık baskıcı yönetimin sonucu olduğunu kaydetmiştir.[650] MHP lideri Bahçeli de, Gezi Parkı eylemlerinin hükümetin baskı, eziyet ve zorbalıklarına, saplantılarına, antidemokratik sapmalarına bir cevap olduğunu söylemiş; başbakanın sürtüşmeyi devam ettirmemesi gerektiğini belirtmiştir.[651]

Gezi Parkı eylemlerinin on ikinci gününde, MHP Siyaset ve Liderlik Okulu'nun 8. Dönem Sertifika töreninde konuşma yapan Devlet Bahçeli, on yıl yedi aya yaklaşan süredir iktidarda olan AKP'nin yanlışlarının, antidemokratik

---

[646] "1930'larda Yönetseniz Hepimiz Birer Kalıp Sabunduk", *Hürriyet*, 05 Haziran 2013, s. 20.
[647] Uğur Becerikli, "Bahçeli Vekillere Gezi'yi Yasakladı", *Sabah*, 06 Haziran 2013, s. 20.
[648] "Eli Sopalı Polisler Devleti Temsil Edemez", *Hürriyet*, 07 Haziran 2013, s. 23.
[649] Nihal Aşkın, "Talepleri Tüm Dünya Gördü, Bir Tek Başbakan Görmüyor", *Haber Türk*, 08 Haziran 2013, s. 15.
[650] Hakan Dirik, "Halkla İnatlaşma", *Cumhuriyet*, 08 Haziran 2013, s. 5.
[651] "Gezi Direnişi Zorbalığa Cevaptır", Hürriyet, 08 Haziran 2013, s. 23.

uygulamalarının, baskıcı ve dışlayıcı politikalarının ağaç bahanesiyle tepkilerle karşılaştığını belirtmiş ve başbakanın ötekileştirici dilinin, kırıcı tavrının, kimseyi umursamayan, biz-siz ayrımına dayanan siyasetinin kitlesel infiale yol açtığının altını çizmiştir. Bahçeli, masum ve haklı taleplerin belirli bir eşikte durması gerektiğini belirterek; karmaşanın sona ermesinin Türkiye'nin hayrına olduğunu söylemiştir. Ayrıca Bahçeli, halkın tepeden bakılacak, aşağılanacak, horlanacak, tercihleri bastırılacak ve bir tek sandık ortaya çıkınca sıcak ve samimi yaklaşılacak bir yığın olmadığının altını çizmiş; AKP hükümetinin artık sona ermesi gerektiğini belirtmiştir.[652] Törenin ardından gazetecilere açıklama yapan Bahçeli, "*Başbakan'ın artık zamanı dolmuştur, bir iktidar yenilenmesine ihtiyaç olduğu kanaatindeyiz*" diyerek erken seçim çağrısında bulunmuştur.[653]

Başbakan Erdoğan'ın "*Twitter belası diye bir şey var*" sözünü eleştiren CHP Genel Başkan Yardımcısı Gökhan Günaydın, bu anlayışın matbaaya karşı çıkan anlayıştan farklı olmadığını söylemiş ve insanların özgürlüklerini kısıtlayan, on yıldır dayatmacı bir dil kullanan, insanları ötekileştiren, kamplara bölen, kent yönetiminde ve merkezi yönetimde katılımcılığı hiçe sayan, yurttaşını alanlara döktüren anlayışın toplumu bir kez daha kamplara bölmekte sakınca görmediğini belirtmiştir.[654]

Gezi parkı protestolarının on üçüncü gününde Hürriyet Gazetesine konuşan Kılıçdaroğlu, Erdoğan'ın milletle inatlaşmaması gerektiğini söyleyerek; kent imarını belediyelere bırakması gerektiğinin ve ülkedeki tepkilere kulak vermiyorsa en azından dünyadan gelen tepkileri dikkati almasının altını çizmiştir.[655] CHP Genel Başkan Yardımcısı Gürsel Tekin ise, muhalefet partilerinin sağduyulu bir tutumda olduklarını söyleyerek; başbakanın miting kararını akıl tutulması olarak nitelendirmiştir.[656] Saadet Partisi (SP) Genel Başkanı Mustafa Kamalak da, AKP'nin Gezi Parkı protestolarına karşı İstanbul ve Ankara'da miting yapma kararını yanlış bulduğunu belirtmiş; aile

[652] "Halk Kurşun Asker Değil", *Hürriyet*, 09 Haziran 2013, s. 21.
[653] Mehmet Ali Özcan, "Erken Seçim Çağrısı", *Hürriyet*, 09 Haziran 2013, s. 21.
[654] Sebile Çetin; Faruk Kahraman, "Twitter'ı Bela Olarak Gören Bu Zihniyet Matbaaya da Karşıydı", *Hürriyet*, 09 Haziran 2013, s. 21.
[655] Şükrü Küçükşahin, "İnatlaşıp Toplumu Ateşe Atma", *Hürriyet*, 10 Haziran 2013, s. 19.
[656] "Miting Yapmak Akıl Tutulması", *Hürriyet*, 10 Haziran 2013, s. 19.

reisi durumunda olan devlet yöneticilerine düşen görevin olayları yatıştırmak olduğunun altını çizmiştir.[657]

Gezi parkı protestolarının on dördüncü gününde Kılıçdaroğlu Erdoğan'ın yurda döndükten sonra yaptığı konuşmaları değerlendirerek, Erdoğan'a "*gençlerle görüş, anlamaya çalış; halkı cepheleştirme; ekonomiyi bölme*" diye seslenmiştir. Başbakan'ın miting yapacaklarını belirtmesinin yanlış olduğunu belirten Kılıçdaroğlu, Cumhurbaşkanı Gül ve Başbakan Vekili Arınç'ın yumuşattığı ortamı Erdoğan'ın tekrar gerdiğini söylemiştir.[658] Kılıçdaroğlu, Başbakan Erdoğan'ın sadece kendisine sempati duyanlara hitap eden ve onların başbakanı olduğunu söyleyen bir kişi olduğunu; bu anlayışın toplumu böldüğünü söylemiş; başbakanın gerginlikten beslendiğini belirterek; hayatı boyunca bu kadar kısa sürede, bu kadar çok yalan söyleyen bir başbakan görmediğini ifade etmiştir.[659]

CHP grup başkanvekili Emine Ülker Tarhan TBMM Başkanlığına verdiği soru önergesinde [660] Başbakan Erdoğan'a, kendisini karşılamak üzere Esenboğa Havalimanına gelmeyen Ankara Büyükşehir Belediyesi çalışanlarının sözleşmelerinin yenilenmeyeceği tehdidine maruz kalıp kalmadıklarını sormuştur.[661]

Gezi Parkı eylemlerinin on beşinci gününde, gençlerin haklı eylemlerinin yanında CHP'nin duracağını belirten Kılıçdaroğlu, demokrasinin sadece sandığa gidip oy kullanmak olmadığını; demokrasinin, siyasal iktidarın halka hesap verdiği bir rejim olduğunu söylemiştir. Halkın polisine saygıları olduğunu ama iktidarın polisini istemediklerini belirten Kılıçdaroğlu, Erdoğan'ın şiddet dilini kullandığını ancak gençlerin sevgi dilini konuştuğunu kaydetmiş;[662] gençlerin daha fazla demokrasi,

---

[657] "Mustafa Kamalak: AK Parti'nin Miting Kararı Yanlış", *Zaman*, 10 Haziran 2013, s. 12.
[658] Fikret Bila, "CHP Liderinden Üç Uyarı", *Milliyet*, 11 Haziran 2013, s. 17.
[659] Okan Konuralp, "Aynaya Bakıp da mı O İfadeyi Kullandı", *Hürriyet*, 11 Haziran 2013, s. 18.
[660] Önergede şu sorular yer almıştır: "Karşılama için Ankara Büyükşehir Belediye çalışanlarına kişi başı 100 lira yakıt parası verileceğinin mesajla bildirildiği, araç plaka numaralarının listesinin yapıldığı, gelmeyenlerin sözleşmesinin yenilenmeyeceği tehdidine uğradıkları iddiaları doğru mudur?", "Bu para verildiyse kimin cebinden verilmiştir?", "Yolu trafiğe kapattıkları gerekçesiyle göstericilere aşırı şiddet uygulayan polisin, sizi karşılamaya gelen kalabalığın havaalanı yolunu 5 saat trafiğe kapatmasına rağmen müdahale etmemesi eşitlik ilkesine aykırı değil midir?", "Göstericilere yönelik 'Sabrın da bir sonu var', 'Bunun bedelini ağır ödeyeceksiniz', 'ümük sıkmak' gibi sözlerin açılımını yapar mısınız? ("Erdoğan'a 'Esenboğa' Soruları", *Hürriyet*, 11 Haziran 2013, s. 18).
[661] Aynı yerde.
[662] "Gençlerin Eyleminin Yanında Biz Olacağız", *Milliyet*, 12 Haziran 2013, s. 23.

özgürlük, çevreye ve insana saygı istediğini söylemiştir. Ayrıca Kılıçdaroğlu, ülkedeki bir numaralı kışkırtıcının Erdoğan olduğunu belirtmiş ve ekonomiye zarar verenin faiz lobisi değil, Erdoğan'ın konuşmaları olduğunun altını çizmiştir.[663]

MHP lideri Bahçeli demokrasilerde iktidarı değiştirme yerinin sandık olduğunu belirterek; gençlerin sokaklardan uzak durmalarını istemiştir. Başbakan Erdoğan'ın yaptığı mitingleri eleştiren Bahçeli, bunların toplumu daha fazla kutuplaştırdığını, Başbakan'ın hoşgörülü davranması gerektiğini belirtmiş ve Erdoğan'ın bira şişeleri ile camilere girildiği iddiasına karşılık olarak, kendisini tüm zamanların en vahşi kışkırtıcısı olarak nitelendirmiştir.[664] Başbakan Erdoğan'ın suçladığı faiz lobisiyle on yıldır yediklerinin içtiklerinin ayrı gitmediğini kaydeden Bahçeli, acilen TBMM'de araştırma komisyonu kurularak konunun incelenmesini istemiş ve gençlere "*mizahınıza devam ediniz, resminizi çiziniz, gitarınızı, sazınızı çalınız, bilgi ve iletişim teknolojilerinden sonuna kadar istifade ediniz. Sizler gücünüzün farkına varınız.*" diye seslenmiştir.[665]

Gezi Parkı eylemlerinin ilerici ve devrimci olduğunu söyleyen BDP eşbaşkanı Selahattin Demirtaş, ülkenin tek bir çapulcu tarafından yönetilmesindense üç-beş çapulcu tarafından yönetilmesinin daha iyi olduğunu belirtmiş; Başbakan'ın kendisine oy vermeyen yüzde elliyi ötekileştirdiğinin altını çizmiştir. Demirtaş, Başbakan'ın şortunu giyip Gezi Parkı'na gitmesini ve gençlerle empati kurmasını tavsiye etmiş; gençlerin gaz bağımlısı yapıldığını belirtmiştir.[666]

Olayların on altıncı gününde Cumhurbaşkanı Gül'e seslenen Kılıçdaroğlu, TBMM'de grubu bulunan tüm siyasi partileri kapsayacak şekilde bir liderler zirvesi yapılması çağrısında bulunmuş; AKP'nin yapmayı planladığı mitingi eleştirerek, halkı karşı karşıya getiren yönetim anlayışına son verilmesi gerektiğini belirtmiştir.[667] MHP Konya milletvekili Faruk Bal ise, CHP'nin liderler zirvesi talebine karşı çıkmış; demokraside siyasi sorumlunun hükümet olduğunu belirterek, bunu liderler zirvesi ya

[663] "Gençlerin Kapı Gibi Yanındayız", *Hürriyet*, 12 Haziran 2013, s. 23.
[664] Selim Kuvel, "Sokaklar Karanlıktır Başbakan'ı Sandıkta İndirin", *Zaman*, 12 Haziran 2013, s. 13.
[665] "Bu Gençleri Sana Yedirmeyiz", *Milliyet*, 12 Haziran 2013, s. 22.
[666] "Gençleri Gaz Bağımlısı Yaptınız!", *Milliyet*, 12 Haziran 2013, s. 23.
[667] A. Rezzak Oral, "CHP'den Gül'e 'Zirve' Çağrısı", *Akşam*, 13 Haziran 2013, s. 14.

da Cumhurbaşkanı ile paylaştırabilecek bir görüşü doğru bulmadıklarının altını çizmiştir.[668]

Olayların on yedinci gününde Erdoğan'ın plebisit kararını değerlendiren CHP grup başkanvekili Akif Hamzaçebi, idare mahkemesinin bu konuyla ilgili yürütmeyi durdurma kararı aldığını hatırlatarak; bu konunun referanduma taşınmasının anayasanın, "yargının kararlarına uymak" maddesine aykırı olacağını söylemiştir.[669] MHP milletvekili Özcan Yeniçeri, böyle bir uygulamanın her belediyenin kendi kafasına göre referanduma gitmesine imkân tanıyacağını belirterek eleştirmiş; Oktay Vural ise "*madem vatandaşa soracaktınız neden olayları bu kadar kaosa taşıdınız*" diye sormuştur. BDP milletvekili Hasip Kaplan ise, yargı kararı varken, referandumun olamayacağını belirtmiştir.[670]

Gezi Parkı olaylarının on sekizinci gününde Türkiye Kent Konseyi toplantısında eylemleri değerlendiren Kılıçdaroğlu, Gezi Parkının artık park olmaktan çıktığını ve dünyanın özgürlük parkı olduğunu söylemiş; Erdoğan'a seslenerek, değiştirecekse kafasını değiştirmesini belirterek; Erdoğan'ın demokrat, halkını anlamaya çalışan biri olmasını, kendisine oy vermeyenleri yok sayma anlayışından kurtulmasını istemiştir. Kılıçdaroğlu ayrıca, Gezi Parkı'nın evrensel bir nitelik kazandığını belirterek; plebisit, halkoylaması veya yargı kararının orayı park olmaktan alıkoyamayacağını sözlerine eklemiştir.[671] Taksim Dayanışması Platformu üyeleri ile görüşen CHP grup başkanvekili Emine Ülker Tarhan ise, demokratik tepkilerin hükümeti olumlu bir noktaya getirmesini olumlu bulduklarını söyleyerek; ortamın yeniden gerilmemesi gerektiğini bildirmiştir.[672]

Olayların on dokuzuncu gününde Türkiye'de görev yapan uluslararası basın kuruluşlarının yönetici ve muhabirleriyle görüşen Kılıçdaroğlu, Gezi Parkı platformunun direnişe devam etme kararına saygı duyduklarını belirterek;

---

[668] "MHP: Sorumluluğu Köşk'e Yıkmak Yanlış", *Akşam*, 13 Haziran 2013, s. 14.
[669] "Gezi Parkı Hiçbir Şekilde Referanduma Sunulamaz", *HaberTürk*, 14 Haziran 2013, s. 15.
[670] "Plebisit Tepkileri", *HaberTürk*, 14 Haziran 2013, s. 15.
[671] "Gezi Özgürlüğün Parkıdır", *Sabah*, 15 Haziran 2013, s. 23.
[672] "17 Gün Önce Bu Yapılmalıydı", *Cumhuriyet*, 15 Haziran 2013, s. 5.

eylemcilerin daha fazla özgürlük, daha fazla demokrasi istediklerini ve anayasaya göre silahsız ve saldırısız toplu gösteri yapma haklarının bulunduğunu söylemiştir.[673]

Gezi Parkı olaylarının yirminci gününde Hürriyet Gazetesine konuşan Kılıçdaroğlu, sağduyudan nasip almamış bir başbakana karşı, artık siyasetin söyleyebileceği fazla bir şey kalmadığını, Erdoğan'ın artık psikologlarla konuşması gerektiğini belirtmiştir. Kenan Evren döneminde bile görülmeyen, demokrasiyi içine sindirememiş bir yönetim anlayışının hâkim olduğunu belirten Kılıçdaroğlu, Erdoğan'ın en büyük kaygısının iktidardan giderse kendisine hesap sorulacağı olduğunu söyleyerek; toplumu bölen kişinin Erdoğan olduğunu, direnişin temel nedeninin ise Erdoğan'ın kendisi olduğunu sözlerine eklemiştir.[674]

Olayların yirmi ikinci gününde CHP grup toplantısında konuşan Kılıçdaroğlu, Erdoğan'ın her konuda bilgisi olduğunu ancak bir tek demokrasiyi bilmediğini; verdikleri mücadelede gençlerin Erdoğan'a karşı kazanarak Türkiye'nin itibarına itibar kattıklarını belirtmiştir. Erdoğan'ın "ne kadar çok yalan söylersen o kadar çok halkı kandırırsın (goebbels)" taktiğini uyguladığını belirten Kılıçdaroğlu, iktidarın, kentlerine sahip çıkmaya çalışan gençlere, devletin acımazsız yüzünü gösterdiğini; dünyanın da bu vesile ile Türkiye gerçeğini öğrenmeye başladığını sözlerine eklemiştir.[675]

MHP lideri Bahçeli de parti grup toplantısında yaptığı konuşmada, Erdoğan'ın en doğal tepkilerin seslendirilmesini hükümete karşı kurulmuş bir komplo olarak değerlendirdiğini; asıl oyun oynayanın Erdoğan olduğunu ve Erdoğan'ın inandırıcılığının kalmadığını belirtmiştir. Erdoğan'a Gezi Parkını bölücülerin rahat hareket etmesi için kendisinin mi tezgâhladığını soran Bahçeli, Erdoğan'ın masum vatandaşlara terörist yaftası vuracağına, PKK'ya bakması gerektiğini vurgulamıştır.[676]

Gezi Parkı eylemlerinin yirmi dördüncü gününde Kılıçdaroğlu, Almanya Başbakanı Merkel'e mektup yazarak, son yıllarda demokrasi, özgürlük ve insan

---

[673] "Gezi, Bardağı Taşıran Sonuncu Damla Oldu", *Milliyet*, 16 Haziran 2013, s. 21.
[674] Şükrü Küçükşahin, "Erdoğan'la Psikologlar Konuşsun", *Hürriyet*, 17 Haziran 2013, s. 22.
[675] "Dünyanın Gözü Açıldı", *Hürriyet*, 19 Haziran 2013, s. 21.
[676] Rıza Özel, "En Vahşi Dingoluk Bunların", *Hürriyet*, 19 Haziran 2013, s. 22.

hakları bağlamında, giderek gerileyen ve kötüleşen duruma verdiği tepkinin yerinde olduğunu ancak AKP'ye yöneltilen bu eleştirilerin Türkiye'nin AB ile ilişkilerine yansımasının haksız bir yaklaşım olacağını belirtmiştir.[677] Olayların azalarak son bulması ile birlikte muhalefetin açıklamaları da sona ermiş; ancak daha sonraki zamanlarda muhalefet, olayları hatırlatarak iktidarı eleştirmeye devam etmiştir.

### 4.2.5. Sivil Toplum Kuruluşlarının Olaylara Yaklaşımı

Gezi Parkı ile ilgili projenin açıklanmasıyla birlikte olaylar başlamadan önce 28 Mayıs 2013 tarihinde Avrupalı Müslümanlar Birliği Şeref Başkanı sıfatıyla Taksim'de bir basın toplantısı düzenlediklerini belirten Nevzat Yalçıntaş, dünyanın her yerinde ana meydanlar olduğunu ve bu çerçevede Taksim meydanına AVM yapılmasının doğru olmayacağını, buranın meydan olarak kalması gerektiğini bildirdiklerini söylemiştir. Yalçıntaş, konuyla ilgili hazırladıkları basın bildirgesini[678]

---

[677] "Tepkiniz Yerinde Ama", *Hürriyet*, 21 Haziran 2013, s. 19.

[678] Dağıtılan basın bildirgesi: Hükümetimiz, halen, şehirlerimizin dönüşümü, başta ulaşım olmak üzere, hizmetlerin daha geniş ölçüde ve etkin olarak verilmesi için, yapıların sağlamlaştırılması, görünümlerinin güzelleşmesi gayesiyle önemli projeler gerçekleştirmekte ve yatırımlar yapmaktadır.
Türkiye'miz ve dünya medeniyetinin mücevheri İstanbul'umuzda da Hükümetimiz, Valilik, Büyükşehir Belediyesi ve İlçe Belediyemiz bu büyük imar, yenileme atılımını devam ettirmektedirler.
Bu çerçevede İstanbul'un en önemli meydanlarından birisi olan "Taksim Meydanı Yayalaştırma Projesi" çalışmaları yürütülmektedir. Meydanın alacağı yeni şekil konusunda çeşitli görüş ve teklifler açıklanmaktadır. Son olarak da eski kışlanın olduğu alana alışveriş merkezi (AVM) ve gökdelen binası (Rezidans) inşa edilmesi teklifi ileri sürülmektedir.
Bu tür teklifler, şehircilik, sanat, estetik ölçüler bakımından çok ileri seviyede olmuş olan ecdadımızın bize bıraktığı medeniyet mirası değerleri ile ters düşmektedir. Kaldı ki, İstanbul'un aynı zamanda bir dünya mimarlık ve kültür mirası olduğunu unutmamalıyız.
İstanbul bir Uzak-Doğu ve Basra Körfezi şehirleri gibi gökdelen alışveriş merkezleri ile doldurulacak bir **pazar-şehir** de değildir. Kaldı ki Beyoğlu bölgesinde, Tünel'den Taksim'e, Taksim'den de Şişli, hatta Mecidiyeköy'e, Nişantaşı'na kadar binlerce tüccar ve esnafımızın her çeşit mal bulunduran dükkân ve mağazaları mevcuttur. Bunlar şehrimizin estetiği ve kimliğini teşkil etmekte ve ekonomiyi canlı tutmaktadır.
Paris, Londra, Roma, Madrid, Viyana, St. Petersburg hatta Moskova gibi tarihi Avrupa şehirlerinde de büyük meydanların çevresinde opera, tiyatro, müze, kütüphane, mabet, uluslararası nitelikte oteller, kültür, sanat, ibadet, turizm ve kamu binaları yer almaktadır.
Bizim, kalbi hep atan Taksim meydanımızda eksik olan onu boğacak olan gökdelen binalar değil ve fakat İstanbul'umuzun kimlik ve estetiğine uygun bir ibadet mekânıdır. Meydanın İstiklal caddesine açılan köşesinde tarihi büyük bir kilise (19.YY) Hıristiyan vatandaşlarımıza hizmet vermektedir. Fakat bu kalabalık bölgede Müslümanların ibadetlerini rahatça yapabilecekleri bir cami yoktur. İstiklal Caddesi üzerindeki Ağa Camii ihtiyaca göre çok küçüktür; Cuma ve toplu kılınan namazlarda insanlarımız sokaklarda, park etmiş otoların aralarında namazlarını kılmaktadırlar. Bu da ilkel bir manzaradır, ne dünümüze ve ne de bugünümüze uygundur, yakışmamaktadır.
Taksim'de, ihtiyaca cevap verecek, bu günün ve geleneksel estetik sanat değerlerini bağdaştıran; mimari bir başarıyı gerçekleştirecek olan **"Cami"** ,bu topraklarda ve İstanbul'daki Osmanlıyı ve Türkiye Cumhuriyetini temsil eden manalı bir eser olacaktır.

katılan gazetecilere, ilgili bürokrat ile siyasilere yolladıklarını ve projeden vazgeçilmesi gerektiğini söylediklerini belirtmiş; uyarılarının dikkate alınmaması neticesinde olayların patlak verdiğini sözlerine eklemiştir.[679]

4 Haziran tarihinde, İstanbul baro başkanı Ümit Kocasakal Gezi Parkı olaylarında yaşananlarla ilgili basın toplantısı düzenlemiş; halkın tepkisinin bir süredir ne yiyeceklerine, ne içeceklerine, kaç çocuk yapacaklarına, hangi gazeteyi alıp okuyacaklarına, hangi dizileri ya da televizyonları izleyeceklerine ilişkin dayatmalara ve amaç gizlenerek, yaşam tarzına yönelen kısıtlama ve müdahalelere yönelik olduğunu belirtmiştir. İnsanların bir böcek gibi görülüp gaz kullanıldığının altını çizen Kocasakal, iktidarın dayatmacı bir tavırla her istediğini yapma devrinin sona erdiğini söylemiştir.[680] Çağlayan'daki İstanbul Adalet Sarayında bir araya gelen avukatlar da, Gezi Parkıyla başlayan protestolara destek vermiş; yaptıkları basın açıklamasında direnişin her kesimden insanla olduğu belirtilerek; tüm avukatların mücadeleye destek vermesi çağrısında bulunulmuştur.[681]

TBB başkanı Metin Feyzioğlu ise, yargı kararı olmadan yapılan twitter gözaltılarının hukuka aykırı olduğunu söylemiş; başbakanın "başımızda twitter diye bir bela var" sözünden sonra durumdan vazife çıkartan bir takım savcıların twitter baskınlarına başlamasını dehşetle izlediğini belirtmiştir.[682]

Cem Vakfı genel başkanı aynı zamanda akil insanlar heyeti üyesi İzzettin Doğan, yapılan bazı hatalar sonucu eylemlerin büyüdüğünü belirtmiş; Erdoğan'ın protestolar karşısındaki tavrını eleştirerek; "ben böyle istiyorum" anlayışının yanlış olduğunu belirtmiş; farklılıkları tahrik edebilecek güçlerin varlığına işaret ederek, hükümetin istismarcılara karşı tedbirli olmasını istemiştir.[683]

---

Bu teklifimizi, halkımıza, Hükümetimize, Diyanet İşleri Başkanlığımıza, Valiliğimize, İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanlığımıza, Beyoğlu ve Şişli Belediye Başkanlarımıza vicdanı bir sorumluluk duygusuyla sunuyoruz.

[679] Nevzat Yalçıntaş, 19 Mayıs 2016 tarihli görüşme.

[680] Sinan Bilgili, "Halk Böcek Mi", *Hürriyet*, 05 Haziran 2013, s. 17.

[681] Selahattin Günday, "Avukatlardan Gezi'ye Destek", *Hürriyet*, 05 Haziran 2013, s. 17.

[682] Toygun Atilla; Turaç Top, " Gözaltılar Hukuksuz", *Hürriyet*, 06 Haziran 2013, s. 18.

[683] Orhan Fırat; Hakan İnce, "Yurttaşlarımız Başkalarının Kendilerini Kullanmasına İzin Vermemeli", *Zaman*, 06 Haziran 2013, s. 4.

Abant Platformu tarafından 5 Haziran'da yapılan açıklamada ise, protestolar karşısında orantısız güç kullanılmasının olayların yayılmasının ve şiddetlenmesinin sebebi olduğu belirtilmiş; AKP hükümetinin yaşam tarzına müdahale olarak algılanan uygulamalardan vazgeçip; 76 milyonun hükümeti gibi davranması istenmiştir.[684] Ayrıca platform, yaşam tarzlarına müdahale olarak algılanan bir takım düzenlemeler ve söylemlerin toplumsal huzuru bozmayacak şekilde yeniden değerlendirilmesinin Türkiye'ye faydalı olacağının altı çizilmiştir.[685]

7 Haziran'da, TBB başkanı Metin Feyzioğlu, Gezi Parkı eylemlerinde hayatını kaybeden Hataylı Abdullah Cömert'in ailesine başsağlığı ziyaretinde bulunmuş; siyasi iktidarı ve kamu görevlilerini sorumlu davranmaya davet etmiş; halktan da şiddetten uzak durmalarını, barışçıl hareketi bozmamalarını istemiştir. Sorumluların, sorumluluğu 20 yaşındaki polislere atıp, işin içinden sıyrılmaya kalkmamaları gerektiğini belirten Feyzioğlu, polis ile halkı kim karşı karşıya getirdiyse, onların bu sorumsuz ve kasti hareketlerinin karşılığını görmek istediklerini söylemiştir. Feyzioğlu şu şekilde devam etmiştir: "*Elbette 'Yüzde 50'yi zor tutuyorum' şeklindeki ifadelerden 'İstersem 1 milyonu meydana çıkarırım' şeklindeki asla kabul edilemeyecek, iç çatışmaya dahi yol açabilecek sorumsuz beyanlardan uzak durulmasını diliyoruz. Siyasi iktidar bizi de temsil etmektedir, polis hepimizin polisidir ama biz de halkız. Bizim de halk olduğumuzu kimse unutmasın.*[686]"

Devam eden Gezi parkı eylemleri ile ilgili değerlendirmelerde bulunan TÜSİAD Başkanı Muharrem Yılmaz ise, süreci anlamanın demokratikleşme yolunda önemli bir katkı sağlayacağını ifade etmiş; kaygılara neden olan eksikliklerin yanı sıra siyasetin üslubunu da daha yumuşak bir üsluba geçirmekte yarar olduğunu belirtmiştir.[687]

TTB, biber gazı yüzünden hastanelere başvuranların kişisel bilgilerinin polisle paylaşıldığı iddialarını sağlık bakanlığına sormuş; normal kayıttan farklı bir formun hazırlanmış olmasının bu vatandaşların ayrıca tespit edilmek istendiğini

[684] "'Endişe İçindeyiz' Cemaatten Hükümete Sert Eleştiri", *Cumhuriyet*, 06 Haziran 2013, s. 4.
[685] "Abant Platformu'ndan İtidal Çağrısı", *Zaman*, 06 Haziran 2013, s. 4.
[686] DHA, "Sorumluluğa Davet Ediyorum", Hürriyet, 08 Haziran 2013, s. 20.
[687] Ekonomi Servisi, "Uzlaşmayı Tesis Edecek Bir Üslubu Kurmalıyız", *Zaman*, 08 Haziran 2013, s. 8.

göstermekte olduğunu belirtip; bunun Dünya Sağlık Örgütü Anayasası ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin ihlali niteliğinde olduğunun altını çizerek durumun düzeltilmesini talep etmiştir.[688] TTB'nin açıklamasına cevap veren sağlık bakanlığı ise, iddiaların gerçeği yansıtmadığını belirtmiş; sağlık kuruluşlarına başvuran ve sağlık kaydı tutulan tüm vatandaşların kişi mahremiyetlerinin korunduğu, kayıtların güvenlik güçleriyle paylaşılmasının söz konusu olmadığı bildirilmiştir.[689]

Ankara Barosu, 2 Haziran'da Kızılay'daki kalabalığa otomobiliyle dalarak birçok kişinin yaralanmasına neden olan sürücü, aracın sahibi ve barikattan geçmesine izin veren polisler hakkında suç duyurusunda bulunmuş; yaralanan kişilerin ambulanslara konulduğu sırada emniyet görevlilerinin ambulansların bulunduğu noktaya biber gazı atmalarının insan hayatını hiçe sayan bir davranış olduğunu belirterek; bu davranışı gerçekleştirenlerin cezalandırılması talep edilmiştir.[690]

TÜSİAD başkanı Muharrem Yılmaz, toplumsal olayların yönetiminin daha becerili yapılması gerektiğini belirtmiş; faiz lobisi ile kastedilenin ne olduğunu anlamakta sıkıntı çektiğini söylemiştir.[691]

Gezi Parkı eylemlerine destek verirken İstanbul Adalet Sarayı içinde gözaltına alınan avukatlara destek vermek için Türkiye'nin dört bir yanında avukatlar yürüyüş yapmış; açıklama yapan İstanbul barosu başkanı Ümit Kocasakal, polisin toplumun her kesimine yaptığı şiddeti kınamış; TBB başkanı Metin Feyzioğlu ise Çağlayan Adliyesinde yerlerde sürüklenenlerin avukatlar değil adalet ve avukatların temsil ettiği yurttaşlar olduğunu belirtmiştir.[692]

---

[688] Meriç Tafolar, "Önce 'Gaz'lama Sonra Fişleme", *Milliyet*, 09 Haziran 2013, s. 21.
[689] "Fişleme Yok, Kayıtlar Kişi Mahremiyetine Göre Korunuyor", *Haber Türk*, 10 Haziran 2013, s. 12.
[690] "Eylemcileri Ezen O Otoyu Bulun", *Hürriyet*, 11 Haziran 2013, s. 17.
[691] "Süreci Türkiye'nin Dünyadaki İtibarını Zedeleyecek Şekilde Yönetmeyelim", *Akşam*, 13 Haziran 2013, s. 6.
[692] "Savcı Baksana, Kaç Kişiyiz Saysana", *Radikal*, 13 Haziran 2013, s. 9.

### 4.2.6. Uluslararası Basında ve Örgütlerde Gezi Parkı Olayları

Gezi Parkında polis ile göstericiler arasında başlayan gerilim uluslararası alanda tepkilere sebep olmuştur. Olayların ilk günlerinde, Uluslararası Af Örgütü, Gezi Parkındaki gösterilerde, polisin biber gazlı müdahalesini orantısız güç kullanımı olarak değerlendirip kınarken; yetkilileri, keyfi güç kullanımından sorumlu emniyet görevlilerinin yargılanmasını sağlamaya çağırmıştır.[693] Avrupa Komisyonu da, orantısız güç kullanılmaması gerektiğini belirterek; AB adayı Türkiye'nin düşünce ve ifade özgürlüğü ile toplanma özgürlüğünü tesis etmesi gerektiğini belirtmiştir.[694] Müdahalelere tepki gösterenler arasında Alman Yeşiller-İttifak 90 Partisi eşbaşkanı Cem Özdemir de yer almıştır. Özdemir, Gezi Parkında yaşananları kınayarak, gelecek bilgiler doğrultusunda konuyu Federal Parlamento ve AP'ye taşıyacağını söylemiş; polisin barışçıl protestoculara karşı gösterdiği orantısız tepkiyi şiddetle kınadığını belirtmiştir.[695] Roma'da perakendeciler tarafından gerçekleştirilen Liderler Zirvesinin gündeminde de Gezi Parkı ve tepkilere rağmen yapılması gündemde olan AVM yer almıştır. Birçok perakendeci Gezi Parkında yapılacak olan AVM'de yer almayacaklarını belirtirken, bir kısmı ise çekimser kalmıştır.[696]

Taksim Gezi Parkındaki olaylar AP Dış İlişkiler Komitesinde 7 Haziran'da tartışılmış; AB Dış İlişkiler ve Güvenlik Politikası Yüksek Temsilcisi Catherine Ashton'ın Türkiye danışmanı Giles Portman tarafından Türkiye'deki olayların "Arap Baharı" ile ilişkilendirilemeyeceği vurgulandıktan sonra, AKP iktidarı döneminde en büyük protesto olaylarının yaşandığı belirtilmiştir. AB komisyonu aday ülkeler masası başkanı Alexandra Cas Granje ise, hükümetin olayların başlangıcındaki tavrını ve medyanın tamamının otosansürünü eleştirmiştir.[697]

Başbakan Erdoğan'ın, Gezi Parkı direnişinde polisin orantısız güç kullanması ile ilgili ABD ve Avrupa ülkelerinden gelen tepkiler üzerine söylediği "*Occupy Wall*

[693] "Uluslarası Af Örgütü Kınadı", *Hürriyet*, 01 Haziran 2013, s. 28.
[694] "Orantısız Güç Kullanılmamalı", *Hürriyet*, 01 Haziran 2013, s. 28.
[695] Uğur Ergan, "Polisi Kınadı", *Hürriyet*, 01 Haziran 2013, s. 21.
[696] Esen Y. Evran, "Roma'da 'Gezi' İsyanı Çıktı", *Haber Türk*, 01 Haziran 2013, s. 9.
[697] "Türkiye'de İşleyen Demokrasi Var", *Sabah*, 07 Haziran 2013, s. 23.

*Street'te 17 kişi öldü*" sözlerine, ABD'nin Ankara büyükelçiliğinden cevap gelmiş ve ABD'de gerçekleşen söz konusu gösterilerde, polis müdahalesi sonucu hiçbir ölümün yaşanmadığı belirtilmiştir.[698]

Gezi Parkı olaylarının on ikinci gününde AP Sosyalist Grup Başkanı Hannes Swoboda, Türkiye'nin demokratik, modern bir ülke olarak itibarının büyük zarar gördüğünü belirtmiş; Başbakan Erdoğan'ın bilgisizlikten ileri gelen, cahilce tepkilerinin ve açıklamalarının endişe verici olduğunu söylemiştir. Uluslararası toplumun Türkiye'deki olayları yakından takip ettiğinin altını çizen Swoboda, AB ve Türkiye'nin sağlam bir ortaklığı olsa da, Türkiye'deki siyasi güçlerin aklın yoluna dönmemeleri durumunda durumun değişebileceğini[699] belirtmiştir.[700]

Gezi Parkı olaylarının on üçüncü gününde Almanya Başbakanı Angela Merkel, Türkiye'deki sorunların ülke gençleriyle tartışılması gerektiğini söylemiş ve göstericilere karşı şiddet kullanılmasından vazgeçilmesini istemiştir. Merkel, gösteri hakkının hukuk devletinin bir parçası olduğunu; gösterilere katılanlara hukuk devleti kuralları çerçevesinde muamele yapılması gerektiğini belirtmiştir.[701]

10 Haziran'da, Katalonya Parlamentosunda, bir milletvekili hem Türkçe hem Katalanca destek mesajı vermiştir. Mesajda Türkiye'nin polis devleti değil, hukuk devleti olduğu, başbakanın görevinin tüm halka hizmet etmek olduğu belirtilmiş; demokratik hakların engellenmesine, özgürlüğün kısıtlanmasına, baskıcı rejime ve şiddete karşı çıkılmış; Katalan halkının destek ve dayanışmasının direnişçilerle olduğu söylenmiştir.[702]

---

[698] Haber Merkezi, "ABD: Bizde Ölüm Yok", *Cumhuriyet*, 08 Haziran 2013, s. 6.
[699] Swoboda'nın açıklamalarına yanıt veren Avrupa Birliği Bakanı Egemen Bağış, AB ülkelerinde de polisin aşırı güç kullandığı olayların çok olduğunu ancak bunların eleştirilmediğini belirtmiş ve "Sayın Swoboda kendi ülkesi olan Avusturya'da böyle bir olay olduğunda AB ile ilişkileri askıya aldırtmışsa veya AB üyesi herhangi bir ülkeyle ilişkilerinde böyle bir gösteri sonrası ya da polisin güç kullanımı sonrası ilişkilerinin askıya alındığının örneği varsa o zaman bunu değerlendirebilir" demiştir. (AB'de de Müdahale Oluyor, *Milliyet*, 12 Haziran 2013, s. 23).
[700] Emre Kızılkaya, "AP Sosyalist Grup Başkanı Swoboda: Müzakereler Ertelenebilir", *Hürriyet*, 09 Haziran 2013, s. 26.
[701] Dış Haberler Servisi, "Merkel'den İkinci Uyarı", *Cumhuriyet*, 10 Haziran 2013, s. 12.
[702] "Katalonya'dan Türkçe Destek", *Milliyet*, 11 Haziran 2013, s. 12.

AP, Gezi Parkı eylemleri nedeniyle Türkiye'de yaşananların görüşüleceği özel bir oturum yapılması için hazırlıklarını sürdürürken, AB'nin dış işleri ve güvenlik politikasından sorumlu yüksek temsilcisi Catherine Ashton, eylemlerle ilgili ikinci kez görüş açıklamıştır. Ashton, şiddetin sona ermesi ve polis tarafından uygulanan aşırı güç uygulamalarının aşırılığının kabul edilmesi, derhal soruşturulması ve sorumluların hesap vermesinin büyük önem taşıdığını belirtmiştir. Ayrıca Ashton, insan hakları ihlalleri iddialarıyla ilgili olarak Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi ve Kopenhag kriterlerine işaret ederek; ifade, toplanma, din, inanç, düşünce ve basın özgürlüğünün fiilen kullanılması gerektiğini belirtmiş; sosyal medyanın keyfi baskılar altına sokulmaması gerektiğinin altını çizmiştir.[703]

Gezi Parkı eylemlerinin on beşinci gününde, AP'nin olaylar ile ilgili düşüncelerinde bir değişiklik olmamış ve parlamenterler tavırlarını göstericilerden yana koymaya devam etmiştir. Swoboda, Türkiye'nin bölünmüş bir ülke olduğunu ve hükümetin geçen süre içinde köprü kuramadığını belirtmiş; ilerlemenin yolunun diyalogdan geçtiğinin altını çizmiştir. Yeşiller grubu eşbaşkanı Daniel Cohn-Bendit ise, hükümetin ve Başbakan Erdoğan'ın olaylar karşısında takındığı tavrı "*bizim demokratik devlet anlayışımızla uyuşmuyor*" diyerek eleştirmiştir. Liberal grup başkanı Guy Verhofstadt da, çoğunluğa sahip olmanın istenen her şeyin yapılabileceği anlamına gelmediğinin altını çizmiş; çoğunluğunun diktasının demokrasinin bir parçası olmadığının Erdoğan'a hatırlatılması gerektiğini belirtmiştir.[704]

Eylemlerin on altıncı gününde AP Türkiye gündemiyle toplanmış; Ashton hükümeti diyalog, hoşgörü ve karşılıklı saygıya davet edip, demokratik yoldan seçilmiş en başarılı hükümetlerin bile, temsil edilmediklerini hissedenlerin ihtiyaç ve beklentilerini dikkate almak durumunda olduğunu belirtmiştir. Swoboda ise, Erdoğan'ın değişmesi gerektiğini belirterek; bu haliyle Türkiye'nin Avrupa'da yeri olmadığının altını çizmiştir. Almanya dışişleri bakanı Guido Westerwelle, Erdoğan'ın

[703] Bahar Bakır, ""'Kriterler, Temel Özgürlükleri Tüm Yurttaşlar için Teminat Altına Alır'", *Haber Türk*, 11 Haziran 2013, s. 14.
[704] "Ankara AP'yi İkna Edemedi", *Milliyet*, 12 Haziran 2013, s. 25.

yapıcı, barışçıl bir diyalog kurmasını beklediklerini belirtirken; Fransa dışişleri bakanı Laurent Fabius ise, hükümeti ölçülü davranmaya çağırmıştır.[705]

AP, Gezi Parkı eylemlerine sert müdahalenin eleştirildiği karar tasarısında, hükümetin uyguladığı devlet şiddetini kınamış; polis şiddetinin soruşturulması çağrısı yapmış; Türk hükümetinin otoriter yönetim tarzına son vererek eylemcilerle görüşmeler düzenlemesini istemiştir. İlgili kararda ayrıca, yetkililerin yaptığı, olayları alevlendiren ve huzursuzluğu artıran açıklamalar ve bazı basın kuruluşlarının olayları göz ardı etme girişimleri kınanmış; demokratik modern bir ülkede kuvvetler ayrılığının, ifade ve basın özgürlüğünün önemine dikkat çekmiş ve son olarak darp, işkence ve kötü muamelenin önüne geçilmesi için bağımsız ve tarafsız bir komisyon kurulması gerektiğini belirtmiştir.[706]

Gezi Parkı eylemlerinin yirmi ikinci gününde polisin sert müdahalesine karşı tepkiler devam etmiş; Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Komiseri Navi Pillay, yetkililerin birçok kişinin yaralanmasına yol açan eylemcilere yönelik aşırı tepkisinin, sorunun büyük bir parçası olduğunu kabul etmesi gerektiğini belirtmiştir. Pillay ayrıca, güvenlik güçlerinin kabul edilmiş insan hakları normlarına uyması sorumluluğunun hükümette olduğunu hatırlatmış; orantısız şiddet uygulayan güvenlik güçlerinin cezalandırılması çağrısında bulunmuştur.[707] Eylemcilerin çapulcu ya da vandal olmadığını belirten Avrupa Komisyonunun genişlemeden sorumlu temsilcisi Stefan Füle, yaşanan olayların Türk demokrasisi için olumlu sinyaller olduğunu söylemiştir.[708]

Uluslararası örgütlerin yanı sıra Gezi Parkı olayları uluslararası basında da yer almıştır. Olayların ilk günlerinde, İngiltere'nin The Sun gazetesinde Gezi Parkı olayları ile ilgili "*göz yaşartıcı gaz, twitter, kebap, rakip futbol taraftarlarını birleştirdi, işadamı öğrenciler Türkiye'nin özgürlüğü için mücadele veriyor*" yorumu yapılırken; Sunday Times Gazetesi, protestoların Türk ulusu arasındaki ayrımı gözler

[705] "Gezi'de Tek Çözüm Diyalog", *Akşam*, 13 Haziran 2013, s. 16.
[706] Bahar Bakır, "AP: Hükümetin Uyguladığı Devlet Şiddetini Kınıyoruz", *HaberTürk*, 14 Haziran 2013, s. 15.
[707] "BM: Orantısız Güç Cezalandırılsın", *Hürriyet*, 19 Haziran 2013, s. 14.
[708] "Çapulcular Demokrasiyi Güçlendirdi", *Hürriyet*, 19 Haziran 2013, s. 14.

önüne serdiğini, ancak başbakan Erdoğan'ın savaş modunda olduğunu yazmıştır. Erdoğan'ın uzlaşma niyetinde olmadığına dikkat çeken gazete, Erdoğan'ın yandaşlarını, göstericilerin üzerine salmakla tehdit ettiğini, bu durumun da katliama yol açabileceğini satırlarına taşımıştır.[709]

Gezi Parkı olaylarının ilerleyen günlerinde, Times gazetesi Erdoğan'ın bu krizi yedi ay sonra yapılacak yerel seçimler için bir kampanya vasıtası haline getirmeye çalıştığını ve kendisini barışçı bir demokrat olarak tanımlarken, protestocuları "yağmacı, anarşist ve terörist" diye yaftaladığını kaleme almıştır. Daily Telegraph gazetesi Erdoğan'ın dramatik bir olaylar zincirini nasıl krize çevirdiği konusunda herkese ustalık dersi verdiğinden söz etmiştir.[710]

11 Haziran'da yaşanan Taksim'deki olaylar ve polis müdahalesi yankılarını tüm dünyada sürdürmüş; Alman Süddeutsche gazetesi "Taksim'de kanlı tiyatro", Die Welt gazetesi "Polis Taksim'e müdahale etti", Frankfurter Allgemeine Zeitung gazetesi "Polis Taksim'i temizliyor" başlıklarına yer vermiştir. Ülkede bir iç savaş tehlikesinin baş gösterdiğini iddia eden Alman haber ajansı Deutsche Welle "*diğer işaretlerle birlikte ele alındığında, bu dünyevi hareketin 10 yıldan bu yana iktidarda oturan dincilere karşı kendiliğinden oluşan ilk tepki olduğu görülebilir*" satırlarına yer vermiştir. "Türkiye'de despotizmin sembolü" başlığı ile çıkan Fransız Liberation gazetesi, göstericilerin Erdoğan'ın otoriter tarzına, yönetim biçimine ve toplumu İslamlaştırma eğilimine karşı çıktıklarını belirtmiş ve Türkiye'de Çin'den daha fazla gazetecinin hapishanelerde olduğunu yazmıştır. İngiliz Times gazetesi Erdoğan'ın sert söyleminin ülkede bölünmeye neden olduğunu belirtirken; Amerikan Wall Street Journal gazetesi Erdoğan'ın mücadelesini sermaye piyasalarına taşıdığının altını çizmiştir.[711]

Gezi Parkı eylemlerinin on yedinci gününde The Times gazetesi "Erdoğan ve Demokrasi" başlıklı yazısında Erdoğan'ın "Demokrasi bir tramvaydır, gittiğimiz yere kadar gider, orada ineriz" sözlerine gönderme yaparak; Erdoğan'ın sahip olduğu gücün

[709] "İngiliz Basınında Gezi Parkı Yorumları", *Vatan*, 10 Haziran 2013, s. 12.
[710] "Dış Basın Yorumları 'Şehirli Kadınlar Eylemin Simgesi'", *Milliyet*, 11 Haziran 2013, s. 12.
[711] "Taksim'de Kanlı Tiyatro", *Cumhuriyet*, 12 Haziran 2013, s. 14.

tartışmasız olduğunu, tartışmalı olan konunun Erdoğan'ın demokrasiye ne kadar bağlı olduğu noktasında yer aldığını belirtmiştir. The Guardian ise, eylemcilerin amacının başkan olmaya hazırlanan Erdoğan'ın, ülkenin yeni padişahı olmasını engellemek olduğunu belirtmiş ve halkına bu zorbalığı yapan Erdoğan'a karşı Avrupalı liderleri seslerini yükseltmeye çağırmıştır.[712]

AP'nin hükümetin uyguladığı şiddeti kınadığı karara, Erdoğan tarafından tanımıyoruz şeklinde cevap gelmesi üzerine olayların on sekizinci gününde, dış basında Türkiye ile AB arasındaki ilişkilerin kritik bir sürece girdiği yönünde yorumlar yapılmıştır. Bu çerçevede İngiliz Times gazetesi Türkiye AB ilişkilerinin yeni bir krize girdiğini savunurken; Financial Times, Berlin'de, Türkiye'nin AB üyelik müzakerelerinin ertelenmesi yönünde çabaların olduğunu kaleme almıştır. Alman Deutsche Welle gazetesi Gezi Parkına yönelik olası bir halkoylamasını tehlikeli bir manevra olarak değerlendirirken; bunun Türk halkı içindeki bölünmeyi daha da derinleştirebileceği yorumunda bulunmuştur. Swoboda da, twitter üzerinden paylaştığı mesajında Erdoğan'ın tepkisini Avrupa'nın ve değerlerinin anlamını bilmemek olarak değerlendirmiştir. Öte yandan kimi AB'li ve ABD'li kaynaklar Erdoğan ile eylemciler arasında gerçekleşen görüşmeleri olumlu karşıladıklarını duyurmuştur.[713]

Olayların on dokuzuncu gününde Oxford Üniversitesinden bir grup akademisyen, The Guardian gazetesinde yayımladıkları açık mektupta, Türkiye'de göstericilere uygulanan aşırı güçten endişe duyduklarını belirtmiş; hükümete temel hak ve özgürlüklere saygı gösterilmesi ve sorunun diyalog yoluyla çözülmesi konusunda çağrı yapmışlardır.[714]

Olayların yirminci gününde, polis müdahalesi ile Gezi Parkında gerilimin artması dünya basınında da yankı bulmuş; BBC çatışmaların yeniden şiddetlendiğini belirterek; göstericilerin polise meydan okuduğunu dile getirmiştir. CNN internet sitesinden verdiği haberde Erdoğan'ın polisi göreve çağırdığı vurgulanarak; biber gazı sisi altında parkın boşaltıldığını kaleme almıştır. Observer gazetesi yazarı Peter

[712] "Erdoğan'ın Gücü Tartışılmaz Kimse Fazla Heveslenmesin", *HaberTürk*, 14 Haziran 2013, s. 15.
[713] "AB İle İlişkilerde Kritik Dönemeç", *Cumhuriyet*, 15 Haziran 2013, s. 14.
[714] "Oxford'dan Mektup", *Hürriyet,* 16 Haziran 2013, s. 18.

Beaumont ise, sorunun odağında Erdoğan'ın gösterilerin nedenini anlayamaması olduğunu söylemiş; park boşaltılmış olsa da gösterilerin bitecek gibi görünmediğini belirtmiştir. Independent gazetesi, gösterilere yönelik hükümetin verdiği tepkiyi, rejimin tüm çıplaklığıyla otoriter olduğunun görülmesini sağladığını öne sürmüştür. İtalyan gazetelerinden Corriere Della Sera polisin çadırlar, revirler ve kütüphaneyi coplarla yıkarak, bir tür ütopya haline gelen o küçük dünyayı yerle bir ettiğini belirtirken; La Repubblica ise, Erdoğan'ın kaslarını gösterdiği yorumunda bulunmuştur.[715]

Olayların yirmi üçüncü gününde duran adam dış basında yer bulmuş; The Times "Türkiye'nin duran adamı yeni bir protesto dalgası başlattı" başlığıyla ile çıktığı haberinde hükümetin çaresiz kaldığı yorumunda bulunmuştur. The Guardian ise, "Türkiye'nin duran adam protestoları Erdoğan'ın artan baskılarının arasında tüm ülkeye yayıldı" başlığına yer vermiştir.[716]

Sonuç olarak Gezi Parkı olayları süresince, dış basının ve uluslararası kuruluşların olayları yakından takip ettiği, polisin uyguladığı orantısız gücün ağır bir şekilde eleştirildiği ve hükümetin eylemcilerle yapıcı, barışçıl bir diyalog kurması istenerek; temel hak ve özgürlüklere ve mecliste temsil edilmeyen düşüncelere saygı göstermesinin beklendiği söylenebilmektedir.

### 4.2.7. Ulusal Basında Gezi Parkı Olayları

Çalışmanın bu bölümünde, ulusal basının gezi parkı olaylarına yaklaşımı ele alınmış olup; değerlendirme farklı gazetelerin olaylar süresince attıkları manşetlerin irdelenmesi ile yapılmıştır. Bu inceleme için, farklı bakış açılarına sahip ve tiraj oranları yüksek Hürriyet, Milliyet, Sabah, Cumhuriyet, Zaman, Star ve Sözcü olmak üzere yedi gazete yazar tarafından seçilerek değerlendirme yapılmıştır.

[715] "Dünya Basını: Gösteriler Bitecek Gibi Görünmüyor", *Radikal*, 17 Haziran 2013, s. 10, 11.
[716] "Dünya Basını", *HaberTürk*, 20 Haziran 2013, s. 13.

**Tablo 17. Ulusal Basında Gezi Parkı Olayları**

| | **Hürriyet** | **Milliyet** | **Sabah** | **Cumhuriyet** | **Zaman** | **Star** | **Sözcü** |
|---|---|---|---|---|---|---|---|
| **29.05.13** | İki Ayyaş Polemiği | Mutsuzluğun Resmini Çizdik | Maketten Satışa Ruhsat Koşulu | Son Durağa Doğru | Şiddetin Temelinde Alkol ve Uyuşturucu Var | İstifa Et Kılıçdaroğlu | Tayyip Ağzındaki Baklayı Çıkardı |
| **30.05.13** | Yavuz Köprüsü | Boğaz'a Bir Sultan Daha | 2 Yılda Tamam | Katliam Köprüsü | Yavuz Sultan Selim Köprüsü 2 Yılda Tamamlanacak | Boğaz'ın İkinci Sultanı | Osmanlı'nın Temeli Atıldı |
| **31.05.13** | Gezi'de Yakma Timi | 3 Madde Niye Değişmesin | Filmdeki Kerim Yargıda Mahkum | Halk Direniyor | Dayatmalar, Demokratik Hukuk Devletinin Sicilini Bozar | Dinci Le Monde! | Yeni Çıktı, Kaçırmayın… Tayyip Gazları |
| **01.06.13** | Gazi Parkı | Ne Bu Şiddet Bu Celal | İçiren Yeri Kapatırız | Halk Başkaldırdı | Mahkeme Gezi Parkında Yürütmeyi Durdurdu | AVM Yok Bu Ne Şiddet | Halka İşkence ve Zulmün Fotoromanı |
| **02.06.13** | #5gündetaksim | Özgürlük Parkı | Gaz Kesildi Sis Dağıldı | Halkın Zaferi | Eylemcilere Sükûnet, Hükümete 'Kaygılara Kulak Ver' Çağrısı | Ağacın Altından Tahrik Çıktı | Halkın Zaferi |
| **03.06.13** | Gündem Twitter | Önce Temizlik Sonra Gerilim | Gerideki On Yıl Yarının Teminatı | Halkla Çatışıyor | Çevre Duyarlılığı Yakıp Yıkmaya Dönüştü | Enkaz Kaldı | Böbürlenme Padişahım Senden Büyük Halk Var |
| **04.06.13** | Mesaj Alındı | Mesaj Alınmıştır | Mesaj Alındı Sağduyu Vakti | Tek O Anlamadı | Demokrasi Sadece Seçim Değildir, Mesaj Alınmıştır | Mesaj Alındı Gereken Yapılır | Tehdit Etti, Gitti |
| **05.06.13** | Eli Sopalı Polis mi Olur | Yumuşama Adımı | Zeytin Dalı | Gençler Ders Veriyor | Bütün Taleplere Açığız Yeter ki Şiddet Olmasın | Barışçı Eyleme Özür Saldırgana Uyarı | Anla Artık Tayyip! |

| | **Hürriyet** | **Milliyet** | **Sabah** | **Cumhuriyet** | **Zaman** | **Star** | **Sözcü** |
|---|---|---|---|---|---|---|---|
| **06.06.13** | Sosyal Gözaltı | 140 Karakterle İsyana Teşvik | Platform'da Çıta Yükseldi | Uyanış Korkuttu[717] | Provokatörlere Suçüstü | # Yedirmeyeceğiz | Bu Zulmü Tweet'le Duyuran 29 Genç Gözaltına Alındı |
| **07.06.13** | Şunu Al Bunu Verle Yönetilmez | Erdoğan Direnişi | Demokratik Talebe Can Feda | Öfkesiyle Döndü | Demokratik Taleplere Canımız Feda | Gönüller Yapmaya Geldim | Demokrat mı Sultan mı Sizce Hangisi? |
| **08.06.13** | Çevrede Ortak Olalım | AB Tweet'le Mesaj Verdi | Çevreci Kardeşler Gelin Konuşalım | Çapulcu Dünya | Gül'den Barış Mesajları | Şiddetin Sponsoru Faiz Lobisi | Padişahım Çok Yaşa |
| **09.06.13** | Kışla Yapılacak AVM ve Otel Yok[718] | Bizde Farklı Bir Şey Var | Türkiye'de Ölü Avrupa'da Sağ[719] | Meydanlar Taştı | 28 Şubat Tutanakları Hala Devlet Sırrı | Taksim'e Kulak Tıkamadık[720] | PKK'yla Kucaklaşıyor[721] |
| **10.06.13** | Yeniçeriye Benzetti | Sabrın da Sonu Var | 'Sabredeceğiz ama Sonu Var' | Çapulcular Sel Oldu | Bir Gönül için Bin Özür Dilerim | Amaç Çevreyse Kapım Açık | Unutma! Seni Bu Halk Çıkardı, Yine Bu Halk İndirir |
| **11.06.13** | Şikede UEFA Şoku | Parkta Siyaset İstemiyoruz | Bizi Neredeyse Linç Edecekler[722] | Anlamadın Dilimizi | 28 Şubat Belgeleri Düzenli Olarak İmha Edilmiş | Moşe'nin Ağzı Kulaklarında[723] | Yalan ile İman Bir Arada Olmaz[724] |
| **12.06.13** | Barış Zinciri | Artık Bu İşi Bitirin[725] | Kimsenin Yanına Kar Kalmayacak[726] | Provokasyon | Polis Taksim'e Girdi, Gezi Parkı'na Müdahale Yok | Randevulu Müdahale | İç Savaş mı Çıkaracaksınız[727] |

[717] Twitter gözaltıları ile ilgili olarak.
[718] Kadir Topbaş.
[719] Gezi Parkı ile ilgisi olmayan bir yazı.
[720] Yalçın Akdoğan.
[721] AKP ile ilgili olarak.
[722] Gezi Parkı'na mesafeli olan sanatçılar.
[723] İsrail Türkiye'deki Olayların Devam Etmesi için Duaya Çıktı.
[724] Tayyip Erdoğan'a yönelik olarak.
[725] Başbakan Erdoğan.
[726] Başbakan Erdoğan.
[727] AKP'li vekil İbrahim Yiğit.

| | **Hürriyet** | **Milliyet** | **Sabah** | **Cumhuriyet** | **Zaman** | **Star** | **Sözcü** |
|---|---|---|---|---|---|---|---|
| **13.06.13** | Yaralıyız Yorgunuz | Topçu Kışlası'na Referandum | Bir Merkezden Düğmeye Basıldı[728] | 24 Saat Tehdidi | Yanlışta Israr Ederseniz İnandırıcılığınız Kaybolur[729] | Kadınlar Küfrediyor Erkekler Vuruyordu[730] | Bunlar Orijinal Bunlar Marjinal |
| **14.06.13** | Okumuş Çocuklar[731] | Sert Karara Anında Rest[732] | İstanbul Halkı Ne Diyorsa O | Orantısız Öfke | Kamuoyu Yoklaması Olabilir ama Yargı Kararı Esastır[733] | Kararınızı Tanımıyorum | Halka Bunu da Sor |
| **15.06.13** | Düğünden Cezaevine | Film Ricasını Kırmadı | 4 Maddelik Yol Haritası | Mesajı Geç Aldı | Mesaj Alındı, Yargı Kararını Bekleyeceğiz | Yargı 'Evet' dese bile Halk Oylaması | Shut Up Tayyip! |
| **16.06.13** | Gezi 20.55 | MİT'te Sürpriz Suriye Zirvesi | Günaydın Gezi | Gezi Devam Dedi | 19. Günde Müdahale | Biz Sabırla Direniriz[734] | Tayyip Konuştu Türkiye Karıştı |
| **17.06.13** | Tehlikeli İnatlaşma | Meydanlara Geçiş Yok | Bu Oyunların Hedefi Türkiye | Halk Baskıya ve Zulme Direniyor | Sandıktan Başka Yol Arayanlara Geçit Yok | Geçit Vermeyiz[735] | Millet Kan Ağlıyor |
| **18.06.13** | Skandal[736] | Avrupa'yla İpler Gerildi | Dost İşi Skandal | Yüzleri Tutmadı[737] | Yeni Tanıştılar 40 Yıllık Dost Gibi Ayrıldılar[738] | 28 Şubat'ın Yeni Sürümü | Adaletiniz Bu Mu? |

[728] Başbakan Erdoğan.
[729] Abdullah Gül.
[730] Başörtüsü sebebiyle protestocuların saldırısına uğrayan kadın.
[731] Gezi Parkı eylemlerine katılanlara yapılan anket sonuçlarına göre.
[732] Hükümetin Gezi Parkı ile ilgili Avrupa Parlamentosu kararını tanımaması ile ilgili olarak.
[733] Emekli Danıştay Başkanı Hüseyin Karakullukçu.
[734] Başbakan Erdoğan.
[735] Milli irade hırsızlarına, lobilere, karanlık odaklara.
[736] İngiltere'nin Türk Bakanı dinlemesi ile ilgili olarak.
[737] "Avrupa'nın eleştirilerini göğüsleyemeyen Ankara, toplantıları iptal etmeye başladı."
[738] Çocuk olimpiyatları ile ilgili.

| | **Hürriyet** | **Milliyet** | **Sabah** | **Cumhuriyet** | **Zaman** | **Star** | **Sözcü** |
|---|---|---|---|---|---|---|---|
| **19.06.13** | İmajımız Yıkılır[739] | Bu Ben Miyim [740] | Ayrışmaya Asla İzin Vermeyiz | İşte Dik Duruş | Millet Özgürlükleri Genişleten Anayasa İstiyor[741] | Marjinal Temizlik | Zulmü Dünya Gördü Tayyip Görmüyor |
| **20.06.13** | Yakma Timi Açığa Alındı | ABD Elçisi'nden Gezi Ziyareti | Yaralar İşte Böyle Sarılır[742] | Her Park Bir Meclis | Moral Zirvesi | Şehirler Kararacak Ekonomi Çökecekti[743] | Baskı ve Zulme Dur |
| **21.06.13** | Başçavuşa Omlet Cezası | FED Depremi | Yargıtay Rüyayı Delil Kabul Etti | 12 Eylül Gibi | Adli Tıp Raporu Eksiklerle Dolu | Hedef Çözümü [744] Sabote Etmekti[745] | Tayyip Oyunları |
| **22.06.13** | Balıkçı Krizi | Alevilere Tahrik Var[746] | Asıl Hedefleri Çözüm Süreci | Vazgeçmiyoruz[747] | YÖK, 6 Yıl Batı Çalışma Grubundan Emir Almış | Çözümü Durduramazlar | Çekilen Teröristler Komutanları Taşıyan Helikopterlere Ateş Etti |
| **23.06.13** | Latin Gezisi | Haliçport | Barış Günü'nde Teröre Elveda | Karanfile de Şiddet | İlaç Kullanımı 2 Milyar Kutuya Çıktı, Evler Ecza Deposuna Döndü | Tek Besmeleyle Oyunlarını Bozarız | Halk Karanfil Attı, Polis Su ve Gaz Sıktı |
| **24.06.13** | Acı Fotoğraf[748] | İllere Göre 'Din' Kriteri[749] | Oyun Bozuldu Final Sandıkta | Polis, Milis Oldu | Sınav Belirsizliği, Öğrenci ve Velileri Tedirgin Ediyor | Ne Olursa Olsun Çözümden Dönüş Yok | Biz, Ay-Yıldızlı Türk Bayrağı'ndan Başka Bayrak Tanımıyoruz |

[739] Abdullah Gül.
[740] İzmir'de Gezi Parkı müdahaleleri nedeniyle ifadesi alınan polis memuru.
[741] Akil insanlar raporu.
[742] Reyhanlı saldırısıyla ilgili.
[743] Binali Yıldırım'ın Gezi Parkı olayları sırasında siber saldırıya uğradıkları yönündeki açıklaması ile ilgili.
[744] Çözüm süreci.
[745] Beşir Atalay.
[746] Kayseri'deki Milli İradeye Saygı Mitinginde Başbakan Erdoğan.
[747] Taksim Gezi Parkı Dayanışması.
[748] Yunanistan ile ilgili.
[749] Diyanet İşleri Başkanlığı.

| | **Hürriyet** | **Milliyet** | **Sabah** | **Cumhuriyet** | **Zaman** | **Star** | **Sözcü** |
|---|---|---|---|---|---|---|---|
| **25.06.13** | Muhbir Firarda | Oboma'ya Gezi'yi Anlattı | Türkiye-Avrupa Taktik Savaşları | Destanın Adı Dehşet | Özel Okullar Kürtçe Eğitim Verebilecek | Avrupa'yı Düşün Kapris Yapma | Tayyip'in Polisi Destan Yazıyor! |
| **26.06.13** | Sürece Devam | Süreç Gitti Geldi[750] | Göz Göre Göre Gelen Vahşet[751] | Avrupa Yutmadı | Futbolda Deprem | Camideki Birayı Avrupa'ya Gösterdi | Tayyip'in Gurur Tablosu |
| **27.06.13** | İşte O Karar[752] | Çekilme Sıkıntısı | Türkiye Hazır | Vicdanı Rahatmış[753] | Ortak Talep Yeni Anayasa | Gezi'den Kalkıp Esad'a Koştular | Nerede Bu Devlet? |
| **28.06.13** | Tahrike Baskın[754] | İşte Sivil Emasya | Darbe Maddesi Temizleniyor | Delilleri Yok Yalanları Çok | Darbe Gerekçesi 35. Madde Değişiyor | Askerin Görevi Askerlik 35. Madde Değişiyor | Çuvallama Süreci Başladı |
| **29.06.13** | Bu Fotoğraf Yetmedi | Polise Gezi Ödülü | Ermeniliğe Hakaret Davası | Akrep'te Cinsel Taciz | Suriye Dramı Ağlattı | Emniyet Arşivi Klonlandı mı? | Tayyip'in 2 Yüzü |
| **30.06.13** | #direnbarış[755] | Lice'ye Acil Soruşturma | JİTEM'in Kara Kutusuna İnfaz | Gezi Bir Köprü Daha Kurdu | Çözümü Baltalama Eylemleri Sürüyor | Dikkat Hedef Çözüm Süreci | Koskoca Devleti Ne Hale Düşürdüler[756] |

**Kaynak:** Tablolar çalışmanın yazarı tarafından oluşturulmuştur.

[750] Selahattin Demirtaş.
[751] Töre kurbanı ile ilgili.
[752] Şike davası ile ilgili.
[753] Ethem Sarısülük'ü vuran polisi serbest bırakan yargıç.
[754] PKK'ya yönelik.
[755] Barış süreci ile ilgili.
[756] Açılım ile ilgili.

Gezi Parkı olaylarının başladığı 29 Mayıs 2013 tarihinden etkisinin azaldığı 2013 yılı Haziran sonuna kadar olan ele alınan gazetelerin manşetleri incelendiğinde, ilk olarak dikkati çeken olayların ilk günlerinde eylemlerin manşetlerde yer almadığı olmuştur. Eylemler manşetlerde ancak olayların üçüncü gününde yer bulmuş, bu tarihte de ele alınan tüm gazetelerin manşetlerine girememiştir. Bunun nedeni olarak eylemlerin ilk başta küçük bir grup tarafından başlatılması ve etkisinin bu kadar büyük olacağının öngörülememesi söylenebilmektedir.

Ele alınan gazeteler arasında, genel olarak, en kısa manşetlerin Cumhuriyet gazetesi tarafından atıldığı; en uzunlarının ise Zaman gazetesine ait olduğu görülmektedir. Yine Haziran sonlarına doğru olayların azalmasına paralel olarak gazete manşetlerinde eylemler yerlerini kaybederken; Cumhuriyet gazetesi Gezi Parkı ile ilgili manşetlerle çıkmaya devam etmiştir. Bu da Gezi Parkı eylemlerinin ele alınan gazeteler içinde en çok Cumhuriyet gazetesi manşetlerinde yer bulduğunu göstermektedir.

Ele alınan gazete manşetleri kullanılan dil ve yaklaşım açısından ele alındığında Star, Zaman ve Sabah gazetelerinin daha çok iktidarı destekleyen ifadeleri tercih ettiği; Cumhuriyet ve Sözcü gazetelerinin iktidarı eleştiren söylemlere yer verdiği görülmektedir. Hürriyet ve Milliyet gazeteleri ise bu iki uç söylem arasında, kimi zaman uçlardan birinden diğerine geçmekte ama çoğunlukla iki ucun ortasında bir söylemi tercih etmektedirler. Buradan hareketle ele alınan gazeteler üç grupta toplanabilmektedir.

İktidara yakın söylemleriyle dikkat çeken Star, Zaman ve Sabah gazeteleri arasında en kışkırtıcı manşetler Star gazetesi tarafından atılırken, en yumuşak başlıklara ise Zaman gazetesinde yer verildiği görülmektedir. Ayrıca Star gazetesi manşetlerinde olayların ortaya çıkış nedeni olarak dış güçleri, faiz lobisini ve çözüm sürecini sekteye uğratmak isteyenleri göstermiştir. İktidarı eleştiren manşetlere yer veren Cumhuriyet ve Sözcü gazetelerinde ise en ağır söylemlere Sözcü gazetesinde rastlanmakta; gazete 33 manşetin dokuzunda (%27) “Tayyip” kelimesini kullanarak hitapta bulunmakta; manşetlerinin çoğunda da olayları kışkırtanın Başbakan Erdoğan

olduğuna dikkat çekmektedir. Cumhuriyet gazetesi manşetlerinde ise en çok "Halk" kelimesine vurgu yapıldığı görülmektedir.

Yapılan incelemede ele alınan gazetelerde benzer manşetlerde dikkat çekicidir. Bu çerçevede, 4 Haziran tarihinde ele alınan yedi gazeteden beşi Cumhurbaşkanı Gül'ün Gezi Parkı ile ilgili yaptığı "mesaj alınmıştır" sözlerini manşete taşımış; sadece Cumhuriyet ve Sözcü gazeteleri Başbakan Erdoğan'ı eleştiren manşetlere yer vermiştir. 7 Haziran'da Sabah ve Zaman gazeteleri, 10 Haziran'da Sabah ve Milliyet gazeteleri, 17 Haziran'da Zaman ve Star gazeteleri, 22 Haziran'da Sabah ve Star gazeteleri Gezi Parkı ile ilgili benzer söylemler kullanmışlardır.

Sonuç olarak, Gezi Parkı eylemleri boyunca toplumun kutuplaştığı ve kişilerin belli gazeteleri okuma alışkanlıkları olduğu dikkate alınırsa, bazı medya organlarının olayların kutuplaşmasında rol oynadığı ve kullandıkları dil ile halkı iktidara veya eylemcilere karşı kışkırttıkları söylenebilmektedir.

# 5. NİSAN 1960 ÖĞRENCİ OLAYLARI İLE GEZİ PARKI OLAYLARININ KARŞILAŞTIRILMASI

28-29 Nisan 1960 öğrenci olayları ile Gezi Parkı olaylarının karşılaştırıldığı bu bölümde mevcut olaylar, olayların nedenleri, olaylara katılanların özellikleri, yürütmenin ve muhalefetlerin yaklaşımı olmak üzere dört başlık altında incelenmiştir. Bu çerçevede, çalışmanın ikinci ve üçüncü bölümlerinde objektif bir bakış açısıyla ele alınan olaylara ilişkin bu bölümde, belirtilen başlıklar bağlamında karşılaştırma yapılarak, çalışmanın yazarının değerlendirmelerine yer verilmiştir. Ayrıca, Başbakan Menderes ile Başbakan Erdoğan'ın toplumsal hareketi yorumu içerik analizi yöntemi ile açıklanmıştır.

## 5.1. Olayların Nedenleri

28 ve 29 Nisan 1960 öğrenci olaylarının temel çıkış nedeni Tahkikat Komisyonunun kurulması olmakla birlikte, komisyonun kurulması DP iktidarına karşı toplumda oluşan rahatsızlığın dışavurumunun son noktası olmuştur. Basın, muhalefet ve üniversiteler üzerinde 1954 seçimlerinden sonra başlayan ve 1957 seçimlerinden sonra artan DP baskısı, muhalefete karşı kurulan Vatan Cephesi, bozulan ekonomik durum, toplantı ve gösteri yürüyüşleri kanununda yapılan değişikliklerle muhalif siyasi faaliyetlerin fiilen olanaksızlaşması, temel hak ve özgürlükler üzerinde yapılan kısıtlamalar kısaca demokratik bir rejimde olmaması gereken sınırlama ve kısıtlamaların uygulamaya konmuş olması toplumun büyük bir kesiminde DP iktidarına karşı bir rahatsızlık yaratmış; Tahkikat Komisyonunun kurulması ile tüm bu rahatsızlıklar dışa vurmuştur.

Gezi Parkı olayları ise çevreci bir mantıkla başlamakla birlikte, polis şiddeti ve orantısız güç kullanımı üzerine siyasi bir nitelik kazanarak; çoğunlukçu otoriterleşmeye, baskıcı ve otoriter tutumlara, Erdoğan'ın sert üslubu ve söylemlerine, özgürlüklere ve özel alana yönelik müdahalelere, medyanın olaylar karşısında takındığı tutuma karşı bir başkaldırıya dönüşmüş ve bilişim devrimi neticesinde

toplumdaki farklı kişilere ulaşarak yayılmıştır. Nihat Falay, Gezi Parkı olaylarının çıkma nedenlerini şu şekilde ifade etmiştir:

> "[…]iktisadi olarak bakıyorsun durum kötü, siyasal olarak durum kötü, sivil toplum olarak durum kötü yani hepsine karşı çıkıyorsunuz, zaman zaman verdiğiniz sözü tutmuyorsunuz ve zaman zaman da buna sosyal demokratlar rıza gösteriyor ve işbirliği yapıyor. Gezi'de reaksiyon bunadır. İnsanlar ve toplumlar hafızalarını kaybetmiyor. Bazı şeyler unutulmaz yeri geldiğinde hatırlatırız. Unutulmuş gibi gözükür ama aslında kalır o. İnsanlar hayatta her şeyi yaşamayabilirler fakat her şeyi kitaplardan öğrenirler. Aşkı, sevgiyi, nefreti, namussuzluğu, hırsızlığı her şeyi kitaplardan öğrenirler. Örneğin hırsızlık yapmış olmamız gerekmez ama onun ne olduğunu biliriz. Neyin antikapitalist olduğunu biliriz, neyin direnme olduğunu, neyin namus olduğunu biliriz. Bu mesele o, yani insanların hafızasını silemezsin.[757]"

Nevzat Yalçıntaş ise, Gezi Parkı olaylarının arkasında muhafazakâr bir parti olan AKP'nin tek başına iktidar olmasını ve halkın içinden bir kesimin milli ve manevi değerlerden rahatsız olmasını (örneğin kamuya açık yerlerde alkolün yasaklanmasından rahatsız olmasını) göstermiştir. Ayrıca Yalçıntaş, olayların içinde dış kaynaklı kışkırtıcıların da bulunduğunu, dış basının yaşananları büyük bir olay olarak yansıttığını, mevcut iktidarın İslami bir rejim getireceği söylemiyle, bazı insanların mevcut yaşamlarına kısıtlama getirileceği korkusu yaratıldığını sözlerine eklemiştir. Her şeyin aşırılığının zarar getireceğini belirten Yalçıntaş, gerek muhalefetin, gerekse iktidar partisinin aşırılığa kaçan tepkilerinin olayların büyümesinde etkili olduğunu söylemiştir.[758]

Yalçıntaş gibi, iktidar partisi de, gösterilerin arkasında iç ve dış tahrikçilerin yer aldığını söylemiş ve özellikle CHP'yi olayları kışkırtmak ile suçlamıştır. Bu çerçevede olayların çıkış nedenleri ile partiler arasında bir ilişki olup olmadığı yazar tarafından değerlendirilmiş; direnişi görmek, havayı koklamak ve ağaçların sökülmesine engel olmak amacıyla eyleme katılanların, oy vermeyi düşündükleri parti ile eylemlerin içinde yer alma nedenleri arasında istatistiki olarak anlamlı bir ilişki bulunmamıştır. Başka bir ifadeyle, eyleme katılanların oy vermeyi düşündükleri parti,

[757] Nihat Falay, 31 Mayıs 2016 tarihli görüşme.
[758] Nevzat Yalçıntaş, 19 Mayıs 2016 tarihli görüşme.

söz konusu eyleme katılma nedenlerini etkilememiştir. Eyleme katılanların oy vermeyi düşündükleri parti ile eyleme katılmalarını sağlayan diğer nedenler arasında ise, istatistiki olarak anlamlı bir ilişki bulunmakla birlikte, bu ilişki oransal olarak düşük düzeylerde gerçekleşmiştir. AKP'ye ve politikalarına karşı çıkmak nedeniyle Gezi Parkı eylemine katılanlar, çoğunlukla İP'ye oy vereceklerini ifade etmişlerdir. Devlet düzenine karşıtlık amacıyla eyleme katılanlar ise HDK/HDP'de yoğunlaşmış; HEPAR ve MHP'ye oy vereceklerini söyleyenler ise bu nedenle eyleme katılmada en az rastlanan kesimi oluşturmuştur. Özgürlüklerin kısıtlanmasını protesto etmek en yüksek frekansa sahip eyleme katılma nedeni olmuş; bu neden doğrultusunda eyleme katıldıklarını ifade edenler ise bağımsız bir adaya veya Sırrı Süreyya Önder'e oy vereceğini belirtmişlerdir.

Göstericilerin olaylara katılma nedenleri kadar ne talep ettikleri de dolaylı olarak neden parkta olduklarını göstermektedir. Bu bağlamda, Gezi Parkı eylemlerine katılanların ne talep ettikleri ile o sıralar seçim olsa hangi partiye oy verecekleri arasındaki ilişki analiz edilmiştir. Yapılan analizlerde, Gezi Parkında olma nedenlerinden "yönetimin istifası", "devrim veya sisteme karşıtlık" ve "seslerinin duyulması için" seçenekleri dışında, oy vermeyi düşündükleri parti ile istatistiki açıdan anlamlı bir ilişki bulunmamıştır. Bu çerçevede, yapılan iki analiz sonucunda elde edilen sonuçlar, bir anlamda, eylemcilerin parti farkı olmaksızın, Gezi Parkında farklı nedenlerle bulundukları anlamına gelmektedir.

Olayların gelişimi incelendiğinde, 28 ve 29 Nisan 1960 yılında yaşanan öğrenci olayları yayın yasakları nedeniyle fısıltı gazetesi aracılığıyla kulaktan kulağa yayılırken; medyanın olayları yansıtmaması üzerine Gezi Parkı olayları da büyük ölçüde sosyal medya üzerinden örgütlenmiş ve yayılmıştır. Bu noktada medyanın olaylar başladığı sırada gösterilerle ilgili hiçbir bilgi vermemesinin; olayları vermeye başladıktan sonra da yanlı olarak aktarmasının göstericileri sosyal medyaya yönlendirdiği söylenebilmektedir. Özetle, ele alınan her iki olayda, medyanın olaylarla ilgili bilgi vermemesinin/verememesinin olayları büyüttüğü görülmektedir.

Sonuç olarak gerek ilk ortaya çıkış sebebi gerekse olayların yayılması konusunda ele alınan iki toplumsal hareket arasında benzerliklerin yanı sıra farklılıklar

da bulunmaktadır. Falay, bu noktayı belirterek, 1960 olaylarından farklı olarak Gezi Parkı olaylarının ortaya çıkmasında çevreci bir mantığın bulunduğunu, 1960 olaylarında ise temel nedenin ülke ile ilgili kaygılar olup çevrecilikle ilgili bir tasanın mevcut olmadığının altını çizmiştir. Sadece oy kullanmanın, sandığa gitmenin demokrasi olmadığını belirten Falay, Türkiye'de demokrasi mantığının çok fazla gelişmediğini vurgulayarak; özellikle 1960'larda demokratik katılım yollarının da bilinmediğini ancak günümüzde durumun değiştiğini ve bu yüzden de Gezi Parkı olaylarında, 1960 olaylarından farklı olarak, daha iyi örgütlenildiğini söylemiştir. Ayrıca Falay, 1960 olaylarında iletişim organlarının çok fazla gelişmemiş olmasından dolayı çok fazla asılsız dedikodunun yayıldığını, Gezi Parkı olaylarında ise, haberleşmenin çok daha ileri olması sebebiyle olayların ve haberlerin hızla yayıldığını belirtmiştir.[759]

Çiftçigüzeli de, ele alınan iki olayda, olaylara katılanlar arasındaki farkın iletişim imkânlarından kaynaklandığını belirtmiş; 1960 olaylarında gerekli teknoloji henüz olmadığı için Gezi Parkı olaylarında olduğu gibi bir iletişim ağının kurulamadığını sözlerine eklemiştir. Gezi Parkı olaylarında, internet üzerinden hızlıca haberleşen kitleler nedeniyle olayların yayıldığını belirten Çiftçigüzeli, olaylara katılanların 1960 yılındaki gibi hükümeti deviren bir sonuç almak istediğini, ancak bu sonuca ulaşamadığını söylemiş; bununla birlikte olaylar neticesinde toplumun çok fazla yara aldığını ve uçların daha fazla keskinleştiğini kaydetmiştir.[760]

Her ne kadar Gezi Parkı olayları çevreci bir mantıkla, 1960 olayları ise Tahkikat Komisyonunun kurulması üzerine ortaya çıkmış olsa da, belirtilen tüm farklılıklara karşın, bu iki toplumsal hareketin ortaya çıkmasının altında yatan gerekçelerin, iktidarın uygulamaya koyduğu bazı baskıcı politikalar olduğu gözden kaçırılmamalıdır. Çalışmada ele alınan iki toplumsal harekette de, olayların içinde yer alanların esas amacı iktidarı devirmek olmamış; gösteriler mevcut iktidarın siyasalarından rahatsız olan halk kitlelerinin seslerini hükümete duyurma çabası

[759] Nihat Falay, 31 Mayıs 2016 tarihli görüşme.
[760] Mehmet Cemal Çiftçigüzeli, 19 Mayıs 2016 tarihli görüşme.

şeklinde gerçekleşmiştir. Ayrıca çalışmada incelenen olayların ikisinde de kolluk kuvvetlerinin orantısız şiddet kullanması olayların büyümesinde etkili olmuştur.

## 5.2. Toplumsal Harekete Katılanlar

Çalışmada ele alınan her iki toplumsal harekette de mevcut iktidarlar gösterilere katılanları iyi niyetli olanlar ile iç ve dış tahriklerle kışkırtılmış, şiddet yanlısı olanlar olmak üzere ikiye ayırmış ve ikinci grupta yer alanların kullanıldığını ifade etmişlerdir. Ayrıca gerek 28-29 Nisan 1960 olaylarında gerekse Gezi Parkı olaylarında iktidarlar olaylara katılanların bazı siyasi partilerce desteklenen belirli bir grup olduğu iddialarında bulunmuşlardır. Bu bağlamda, çalışmanın bu bölümünde ele alınan iki toplumsal harekete katılanların homojen bir grup olup olmadığı tartışılmıştır.

1960 öğrenci olaylarına katılanlarla ilgili olarak, Nevzat Yalçıntaş 1946 yılından sonra entelektüel gençlerin iki grupta toplandığını, bunlardan birinin kendilerini devrimci olarak niteleyen ve CHP tabanlı gençlerden oluştuğunu; diğer grubun ise milli görüş sahibi ve muhafazakâr olduğunu, siyasi olarak da DP'yi desteklediklerini söylemiş; olayların çıkmasında ise CHP tabanlı gençlerin etkili olduğunu sözlerine eklemiştir.[761] Mehmet Cemal Çiftçigüzeli de, öğrencilerin iki grupta toplandığını ve olayların çıkmasında CHP'ye yakın olan MTTB'nin etkili olduğunu belirtmiştir. Olaylara katılanların homojen bir grup olduğunu belirten Çiftçigüzeli, eylemcilerin ve onları destekleyenlerin büyük kısmının 1960 darbesinden sonra Kurucu Mecliste yer alıp, sonraki dönemlerde CHP'den milletvekili olduklarını belirtmiştir. Buna örnek olarak Çiftçigüzeli, MTTB'nin içinde ve yönetiminde yer alan Yüksel Çengel, Kamuran Evliyaoğlu gibi birçok ismin daha sonra CHP'den milletvekili olduğunu belirtmiş ve bu sebeple olayların arkasında CHP'nin kışkırtması olduğuna dikkat çekmiştir. Özetle, olayları destekleyen ve olaylar içinde yer alanların ortak bir ideolojiden olduklarını sözlerine eklemiştir.[762] Tanel Demirel, olayların ortaya çıkmasında CHP'nin katkısının en üst düzeyde olduğunu; özerk ve otorite karşıtı bir öğrenci hareketi geleneği pek zayıf olan Osmanlı-Türk siyasetinde, CHP'nin

[761] Nevzat Yalçıntaş, 19 Mayıs 2016 tarihli görüşme.
[762] Mehmet Cemal Çiftçigüzeli, 19 Mayıs 2016 tarihli görüşme.

çabaları olmasaydı, gösterilerin gayet sönük kalacağının söylenebileceğini belirtmiştir.[763]

Nihat Falay ise, olaylara katılan öğrencilerin sadece CHP'li gençlerden oluşmadığını, başka bir ifade ile homojen bir grup olmadığını; öğrencilerin ortak noktalarının Atatürkçülük, milliyetçilik, antiemperyalizm ve devrimcilik olduğunu belirtmiştir. Ayrıca Falay, eylemlere katılanların en sağdan en sola bir görünüm arz ettiğini; ülkücülerin de, komünistlerin de olaylar içinde yer aldığını; zaten o dönemde öğrenciler arasında çok fazla bir örgüt bağı bulunmadığını kaydetmiştir.[764]

Gezi Parkı olaylarına katılanlar ile ilgili ise, elde edilen anket sonuçları değerlendirildiğinde, ilk olarak eylemcilerin büyük bir kısmının herhangi bir siyasi partiye, oluşuma veya dernek, vakıf, platform gibi bir sivil toplum kuruluşuna üye olmadığı tespit edilmiştir. Ayrıca eylemcilerin neredeyse tamamı, herhangi bir grubu, oluşumu temsilen parkta bulunmadıklarını ve sade vatandaş olarak olaylar içinde yer aldıklarını belirtmişlerdir. Son genel seçimlerde eylemcilerin hangi partiye oy verdikleri değerlendirildiğinde, farklı partilere oy vermiş kişilerin olayların içinde yer aldığı, mecliste bulunan partilerin (AKP, CHP, MHP) Gezi Parkı olaylarına ilişkin tavrının genel olarak katılımcılar tarafından hoş karşılanmadığı ve bahsi geçen partilerin ankete katılanlar arasında oy kaybettiği söylenebilmektedir. Eylemcilere, olaylar yaşandığı sırada bir seçim olsa hangi partiye oy verecekleri sorulduğunda ise, oy kullanmayacak olanlar ile kararsızların, katılımcıların neredeyse yarısını oluşturdukları dikkat çekmiştir. CHP'ye oy vereceğini söyleyen katılımcılar toplam kitlenin yaklaşık üçte birini oluşturmaktadır ki, bu da olayların arkasında CHP'nin olduğu tezinin güvenirliğini düşürmektedir. Ancak siyasi partilerin olaylara yönelik geliştirdikleri tutumun katılımcılar üzerinde etkisi olduğu da tespit edilmiş; örneğin MHP Genel Başkanı Devlet Bahçeli'nin parti tabanına olaylardan uzak durma çağrılarına paralel olarak, seçim olması durumunda MHP'ye oy vereceğini söyleyen katılımcıların çok düşük (%1,62) bir oranda yer aldığı gözlemlenmiştir.

[763] Tanel Demirel, a.g.e., s. 334.
[764] Nihat Falay, 31 Mayıs 2016 tarihli görüşme.

Bu çerçevede genel bir değerlendirme yapıldığında, Gezi Parkı olaylarına katılanların farklı siyasi ideolojilere sahip, geniş bir yelpaze içinde yer alan bireyler olduğu; olayların tek bir parti, görüş ya da oluşum tarafından gerçekleştirilmediği söylenebilmektedir.

Nihat Falay, Gezi Parkı olaylarına katılanların, orta sınıfın çocukları olduğunu ve aslında bunların potansiyel emekçiler olduğunu söylemiştir. Yine Falay'a göre 1960 olaylarından farklı olarak, Gezi Parkı olaylarına katılanlar sadece öğrenciler de olmamış, anne-babalar da olayların içinde yer almıştır.[765] Falay'ın tespitlerini analiz edilen anket verileri desteklemiştir. Yapılan analizler çerçevesinde, ankete katılanların, farklı yaş gruplarında yer aldığı görülmüştür. Bu bağlamda, 1960 olaylarındaki gibi, Gezi Parkı olaylarının bir öğrenci hareketi olduğunu söylemek mümkün olmamaktadır. Çalışma durumu ile ilgili sorulan soruya verilen yanıtlar bu tespiti doğrular nitelikte olmuştur. Ankete katılanlar içinde en büyük grubu oluşturmakla birlikte katılımcıların sadece, yaklaşık, üçte biri öğrenci olduğunu belirtmiş ve farklı meslek gruplarından çalışanlar ile emekli, ev hanımı, işsiz gibi istihdam dışındaki kişilerin de olaylar içinde yer aldığı görülmüştür. Bu çerçevede Gezi Parkı olaylarının 1960 olaylarından farklı olarak tam anlamıyla bir öğrenci hareketi olmadığı söylenebilmektedir.

Emre Kongar'a göre ise - anket sonuçlarından elde edilen verileri doğrular nitelikte- Gezi Parkı olaylarına katılanlar dört grupta toplanabilmektedir. Gezi Parkı olaylarının özünde bir örgütten ve liderden yoksun ancak etkin bir iletişim örgütlenmesine sahip gençler ile çevreciler bulunmuş ve bu grubun en büyük özelliği ortak akıl ve yaratıcılık olmuştur. Hareketin bir sonraki dış halkasında özellikle sol gelenekten gelen klasik parti ve direniş örgütleri yer almış; çekirdekteki ilk grup bu grubu dışlamayarak şiddeti ve Vandalizm'i reddeden barışçı bir eyleme dönüştürmüştür. Kongar'a göre olaylardaki üçüncü halkada hareketi başlatanların aileleri, yakınları ve arkadaşları bulunmuş ve bu grup olayların genişlemesinde etkili olmuştur. Son grupta ise, ancak polis şiddetine tanık olduktan sonra harekete katılan ve destek veren, kendi halinde, adam gibi yaşamak isteyen ama yapılanlardan,

[765] Nihat Falay, 31 Mayıs 2016 tarihli görüşme.

yağmadan, talandan, yaşam biçimlerine sürekli müdahale edilmesinden, başbakan tarafından sürekli azarlanmaktan bıkmış, usanmış kentli uygar vatandaşlar yer almıştır. Bu çerçevede iktidarın ileri sürdüğü ve olayların arkasında CHP'nin olduğu iddiası çok gerçekçi bulunmamıştır.[766]

Sonuç olarak çalışmada incelenen toplumsal hareketlere katılanların birbirinden farklılık gösterdiği tespit edilmiştir. Öncelikle yapılan görüşmeler çerçevesinde, siyasi görüş açısından 1960 olaylarına katılanların, Gezi Parkı olaylarında yer alanlardan daha homojen bir grup olduğu görülmüştür. İkincisi 28-29 Nisan 1960 olaylarının içinde ağırlıklı olarak üniversite gençliği yer alırken; Gezi Parkı olaylarında farklı yaş gruplarından ve çalışma durumlarından kişiler yer almıştır. Bu çerçevede, 28-29 Nisan 1960 tarihinde gerçekleşen toplumsal hareketin içinde yer alanlar büyük çoğunluğu üniversite öğrencilerinden oluşan ve benzer siyasi görüşlere sahip kişiler olarak nitelendirilebilirken; Gezi parkı olaylarının içinde toplumun farklı kesimlerinden farklı siyasi görüşlere sahip kişiler yer almıştır.

## 5.3. Yürütmenin Olaylara Yaklaşımı

28-29 Nisan 1960 olayları ile Gezi Parkı olaylarında yürütmenin içinde yer alan Cumhurbaşkanının toplumsal harekete yaklaşımı incelendiğinde, öncelikle iki toplumsal hareketin yaşandığı dönemde de iktidar partisi içinden çıkmış bir cumhurbaşkanının görevde olduğu dikkat çekmektedir. 1960 olaylarının yaşandığı sırada cumhurbaşkanı olan Celal Bayar, daha sert bir tutum içinde olup; olaylarda Başbakan Menderes'i etkileyecek bir şekilde etkin bir rol üstlenirken; Gezi Parkı olaylarında Cumhurbaşkanı Abdullah Gül'ün olayları yumuşatıcı bir tutum içinde olduğu ve Başbakan Erdoğan'ın üstünde bir etkinliğinin olmadığı dikkat çekmektedir. Ayrıca, Gezi Parkı olayları sırasında Cumhurbaşkanı Gül, demokrasinin sadece seçim olmadığını belirtip; toplumsal hareketlerin demokrasinin gelişmesine katkı sağlayacağını söylerken; 28-29 Nisan 1960 olaylarında Cumhurbaşkanı Bayar'ın yaklaşımı toplumsal hareketin en sert şekilde sona erdirilmesi şeklinde olmuştur.

[766] Emre Kongar; Aykut Küçükkaya, a.g.e., 2013, s. 41-48.

Toplumsal hareketin yaşandığı sırada başbakan olan Adnan Menderes ile Recep Tayyip Erdoğan'ın toplumsal hareketi yorumu ile ilgili içerik analizi bir alt bölümde yapılmış olup, çalışmanın bu kısmında Menderes ve Erdoğan'ın olaylardaki genel tavrıyla ilgili bilgi verilmiştir.

Gerek 28-29 Nisan 1960 olaylarında gerekse Gezi Parkı olaylarında dönemin başbakanları Menderes ve Erdoğan, olayların çıkış sebebini doğru bir şekilde okuyamamış; toplumsal hareketin demokrasinin işleyişi açısından gerekli bir mekanizma olduğunu dikkate almayarak; tahrikler ve kışkırtmalar üzerinde durmuşlardır. Bu çerçevede iki liderde olaylara rasyonel bir şekilde yaklaşamayıp; toplumsal hareketi, seçimle işbaşına gelemeyenlerin iktidarı elde etmek için kullandığı bir araç olarak değerlendirmişler ve yanlış bir algı ile olayları ele almışlardır. Şevket Süreyya Aydemir, İstanbul ve Ankara olayları ile ilgili Menderes'in "*Bütün memlekete hakim olan biz, İstanbul ve Ankara'nın iki sokağında mı yenileceğiz*" şeklindeki yaklaşımını bir takdir hatası olarak değerlendirmiş ve aslında olayların en büyük bilgi örgütleri olan üniversitenin hükümeti terk edişi olduğunu belirtmiştir. Olayların iktidarın yanlış bir tasarrufuna karşı, üniversitedeki ilerici gruplar tarafından gerçekleştirilen aydın bir protesto olduğunu belirten Aydemir, iktidarın bu değerlendirmeyi başaramadığını kaydetmiştir.[767] Mehmet Cemal Çiftçigüzeli de gerek Gezi Parkı olaylarında gerekse 27-28 Nisan 1960 olaylarında siyasi otorite zaafı bulunduğunu, DP ve AKP'nin bir güç zehirlenmesi yaşadığını, bu yüzden de olaylar kolay bir şekilde çözülebilecekken, iktidarın uyguladığı yanlış politikalarla olayların büyüdüğünü belirtmiştir. Gezi Parkı olaylarının ilk günlerinde İstanbul Valisi ve Belediye Başkanının doğru adımları atmadığını belirten Çiftçigüzeli, ağaçların kesilmesi olayının bahane olduğunu, asıl sorunun muhalif tarafta yer alan kesimin iktidara duyduğu güven eksikliği olduğunu sözlerine eklemiştir.[768] Her ne kadar 28-29 Nisan 1960 olaylarında göstericilerin darbe yapmak gibi bir amaçları olmasa da, Erdoğan Gezi Parkı olayları ile ilgili değerlendirmelerinde yaşananların, 1960

[767] Şevket Süreyya Aydemir, a.g.e., 2016, s. 361-367.
[768] Mehmet Cemal Çiftçigüzeli, 19 Mayıs 2016 tarihli görüşme.

öncesinde Menderes'e kurulan tuzağın aynısı olduğunu söyleyerek; göstericilerin hükümeti devirmeyi amaçladığını ima etmiştir.

Çalışmada ele alınan toplumsal hareketlerde, gerek Erdoğan'ın gerekse Menderes'in zaman zaman hareketin arkasında dış mihraklar ile CHP'nin olduğunu vurguladıkları ve söylemlerinin sertleştiği de dikkat çekmektedir. Nihat Falay Menderes'in dış mihraklardan kastinin Sovyetler Birliği olduğunu ancak Erdoğan'ın bu karşı çıkışının daha sahte olduğunu belirtmiş ve genel olarak Erdoğan'ın söylem ve tavırlarının Menderes'ten daha sert olduğunu vurgulamıştır. Menderes ile yürütme organının daha Batıcı ve laik olduğunu kaydeden Falay, AKP hükümetinin daha İslami bir görünümü olduğunu; kapitalist sistemin de onları desteklediğini belirtmiştir. Falay ayrıca, Gezi Parkı olayları boyunca Erdoğan'ın eylemcilerle bağ kuramadığını ve olayları şiddetlendirdiğini söylemiştir.[769] Bu noktada Menderes'in eylemcilerle bağ kurmada başarılı olamadığı belirtilebilmektedir. Falay'ın belirttiklerini destekler nitelikte, iktidar çevrelerinin olayları bir sivil darbe olarak görme eğiliminde olduğunu belirten Kongar da, olaylara yönelik birçok komplo teorisinin ortaya atıldığına dikkat çekmiştir. Kongar komplo teorilerinde belirtilenin aksine sorunun iktidarın olayların gerinse kalmasında, hatta olayları kışkırtmasında, daha doğrusu yeterince demokrat ve özgürlükçü olmamasında yattığını belirtmiştir.[770]

Gerek Menderes gerekse Erdoğan toplumsal hareketlere mitinglerle cevap verme yoluna gitmiş; her iki lider de bu mitinglerde milli iradeye vurgu yaparak seçimle işbaşına gelemeyenlerin farklı yollara başvurduklarının altını çizmiştir. Emre Kongar, Başbakan Erdoğan'ın Gezi Parkı eylemlerine karşı art arda yaptığı mitinglerde din öğesini ön plana çıkararak, polis şiddetini övüp meşrulaştırarak ve son olarak "*Meydanları boşaltın diye ben emir verdim*" diyerek, kendisini bütün gerilimin ana figürlerinden biri haline getirdiğini belirtmiştir.[771] Atilla Yayla da, Erdoğan'ın "*karar verdik, ne yaparsanız yapın yapacağız*" tarzındaki söyleminin siyasi liderlik seviyesinde kullanılması uygun olmayan, dışlayıcı ve kışkırtıcı bir söylem olduğunu; ayrıca kendi hayat tarzını tek iyi yol olarak gösteren söylemlerin yanlış olduğunu

[769] Nihat Falay, 31 Mayıs 2016 tarihli görüşme.
[770] Emre Kongar; Aykut Küçükkaya, a.g.e., 2013, s. 45-51.
[771] Emre Kongar; Aykut Küçükkaya, a.g.e., 2013, s. 28.

belirtmiştir.[772] Benzer bir şekilde Menderes'in Ege gezisi sırasında yaptığı mitinglerde sert bir üslup kullandığı dikkat çekmektedir. Ayrıca gerek Menderes'in gerekse Erdoğan'ın olayların içinde yer alan muhalif grupların karşısında kendi iktidarlarını destekleyen grupları konumlandırması olayları tırmandırmıştır. Bu çerçevede Menderes'in Vatan Cephesi, Erdoğan'ın ise elliyi zor tutuyorum söylemleri toplumdaki kutuplaşmayı arttırarak toplumsal hareketi şiddetlendirmiştir. Tüm bunlara ek olarak, Menderes gibi Erdoğan'da yaptıkları çağrılarda, eylemlerin içinde yer alanların ailelerine seslenerek, çocuklarını olaylardan uzak tutmalarını istemişlerdir.

Ergun Özbudun ve William Hale ise, parti bazında, DP ile AKP arasındaki benzerlikleri şu şekilde ifade etmişlerdir:

> "[…]DP, Türk siyasetindeki liberal merkez sağ geleneğinin başlıca temel taşlarını, yani (zaman zaman devletten de yardım gören) özel teşebbüsçülüğe, (bir kültürel muhafazakârlık tonu taşıyan) çoğunlukçu demokrasiye, kliyentalist popülizme ve Batı'ya yönelik bir dış politikaya bağlılık yarattı[…]bu gelenekte, 1950'ye kadar Türkiye'yi yönetmiş olan devlet elitlerine muhalefet anlamında, kurulu düzen karşıtı bir önyargı mevcuttu; DP, bunu, köy ve kasabalarda Türk toplumunun daha yoksul kesimleri içindeki önemli seçmen tabanı ve devlete bağlı olmayan bir burjuvaziyle birleştirdi. Bu unsurlar, AKP'nin siyasal kimliğinin de önemli bir parçasını oluşturmaktadır.[773]"

Özbudun ve Hale'in tespitlerinden yola çıkarak, siyasi parti yapısı olarak, iki partinin birbirine benzer özellikleri olduğu söylenebilmektedir.

Son olarak, çalışmada ele alınan iki toplumsal harekette yürütmenin asayişi sağlamadaki aracı olan kolluk kuvvetleri incelendiğinde, öncelikle 1960 olaylarında, sıkıyönetimin varlığı neticesinde, polis ve askerin olaylara birlikte müdahale ettiği; Gezi Parkı olaylarında ise müdahalenin sadece polis tarafından gerçekleştirildiği dikkat çekmektedir. Her iki toplumsal harekette de polis gaz bombası kullanmış; göstericiler ise taş atarak polise karşı direniş göstermiştir. Ayrıca gerek 28-29 Nisan 1960 olaylarında gerekse Gezi Parkı olaylarında polisin silahını kullanması orantısız

---

[772] Atilla Yayla, a.g.e., s. 26.
[773] Ergun Özbudun; William Hale, *Türkiye'de İslamcılık, Demokrasi ve Liberalizm*, Doğan Kitap, İstanbul: 2010, s. 24.

güç olarak değerlendirilmiştir. Olaylara müdahale eden polislerle ilgili olarak Falay ise, 1960 olaylarındaki polislerin daha yaşlı ve daha anlayışlı olduğunu, Gezi Parkına müdahale eden polislerin ise genç ve tecrübesiz kişiler oldukları için daha sert müdahalelerde bulunduklarını belirtmiştir.[774] Nevzat Yalçıntaş, Gezi Parkı olayları ilk başladığında kolluk kuvvetlerinin aşırı güç kullanımının olayların büyümesinde etkili olduğunu söylemiş; parka çadır kurmuş gençlere daha ılımlı yaklaşılıp; bu gençler dinlenseydi, olayların yaşanan boyutlara ulaşmayacağına dikkat çekmiştir. Gezi Parkı olaylarının bir entelektüel tabanının olmadığını belirten Yalçıntaş, olayların bir reaksiyon olarak ortaya çıktığını ve mevcut iktidarın sert tutumu ve halkı yanlış bilgilendirmesi[775] ile şiddetlendiğini söylemiştir.[776] Yalçıntaş'ın belirttiklerine paralel olarak Kongar da, Gezi Parkı olayları sırasında yapılan açıklamalar ile polis müdahalesi arasındaki tutarsızlık ve genel davranışların, örneğin valinin olumlu açıklamalarından sonra gelen ani polis baskınının, halkın hem atanmış, hem de seçilmiş yöneticilere karşı olan güvenini sarstığını belirtmiştir.[777]

28-29 Nisan 1960 olayları ile Gezi Parkı olaylarına yönelik bu genel değerlendirmelerden sonra yazar tarafından dönemin Başbakanları Adnan Menderes ve Recep Tayyip Erdoğan'ın, toplumsal hareketler sırasında yapmış oldukları konuşmalar dikkate alınarak, olayları yorumu içerik analizi ile değerlendirilmiştir.

### 5.3.1. Liderlerin Toplumsal Hareketi Yorumlama Biçimleri

Yöntem kısmında belirtildiği gibi, çalışmada, ele alınan toplumsal hareketler bağlamında dönemin başbakanları Adnan Menderes ve Recep Tayyip Erdoğan'ın olaylara yaklaşımı, bu dönemde yapmış oldukları ve tam metinlerine ulaşılabilen konuşmalar dikkate alınarak, yazar tarafından nitel ve nicel içerik analizi yöntemleriyle yorumlanmış ve karşılaştırılmıştır. Bu çerçevede her iki toplumsal hareket için nitel içerik analizinin temasını iktidarın toplumsal hareketi yorumu

[774] Nihat Falay, 31 Mayıs 2016 tarihli görüşme.
[775] Camide içki içildiği yönündeki açıklamaları burada örnek olarak vermiştir.
[776] Nevzat Yalçıntaş, 19 Mayıs 2016 tarihli görüşme.
[777] Emre Kongar; Aykut Küçükkaya, a.g.e., 2013, s. 68.

oluşturmaktadır. Analizin belirtilen temasına ilişkin seçilen kodlar ne yapılmalı/talepleri, geçmiş iktidarların (özellikle CHP) yaptıklarının eleştirilmesi, gösterilerin gerçek amacı, iktidar olarak genel yaklaşımları, yaşananların ve göstericilerin değerlendirilmesi, olaylarda muhalefetin etkisi/değerlendirilmesi, Taksim Projesi/Tahkikat Komisyonu, olaylara yaklaşımları, geçmiş ve gelecek icraatları, olayların çıkış sebebi olmak üzere on tanedir. Kodlama işlemi Maxqda Pro 12 programı kullanılarak Menderes ve Erdoğan'ın konuşmalarının cümle ve paragraf bazında değerlendirilmesi ile gerçekleştirilmiş ve sonuçlar adı geçen programda analiz edilmiştir. Nitel içerik analizine geçmeden önce Menderes ve Erdoğan'ın konuşmalarında, seçilen kodları karşılayan kelime ve kavramlar tespit edilip; tekrar sayıları belirlenerek yapılan nicel içerik analizi ve sonuçların değerlendirilmesi yazar tarafından faydalı görülmüştür. Bu çerçevede Adnan Menderes'in 29 ve 30 Nisan ile 1 Mayıs 1960 tarihlerinde yaptığı ve radyolarda yayımlanan konuşmalarında kullandığı kelime ve kavramların tekrar sayıları aşağıdaki tabloda yer almaktadır.

**Tablo 18. Menderes'in Konuşmalarının Nicel İçerik Analizi**

| **Adnan Menderes**[778] | **29 Nisan 1960** | **30 Nisan 1960** | **01 Mayıs 1960** |
|---|---|---|---|
| **Kelime/Kavram** | **Tekrar Sayısı** | **Tekrar Sayısı** | **Tekrar Sayısı** |
| Yalan/şayia/dedikodu | 6 | 23 | 11 |
| Suni/uydurma | 4 | 2 | 2 |
| Tertipçi/bozguncu/tahrikçi | 7 | 7 | 2 |
| Tertipli (hareketler) / tahrik(ler) / kışkırtıcı politika/ kışkırtma | 6 | 8 | 9 |
| Bedbaht(lar) | 4 | - | - |
| Düşman(lar) | 3 | - | - |
| Kargaşa/karışıklık çıkarmak | 2 | - | - |
| Gaflet/ihtiras/kin/husumet/ kıskançlık | 4 | - | 15 |
| Huzur/refah | 4 | 6 | 8 |
| Nizam | 3 | 1 | 4 |
| Asayiş/emniyet | 5 | 3 | 5 |
| Selamet | 2 | 1 | - |
| Hadise / ayaklanma / isyan hareketi /asilik hareketi | 4 | 15 | 23 |
| İhtilal/darbe | - | - | 21 |
| Muayyen/küçük bir zümre /zümre | 3 | 3 | 1 |
| İhbar edilmesi, zabıta kuvvetlerine yardım edilmesi, ailelerin çocuklarını uzak tutması | 2 | 2 | 1 |
| Yıkıcı faaliyet | - | 2 | 4 |
| Seçim | - | 6 | 15 |
| Milli irade/millet iradesi | - | 3 | 4 |
| Tedbir almak/tedbir | 1 | 2 | 2 |
| Gerilla teşkilatı/yeraltında hazırlananlar | - | 2 | 6 |
| Sabırlı olmak/sabırlı | 1 | 3 | 2 |
| Alet/vasıta haline gelen, aldatılmış, masum | 3 | 2 | 4 |
| Müteassıp particiler | 2 | 1 | 2 |
| Halk Partisi | - | - | 4 |
| Sebep/delil | - | 2 | 6 |

**Kaynak:** Tablo çalışmanın yazarı tarafından oluşturulmuştur.

Adnan Menderes'in 29 Nisan'da radyolarda yayımlanan ilk konuşması incelendiğinde Menderes'in üzerinde en çok durduğu konu tertipçi, bozguncu, tahrikçi olarak nitelendirdiği olayların arkasında yer alanlar ile bu kişilerin gaflet, ihtiras, kin,

[778] Adnan Menderes'in yapmış olduğu konuşmaların metinlerine Mükerrem Sarol'un kaynakçada belirtilen Bilinmeyen Menderes Cilt 2 kitabından ulaşılmış olup; 29 Nisan'da yapmış olduğu konuşma sayfa 409-411; 30 Nisan'da yaptığı konuşma sayfa 411-417; 01 Mayıs'ta yaptığı konuşma sayfa 417-425 aralıklarında yer almaktadır.

husumet, kıskançlık duygularına sahip bedbahtlar olduğunu belirtmesi olmuştur. Ayrıca Menderes bu kişilerin içinde bazı particilerinde olduğunu belirterek; bu kişilerin düşman ile işbirliği yapan muayyen ve küçük bir zümre olduğunu sözlerine eklemiştir. Toplumsal hareketin bizzat içinde yer alan ve Menderes'in alet edilmiş, aldatılmış, masum olarak nitelendirdiği öğrencilerin üstünde ise çok fazla durmadığı dikkat çekmektedir. Menderes 30 Nisan'da radyolarda yer alan ikinci konuşmasında ise olayların yalan, şayia ve dedikodu vasıtasıyla çıkartıldığı vurgusunu önemli ölçüde arttırmış ve olayların bir ayaklanma, isyan hareketi, asilik hareketi olduğu üzerinde sıklıkla durmuştur. İlk konuşmasından farklı olarak Menderes bu konuşmasında ilk defa milli irade, millet iradesi ve seçim kavramlarını kullanmış ve olayların seçimlerle elde edilemeyen milli iradeyi ele geçirme çabası olduğunu belirtmiştir. Menderes, 1 Mayıs tarihinde yayımlanan son konuşmasında ise olayların bir ayaklanma, isyan hareketi, asilik hareketi olduğu üzerindeki vurgusunu arttırmış ve ilk defa ve sıklıkla darbe ve ihtilal kelimelerini kullanmıştır. Bu çerçevede, Tahkikat Komisyonunun kurulmasıyla ilgili mecliste yaşanan tartışmalarda, İnönü'nün şartlar tamam olduğunda ihtilalin milletler açısından hak olduğunu belirtmiş olmasının, Menderes üzerinde etkili olduğu ve olayların tüm sıkı tedbirlere rağmen devam etmesinin, Menderes'in üçüncü konuşmasında bu kavramları kullanmasının sebebi olduğu ileri sürülebilmektedir. Bu kavramlara ilave olarak Menderes seçim kelimesine yaptığı vurguyu da önemli ölçüde arttırmış ve adeta ihtilal ile işbaşına gelenlere karşı seçimle iktidarı kazananların önemini vurgulamıştır. Ayrıca ilk iki konuşmasında Menderes, olayların arkasında yer alanları muayyen, küçük bir zümre ve müteassıp particiler olarak nitelendirirken, üçüncü konuşmasında ilk defa Halk Partisinin adını zikrederek, partinin olayları kışkırttığını ve olayları iktidarı ele geçirmenin bir aracı olarak gördüğünü belirtmiştir.

Recep Tayyip Erdoğan'ın 12 ve 18 Haziran 2013 tarihlerinde TBMM grup toplantısında yaptığı konuşmalar çerçevesinde belirlenen kelime ve kavramların tekrar sayıları ise aşağıdaki tabloda yer almaktadır.

**Tablo 19. Erdoğan'ın Konuşmalarının Nicel İçerik Analizi**

| **Recep Tayyip Erdoğan** | **12 Haziran[779]** | **18 Haziran[780]** |
|---|---|---|
| **Kelime/Kavram** | **Tekrar Sayısı** | **Tekrar Sayısı** |
| Aşırı/ terör / illegal / şiddet / vandallık | 21 | 33 |
| Tahrik/tertip | 10 | 8 |
| Miting | 6 | 10 |
| AKM, Topçu Kışlası, AVM | 8 | 1 |
| Ağaç, fidan, çevre, çevrecilik | 60 | 16 |
| Çapulcu/gösterici/bölücü | 5 | 9 |
| CHP | 27 | 27 |
| Yakan/ yıkan, yakma/yıkma/ | 11 | 3 |
| Demokratik/demokrasi | 19 | 30 |
| Yalan/yanlış | 4 | 9 |
| Sandık/oy/seçim/seçmen | 18 | 17 |
| Millet /halk/milliyetçilik | 28 | 40 |
| Faiz lobisi | 8 | 3 |
| Samimi/dürüst | 9 | - |
| Referandum/plebisit/halkoylaması | - | 4 |
| Yargı/hak/hukuk | 12 | 29 |
| Özgürlük/özgürlükçü | 17 | 6 |
| Atatürk | - | 5 |
| Başörtüsü/başörtülü | 7 | 1 |

**Kaynak:** Tablo çalışmanın yazarı tarafından oluşturulmuştur.

Erdoğan'ın TBMM meclis grubunda 12 Haziran tarihinde yaptığı ilk konuşma incelendiğinde, olayların çevrecilik hareketi olarak başlamasına paralel bir şekilde, en çok (60 defa) ağaç, fidan, çevre ve çevrecilik kelimelerini kullandığı görülmektedir. Erdoğan bu kelimeleri hem olayların çıkış nedenini açıklarken hem de iktidarları döneminde çevre ile ilgili yaptıkları düzenlemeleri açıklarken kullanmıştır. En az yaptığı vurgu ise yalan/yanlış kelimelerinde toplanmış; 18 Haziran tarihli konuşmasında bu vurguyu biraz daha arttırmıştır. 12 Haziran tarihli konuşmasında sıkça kullandığı millet, halk, milliyetçilik kavramları üzerindeki vurgusunu Erdoğan, 18 Haziran tarihli konuşmasında arttırmış ve en çok bu kavramları kullanmıştır. Bu çerçevede, Erdoğan'ın bu kelimelere yaptığı vurgu ile milliyetçi kesimi olaylardan uzak tutmaya çalıştığı söylenebilmektedir. Erdoğan 18 Haziran tarihli konuşmasında daha fazla olmak üzere, iki konuşmasında da demokrasi ve demokratik değerler

[779] https://www.akparti.org.tr/tbmm/haberler/basbakan-erdoganin-12-haziran-tarihli-tbmm-grup-toplantisi-konusmasini/45850.
[780] https://www.akparti.org.tr/tbmm/haberler/basbakan-erdoganin-18-haziran-tarihli-tbmm-grup-toplantisi-konusmasinin-tam/46101.

üzerinde sıkça durmuş; bu kavramlara paralel olarak da sandık, oy, seçim, seçmen kelimelerini sıklıkla kullanmıştır. Erdoğan bu kelimeleri sıkça dile getirerek, Menderes'in de benzer bir şekilde üzerinde durduğu gibi, seçimle, demokratik yollarla iktidara gelemeyenlerin yakıp, yıkan demokrasi dışı yöntemlere başvurduğunu vurgulamak istemiştir. Erdoğan, böylelikle toplumsal hareketin içinde yer alanlarla ilgili olumsuz bir imaj yaratmıştır. Ana muhalefet partisi olan CHP ise iki konuşmasında da eşit frekansla Erdoğan tarafından eleştirilmiş; 18 Haziran tarihli konuşmada Atatürk'ün kurduğu parti olarak tanımlanan CHP'nin de içinde yer aldığı belirtilen olaylar aşırı, terör, illegal, şiddet, vandallık gibi kavramlar ile nitelendirilmiştir. Erdoğan konuşmalarında CHP'yi olayları kışkırtmak ile suçlarken; Atatürk'ü, olumsuz olarak nitelendirdiği CHP'nin karşısında olumlu bir kavram olarak konumlandırmış ve bir anlamda Atatürkçüleri olaylardan uzak tutmaya çalışmıştır. 12 Haziran tarihli konuşmasında bir halkoylamasından bahsetmeyen Erdoğan, 18 Haziran'da yaptığı konuşmada halkoylamasına gidilebileceğini belirtirken; yargı, hak, hukuk kavramları üzerindeki vurgusunu da arttırmıştır. Son olarak, 12 Haziran tarihli konuşmasında daha sık olmak üzere, Erdoğan, başörtüsü kelimesini kullanarak toplumdaki muhafazakâr kişileri etkilemeye çalışmıştır.

Menderes ve Erdoğan'ın çalışmada ele alınan konuşmalarında kullandıkları kelime ve kavramlar ile ilgili yapılan değerlendirmelerden sonra, belirlenen kodlar çerçevesinde Maxqda Pro 12 programında Menderes ve Erdoğan'ın konuşmaları için hazırlanan ve tüm konuşma içinde mevcut kodların yüzdelik ağırlığını gösteren çapraz tablolar aşağıda yer almaktadır.

**Tablo 20. Menderes'in Konuşmalarının Nitel İçerik Analizi**

| Adnan Menderes | 29 Nisan | 30 Nisan | 1 Mayıs | Toplam |
|---|---|---|---|---|
| Ne yapılmalı/talepleri | 18,18 | 17,39 | 11,76 | 14,71 |
| İktidar olarak genel yaklaşımları | 0 | 0 | 0 | 0 |
| Geçmiş iktidarların (özellikle CHP) yaptıklarının eleştirilmesi | 0 | 8,70 | 5,88 | 5,88 |
| Gösterilerin gerçek amacı | 18,18 | 17,39 | 20,59 | 19,12 |
| Yaşananların ve göstericilerin değerlendirilmesi | 27,27 | 34,78 | 35,29 | 33,82 |
| Olaylarda muhalefetin etkisi / değerlendirilmesi | 9,09 | 4,35 | 11,76 | 8,82 |
| Taksim Projesi / Tahkikat Komisyonu | 0 | 0 | 0 | 0 |
| Olaylara yaklaşımları | 27,27 | 13,04 | 5,88 | 11,76 |
| Geçmiş ve gelecek icraatları | 0 | 4,35 | 8,82 | 5,88 |
| Olayların çıkış sebebi | 0 | 0 | 0 | 0 |
| Toplam | 100 | 100 | 100 | 100 |

**Kaynak:** Tablo Maxqda Pro 12 programı kullanılarak çalışmanın yazarı tarafından oluşturulmuştur.

Adnan Menderes'in 28-29 Nisan öğrenci olayları ile ilgili, 29 ve 30 Nisan ile 1 Mayıs tarihlerinde yaptığı konuşmalar incelendiğinde, tüm konuşmalarında en çok yaşananları ve göstericileri değerlendirdiği görülmektedir. Menderes 29 Nisan'da yayımlanan konuşmasında yaşananları ve göstericileri değerlendirdiği oranda iktidar olarak olaylara yaklaşımları üzerinde durmuştur. Menderes ilk konuşmasında hükümetin geçmiş ve gelecek icraatlarından hiç bahsetmezken; diğer konuşmalarından farklı olarak, CHP'nin geçmişte yaptıklarını da eleştirmemiştir. Olayların sona ermesi için ne yapılması gerektiği konusunda ise en çok 29 Nisan tarihli konuşmasında duran Menderes, aynı oranda gösterilerin asıl maksadının ne olduğuna değinmiştir. Başka bir ifadeyle, Menderes'in diğer konuşmalarına göre daha kısa olan 29 Nisan tarihli konuşmasında, daha çok olaylar hakkındaki genel değerlendirmeleri, hükümet olarak olaylara yaklaşımları ve olayları sona erdirmek için yapılması gerekenler hakkında bilgi verdiği söylenebilmektedir. Menderes'in CHP'nin geçmişte yaptıklarını en çok eleştirdiği konuşması 30 Nisan tarihli konuşma iken; olayların gelişiminde muhalefetin rolünü en yoğun şekilde değerlendirdiği konuşması ise 1 Mayıs'ta yayımlanan konuşması olmuştur. Bu çerçevede, olayların devam etmesi üzerine Menderes'in, olayları kışkırttığını düşündüğü muhalefet partisi ile ilgili vurgusunu arttırdığı görülmektedir.

**Tablo 21. Erdoğan'ın Konuşmalarının Nitel İçerik Analizi**

| Recep Tayyip Erdoğan | 12 Haziran | 18 Haziran | Toplam |
|---|---|---|---|
| Ne yapılmalı/talepleri | 6,52 | 10,14 | 8,07 |
| İktidar olarak genel yaklaşımları | 9,78 | 11,59 | 10,56 |
| Geçmiş iktidarların (özellikle CHP) yaptıklarının eleştirilmesi | 6,52 | 4,35 | 5,59 |
| Gösterilerin gerçek amacı | 14,13 | 5,80 | 10,56 |
| Yaşananların ve göstericilerin değerlendirilmesi | 22,83 | 23,19 | 22,98 |
| Olaylarda muhalefetin etkisi/değerlendirilmesi | 8,70 | 8,70 | 8,70 |
| Taksim Projesi / Tahkikat Komisyonu | 4,35 | 4,35 | 4,35 |
| Olaylara yaklaşımları | 10,87 | 21,74 | 15,53 |
| Geçmiş ve gelecek icraatları | 14,13 | 10,14 | 12,42 |
| Olayların çıkış sebebi | 2,17 | 0 | 1,24 |
| Toplam | 100 | 100 | 100 |

**Kaynak:** Tablo Maxqda Pro 12 programı kullanılarak çalışmanın yazarı tarafından oluşturulmuştur.

Recep Tayyip Erdoğan'ın 12 ve 18 Haziran'da TBMM meclis grubunda yaptığı konuşmalar ile ilgili yukarıdaki tablo incelendiğinde, Erdoğan'ın iki konuşmasında da en çok yaşananları ve göstericileri değerlendirdiği görülmektedir. 18 Haziran tarihli konuşmasında Erdoğan, olaylara yaklaşımları üzerinde de ağırlıklı olarak dururken; ne yapılması gerektiği ve iktidar olarak genel yaklaşımlarını 12 Haziran tarihli konuşmasından daha fazla vurgulamıştır. Erdoğan Taksim projesinden iki konuşmasında da eşit oranda bahsetmiş; geçmiş ve gelecek icraatları ile gösterilerin gerçek amacı hakkında 12 Haziran tarihli konuşmasında daha fazla durmuştur.

Adnan Menderes'in çalışmada incelenen üç konuşması ile Recep Tayyip Erdoğan'ın ele alınan 2 konuşmasının, belirlenen kodlara ilişkin yüzdelik ortalamaları ise aşağıdaki tabloda yer almaktadır.

**Tablo 22. Menderes ve Erdoğan'ın Konuşmalarının Karşılaştırılması**

| Kodlar | Adnan Menderes | Recep Tayyip Erdoğan |
|---|---|---|
| Ne yapılmalı/talepleri | 14,71 | 8,07 |
| İktidar olarak genel yaklaşımları | 0 | 10,56 |
| Geçmiş iktidarların (özellikle CHP) yaptıklarının eleştirilmesi | 5,88 | 5,59 |
| Gösterilerin gerçek amacı | 19,12 | 10,56 |
| Yaşananların ve göstericilerin değerlendirilmesi | 33,82 | 22,98 |
| Olaylarda muhalefetin etkisi / değerlendirilmesi | 8,82 | 8,70 |
| Taksim Projesi / Tahkikat Komisyonu | 0 | 4,35 |
| Olaylara yaklaşımları | 11,76 | 15,53 |
| Geçmiş ve gelecek icraatları | 5,88 | 12,42 |
| Olayların çıkış sebebi | 0 | 1,24 |
| Toplam | 100 | 100 |

**Kaynak:** Tablo Maxqda Pro 12 programı kullanılarak çalışmanın yazarı tarafından oluşturulmuştur.

Menderes ve Erdoğan'ın iktidarları döneminde yaşanan toplumsal hareketi yorumu ile ilgili belirlenen kodlar bağlamında, yukarıdaki tablo incelendiğinde, her iki liderinde konuşmalarında en çok yaşananları ve göstericileri değerlendirdiği görülmektedir. Bu değerlendirmenin objektif olmaktan ziyade, liderlerin toplumsal hareketi algıları çerçevesinde yapıldığı gözden kaçırılmamalıdır. Menderes, iktidar olarak genel yaklaşımlarından hiçbir konuşmasında bahsetmezken; geçmiş ve gelecek icraatları üzerinde de Erdoğan'dan daha az durmuştur. Her iki lider de, yaklaşık eşit oranlarda geçmiş iktidarların yaptıklarını eleştirmiş ve muhalefetin olaylardaki etkisini değerlendirmiştir. 1960'da yaşanan öğrenci olaylarının çıkış sebebi Tahkikat Komisyonu'nun kurulması olduğu halde, Menderes üç konuşmasında da komisyondan hiç bahsetmemiş; bunun yerine gösterilerin gerçek amacı olarak gördüğü noktalara odaklanmıştır. Erdoğan ise olayların ilk çıkış sebebi olan Taksim Projesine iki konuşmasında da eşit oranda yer vermiştir. Bu noktadan hareketle, toplumsal harekete doğru bir müdahale için öncelikle çıkış sebebinin ne olduğunun anlaşılmasının önemi göz önüne alındığında, Erdoğan'ın Menderes'e göre toplumsal hareketi daha doğru bir şekilde değerlendirdiği sonucuna ulaşılabilmektedir. Buna karşılık Menderes'in de Erdoğan'dan daha fazla olayları durdurmak için ne yapılması gerektiği üzerinde durduğu ve sonuca yönelik adımlara daha fazla vurgu yaptığı dikkatten kaçırılmamalıdır.

Belirlenen kodların tekrar sayılarına göre, Menderes ve Erdoğan'ın çalışmada ele alınan konuşmalarının birbiriyle ne kadar örtüştüğü ise, yöntem kısmında belirtildiği gibi, Maxqda Pro 12 programında benzerlik analizi yapılarak değerlendirilmiştir. Çalışmada ele alınan konuşmalar için aynı kodlar belirlendiğinden kod frekanslarına odaklanan uzaklık ölçümü analizi kullanılmıştır. Çalışmada ele alınan tüm konuşmalar mevcut toplumsal hareketleri yorumladığından, değişkenler arasında ilişkinin olduğu kabul edilerek karesel öklit uzayı uzaklığı yöntemi tercih edilmiş ancak ilişki olmadığı varsayılması durumunda çıkacak sonuçlar da blok uzaklığı analizi yapılarak yorumlanmıştır. Çünkü her ne kadar ele alınan tüm konuşmalar bir toplumsal hareketi yorumlasa da, iki toplumsal hareketin, iki farklı kişi tarafından yorumu söz konusudur ve yazar tarafından değişkenler arasında ilişki olmadığı kabul edilerek yapılacak bir yorum da gerekli görülmüştür. Her iki analizde sıfır değeri kod frekansları açısından metinler arasında hiçbir fark olmadığını göstermektedir. Bu noktada analizin kelime ve cümlelerin benzerliğini ölçmediği, kodların tekrar sayılarına odaklanıldığı dikkatten kaçırılmamalıdır. Bu çerçevede ilk olarak Erdoğan'ın 12 ve 18 Haziran tarihlerinde TBMM meclis grubunda yaptığı konuşmalar ile Menderes'in 29 ve 30 Nisan ile 1 Mayıs tarihlerinde radyolarda yayımlanan konuşmasına ilişkin karesel öklit uzayı uzaklığı analizi aşağıdaki tabloda yer almaktadır.

**Tablo 23. Menderes ve Erdoğan'ın Konuşmalarının Karesel Öklit Uzayı Uzaklığı Analizi**

| Belge adı | 12haziran | 18haziran | 1mayıs | 29nisan | 30nisan |
|---|---|---|---|---|---|
| **12haziran** | 0 | 18,52 | 35,17 | 63,16 | 46,2 |
| **18haziran** | 18,52 | 0 | 18,65 | 32,86 | 21,96 |
| **1mayıs** | 35,17 | 18,65 | 0 | 7,76 | 2,42 |
| **29nisan** | 63,16 | 32,86 | 7,76 | 0 | 3,32 |
| **30nisan** | 46,2 | 21,96 | 2,42 | 3,32 | 0 |

**Kaynak:** Tablo Maxqda Pro 12 programı kullanılarak çalışmanın yazarı tarafından oluşturulmuştur.

Tablo incelendiğinde Erdoğan'ın 12 Haziran'da yaptığı konuşma ile 18 Haziran'da yaptığı konuşma kod frekansları açısından 18,52 farklılık göstermektedir. Menderes'in ise 29 Nisan'da yapmış olduğu konuşma 30 Nisan'da yaptığı konuşmadan 3,32; 1 Mayıs'ta yaptığı konuşmadan ise 7,76 oranında; 30 Nisan'da

yaptığı konuşma 1 Mayıs'ta yaptığı konuşmadan 2,42 oranında farklılık göstermektedir. Bu çerçevede gerek Erdoğan'ın gerekse Menderes'in kendi konuşmaları arasında kod frekansları açısından çok büyük bir farklılığın olmadığı ve kendi konuşmaları içinde benzer noktalara aynı oranlarda odaklandıkları söylenebilmektedir. Kod frekansları açısından Erdoğan ve Menderes'in konuşmaları arasındaki uzaklık incelendiğinde içerik açısından konuşmaların birbirinden uzaklaştığı görülmektedir. En büyük farklılık Erdoğan'ın 12 Haziran tarihli konuşması ile Menderes'in 29 Nisan tarihli konuşması arasında iken (63,16); kod frekansları açısından birbirine en yakın konuşmalar ise Erdoğan'ın 18 Haziran'da, Menderes'in 1 Mayıs'ta yaptığı konuşmalardır. Bu iki konuşma arasındaki uzaklık (18,65) neredeyse Erdoğan'ın 12 Haziran tarihli konuşmasıyla (18,52) aynı uzaklıktadır ki bu da Erdoğan ve Menderes'in, ele alınan metinlerde, içerik açısından benzer noktalar üzerine odaklandıklarını göstermektedir. Ayrıca Erdoğan'ın 18 Haziran tarihli konuşması Menderes'in tüm konuşmalarına daha yakınken; Menderes'in 1 Mayıs tarihli konuşması diğer iki tarihli konuşmasından daha fazla Erdoğan'ın konuşmalarına benzerlik göstermektedir.

Erdoğan ve Menderes'in çalışmada incelenen konuşmaları bağlamında değişkenler arasında ilişki olmadığı varsayılarak yapılan blok uzaklığı analizi ise aşağıdaki tabloda yer almaktadır.

**Tablo 24. Menderes ve Erdoğan'ın Konuşmalarının Blok Uzaklığı Analizi**

| Belge adı | 11haziran | 18haziran | 1mayıs | 29nisan | 30nisan |
|---|---|---|---|---|---|
| **11haziran** | 0 | 11,53 | 18,27 | 24,71 | 21,01 |
| **18haziran** | 11,53 | 0 | 11,41 | 16,29 | 12,59 |
| **1mayıs** | 18,27 | 11,41 | 0 | 6,83 | 3,13 |
| **29nisan** | 24,71 | 16,29 | 6,83 | 0 | 3,7 |
| **30nisan** | 21,01 | 12,59 | 3,13 | 3,7 | 0 |

**Kaynak:** Tablo Maxqda Pro 12 programı kullanılarak çalışmanın yazarı tarafından oluşturulmuştur.

Değişkenler arasında ilişki olmadığı kabul edildiğinde uzaklık ölçüleri anlamlı şekilde değişmiş; ancak karesel öklit uzaklığı analizinde elde edilen benzer sonuçlara ulaşılmıştır. Öncelikle bu analizde de gerek Erdoğan'ın gerekse Menderes'in kendi konuşmalarının birbirine daha yakın olduğu görülmektedir. Ayrıca,

karesel öklit uzaklığı analizine benzer şekilde, Erdoğan ve Menderes'in içerik açısından birbirine en yakın konuşmaları 18 Haziran ile 1 Mayıs tarihli konuşmalar iken; en uzak olanlar 12 Haziran ile 29 Nisan tarihli konuşmalardır. Karesel öklit uzaklığı analizinden farklı olarak ise, kod frekansları açısından, Erdoğan ve Menderes'in konuşmaları arasındaki uzaklık incelendiğinde, içerik açısından konuşmaların birbirine daha yakın olduğu görülmektedir.

Özetle, yapılan içerik analizinin teması olan iktidarın toplumsal hareketi yorumu çerçevesinde, her iki liderin de olaylara yaklaşımının birbirine benzerlik gösterdiği; konuşmalarında genellikle kişisel görüşleri çerçevesinde yaşananları ve göstericileri değerlendirip; olaylara yaklaşımları hakkında bilgi verdikleri, ancak olayların gerçek nedeni ve çözümü üzerinde yeterince durulmamasından dolayı olayların yorumunun eksik kaldığı söylenebilmektedir.

## 5.4. Muhalefetin Olaylara Yaklaşımı

28-29 Nisan 1960 olayları ile Gezi Parkı olaylarında muhalefet açık ve örtülü olarak ilgili toplumsal hareketlere destek vermiş ve bu durum iktidar tarafından eleştirilmiştir. Ancak çalışmada elde edilen bulgular çerçevesinde, her iki iktidarın da iddia ettiği gibi olayların arkasında muhalefetin, özellikle CHP'nin, olduğu tespit edilmemiştir. Muhalefet toplumsal harekete destek vermekle birlikte, hareketin ortaya çıkarılması, amacı, işleyişi gibi tüm süreçlerinde belirleyici bir etkiye sahip olmamış; hatta Gezi Parkı olaylarında yaşandığı üzere zaman zaman göstericiler tarafından da dışlanmıştır. Bunlara ek olarak, her iki toplumsal harekette de muhalefetin olayları yatıştırıcı bir dili tercih etmediği, hatta bazı söylemleri ile olayları kışkırtmaya çalıştığı gözden kaçırılmamalıdır.

Bu çerçevede, 28-29 Nisan 1960 olaylarının ana sebebi olarak gözüken Tahkikat komisyonunun kurulmasına CHP'nin tepkisini Tanel Demirel şu şekilde değerlendirmiştir:

> "[…]Partiden normal koşullar sürüyormuşçasına getirilen yeni düzenlemelere uymasını beklemek, demokratik değerler açısından kolayca savunulamaz. Sivil direniş ve/veya itaatsizlik eylemleri otoriter rejimleri devirmek ya da belli sınırlar içine

> çekmek için kullanışlı olabilir. Hükümetin ne ölçüde diktatörlüğe yöneldiği sorusu bir yana, ilan edilen sert tutum ve neredeyse açıkça yapılan isyan çağrılarının da CHP'nin demokrasiyi koruma çabalarına en iyi hizmet eden bir yol olduğunu söylemek de aynı şekilde zordur. Partinin tamamen pasif kalmak ile isyan belirtisi olarak algılanma potansiyeli yüksek direniş kararlılığı arasında varolan çeşitli ara yol ve seçenekleri yeterince zorladığı söylenemez.[781]"

Demirel, ayrıca, İnönü "*her memlekette onun seviyesine ve ihtiyacına göre nazariye itibarıyla anti-demokratik sayılacak kanunlar veya haller mevcut olabilir. Bu haller, o memlekette hürriyet ve demokrasi olmadığının delili sayılamaz.*" sözünü hatırlasa ya da DP'ye geri adım atma konusunda bir alan bırakmış olsa belki gerilimin düşme ihtimalinin olabileceğini de belirtmiştir.[782]

Gezi Parkı olayları ile ilgili olarak ise Nevzat Yalçıntaş, muhalefetin olayları kışkırttığını ve kendi lehine kullanmaya çalıştığını söylemiştir.[783] Atilla Yayla da, demokratik bir muhalefetin hırçınlık ve kışkırtıcılık üzerine değil, yanlışları yakalama, teşhis ve teşhir etme, alternatif ve daha iyi yollar önerme ve demokratik prosedürleri koruma üzerine kurulu olması gerektiğini ancak ne var ki, olaylar süresince muhalefetin kışkırtıcı söylemler kullandığını ve bu söylemlerle ya demokrasiye inanmadığını ya da demokrasinin ne olduğunu bilmediğini gösterdiğini belirtmiştir.[784]

Sonuç olarak toplumsal harekete iktidarın yanlış yaklaşımı ve müdahalesinin yanında, muhalefetin de yumuşatıcı bir rol üstlenmediği ve olayları kendi lehine kullanmaya çalıştığı görülmektedir. Gerek 28-29 Nisan 1960 olaylarında gerekse Gezi Parkı olaylarında muhalefet özellikle iktidar partisinin baskıcı tutumunu ve polis şiddetini eleştirmiştir. İki toplumsal harekete, ana muhalefetin yaklaşımı ile ilgili temel ayrım ise, İnönü'nün Kılıçdaroğlu'na göre çok daha güçlü bir söylem kullanması olmuştur. Son olarak, toplumsal hareketlerin demokratik düzene zarar verme araçları olmadığı, demokrasiyi geliştiren unsurlar olduğu gözden kaçırılmış; gerek iktidar gerekse muhalefet tarafından harekete karşı doğru bir yaklaşım izlenmemiştir.

---

[781] Tanel Demirel, a.g.e., s. 330.
[782] Tanel Demirel, a.g.e., s. 331.
[783] Nevzat Yalçıntaş, 19 Mayıs 2016 tarihli görüşme.
[784] Atilla Yayla, a.g.e., s. 26, 27.

# 6. SONUÇ: SİYASETE KATILIM BİÇİMİ OLARAK TOPLUMSAL HAREKETLERİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Toplumu oluşturan bireylerin, bir siyasal davranış türü olarak alınan veya alınacak her türlü siyasal, ekonomik ve toplumsal kararlar karşısında gösterdikleri tepkiler, eğilimler ve yaklaşımlar olarak tanımlanabilen siyasal katılım, seçimlerde oy vermenin ötesinde yoğun kitlesel protesto eylemlerine kadar uzanan davranış biçimlerini içermektedir.[785] Bu çerçevede, toplumsal hareketler, genel olarak, kamusal alandaki biçimsel karar verme mekanizmalarına dâhil olamayan görece güçsüz toplumsal kesimlerin, taleplerini kamuoyuna duyurmak ve karar alıcıları etkilemek için çeşitli kolektif eylemlere başvurmalarıyla oluşan toplumsal örgütlenmeler olarak tanımlanmaktadır.[786]

Bu bağlamda, siyasete katılma biçimi olarak toplumsal hareketlerin incelendiği çalışmada şu sorular irdelenmiştir: Demokrasilerde toplumsal hareketler halkın katılımı açısından ne kadar önemlidir? Demokrasilerde toplumsal hareketler gerekli midir? İyi bir demokraside siyasal katılım hangi boyutta gerçekleşmelidir? 28 Nisan 1960 öğrenci olayları ile Gezi Parkı olayları arasında benzerlik ve farklılıklar nelerdir? Çalışmada ele alınan toplumsal hareketler amacına ulaşabilmiş midir? Tek parti hükümetlerinin mevcut toplumsal hareketlere tepkisi nasıl olmuştur? Gerek toplumsal hareketleri gerçekleştirenler, gerekse mevcut iktidarlar olaylar sırasında ne kadar demokratik bir tutum sergilemişlerdir? Mevcut toplumsal hareketler, toplumun seçkin kesimi tarafından nasıl değerlendirilmiştir? Bu sorular bağlamında çalışmanın ana hipotezi; "Halkın, seçim dönemleri dışında, hoşnut olmadığı hükümet politikalarına toplumsal hareketler ile tepki göstermesi, demokrasinin işleyişi açısından gereklidir." şeklinde formüle edilmiştir. Bu ana hipotezi destekleyen çalışmanın ikincil hipotezleri ise şu şekilde sıralanmıştır: "Demokrasilerde toplumsal hareketler halkın siyasete katılımı açısından önemlidir." "28-29 Nisan 1960 olayları ile Gezi Parkı olayları toplumsal hareketin nedenleri ve içinde yer alanlar, yürütme

[785] Ali Öztekin, a.g.e., s. 223, 224.
[786] Hayriye Özen; Şükrü Özen, a.g.e., s. 34.

organının olaylara yaklaşımı ve muhalefetin olaylar üzerindeki etkisi açısından birbirine benzemektedir." "Ele alınan toplumsal hareketlerde siyasi iktidarların hareketi yorumu birbirine benzemektedir." "28-29 Nisan 1960 olayları ile Gezi Parkı olaylarında toplumsal hareketi mevcut iktidarlar tırmandırmıştır." "Gezi Parkı olaylarına katılanların cinsiyetleri, yaşları, eğitim durumları, doğdukları bölge, çalışma durumları, hayat tarzları ve etnik kökenleri eylemlerle ilgili taleplerini etkilemektedir." "28-29 Nisan 1960 olayları ile Gezi Parkı olayları yeni toplumsal hareketlerin içinde yer almaktadır."

Çalışmada yer alan hipotezlerden önce ikincil hipotezlerle ilgili sonuçlara yer verilmiş; ardından çalışmanın ana hipotezi müzakereci demokrasi kuramı dikkate alınarak test edilmiştir. Ayrıca çalışmanın ikincil hipotezlerinden "Demokrasilerde toplumsal hareketler halkın siyasete katılımı açısından önemlidir." hipotezi ana hipotez ile birlikte değerlendirilmiştir.

"28-29 Nisan 1960 olayları ile Gezi Parkı olayları toplumsal hareketin nedenleri ve içinde yer alanlar, yürütme organının olaylara yaklaşımı ve muhalefetin olaylar üzerindeki etkisi açısından birbirine benzemektedir." hipotezi çalışmada elde edilen bulgular çerçevesinde şu şekilde değerlendirilmiştir:

Toplumsal hareketin nedenleri açısından, her ne kadar Gezi Parkı olayları çevreci bir mantıkla, 1960 olayları ise Tahkikat Komisyonunun kurulması üzerine ortaya çıkmış olsa da, çalışmada belirtilen tüm farklılıklara karşın, bu iki toplumsal hareketin ortaya çıkmasının altında yatan gerekçelerin, iktidarın uygulamaya koyduğu bazı baskıcı politikalar olduğu dikkat çekmektedir. Çalışmada ele alınan iki toplumsal harekette de, olayların içinde yer alanların esas amacı iktidarı devirmek olmamış; gösteriler mevcut iktidarın siyasalarından rahatsız olan halk kitlelerinin, seslerini hükümete duyurma çabası şeklinde gerçekleşmiştir. Ayrıca çalışmada incelenen olayların ikisinde de kolluk kuvvetlerinin orantısız güç kullanması olayların büyümesinde etkili olmuştur.

Toplumsal hareketin içinde yer alanlarla ilgili olarak, her iki toplumsal harekette, mevcut iktidarlar gösterilere katılanları iyi niyetli olanlar ile iç ve dış

tahriklerle kışkırtılmış, şiddet yanlısı olanlar olmak üzere ikiye ayırmış ve ikinci grupta yer alanların kullanıldığını ifade etmişlerdir. Ayrıca, gerek Nisan 1960 olaylarında, gerekse Gezi Parkı olaylarında iktidarlar olaylara katılanların bazı siyasi partilerce desteklenen belirli bir grup olduğu iddialarında bulunmuşlardır. Ancak, yapılan analizler çerçevesinde, iki toplumsal hareket için de, hareketin bir parti tarafından desteklendiğine dair somut bir kanıt elde edilmemiştir. Toplumsal hareket gerçekleştiği sırada mevcut olan iktidarların, olayların içinde yer alanlarla ilgili yaptıkları benzer değerlendirmelere karşın; ele alınan olaylara katılanların özelliklerinin birbirinden farklılık gösterdiği tespit edilmiştir. Öncelikle yapılan görüşmeler çerçevesinde siyasi görüş açısından 1960 olaylarına katılanların, Gezi Parkı olaylarında yer alanlardan daha homojen bir grup olduğu görülmüştür. İkincisi 28-29 Nisan 1960 olaylarının içinde üniversite gençliği yer alırken; Gezi Parkı olaylarında farklı yaş gruplarından ve çalışma durumlarından kişiler yer almıştır. Bu çerçevede, 28-29 Nisan 1960 tarihinde gerçekleşen toplumsal hareketin içinde yer alanlar büyük çoğunluğu üniversite öğrencilerinden oluşan ve benzer siyasi görüşlere sahip kişiler olarak nitelendirilebilirken; Gezi parkı olaylarının içinde, toplumun farklı kesimlerinden, farklı yaş gruplarında, farklı siyasi görüşlere sahip kişiler yer almıştır.

Nisan 1960 olayları ile Gezi Parkı olaylarında yürütmenin içinde yer alan Cumhurbaşkanının toplumsal harekete yaklaşımı incelendiğinde, öncelikle iki toplumsal hareketin yaşandığı dönemde de iktidar partisi içinden çıkmış bir cumhurbaşkanının görevde olduğu dikkat çekmektedir. Yine, gerek Nisan 1960 olaylarında, gerekse Gezi Parkı olaylarında dönemin Başbakanları Menderes ve Erdoğan, olayların çıkış sebebini doğru bir şekilde okuyamamış; toplumsal hareketin demokrasinin işleyişi açısından gerekli bir mekanizma olduğunu dikkate almayarak; tahrikler ve kışkırtmalar üzerinde durmuşlardır. Bu çerçevede iki lider de, olaylara rasyonel bir şekilde yaklaşamayıp; toplumsal hareketi, seçimle işbaşına gelemeyenlerin iktidarı elde etmek için kullandığı bir araç olarak değerlendirmişler ve yanlış bir algı ile olayları ele almışlardır. Bu çerçevede, örneğin, her ne kadar Nisan 1960 olaylarında göstericilerin darbe yapmak gibi bir amaçları olmasa da, Erdoğan Gezi Parkı olayları ile ilgili değerlendirmelerinde yaşananların, 1960 öncesinde Menderes'e kurulan tuzağın aynısı olduğunu söyleyerek; göstericilerin hükümeti

devirmeyi amaçladığını ima etmiştir. Yine, gerek Menderes gerekse Erdoğan, toplumsal harekete mitinglerle cevap verme yoluna gitmiş ve bu mitinglerde milli iradeye vurgu yaparak seçimle işbaşına gelemeyenlerin farklı yollara başvurduklarının altını çizmişlerdir. Yürütmenin asayişi sağlamadaki aracı olan kolluk kuvvetlerinin yaklaşımı açısından olaylar değerlendirdiğinde ise, her iki olayda da orantısız güç kullanımının olduğu görülmektedir. Sonuç olarak, Nisan 1960 olayları ile Gezi Parkı olaylarında yürütmenin olaylara yaklaşımının sert olduğu; olayların gerçek sebebinin ve göstericilerin taleplerinin doğru anlaşılmayarak kışkırtmalar ve tahrikler üzerinde durulduğu, bu durumun ise yanlış adımların atılmasına sebebiyet verdiği söylenebilmektedir. Ayrıca, yapılan araştırmalar sonucunda, Menderes'in daha ılımlı bir yaklaşıma sahip olduğu, ancak Bayar'ın olaylara sert bir şekilde müdahale edilmesi gerektiği düşüncesi ile Menderes'i etkilediği; bunun sonucunda ise toplumsal harekete çok sert bir şekilde müdahale edildiği görülmüştür. Gezi Parkı olaylarında ise, Nisan 1960 olaylarından farklı olarak, Cumhurbaşkanı Gül daha ılımlı bir yaklaşım içindeyken, Erdoğan'ın daha sert bir şekilde olaylara yaklaştığı görülmüştür.

Her iki toplumsal harekete muhalefetin yaklaşımı değerlendirildiğinde, Nisan 1960 olayları ile Gezi Parkı olaylarında muhalefetin açık ve örtülü olarak ilgili toplumsal hareketlere destek verdiği ve bu durumun iktidar tarafından eleştirildiği görülmüştür. Ancak çalışmada elde edilen bulgular çerçevesinde, her iki iktidarın da iddia ettiği gibi olayların arkasında muhalefetin, özellikle CHP'nin, olduğu tespit edilmemiştir. Muhalefet toplumsal harekete destek vermekle birlikte, hareketin ortaya çıkarılması, amacı, işleyişi gibi tüm süreçlerinde belirleyici bir etkiye sahip olmamış; hatta Gezi Parkı olaylarında yaşandığı üzere, zaman zaman bazı göstericiler tarafından dışlanmıştır. Bunlara ek olarak, her iki toplumsal harekette, muhalefetin olayları yatıştırıcı bir dili tercih etmediği, hatta bazı söylemleri ile olayları kışkırtmaya çalıştığı da gözden kaçırılmamalıdır. Sonuç olarak toplumsal harekete iktidarın yanlış yaklaşımı ve müdahalesinin yanında, muhalefetin de yumuşatıcı bir rol üstlenmediği ve olayları kendi lehine kullanmaya çalıştığı görülmektedir. Gerek Nisan 1960 olaylarında gerekse Gezi Parkı olaylarında, muhalefet özellikle iktidar partisinin baskıcı tutumunu ve polis şiddetini eleştirmiştir. İki toplumsal harekete ana

muhalefetin yaklaşımı ile ilgili temel ayrım ise, İnönü'nün Kılıçdaroğlu'na göre çok daha güçlü bir söylem kullanması olmuştur.

Yapılan değerlendirmeler çerçevesinde, toplumsal hareketin içinde yer alanlar dışında, çalışmada ele alınan iki toplumsal hareketin genel olarak birbirine benzediği ve "28-29 Nisan 1960 olayları ile Gezi Parkı olayları toplumsal hareketin nedenleri ve içinde yer alanlar, yürütme organının olaylara yaklaşımı ve muhalefetin olaylar üzerindeki etkisi açısından birbirine benzemektedir." hipotezinin kısmen doğrulandığı söylenebilmektedir.

"Ele alınan toplumsal hareketlerde siyasi iktidarların hareketi yorumu birbirine benzemektedir." hipotezini sınamak amacıyla yazar tarafından nicel ve nitel içerik analizi yönteminden yararlanılmış ve iktidarın toplumsal hareketi yorumu teması çerçevesinde belirlenen kodlar bağlamında değerlendirme yapılmıştır. Yapılan analizler sonucunda, her iki liderin de olaylara yaklaşımının birbirine benzerlik gösterdiği; konuşmalarında genellikle kişisel görüşleri çerçevesinde yaşananları ve göstericileri değerlendirip; olaylara yaklaşımları hakkında bilgi verdikleri, ancak olayların gerçek nedeni ve çözümü üzerinde yeterince durulmamasından dolayı olayların yorumunun eksik kaldığı söylenebilmektedir. Ayrıca, her iki lider de, halka seslendikleri konuşmalarında, kimi zaman tehditkâr, kimi zaman ise yumuşak ve kucaklayıcı bir üslup kullanmış; olayları sübjektif bir şekilde anlatarak, kendilerine olan desteği arttırmaya çalışmışlardır. Sonuç olarak, çalışmada incelenen iki toplumsal hareket dikkate alındığında, ne yazık ki Türkiye'de iktidarların toplumsal hareketleri siyasete katılım aracı ve demokrasiyi geliştirecek bir kaynak olarak algılamadığı, mevcut düzeni yıkmaya yönelik bir başkaldırı olarak yorumladığı görülmektedir. Bu çerçevede çalışmanın "Ele alınan toplumsal hareketlerde siyasi iktidarların hareketi yorumu birbirine benzemektedir." hipotezi de doğrulanmıştır.

"28-29 Nisan 1960 olayları ile Gezi Parkı olaylarında toplumsal hareketi mevcut iktidarlar tırmandırmıştır." hipotezinden hareketle öncelikle toplumsal hareketlerin amacının ne olduğu ve nasıl sona erdirilebileceği değerlendirilmiştir. Kamu siyasaları toplumsal hareketlerin doğmasına sebep olabileceği gibi, toplumsal hareketler de yeni kamu siyasalarının oluşmasına neden olabilmektedir. İktidarla

mücadele etse de, toplumsal hareketlerin büyük bölümü iktidarı parçalamayı ve kendi iktidarlarını kurmayı amaçlamamakta; sadece iktidarı dönüştürmeyi hedeflemektedir. Bu sebepten ötürü de peşinden koştukları ütopyadan tavizler verebilmektedirler.[787] Nihat Falay'ın yapmış olduğu değerlendirmeler bu düşünceyi destekler niteliktedir:

> "Toplumlardaki hakim gruplarda bir de şöyle bir şey vardır, bu ayaklanmaların hiçbiri çok uzun sürmez diye. Bekleme mantığı vardır. Ama tabi ayaklanan, isyan eden ya da reaksiyon gösterenlerde de bunu yaparak bir anlamda temizlenme ve umutlarını besleme duygusu vardır. Bu kalkmaz ortadan. İki tarafta bunu bilirler. Onun için hakim sınıf onlara zaman zaman tavizler vererek söndürmeye çalışır. Öbürü de bazı zamanlarda bu tavizlerden tatmin olur susar. İki tarafın da defosudur bu bir anlamda.[788]"

Siyasal tansiyonun yükseldiği durumlardan çıkış, taraflardan birinin ya da her iki tarafın aynı anda tavizler vererek geri adım atmalarına bağlı olmakta; ancak siyasal mücadelede bütün iletişim kanallarının kapanması durumunda yapılan şey önceden kabul edilmiş pozisyonu haklılaştırmak için gerginliğin bir üst düzeye taşınması şeklinde gerçekleşmektedir.[789] Şevket Süreyya Aydemir, önemli kararlar arifesinde liderlerin ruh halinin önemine dikkat çekerek şunları söylemektedir: *"...doğru karar, en dik zirveye ulaşmış sinirlerle verilemez. Çünkü doğru karar, sinir sükûneti, sağduyu ve ihtimalleri soğukkanlılıkla hesap etmek demektir. Eğer sinirler zirve noktasına kadar gerilmişse ve sinirleri bu noktaya kadar gerilen bir insan eğer yalnız kendisinin değil, halkın da kaderine etkisi olacak kararlar almak mevkiinde ise, o insan ve onun arkadaşları için yapılacak iş, bu karar mevkiindeki insana, derhal bir istirahat köşesine çekilmesini söylemektir.[790]"* Bu çerçevede, çalışmada ele alınan her iki olayda, tarafların iletişim kanallarını kapalı tutması ve karşı tarafı dinlemeyerek kendi haklılığını ispat etme yarışına girmesi olayları tırmandıran sebeplerden biri olmuştur. Özellikle Nisan 1960 olaylarında, olaylarla ilgili yayın yasakları yalan haberlerin yayılmasına sebep olmuş; bu ise yaşanan gerginliği arttırmıştır. Buna karşın, Gezi Parkı olaylarında, eylemcilerle iletişime geçildiği ve geri adım atıldığı süreçlerde olayların yumuşadığı görülmüştür. Sonuç olarak siyasete katılmanın bir aracı olan

[787] Barış Çoban, a.g.e., s. 10-39.
[788] Nihat Falay, 31 Mayıs 2016 tarihli görüşme.
[789] Tanel Demirel, a.g.e., s. 344.
[790] Şevket Süreyya Aydemir, a.g.e., 2016, s. 354.

toplumsal hareketlerde, demokratik bir tutum izlenerek; karşı tarafın dinlenmesi ve gerekiyorsa geri adım atılması gerekmekte; izlenecek bu davranış şekli hükümetin ya da eylemcilerin başarısızlığı anlamına gelmemektedir. Ne yazık ki DP ve AKP hükümetleri geri adım atmayı bir zaaf olarak değerlendirmiş; attıkları adımlarla olayların tırmanmasına sebep olmuşlardır. Ayrıca gerek Menderes'in gerekse Erdoğan'ın olayların içinde yer alan muhalif grupların karşısında, kendi iktidarlarını destekleyen grupları konumlandırması olayları tırmandırmıştır. Bu çerçevede Menderes'in Vatan Cephesi, Erdoğan'ın ise "yüzde elliyi zor tutuyorum" söylemleri, toplumdaki kutuplaşmayı arttırarak toplumsal hareketi şiddetlendirmiştir. Bu çerçevede yapılan değerlendirmeler bağlamında, "28-29 Nisan 1960 olayları ile Gezi Parkı olaylarında toplumsal hareketi mevcut iktidarlar tırmandırmıştır." hipotezi doğrulanmıştır.

"Gezi Parkı olaylarına katılanların cinsiyetleri, yaşları, eğitim durumları, doğdukları bölge, çalışma durumları, hayat tarzları ve etnik kökenleri eylemlerle ilgili taleplerini etkilemektedir." hipotezi STATA 14.1 programında ikili lojistik regresyon analizi ile sınanmıştır. Ayrıca, yaşın bağımlı değişkenler üzerinde kuadratik bir etkisinin olup olmadığının belirlenmesi açısından, gözlemlerin yaşlarının karesi alınarak yeni bir bağımsız değişken oluşturulmuş ve bu yeni değişkene göre de değerlendirme yapılmıştır. Bu çerçevede, lojistik regresyon analizi ile değerlendirilen ve ankete katılanların taleplerini gösteren yönetimin istifa etmesi, hak ihlallerine karşı hak talebi, özgürlükler için, demokrasi ve barış istemi, ağaç kesilmemesi kışla yapılmaması, destek vermek dayanışmak, sisteme karşı devrim talebi, polis şiddetine karşı ve seslerinin duyulması için olan dokuz bağımlı değişken üzerinde cinsiyet, yaş, yaş kare, eğitim durumu, doğduğu bölge, çalışma durumu, hayat tarzı ve etnik köken bağımsız değişkenlerinin farklı oranlarda etkili olduğu tespit edilmiştir. Sadece "diktatörlüğe ve baskıya karşı" bağımlı değişkeni üzerinde tüm bağımsız değişkenlerin istatistiki olarak anlamlı olmadığı görülmüştür. Bu çerçevede "Gezi Parkı olaylarına katılanların cinsiyetleri, yaşları, eğitim durumları, doğdukları bölge, çalışma durumları, hayat tarzları ve etnik kökenleri eylemlerle ilgili taleplerini etkilemektedir." hipotezinin doğrulandığı söylenebilmektedir.

"28-29 Nisan 1960 olayları ile Gezi Parkı olayları yeni toplumsal hareketlerin içinde yer almaktadır." hipotezi yeni toplumsal hareketlerin özelliklerinden yola çıkarak sınanmıştır.

Yeni toplumsal hareketler, modernliğin ilk dönemlerinde daha çok işçi sınıfı üzerinden ekonomik çıkar eksenli ve siyasal gücü ele geçirmek/etkilemek üzere ortaya çıkan toplumsal hareketler olarak tanımlanan "eski" hareketlerin dinamiklerini içermekle birlikte, eskiden farklı olarak esnek, merkezsiz ve yerelde oluşan tepkilerin ortak hâle gelmesinden oluşmaktadır.[791] Kavramda yer alan yeni ifadesi kronolojik bir sıralamaya değil, eski sınıf temelli ve çıkar gruplarına dayalı hareketlerden farklılığa dikkat çekmektedir.[792] Günümüz toplumsal hareketleri, geçmişte olduğu gibi, ideolojik alt yapılardan beslenmek yerine çevre, haklar, politik uygulamalar, eğitim, özgürlükler gibi sosyal sorunlardan güç almakta; yeni medya ortamları ve gelişen sosyal ağlar sayesinde ise, eskisinden daha kolay örgütlenen, sesini duyurma imkânı bulan daha geniş kitlelerle etkileşime geçebilen bir hareketlilik olmaktadır.[793] Ayrıca, yeni toplumsal hareketler, liderlik anlayışı ve bir kahraman önderliğinde birleşme yerine, gönüllülük esası ile süreçte eşit yönetim hakkına sahip eylemci birliktelikleri olarak ortaya çıkmaktadır.[794] Yeni toplumsal hareketlerin eylemcilerinin yapısal karakteristiği; yüksek eğitimli ve ekonomik güvene sahip, orta sınıf üniversite öğrencileri oluşları olmaktadır.[795] Yeni toplumsal hareketler, kimlik temelli olmaları, çoğulculuk ve farklılık kavramlarını öne çıkarmaları, eylemi bireysel ve ortak kimliklerin bir karışımı olarak görmeleri, şiddet yerine uzlaşmaya dayanmaları, esnek ve âdemi merkezi yapılara sahip olmaları gibi özellikleriyle önceki toplumsal hareketlerden ayrılmaktadır.[796] Bu çerçevede gerek 28-29 Nisan 1960 olaylarının gerekse Gezi Parkı olaylarının, sınıf temelli ve çıkar gruplarına dayalı olmadığı ve ideolojik bir alt yapıdan beslenmediği dikkate alındığında eski toplumsal hareketlerin içinde yer almadıkları görülmüştür. Ayrıca iki toplumsal harekette de, liderlik anlayışı bulunmamış, demokratik talepler dile getirilmiş, olayların içinde yer alanların büyük

[791] Elif Topal Demiroğlu, a.g.e., s. 136.
[792] Mustafa Kemal Coşkun, a.g.e., s. 107.
[793] Kezban Karagöz, a.g.e., s. 138.
[794] Vehbi Bayhan, a.g.e., s. 28.
[795] Kezban Karagöz, a.g.e., s. 135.
[796] Gülüm Şener, a.g.e., s. 102.

çoğunluğu yüksek eğitimli, orta sınıf üniversite öğrencileri olmuştur. Nisan 1960 olaylarından farklı olarak, Gezi Parkı olaylarında şiddet yerine uzlaşmaya dayanan esnek ve ademi merkezi bir yapı kurulmuş; ayrıca olaylar sosyal medya üzerinden örgütlenmiştir. Sonuç olarak, çalışmada ele alınan iki toplumsal hareketin de, eski toplumsal hareketlerden ziyade, yeni toplumsal hareketlerin özelliklerini taşıdığı ve çalışmanın "28-29 Nisan 1960 olayları ile Gezi Parkı olayları yeni toplumsal hareketlerin içinde yer almaktadır." hipotezinin doğrulandığı söylenebilmektedir.

"Demokrasilerde toplumsal hareketler halkın siyasete katılımı açısından önemlidir." hipotezi bağlamında, demokrasilerde toplumsal hareketlerin önemi şu şekilde ifade edilebilmektedir.

Demokrasilerde, demokratik kurumlar yeterli temsil kanallarını sağlamada başarısız olurlarsa, kendi endişe ve sorunlarının göz ardı edildiğini hisseden vatandaşlar, toplumsal hareket yoluyla taleplerini mevcut kurumsal yapıların dışında dile getirmeye başlamaktadırlar. Başka bir ifade ile, yerleşik demokratik kurumların vatandaşların temsilini gerçekleştirmede yetersiz olmaları durumunda, toplumsal hareketler, talepleri dile getirmenin alternatif bir aracı olarak gelişmektedirler. Toplumsal hareketler, işleyen bir demokrasinin sağlıklı birer parçası ve vatandaş temsilini geliştiren reformları ilerletmede bir araç olabilirken, hareketler en azından vatandaş tatmin düzeyinde toplumsal ve siyasi düzendeki yetersizliklere işaret etmektedirler.[797] Eisinger'a göre de, doğrudan demokrasi kurumlarının yokluğu toplumsal hareketler veya gösteriler gibi alternatif katılım biçimlerine yol açmaktadır. Siyasi süreci veya siyasi fırsat yapısını ve doğrudan demokrasiyi katılımcı bir karar alma kurumu olarak kabul etmek, potansiyel toplumsal hareketler için bir valf görevi görmektedir. Ayrıca, doğrudan demokrasi müzakereci bir çevreyi besleyerek toplumsal hareketleri engellemektedir. Sonuç olarak, doğrudan demokrasi kurumları yoksa insanlar katılım sağlayamadıklarından toplumsal hareketlere katılmaktan başka seçenek görmemektedirler.[798] Bir toplumsal hareket dalgası süresince, toplumsal hareketin mesajı ayrılıkçı ve bölücü olarak algılandığı zaman ise, potansiyel hareket

[797] Ş. İlgü Özler, a.g.e., s. 135, 136.
[798] Matthias Fatke, Markus Freitag, a.g.e., s. 238-253.

sempatizanlarının siyasi değişmeyi etkileme kapasiteleri için kötümserliğe kapılacakları beklenmektedir.[799]

Farklı toplumsal taleplere büyük ölçüde cevap verebilen ve toplumun farklı kesimlerini bütünleştiren bir sistemin krize girme olasılığı daha düşük olmakta; böyle bir sistemde doğan toplumsal hareketlerin dile getirebileceği talepler de oldukça sınırlı düzeyde yer almaktadır. Bunun aksine mevcut düzenin, daha az toplumsal gruba hitap eden ve bu çerçevede daha az toplumsal talebi karşılaması durumunda ise, toplumsal hareketin karşı hegemonik mücadele şansı daha fazla olmaktadır. Bu bağlamda, toplumsal hareketler, mevcut kurumsal sistemlerce tatmin edilmeyen toplumsal taleplerin dile getirilmesi ve bu yolla farklı toplumsal grupların seferber edilmesi yoluyla doğmaktadır.[800] Sonuç olarak, doğrudan demokrasinin mevcut olmadığı ve vatandaşların temsilcileri vasıtasıyla yönetimde yer aldığı temsili demokrasilerde, toplumsal hareketler, seçim dönemleri dışında, halkın siyasete katılımının sağlandığı önemli araçlar olmaktadır. Bu çerçevede çalışmanın "Demokrasilerde toplumsal hareketler halkın siyasete katılımı açısından önemlidir." hipotezi doğrulanmaktadır.

"Halkın, seçim dönemleri dışında, hoşnut olmadığı hükümet politikalarına toplumsal hareketler ile tepki göstermesi, demokrasinin işleyişi açısından gereklidir." ana hipotezi, çalışmanın kuramsal çerçevesini oluşturan müzakereci demokrasi kuramı dikkate alınarak test edilmiştir.

Müzakereci demokrasi, devlette kurum ve kuralların oluşturulmasında, her türlü sorunların çözümünde karşılıklı görüşmeye, danışmaya ağırlık veren bir yaklaşımı esas almakta; vatandaşların bilgilendirildiği ve birbirleriyle bilgi alışverişinde bulunduğu, toplumla ilgili görüşlerin oluşturulmasına katıldığı, siyasi süreçlere dâhil olduğu bir model olmaktadır.[801] Müzakereci demokraside, yurttaş katılımı sonucunda, tercihler bir süreç içinde belirlenmekte; bu süreç içinde taraflar karşılıklı etkileşimde bulunmakta; karar safhasına gelindiğinde ise oylamaya başvurulsa bile arzulanan bir uzlaşmaya varılmış olmaktadır.[802] Müzakereci

[799] Sophia J. Wallace, Chris Zepeda-Millan, Michael Jones-Correa, a.g.e., s. 436.
[800] Hayriye Özen; Özgür Avcı a.g.e., s. 33.
[801] Hasan Tunç, a.g.e., s. 1124-1125.
[802] Mehmet Arı, a.g.e., s. 50.

demokrasi kuramı çoğunluk yönetimini asgari bir gereklilik olarak benimsemekte ve kuram, yönetim faaliyetlerine geniş katılımı ve hükümetin takip etmesi gereken politikalar üzerinde geniş bir uzlaşma sağlamayı amaçlamaktadır.[803] Müzakereci demokrasi kuramı temsilcileri, genel yararın tanımlanmasında karşılıklı konuşma ve tartışma ihtiyacının öneminden hareket etmiş ve demokrasinin ancak bütün yurttaşların katılımına dayanan, bir kamusal müzakere zeminine oturması gerektiğini ileri sürmüşlerdir.[804]

Müzakereci demokrasi kuramının, siyasette iktidar yerine bir akıl yürütme sürecini öne çıkardığı görülmekte; kuramda; politikalar, en güçlü çıkarlar galip geldiği için değil; yurttaşlar veya onların temsilcileri, gerekçeleri dinleyip eleştirdikten sonra, birlikte onların doğruluğuna karar verdikleri için benimsenmektedir.[805] Müzakereci demokrasi kuramını geliştiren Habermas, liberal demokrasinin belirli dönemlerde sandık başına gidilerek verilen oylarla oluşturulmuş olan demokrasisinin yurttaşı dışlayıcı yapısı ve kendi özel çıkarlarını düşünen rasyonalitesini kınamakta; bunun yerine, ortak duyuya dayanan iletişim içinde çözülmesi gereken uygulamalı bir rasyonellik kavrayışını önermektedir.[806] Habermas'a göre, demokratik bir toplumda geçerli olacak olan normlar, sadece yurttaşlar arasında gerçekleşen kamusal müzakerenin ürünü olabilmekte; ancak yurttaşlar arasındaki fiili kamusal müzakereye dayanan bir siyasi düzen herkesi bağlayacak normlara geçerlilik verebilmektedir. Bunun için de, eşit katılıma ve özgür iletişime imkân verecek bir kamusal alanın oluşması gerekmektedir.[807] Habermas, iletişimin gücünü ön planda tutarak; liberal demokrasinin yaşadığı krizin ancak faal yurttaş katılımı, sivil toplum ve kamusal tartışma aracılığıyla aşılabileceğini ileri sürmektedir. Demokrasiyi salt seçime indirgeyen klasik yaklaşımdan çok, diyalog, müzakere ve kamusal tartışmaya dayalı müzakereci demokrasinin gerekliliği üzerinde durmaktadır.[808] Bu çerçevede toplumsal hareketler, iktidar siyasalarının tartışmaya açıldığı, eleştirildiği ve farklı görüşlerin dile

[803] Arend Lijphart, a.g.e., s. 14.
[804] Mustafa Erdoğan, a.g.e., 2012, s. 27, 28.
[805] Nesrin Demir, a.g.e., s. 609.
[806] Mehmet Arı, a.g.e., s. 51.
[807] Mustafa Erdoğan, 2012, a.g.e., s. 29.
[808] Gökhan Demir, a.g.e., s. 58.

getirildiği alanlar olarak, müzakereci demokrasiyi gerçekleştirmenin bir aracı olarak değerlendirilebilmektedir.

Sonuç olarak, müzakereci demokrasi kuramına göre, demokratik meşruiyetin başlıca koşulu, yurttaşların kendi yaşamlarını ilgilendiren kamusal sorunlar hakkında söz sahibi olmaları olmakta; böyle bir bakış açısıyla yurttaşın etkin bir kimlik kazanması, sandığa giderek oy kullanması veya temel yurttaşlık görevlerini yerine getirmesiyle değil, siyasetin etkin öznesi haline gelmesi, kısaca kamusal kararların alınmasına etkin katılımını sağlayan eylemlilik aracılığıyla gerçekleşebilmektedir.[809] Bu çerçevede çalışmada ele alınan toplumsal hareketler, vatandaşların siyasete oy vermenin ötesinde, eylem boyutunda katılımını ifade etmektedir. Gerek Nisan 1960 olaylarında, gerekse Gezi Parkı olaylarında, dönemin iktidarı tarafından verilmiş bir kararı doğru bulmayan halk kitleleri, konuyla ilgili düşüncelerini toplumsal hareket yoluyla iktidara iletmek istemiştir. Nisan 1960 olaylarında hızlıca uygulamaya konulan sıkıyönetim tedbirleri neticesinde, toplumsal hareketin çıkmasına sebep olan konu ile ilgili herhangi bir müzakere süreci işlememiştir. Ancak Gezi Parkı olaylarında, gerek toplumda demokrasi algısının 1960 yılına göre daha gelişmiş olmasından; gerekse olayların daha uzun bir sürece yayılmasından dolayı, zaman zaman müzakerelerin olduğu görülmektedir. Bu bağlamda, Taksim Dayanışması Platformu ile Cumhurbaşkanı Abdullah Gül, Başbakan Recep Tayyip Erdoğan, Başbakan Yardımcısı Bülent Arınç ve İstanbul Valisi Hüseyin Avni Mutlu tarafından görüşmeler gerçekleştirilmiş ve eylemlere katılanların talepleri dinlenerek, müzakerelerde bulunulmuştur. Her ne kadar AKP hükümeti, müzakereci demokrasi çerçevesinde, toplumsal hareketi demokrasiyi geliştirecek bir unsur olarak görmeyip; seçim sonuçlarına odaklı bir demokrasiyi savunmuş olsa da, çalışmanın kuramsal çerçevesine uygun olarak eylemciler ile görüşülmüş olması, olumlu olarak değerlendirilmiştir. Ancak eylemcilerle yapılan bu müzakerelerde, eşit katılım, özgür iletişim gibi iyi bir müzakerenin şartları arasında yer alan unsurların, ne kadar başarılı bir şekilde uygulandığı tartışmalıdır. İktidar ile eylemciler arasında gerçekleşen müzakere süreçlerinde sıkıntılar olsa da, Gezi Parkında oluşturulan forumlarda,

[809] A. Fulya Şen, a.g.e., s. 4591.

olayların ve ne yapılacağının herkesin eşit olduğu, özgür bir iletişim ortamında tartışılması, Türkiye'de müzakereci demokrasinin gelişimi açısından umut verici uygulamalar olmuştur. Tüm bu değerlendirmeler ışığında, "Halkın, seçim dönemleri dışında, hoşnut olmadığı iktidarların siyasetlerine toplumsal hareketler ile tepki göstermesi, demokrasinin işleyişi açısından gereklidir." ana hipotezi, çalışmanın kuramsal çerçevesini oluşturan müzakereci demokrasi bağlamında doğrulanmıştır. Ancak, toplumsal harekete yaklaşım açısından, Türkiye'de müzakereci demokrasinin uygulamada olmadığı ve iktidar nezdinde seçim sonuçlarına odaklanan bir demokrasi anlayışının mevcut bulunduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Müzakereci demokrasi kuramı, çalışmanın yazarı tarafından, sadece ele alınan toplumsal hareketler çerçevesinde değerlendirilmiş olup; bu alanda çalışmayı düşünen kişilere Türkiye'de müzakereci demokrasi kuramının uygulanabilirliğinin araştırılması önerilebilmektedir. Bu alanda çalışma yapmayı düşünenler için bir başka öneri ise, ilgili toplumsal hareketlerin müzakereci demokrasi kuramı dışında farklı demokrasi kuramları çerçevesinde değerlendirilmesidir. Yine, çalışmada sadece Gezi Parkı olayları ile ilgili anket sonuçlarına yer verilmiş olduğundan, başka çalışmalarda aynı soruların 28-29 Nisan olaylarına katılanlara uygulanması bir öneri olarak sunulabilmektedir. Ayrıca, çalışmada, ağırlıklı olarak, ele alınan toplumsal hareketlerde başbakanların yaklaşımları değerlendirilmiştir. Gelecekte yapılacak benzer çalışmalarda ise, içerik analizi yöntemiyle, ana muhalefet liderleri İsmet İnönü ile Kemal Kılıçdaoğlu'nun ya da cumhurbaşkanları Celal Bayar ile Abdullah Gül'ün konuşmalarının değerlendirilmesi eksik kalan bu noktaların da ele alınmasına imkân sağlayabilecektir. Son olarak, Taksim Dayanışma Platformunun Gezi Parkı olaylarından sonra da varlığını sürdürmesi ve faal olarak çalışmalarını devam ettirmesi, Türk demokrasisine katkısı bağlamında ele alınıp incelenebilecek bir başka konu olmaktadır.

# KAYNAKÇA

## Kitaplar

Ahmad, Feroz, *Demokrasi Sürecinde Türkiye (1945-1980)*, Hil Yayın, İstanbul, 1996.

Akşin, Sina, "Siyasal Tarih (1950-1960)", *Türkiye Tarihi 4 Çağdaş Türkiye 1908-1980*, Yayın Yönetmeni Sina Akşin, Cem Yayınevi, İstanbul, 2002.

Aristoteles, *Politika*, Çeviren: Mete Tunçay, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2000.

Aydemir, Şevket Süreyya, *İhtilalin Mantığı ve 27 Mayıs İhtilali*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1990.

Aydemir, Şevket Süreyya, *Menderes'in Dramı?*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2016.

Bal, Hüseyin, *Nitel Araştırma Yöntem ve Teknikleri*, Sentez Yayıncılık, Bursa, 2016.

Başgil, Ali Fuad, *Yakın Maziden Hatıra Kırıntıları*, Yağmur Yayınları, İstanbul, 2012.

Başgil, Ali Fuad, *27 Mayıs İhtilali ve Sebepleri*, Kubbealtı Neşriyatı, İstanbul, 2014.

Bingham, Richard D.; Hedge, David, *State and Local Government in a Changing Society*, McGraw-Hill, USA, 1991.

Boratav, Korkut, "İktisat Tarihi (1908-1980), *Türkiye Tarihi 4 Çağdaş Türkiye 1908-1980*, Yayın Yönetmeni Sina Akşin, Cem Yayınevi, İstanbul, 2002.

Canfora, Luciano, *Avrupa'da Demokrasi*, Çeviren: Neşenur Domaniç, Nusret Avhan, Literatür Yayınları, İstanbul, 2006.

Coşkun, Mustafa Kemal, *Demokrasi Teorileri ve Toplumsal Hareketler*, Dipnot Yayınları, Ankara, 2007.

Crick, Bernard, *Demokrasi*, Çeviren: Ümit Hüsrev Yolsal, Dost Yayınevi, Ankara, 2012.

Çam, Esat, *Siyaset Bilimine Giriş*, Der Yayınları, İstanbul, 2005.

Çetin, Halis, *Modernleşme ve Türkiye'de Modernleştirme Krizleri*, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2003.

Çoban, Barış, "Yeni Toplumsal Hareketler, Sınıf Mücadelesi ve Ütopya", *Küreselleşme, Direniş, Ütopya Yeni Toplumsal Hareketler*, Kalkedon Yayıncılık, İstanbul, 2009.

Çoban, Yasin, *Türkiye Ekonomisi*, İkinci Sayfa, İstanbul, 2010.

Çukurçayır, M. Akif, *Siyasal Katılım ve Yerel Demokrasi*, Yargı Yayınları, Ankara, 2000.

Dahl, Robert A., *Modern Political Analysis*, Prentice-Hall, New Jersey, 1991.

Demir, Şerif, *Düello Menderes ve İnönü*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2011.

Demirel, Tanel, *Türkiye'nin Uzun On Yılı*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2016.

Erdoğan, Mustafa, *Anayasa Hukuku*, Orion Yayınları, Ankara, 2005.

Eroğul, Cem, *Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi*, Yordam Kitap, İstanbul, 2014.

Ersel, Hasan; Kuyaş, Ahmet; Oktay, Ahmet; Tunçay, Mete, *Cumhuriyet Ansiklopedisi 1941-1960*, Cilt 2, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2002.

Göze, Ayferi, *Siyasal Düşünceler ve Yönetimler*, Beta Yayınları, İstanbul, 2005.

Gutmann, Amy; Thompson, Dennis, *Why Deliberative Democracy*, Princeton University Press, New Jersey, 2004.

Gürsoy Naskali, Emine, *Yassıada Zabıtları-III İstanbul-Ankara Olayları Davası*, Cilt 1, Kitabevi, İstanbul, 2008.

Gürsoy Naskali, Emine, *Yassıada Zabıtları-III İstanbul-Ankara Olayları Davası*, Cilt 2, Kitabevi, İstanbul, 2008.

Gürsoy Naskali, Emine, *Yassıada Zabıtları-III İstanbul-Ankara Olayları Davası*, Cilt 3, Kitabevi, İstanbul, 2008.

Gürsoy Naskali, Emine, *Yassıada Zabıtları-III İstanbul-Ankara Olayları Davası*, Cilt 4, Kitabevi, İstanbul, 2008.

Habermas, Jürgen, *Legitimation Crisis*, Çeviren: Thomas McCarthy, Polity Press, Cambridge, 1997.

Habermas, Jürgen, *İletişimsel Eylem Kuramı Cilt I*, Çeviren: Mustafa Tüzel, Kabalcı Yayınları, İstanbul, 2001.

Habermas, Jürgen, *Kamusal Alan*, Hil Yayınları, İstanbul, 2004.

Habermas, Jürgen, *Kamusallığın Yapısal Dönüşümü*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2007.

Habermas, Jürgen, *"Öteki" Olmak "Öteki"yle* Yaşamak, Çeviren: İlknur Aka, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2015.

Hakyemez, Yusuf Şevki, *Militan Demokrasi Anlayışı*, Seçkin Yayınları, Ankara, 2000.

Heywood, Andrew, *Siyasi İdeolojiler*, Çevirenler: Ahmet Kemal Bayram, Özgür Tüfekçi, Hüsamettin İnaç, Şeyma Akın, Buğra Kalkan, Liberte Yayınları, Ankara, 2013.

Işıklı, Alpaslan, *Gün Doğmadan*, İmge Kitabevi, Ankara, 2006.

Kaçmazoğlu, H. Bayram, *Demokrat Parti Dönemi Toplumsal Tartışmaları*, Doğu Kitabevi, İstanbul, 2012.

Kapani, Münci, *Politika Bilimine Giriş*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1998.

Karasar, Niyazi, *Bilimsel Araştırma Yöntemi*, Nobel Yayın, Ankara, 2000.

Kepenek, Yakup; Yentürk, Nurhan, *Türkiye Ekonomisi*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2003.

Kışlalı, Ahmet Taner, *Siyasal Sistemler*, İmge Kitabevi, Ankara, 1998.

Kongar, Emre, *Demokrasi ve Kültür*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2005.

Kongar, Emre, *Herkesten Bir Şey Öğrendim*, Söyleşi: Feridun Andaç, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2013.

Kongar, Emre; Küçükkaya, Aykut, *Gezi Direnişi*, Cumhuriyet Kitapları, İstanbul, 2013.

Kongar, Emre, *Babam, Oğlum ve Torunum*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2016.

Kongar, Emre, *Tarihimizle Yüzleşmek*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2016.

Kymlicka, Will, *Çağdaş Siyaset Felsefesine Giriş*, Çeviren: Ebru Kılıç, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2006.

Lijphart, Arend, *Demokrasi Motifleri*, Çeviren: Güneş Ayas, Utku Umut Bulsun, Salyangoz Yayınları, İstanbul, 2006.

Locke, John, *Concerning Civil* Government, Infomotions Inc., Electronic Books, 2000, https://ebookcentral.proquest.com/lib/trakya/reader.action?docID=3314649, (27.05.2017).

Lorch, Robert S., *State&Local Politics*, Prentice Hall, New Jersey, 1992.

Machiavelli, Niccolo, *Prens*, Çeviren: Anita Tatlıer, Doruk Yayımcılık, Ankara.

Mill, John Stuart, *On Representative* Government, The Electric Book Company, London, 2001.

Montesquieu, *Kanunların Ruhu Üzerine I*, Çeviren: Fehmi Baldaş, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, İstanbul, 1998.

Özbudun, Ergun; Hale, William, *Türkiye'de İslamcılık, Demokrasi ve Liberalizm*, Doğan Kitap, İstanbul, 2010.

Özek, Taner, *Gezi Parkı Çocukları*, Ütopya Yayınevi, Ankara, 2013.

Özer, İlbeyi, *Demokrat Parti Dönemi Siyasi ve Sosyal Hayat*, İskenderiye Kitap, İstanbul, 2015.

Özsoylu, Ahmet Fazıl, *Türkiye Ekonomisi Tarihsel Gelişim*, Karahan Kitabevi, Adana, 2011.

Öztekin, Ali, *Siyaset Bilimine Giriş*, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2003.

Öymen, Altan, *... Ve İhtilal*, Doğan Kitap, İstanbul, 2013.

Platon, *Devlet*, Çeviren: Sabahattin Eyuboğlu, M. Ali Cimcoz, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2000.

Polat, Vahap, *Derin Yalnızlık*, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2015.

Rousseau, Jean-Jacques, *Toplum* Sözleşmesi, Çeviren: M. Tahsin Yalım, Betik Yayınları, İstanbul, 2004.

Sarol, Mükerrem, *Bilinmeyen Menderes*, Cilt 1, İnkılap Kitabevi, İstanbul, 2014.

Sarol, Mükerrem, *Bilinmeyen Menderes*, Cilt 2, İnkılap Kitabevi, İstanbul, 2014.

Sartori, Giovanni, *Demokrasi Teorisine Geri Dönüş*, Çevirenler: Tunçer Karamustafaoğlu, Mehmet Turhan, Yetkin Yayınları, Ankara, 1996.

Schmidt, Manfred G., *Demokrasi Kuramlarına Giriş*, Çeviren: M. Emin Köktaş, Vadi Yayınları, Ankara, 2002.

Sezen, Saim, *Seçim ve Demokrasi*, Gündoğan Yayınları, Ankara, 1994.

Sever, Ahmet, *Abdullah Gül ile 12 Yıl*, Doğan Kitap, İstanbul, 2015.

Spitz, Davit, *Antidemokratik Düşünce Şekilleri*, Çeviren: Şiar Yalçın, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1994.

Tocqueville, Alexis De, *Democracy in* America, Book One, e-Kitap Projesi&Cheapest Books, İstanbul, 2014, http://eds.b.ebscohost.com/eds/ebookviewer/ebook/bmxlYmtfXzc4NTgxMV9fQU41?sid=c817b142-0632-4092-b824-c7e0e4cd0a4f@sessionmgr101&vid=0&format=EB&rid=1, (28.05.2017).

Toker, Yalçın, *İhtilaller, Darbeler Arasında Gazetecilik ve Kitapçılık Anılarım*, Toker Yayınları, İstanbul, 2010.

Turan, Şerafettin, *Türk Devrim Tarihi 4. Kitap Çağdaşlık Yolunda Yeni Türkiye (14 Mayıs 1950-27 Mayıs 1960)*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1999.

Turhan, Nesrin, *İhtilalin Süvarisi*, Doğan Kitap, İstanbul, 2004.

Vergin, Nur, *Siyasetin Sosyolojisi: Kavramlar, Tanımlar, Yaklaşımlar,* Bağlam Yayıncılık, İstanbul, 2003.

Yavuz, Fehmi, *Anılarım*, Mülkiyeliler Birliği Vakfı Yayınları, Ankara, http://mulkiye.org.tr/wp-content/uploads/2015/09/1.pdf, (28.05.2017).

Yayla, Atilla, *Gezi Parkından Tahrir Meydanına #Diren Demokrasi*, Kaldırım Yayınları, İstanbul, 2013.

Yiğit, Eda, *Gezi Direnişi*, Atam Yayınları, İstanbul, 2013.

## Makaleler

Ataay, İsmail Durak, "Türkiye'de Elli Yıllık Maaş ve Ücret Uygulaması", *İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi*, Cilt 3, Sayı 1, s. 430-455, İstanbul, 1974.

Aydın, Yaşar, "Reflections on the Gezi Park Protests in Turkey – Socio-Political Factors and Subjective Motives", Orient I, 55. Jahrgang, ss.11-16, 2014.

Bayhan, Vehbi, "Yeni Toplumsal Hareketler ve Gezi Parkı Direnişi", *Birey ve Toplum Dergisi,* Cilt 4, Sayı 7, s. 23-57, Bahar 2014.

Bulut, Sedef, "Üçüncü Dönem Demokrat Parti İktidarı (1957-1960): Siyasi Baskılar ve Tahkikat Komisyonu", *Akademik Bakış*, Cilt: 2, Sayı: 4, s. 125-145, Yaz 2009.

Candan, Kadir; Bilgin, Murat, "Sivil İtaatsizlik", *Yasama Dergisi*, Sayı 19, s. 57-93, 2011.

Cansun, Şebnem, "The Gezi Park Protests And Youth In Turkey: Perception Of Hürriyet Columnists", *International Journal of Social Sciences And Humanity Studies,* Vol 6, No 1, ss.92-105, 2014.

Casper, Brett Allen; Tyson, Scott A., "Popular Protest and Elite Coordination in a Coup d'etat", *The Journal of Politics,* Vol. 76, No. 2, s. 548–564, April 2014.

Cohen, Joshua, Deliberation and Democratic Legitimacy, D. Matravers, & J. Pike içinde, *Debates in Contemporary Political Philosophy: An Anthology* (s. 342-360). London: Routledge, 2003.

Demir, Gökhan, "Habermas ve Foucault: Müzakereci Demokrasi ve Yönetimsellik", *Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi*, Sayı: 22, s. 48-71, 2011.

Demir, Nesrin, "Demokrasinin Temel İlkeleri ve Modern Demokrasi Kuramları", *Ege Akademik Bakış*, Cilt: 10, Sayı: 2, s. 597-611, İzmir, 2010.

Durac, Vincent, "Protest Movements and Political Change: An Analysis of the 'Arab Uprisings' of 2011", *Journal of Contemporary African Studies,* Vol. 31, No. 2, s. 175-193, 2013.

Erdoğan, Mustafa, "Müzakereci Demokrasi ve Sınırları", *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Yıl: 11, Sayı: 22, Güz, s. 25-43, İstanbul, 2012.

Eibach, Joachim; Cottier, Maurice, "Popular Protest in Switzerland During the 1830s: Opposing Models of Political Participation and Citation of Traditional Ritual*",*

*European Review of History—Revue europe´enne d'histoire*, Vol. 20, No. 6, s. 1011–1030, 2013.

Eisinger, Peter K., "The Conditions of Protest Behavior in American Cities", *American Political Science Review*, Vol. 67, No 1, s. 11–28, 1973.

Emre Kaya, Ayşe Elif; Avşar, Zakir, "Demokrat Parti'nin Sivil Toplum Üzerinden Bir Siyasal İletişim Denemesi: Vatan Cephesi Örneği, *International Journal of Social Science*, Volume: 6, Issue: 2, s. 397-416, February 2013.

Fatke, Matthias; Freitag, Markus, "Direct Democracy: Protest Catalyst or Protest Alternative?*", Political Behaviour*, No 35, s. 237–260, 2013.

Flynn, Jeffrey, "Communicative Power in Habermas's Theory of Democracy" *European Journal of Political Theory*, *3*(4), s. 433-454, 2004.

Göle, Nilüfer, "Gezi – Anatomy of a Public Square Movement", *Insight Turkey*, Volume: 15, No: 3, pp.7-14, 2013.

Griffin, Martyn, "Motivating Reflective Citizens: Deliberative Democracy and the Internal Deliberative Virtues", *J Value Inquiry*(45).

Griffin, Martyn, "Deliberative Democracy and Emotional Intelligence: An Internal Mechanism to Regulate the Emotions", *Studies Philosophy Education,* No. 31, s. 517-538, 2012.

Hakyemez, Yusuf Şevki, "Çoğunlukçu Demokrasi Anlayışı, Rousseau ve Türk Anayasaları Üzerindeki Etkisi", *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt 52, Sayı 4, s. 69-72, Ankara, 2003.

Henrich, Christian Johannes; Henrich, Alica, "Gezi-Park Protest 2013: Eine Analyse", *Elektronik Siyaset Bilimi Araştırmaları Dergisi*, Cilt 5, Sayı 2, Haziran 2014.

Hensby, Alexander, "Networks, Counter-Networks and Political Socialisation – Paths and Barriers to High-Cost/Risk Activism in the 2010/11 Student Protests Against Fees

and Cuts", *Contemporary Social Science: Journal of the Academy of Social Sciences*, Vol 9, No 1, s. 92-105, 2014.

Kaderoğlu Bulut, Çağrı, "Yeni Toplumsal Hareket Tartışmalarında Amerikan Ekolü: Kaynak Mobilizasyonu ve Siyasi Fırsat Yaklaşımları", *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi*, Sayı 39, s. 48-67, Güz 2014.

Kanca, Osman Cenk, "1950-1960 Arası Türkiye'de Uygulanan Sosyo-Ekonomik Politikalar", *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt: 9, Sayı: 19, s. 47-63, 2012.

Karagöz, Kezban, "Yeni Medya Çağında Dönüşen Toplumsal Hareketler ve Dijital Aktivizm Hareketleri", *İletişim ve Diploması: Yeni Medya*, Sayı 1, s. 131-157, 2013.

Karal Akgün, Seçil, "Ellinci Yılına Yaklaşırken 27 Mayıs ve Getirdiği Anayasaya Kısa Bir Bakış", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, Sayı 43, s. 407-454, Bahar 2009.

Kaya Özçelik, Pınar, "Demokrat Parti'nin Demokrasi Söylemi", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, Cilt: 65, Sayı: 3, s. 164-187, 2010.

Keloğlu İşler, Esra, "Demokrat Parti'nin Halkla İlişkileri Üzerine Bir İnceleme", *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi*, Sayı: 24, s. 111-128, Kış Bahar 2007.

Kuymulu, Mehmet Barış, "Reclaiming The Right to the City: Reflections on The Urban Uprisings in Turkey", *City*, Vol.17, No.3, ss.274-278, 2013.

Özbey, Bayram, "Daha Demokratik ve Daha Etkin Belediye Yönetimi için Yeni Bir Seçim Sistemi Önerisi", *Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi*, Cilt 8, Sayı 4, s. 122-143, Ankara, 1999.

Özen, Hayriye; Özen Şükrü, "Kamu Siyasaları ve Toplumsal Hareketler: Türkiye'de Protesto Hareketlerinin Madencilik Siyasasına Etkileri", *Amme İdaresi Dergisi*, Cilt 43, Sayı 2, Haziran 2010.

Özen, Hayriye; Avcı, Özgür, "Her Yer Taksim Her Yer Direniş: Kentsel Bir Hareketin Ulusal Yayılımı", *Atılım Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 3, Sayı 1-2, s. 31-45, Ankara, 2013.

Özler, Ş. İlgü, "Political Institutions and Protest: A Comparative Analysis", *Representation*, Vol 49, No 2, s. 135-154, 2013.

Öztoprak Sağır, Meral; Karkın, Naci, "Demokrasinin Güncel Sorunları ve Demokratik Paradokslar", *Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi*, S: 10, s. 1-25, Ankara, 2005.

Raisio, Harri; Valkama, Katja; Peltola, Elina, "Disability and Deliberative Democracy: Towards Involving The Whole Human Spectrum in Public Deliberation, *Scandinavian Journal of Disability Research,* Vol. 16, No. 1, s. 77-97, 2014.

Rosen, Devan; Kim, Jang Hyun; Nam, Yoonjae, "Birds of a Feather Protest Together: Theorizing Self-Organizing Political Protests with Flock Theory*", Syst Pract Action Research*, No 23, s. 419–441, 2010.

Şahinkaya, Serdar, "29 Nisan 1960'da Siyasal Bilgiler Fakültesi ve Adım Adım 27 Mayıs", *Mülkiye Dergisi*, Cilt 34, Sayı 267, s. 97-121, Ankara, 2010.

Smith, William; Brassett, James, "Law, Interrupted: on Legislative Disruption and Deliberative Democracy" *Democratization*, Vol. 20, No. 3, s. 522-538, 2013.

Şen, A. Fulya, "Müzakereci Demokrasi ve Halkla İlişkiler: Kamu Yönetiminde Alternatif Bir Halkla İlişkiler Arayışı", *Journal of Yasar University*, 27 (7), s. 4589-4610, İstanbul, 2012.

Topal Demiroğlu, Elif, "Yeni Toplumsal Hareketler: Bir Literatür Taraması", *Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi*, Cilt 2, Sayı 1, s.133-144, Mart 2014.

Tunç, Hasan, "Demokrasi Türleri ve Müzakereci Demokrasi Kavramı", *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, s. 1113-1132, Cilt 12, Sayı 1-2, Ankara, 2008.

Wallace, Sophia J.; Zepeda-Millan, Chris; Jones-Correa, Michael, "Spatial and Temporal Proximity: Examining the Effects of Protests on Political Attitudes", *American Journal of Political Science,* Vol. 58, No. 2, s. 433–448, April 2014.

Verstraete, Pieter, "The Standing Man Effect", *IPC-Mercator Policy Brief*, Sabancı University, July 2013.

Yavuz, Fehmi, "Siyasal Bilgiler Fakültesi (Mülkiye) Anılarım", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, Cilt 37, Sayı 1, s. 17-28, Ankara, 1982.

Yüksekbilgili, Zeki, "Türk Tipi Y Kuşağı", *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi,* Cilt 12, Sayı 45, s. 342-353, Bahar 2013.

## Tezler

Arı, Mehmet, *Düşük Yoğunluklu Demokrasi ve Türkiye: 1980 Sonrası Dönemde Türkiye'de Demokratikleşme Süreci*", (Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Yönetimi ve Siyaset Bilimi (Siyaset Bilimi) Anabilim Dalı, Basılmamış Doktora Tezi), Ankara, 2004.

Bayansar, Reha, *Yeni Toplumsal Hareketler Çerçevesinde Çevresel Açıdan Gezi Parkı Olayları*, (Dumlupınar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Kütahya, 2014.

Cereb, Edibe Deniz, *Framing Taksim Solidarity Platform's Gezi Park Protest: Exploring the Extend of Environmental Concerns ın the Movement*, (İstanbul Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İnsan ve Toplum Bilimleri Anabilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 2014.

Çöteli, Sami, *Sosyal Medyanın Yeni Tür Kamusal Alan Yaratması ve Toplumsal Hareketlere Katkıları: Taksim Gezi Parkı Olayları Örneği*, (İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Radyo, Televizyon ve Sinema Anabilim Dalı, Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul, 2015.

Hasan Demir, *Demokrasi Düşüncesinin Gelişimi Bağlamında Demokrasi ve Demokrasi Karşıtı Görüşler: Giovanni Sartori ve Carl Schmitt*, (Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe Anabilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 2013.

Gülpınar, Turgay, *Şehitliğin İnşası ve İmhası: Turan Emeksiz Örneği*, (Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Yönetimi ve Siyaset Bilimi Anabilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 2012.

Gün, Önder, *27 Mayıs Askeri Müdahalesine Doğru DP-CHP Mücadelesinin Zirvesi: 18 Nisan 1960-Tahkikat Komisyonu'nun Kurulması ve Faaliyetleri*, (İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 2006.

Günay Atbaş, Azize Cemile, *Kümeleme Analizinde Küme Sayısının Belirlenmesi Üzerine Bir Çalışma*, (Ankara Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstatistik Anabilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 2008.

Kazan, Burak, *Türkiye'de Yaşanan Gençlik Hareketleri ve Öğrenci Olayları*, (Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Erzurum, 2012.

Sahadetyan, Ece Güneş, *Bir Muhalefet Dili Olarak Gezi Parkı Protestolarının Söylemi*, (Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Radyo, Televizyon ve Sinema Anabilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 2015.

Sucu, Ayşe, *Manuel Castells'in 'Ağ Toplumu' Çerçevesinde Sosyal Ağlar ve Yeni Toplumsal Hareketler İlişkisi: Gezi Parkı Örneği*, (Maltepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İletişim Bilimleri Anabilim Dalı, Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul, 2016.

Şener, Gülüm, *Küresel Kapitalizmin Yeni Kamusal Alanı Olarak İnternet: Yeni Toplumsal Hareketlerin İnterneti Kullanımı*, (Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İletişim Bilimleri Anabilim Dalı, İletişim Bilimleri Bilim Dalı, Doktora Tezi), İstanbul, 2006.

Tozkoparan, Yıldırım, *Gezi Parkı Olaylarının Türk Basınında İşlenişi ve İçerik Analizi (29 Mayıs-20 Haziran 2013) Tarihleri Arasında*, (Turgut Özal Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 2013.

## Gazeteler

Akdağ, Nazmi, "Bu Kez de Terörist Dedi", *Cumhuriyet,* 10 Haziran 2013.

Akın, Arda, "Sosyal Medya Yanılttı", *Hürriyet*, 16 Haziran 2013.

Aktaş, Zeynep, "Tansiyon Düştü ama Tedirginlik Sürüyor", *Milliyet,* 09 Haziran 2013.

Akten, Samet, "Gezi'de Siyaset İstenmiyor", *Milliyet,* 11 Haziran 2013.

Arıkan, Fahir, "Ankara 8. Gün" *Hürriyet,* 05 Haziran 2013.

Armutçu, Oya, "Cadı Avı Olmaz", *Hürriyet*, 07 Haziran 2013.

Aşkın, Nihal, "Talepleri Tüm Dünya Gördü, Bir Tek Başbakan Görmüyor", *Haber Türk,* 08 Haziran 2013.

Atar, Ersan; Halis, Müjgan, "Tutuklama Orantısız Olur", *Sabah,* 04 Haziran 2013.

Ay, Hasan; Er, Mesut, "Çevrecilikte Ortaklık Yaparsanız Gelin", *Sabah,* 08 Haziran 2013.

Ay, Savaş, "Vali Mutlu, Gençler Umutlu", *Sabah,* 15 Haziran 2013.

Aydın, Hüseyin, "Makul Taleplere Açığız, Birileri İstiyor Diye de Kelle Vermeyiz", *Zaman*, 09 Haziran 2013.

Aydın, Şakir; Türkel, Cem; Albayrak, Levent; Demirci, Şenol, "Taksim Yorgun", *Akşam*, 13 Haziran 2013.

Babacan, Nuray; Yılmaz, Turan; Sarıoğlu, Bülent; Erdem, Umut, "%50'nin Gereği", *Hürriyet,* 01 Haziran 2013.

Bakır, Bahar, "'Kriterler, Temel Özgürlükleri Tüm Yurttaşlar için Teminat Altına Alır'", *Haber Türk*, 11 Haziran 2013.

Bakır, Bahar, "AP: Hükümetin Uyguladığı Devlet Şiddetini Kınıyoruz", *HaberTürk*, 14 Haziran 2013.

Balcı, Ali; Derin, Deniz; Şahin, Ali; Asiltürk, Osman, "Öfkenin Ardından", *Sabah*, 03 Haziran 2013.

Balcı, Barış, "#direnborsa", *Hürriyet*, 07 Haziran 2013.

Balkan, Arif, "Tek Çadır Altında Direnişe Devam", *Milliyet*, 16 Haziran 2013.

Becerikli, Uğur, "Bahçeli Vekillere Gezi'yi Yasakladı", *Sabah*, 06 Haziran 2013.

Benli, Mesut Hasan; Güleryüzlü, Can, "Ankara'yı Gazladılar", *Radikal*, 17 Haziran 2013.

Berber, Mehmet Ali, "Dayatmacı İsteklerin Kabulü Mümkün Değil", *Sabah*, 13 Haziran 2013.

Berber, Mehmet Ali, "Gezi Diyaloglarından 4 Mutabakat Çıktı", *Sabah*, 15 Haziran 2013.

Bila, Fikret, "CHP Liderinden Üç Uyarı", *Milliyet*, 11 Haziran 2013.

Bilgili, Sinan, "Halk Böcek Mi", *Hürriyet*, 05 Haziran 2013.

Bozkurt, Hasan, "Ya Buna Evet Diyeceksin Ya Uygulamamızı Kabul Edeceksin", *HaberTürk*, 14 Haziran 2013.

Bozkurt, Hasan, "Başbakan: Siber Saldırı Düzenlediler", *HaberTürk*, 20 Haziran 2013.

Büyüktetik, Ceren; Balkan, Arif, "Gezi'ye 100 Ağaç 202 Bin Çiçek", *Milliyet*, 18 Haziran 2013.

Çakır, Mustafa, "Polis Şiddetine Tepki TMMOB Köşk'e Kapsül Gönderdi", *Cumhuriyet,* 06 Haziran 2013.

Çam, Ünal, "Ankara'da Gezi Parkı Protestosuna 20 Gözaltı", *Milliyet,* 16 Haziran 2013.

Çaparoğlu, Yaser, "Hatay'da Tehlikeli Ölüm", *Sabah,* 05 Haziran 2013.

Çekirge, Fatih, "Çivili Tim, Müdürün", *Hürriyet,* 05 Haziran 2013.

Çetin, Ümit, "Çevre Duyarlılarına Sevgim Var", *Hürriyet,* 07 Haziran 2013.

Çetin, Ümit, "Çapulcular Gibi Yapmayız", *Hürriyet,* 10 Haziran 2013.

Çetin, Sebile; Kahraman, Faruk, "Twitter'ı Bela Olarak Gören Bu Zihniyet Matbaaya da Karşıydı", *Hürriyet,* 09 Haziran 2013.

Çolak, Saliha, "Siber Saldırı Senaryosu Son Anda Engellendi", *HaberTürk,* 20 Haziran 2013.

Dağlar, Ali, "Geri Adım Yok", *Hürriyet,* 11 Haziran 2013.

Dinç, Şefik, "Gezi'de Yeni Düzenlemeler Yangın Müdahale İstasyonu Kurulacak", *Haber Türk,* 11 Haziran 2013.

Dirik, Hakan, "Halkla İnatlaşma", *Cumhuriyet,* 08 Haziran 2013.

Dişkaya, Neşet, "Bu Polislerin Görev Yeri Değişti", *Haber Türk,* 08 Haziran 2013.

Dönmez, Ahmet, "Büyük Fotoğrafı Görün Gezi Parkı'ndan Çekilin", *Zaman,* 12 Haziran 2013.

Dursun, Ayşegül, "Bunlar da Kuğulu'nun Talepleri", *Radikal,* 11 Haziran 2013.

Eğrikar, Özge, "'Sessiz Çığlık' Gezi Parkı'nda", *Hürriyet,* 09 Haziran 2013.

Emen, İdris, "Taksim'de Gün Boyu Müdahale", *Radikal,* 17 Haziran 2013.

Er, Mesut, Canipek, Serdar, "10 Ay Sonra Sandıkta Millet Cevabı Verir", *Sabah,* 04 Haziran 2013.

Ercan, Mustafa; Doğaner, Mehmet; Eren, Ali Rıza, "Böyle Şımarık Başbakan Görülmedi", *Hürriyet,* 03 Haziran 2013.

Erçiçek, Seyit, "Gezi Parkı Arbedesi", *Hürriyet*, 29 Mayıs 2013.

Erçiçek, Seyit, "Sabaha Karşı Gezi Baskını", *Hürriyet*, 31 Mayıs 2013.

Erçiçek, Seyit, "İkram Dışı Hareketler", *Hürriyet,* 01 Haziran 2013.

Erçiçek, Seyit, "Bezmialem Valide Sultan Camisi", *Hürriyet,* 04 Haziran 2013.

Erçiçek, Seyit, "Gezi İkna Olmadı", *Hürriyet,* 07 Haziran 2013.

Erçiçek, Seyit; Özen, Aziz, "Biz Halkız Farkındayız", *Hürriyet,* 10 Haziran 2013.

Erdem, Umut, "Polisin Müdahaleden Başka Çaresi Yoktu", *Hürriyet,* 01 Haziran 2013.

Ergan, Uğur, "Polisi Kınadı", *Hürriyet,* 01 Haziran 2013.

Ergin, Barış, "Medyaya İdeolojik Ambargo", *Sabah,* 03 Haziran 2013.

Erollu, Eray; Karakuş, Güngör; Dinç, Şefik; Bilgenoğlu, Sinan; Yıldız, Ayhan; Cirik, Ahmet; Yıldırım, Zeynep, "Gezi Gaza Boğuldu", *Haber Türk,* 01 Haziran 2013.

Erollu, Eray, "Vali Mutlu: Ferdi Hata ve Aşırılıklar için Özür Dilerim", *Haber Türk,* 10 Haziran 2013.

Ersoy, Pınar, "Gezi'de Algıyı İyi Yönetemedik", *Milliyet,* 16 Haziran 2013.

Evran, Esen Y., "Roma'da 'Gezi' İsyanı Çıktı", *Haber Türk,* 01 Haziran 2013.

Fırat, Orhan; İnce, Hakan, "Yurttaşlarımız Başkalarının Kendilerini Kullanmasına İzin Vermemeli", *Zaman,* 06 Haziran 2013.

Gedik, İnan; Özyiğit, Bedirhan, "Savcılık İsim İstedi Emniyet Vermedi", *HaberTürk,* 14 Haziran 2013.

Genç, Derviş, "Gezi Parkı'na AVM Yapılması Fiziki Olarak Mümkün Değil", *Zaman,* 08 Haziran 2013.

Gözdereliler, Süheyla, "4. Gün", *Hürriyet,* 21 Haziran 2013.

Gül, Erdem, "AKP 'Özür'ü Sevmedi", *Cumhuriyet,* 06 Haziran 2013.

Gümüş, Kemal; Düzyol, Murat, "Taksim 16 Gün Sonra Normale Dönüyor", *Star,* 13 Haziran 2013.

Günday, Selahattin, "Avukatlardan Gezi'ye Destek", *Hürriyet,* 05 Haziran 2013.

Gürlek, Mustafa; Sağlam, Serkan; Pınar, Kazım; Tekin, Koray; Can, Cafer; Ormancı, Metin, "Polis Taksim Meydanı'na Girdi Gezi Parkı'na Müdahale Yok", *Zaman,* 12 Haziran 2013.

Halis, Müjgan, "İlk Olayda Şiddet Gören Herkesten Özür Dilerim", *Sabah,* 05 Haziran 2013.

Işık, Tarık, "AKP'den Eylem Analizi", *Radikal,* 11 Haziran 2013.

Işık, Tarık, "Yalan Tweet Bombadan Daha Tehlikeli", *Radikal,* 11 Haziran 2013.

İnce, Elif, "Gezi Parkı 9'uncu Günde de 'Çapuling'!", *Radikal,* 06 Haziran 2013.

Karaaslan, Ceyda, "Gül'den Yabancı Basına: Bu 'Arap Baharı' Değil", *Sabah,* 13 Haziran 2013.

Karakaş, Abdullah, "Biz El Onlar Yumruk Uzattı", *Milliyet,* 16 Haziran 2013.

Karakaş, Gökhan; Aygün, Bünyamin; Özdemir, Hüseyin; Akten, Samet; Yur, Damla; Balkan, Arif; Dalgıç, Yunus; Arutan, Selin, "Protesto Değil Halk Direnişi", *Milliyet,* 02 Haziran 2013.

Karakaş, Gökhan; Akten, Samet; Yur, Damla; Balkan, Arif, "Halk Taksim'e Çıktı", *Milliyet*, 02 Haziran 2013.

Karakaş, Gökhan; Akten, Samet; Büyüktetik, Ceren; Balkan, Arif; Yur, Damla, "Geziland'a Pankart Ayarı", *Milliyet*, 12 Haziran 2013.

Karakuş, Abdullah, "Artık Tahammül Yok, Eylemi Bitirin", *Milliyet*, 12 Haziran 2013.

Karakuş, Abdullah, "Ben de AP'yi Tanımıyorum", *Milliyet*, 18 Haziran 2013.

Karaman, Murat; Ramoğlu, Ziya, "Kaosun Kimseye Hayrı Olmaz", Sabah, 08 Haziran 2013.

Kayaoğlu, Yücel, Kaban, Şükran, "Eylemler Gelişmişliğin Göstergesi", *Türkiye*, 06 Haziran 2013.

Kızılkaya, Emre, "AP Sosyalist Grup Başkanı Swoboda: Müzakereler Ertelenebilir", *Hürriyet*, 09 Haziran 2013.

Kızılkoyun, Fevzi; Arıkan, Fahir; Demir, Oğuz; Koç, Mert Gökhan; Baykuş, Ender, "Başbakanlığa Yürüdüler", *Hürriyet*, 03 Haziran 2013.

Kızılkoyun, Fevzi; Arıkan, Fahir; Çatal, Cengizhan; Koç, Mert Gökhan; Demir, Oğuz; Baykuş, Ender, "Ankara Savaşı 170 Yaralı", *Hürriyet*, 04 Haziran 2013.

Koç, Nebahat, "Örgütsüz, Plansız, Lidersiz İlk Sivil Toplum Hareketi", *Akşam*, 06 Haziran 2013.

Konuralp, Okan, "Aynaya Bakıp da mı O İfadeyi Kullandı", *Hürriyet*, 11 Haziran 2013.

Korkut, Sevgi, "Topbaş: Taksim'e AVM, Otel, Rezidans Yok", *Zaman*, 09 Haziran 2013.

Köse, Hilal, "Parka Artık Çocuklar da Geliyor", *Cumhuriyet*, 08 Haziran 2013.

Kuburlu, Ceyhun, "Kenya'dan Gezi Parkı'na Pizza", *Hürriyet,* 04 Haziran 2013.

Kurban, Hakkı, "7 Talep Hükümet'te", *Akşam,* 06 Haziran 2013.

Kurban, Hakkı, "AK Parti'den %50'yi Evde Tutma Genelgesi", *Akşam,* 06 Haziran 2013.

Kurtulmuş, İrfan; Elevli, Nevsal; DHA AA, "Dünya Meydanları 'Gezi'de Birleşti", *Milliyet,* 02 Haziran 2013.

Kuvel, Selim, "Sokaklar Karanlıktır Başbakan'ı Sandıkta İndirin", *Zaman,* 12 Haziran 2013.

Küçük, Mustafa, "Twitter Bela", *Hürriyet,* 03 Haziran 2013.

Küçük, Mustafa, "%50'yi Tutuyorum", *Hürriyet,* 04 Haziran 2013.

Küçük, Mustafa, "Gezi'ye AVM Mümkün Değil", Hürriyet, 08 Haziran 2013.

Küçük, Mustafa, "Direnişe Devam", *Hürriyet,* 16 Haziran 2013.

Küçükşahin, Şükrü, "Çapulcu Tetikledi", *Hürriyet,* 04 Haziran 2013.

Küçükşahin, Şükrü, "İnatlaşıp Toplumu Ateşe Atma", *Hürriyet,* 10 Haziran 2013.

Küçükşahin, Şükrü, "Erdoğan'la Psikologlar Konuşsun", *Hürriyet,* 17 Haziran 2013.

Kürklü, Savaş; Ciğerim, Cemil; Şahin, Bekir; Yağmur, Abidin, "Adana'da Provokasyon", *Cumhuriyet,* 10 Haziran 2013.

Mermer, Dilek, "Ders Alıp Toparlanmak Gerek", *Hürriyet,* 19 Haziran 2013.

Mulhim, Bulut; Ezber, Elvan, "Özür Dile", *Hürriyet,* 03 Haziran 2013.

Müderrisoğlu, Okan, "Gezi Parkı Bahane, Gerisi Şahane Süreci", *Sabah,* 07 Haziran 2013.

Oral, A. Rezzak, "CHP'den Gül'e 'Zirve' Çağrısı", *Akşam,* 13 Haziran 2013.

Özcan, Mehmet Ali, "Erken Seçim Çağrısı", *Hürriyet*, 09 Haziran 2013.

Özel, Rıza, "Polis Ne Yaptı Kurşun Attı Mı", *Hürriyet*, 19 Haziran 2013.

Özel, Rıza, "En Vahşi Dingoluk Bunların", *Hürriyet*, 19 Haziran 2013.

Özen, Aziz, "Gezi 'Cuma'sı", Hürriyet, 08 Haziran 2013.

Özmen, Emin; Sözal, Barış; Kaya, Mustafa; Şahin, Ali; Sarıboğa, Veli; Yaman, Zeynel; Canıpek, Serdar; Şengül, Murat, "Doğa Sevgisi Bahane", *Sabah*, 01 Haziran 2013.

Purtul Uçar, Burcu, "Gezi'de 12. Gün", *Hürriyet*, 09 Haziran 2013.

Sancar, Alper, Güvendik, Evrin, "Polis Twitter'ı Takibe Aldı", *Sabah*, 04 Haziran 2013.

Saymaz, İsmail, "İzmir'de 'Twitter' Sopası", *Radikal*, 06 Haziran 2013.

Saymaz, İsmail, "Evlerin Camlarından Su, Limon Yardımı", *Radikal*, 17 Haziran 2013.

Saymaz, İsmail, "Divan Oteli'nde Facianın Eşiğinden Dönüldü", *Radikal*, 17 Haziran 2013.

Serbest, Eyüp; Usta, Ayşegül; Özgenç, Meltem; Baykuş, Ender, "Durmuyorlar", *Hürriyet,* 17 Haziran 2013.

Sorucu, Ayşe, "Cübbeli Avukatlara Yaka Paça Gözaltı", *Milliyet*, 12 Haziran 2013.

Sorucu, Ayşe, "Berkin Elvan'ın Durumu Ciddi", *Milliyet*, 18 Haziran 2013.

Sözal, Barış; Kaya, Mustafa, "05.00'te Gezi Gazı", *Sabah*, 31 Mayıs 2013.

Sözal, Barış; Somer, Emir; Kaya, Mustafa, "Taksim 'Gezi'sinde 8'inci Gün Nöbeti", *Sabah*, 05 Haziran 2013.

Şahin, Oğuzhan, "Provokatif Tweet Bombadan Tehlikeli", *Türkiye*, 06 Haziran 2013.

Şahin, Mehmet; İpek, Ziya; Özyurt, Abdullah; Kuvel, Selim; Taşpınar, Musa, "Polis, Bu Milletin Çocuğu Hiç Kimseye Yedirtmeyiz", *Zaman*, 10 Haziran 2013.

Şahin, Ömer, "Taksim'e 'Akil'li Çıkarma", *Radikal*, 11 Haziran 2013.

Şardan, Tolga; Tahincioğlu, Gökçer; Karapınar, Türker; Karakaş, Burcu, "Başbakanlık için Askerden Destek", *Milliyet*, 02 Haziran 2013.

Şendil, Fatih; Akgün, Ercan; Gökbudak, Tansu Edip, "'Gezi Protestoları Yurtta Devam", *Sabah*, 03 Haziran 2013.

Şenyüz, Selçuk, "1-3 Banka Bedelini Ağır Ödeyecek", *Hürriyet,* 10 Haziran 2013.

Şenyüz, Selçuk; Özel, Rıza, "Geziye: Siz Boşaltın. Boşaldı Boşaldı, Yoksa… Boşaltırız", *Hürriyet*, 16 Haziran 2013.

Tafolar, Meriç, "Önce 'Gaz'lama Sonra Fişleme", *Milliyet*, 09 Haziran 2013.

Tahincioğlu, Gökçer, "Twitter Mesajlarına Örgüt Soruşturması", *Milliyet*, 06 Haziran 2013.

Taşçılar, Mert; Tartanoğlu, Sinan, "Elçilik Var Giremez", *Cumhuriyet*, 10 Haziran 2013.

Toktar Çekiç, Ebru, "Kuğulu'da Sessiz Direniş", *Akşam*, 13 Haziran 2013.

Toygun, Atilla; Top, Turaç, " Gözaltılar Hukuksuz", *Hürriyet*, 06 Haziran 2013.

Uludağ, Alican, "Ethem'i Vuranı Bulun", *Cumhuriyet*, 06 Haziran 2013.

Uzun, Salim, "Bu Eli Sopalı 'Siviller' de Antalya Sokaklarında", *Hürriyet*, 07 Haziran 2013.

Ünalerzen, Cenk, "Ağır Bedel Uyarısı", *Posta*, 10 Haziran 2013.

Yıldırım, Zeynep, "Gece Gündüz Duruyorlar", *HaberTürk*, 20 Haziran 2013.

Yılmaz, Mete; Türkel, Cem; Aydın, Şakir; Uludağlar, Ferhat; Aydoğan, Raşit, "Grev ve Kandil", *Akşam*, 06 Haziran 2013.

Yılmaz, Muharrem, "TÜSİAD'dan 'Taksim' Çıkışı", *Milliyet,* 02 Haziran 2013.

Yılmaz, Turan, "İnatlaşarak Olmuyor", *Hürriyet,* 14 Haziran 2013.

"Her Türlü Siyasi Faaliyet Durduruldu", *Milliyet,* 19 Nisan 1960.

"Üç Hukuk Profesörü Dün Olamaz Dediler", *Cumhuriyet,* 27 Nisan 1960.

"Meclisin Kabul Ettiği Kanunun Metni ve Esbabı Mucibesi", *Cumhuriyet,* 28 Nisan 1960.

"Ulus Gazetesi 1 Ay Kapatılacak", *Yeni Sabah,* 28 Nisan 1960.

Örfi İdare Kararı Bugün Meclisin Tasdikine Sunulacak, *Cumhuriyet,* 29 Nisan 1960.

"Örfi İdare", *Milliyet,* 29 Nisan 1960.

"Üniversite Üç Gün İçin Tatil Edildi", *Milliyet,* 29 Nisan 1960.

"İki Anayasa Profesörü Derslerine Dün Ara Verdi", *Milliyet,* 29 Nisan 1960.

"İnönü'nün (A.A.)'ya Bir Cevabı", *Cumhuriyet,* 30 Nisan 1960.

"Ankara'da Çıkan Hadiselerin Neşri Yasak", *Milliyet,* 30 Nisan 1960.

"İzmir'de Dün Talebe Sessiz Yürüyüş Yaptı", *Milliyet,* 30 Nisan 1960.

"Dahiliye Vekaletinin Tebliği Üniversite Hadiselerinde 1 Talebe Öldü 31 Kişi Yaralandı", *Milliyet,* 30 Nisan 1960.

"Cumhuriyet Gazetesi 10 Günlük Bir Müddet İçin Kapatıldı", *Tercüman*, 01 Mayıs 1960.

"'Yeni Sabah' da Kapatıldı", *Milliyet*, 05 Mayıs 1960.

"İnönü Adnan Menderes'in İzmir'de Söylediği Son Nutuklara Cevap Verdi", *Cumhuriyet*, 18 Mayıs 1960.

"Ölüm Cezalarının Gerekçesi", *Milliyet*, 18 Eylül 1961.

"Mahkeme Yürütmeyi Durdurma Kararı Verdi", *Sabah*, 01 Haziran 2013.

"Uluslarası Af Örgütü Kınadı", *Hürriyet*, 01 Haziran 2013.

"Orantısız Güç Kullanılmamalı", *Hürriyet*, 01 Haziran 2013.

"İçişleri Bakanlığı: Orantısız Güç Kullanan Polise İşlem Yapılacak", *Milliyet*, 02 Haziran 2013.

"Yurt Genelinde Taksim'e Destek", *Milliyet*, 02 Haziran 2013.

"Zorunlu Değilse Türkiye'ye Gitmeyin", *Milliyet*, 02 Haziran 2013.

"Cumhurbaşkanı Gül'den Erdoğan'a Taksim Telefonu: İvedilikle Sükunet Sağlanmalı", *Milliyet*, 02 Haziran 2013.

"Başbakan Erdoğan, İdare Mahkemesinin Verdiği Kararı Eleştirdi: Topçu Kışlası için İtiraz Hakkımız Var", *Milliyet*, 02 Haziran 2013.

"Polislerin Meydan Çekilmesi Çok İyi Oldu", *Milliyet*, 02 Haziran 2013.

"Başbakan Özür Dilemeli", *Sabah*, 03 Haziran 2013.

"Cam, Çerçeve ne Adına İndiriliyor", *Sabah*, 03 Haziran 2013.

"Ana Muhalefet Kışkırtıyor", *Sabah*, 03 Haziran 2013.

"Güler: 67 İlde 235 Eylem", *Sabah*, 03 Haziran 2013.

"O Ruh 'Gezi'yor", *Hürriyet*, 03 Haziran 2013.

"Revirlere Gaz Bombası", *Hürriyet*, 04 Haziran 2013.

"Çivi Timi", *Hürriyet*, 04 Haziran 2013.

"Piyasalarda Yangın Var", *Hürriyet*, 04 Haziran 2013.

"Demokrasi Sadece Seçim Değildir", *Hürriyet*, 04 Haziran 2013.

"Hukuk Dışı Yöntem Devri Kapandı", *Sabah*, 04 Haziran 2013.

"Çiçek: Tadında Bırakılmalı", *Sabah*, 04 Haziran 2013.

"Tartışmalı Tweet İstifa Getirdi", *Sabah*, 04 Haziran 2013.

"Şiddetten Özür", *Hürriyet*, 05 Haziran 2013.

"Konvoy Konvoy Tencere-Tava", *Hürriyet*, 05 Haziran 2013.

"77 İlde 1 Milyon Eylemci", *Hürriyet*, 05 Haziran 2013.

"AKM'den sonra Anıtkabir Hedefte Mi", *Hürriyet*, 05 Haziran 2013.

"1930'larda Yönetseniz Hepimiz Birer Kalıp Sabunduk", *Hürriyet*, 05 Haziran 2013.

"Çubuk Kraker Mi Yedirtmezsin", *Hürriyet*, 05 Haziran 2013.

"İstanbul Sokakları Alev Alev", *Cumhuriyet*, 06 Haziran 2013.

"İşçileri de Gazladılar", *Sözcü*, 06 Haziran 2013.

"Pişman Olanı Affedip Direneni Kovacak", *Haber Türk*, 06 Haziran 2013.

"Arınç, Gezi Parkı'nı Dinledi", *Cumhuriyet*, 06 Haziran 2013.

"Başbakan'ın Hareketleri Toplumsal Tepkiyi Büyüttü", *Bugün*, 06 Haziran 2013.

"Gündüz İzledi, Gece Dağıttı", *Cumhuriyet*, 06 Haziran 2013.

"Twit Atmak Artık Organize Suç Oldu", *Haber Türk*, 06 Haziran 2013.

"Yurtta Gergin Akşam", *Cumhuriyet*, 06 Haziran 2013.

"'Endişe İçindeyiz' Cemaatten Hükümete Sert Eleştiri", *Cumhuriyet*, 06 Haziran 2013.

"Abant Platformu'ndan İtidal Çağrısı", *Zaman*, 06 Haziran 2013.

"Partili Değil Özgürlükçüyüz", *Akşam*, 06 Haziran 2013.

" Anlamamız İçin Daha Fazla Çaba Harcamamız Gerekli", *Milliyet*, 06 Haziran 2013.

"Eli Sopalı Polisler Devleti Temsil Edemez", *Hürriyet*, 07 Haziran 2013.

"Nöbete Devam", *Hürriyet*, 07 Haziran 2013.

"Beyin Kanaması Geçirdi, Uyutuluyor", *Sabah*, 07 Haziran 2013.

" Komiser Şehit Oldu", *Hürriyet*, 07 Haziran 2013.

"10 Günün Hasarı: 280 İşyeri, 362 Araç", *Sabah*, 07 Haziran 2013.

"Her Tweet'e İnanmayın", *Hürriyet*, 07 Haziran 2013.

"Türkiye'de İşleyen Demokrasi Var", *Sabah*, 07 Haziran 2013.

Haber Merkezi, "ABD: Bizde Ölüm Yok", *Cumhuriyet*, 08 Haziran 2013.

" Haydi #OccupyGezi Eylemine", *Cumhuriyet*, 08 Haziran 2013.

"Eli Sopalı Sivil Polislere İnceleme", *Zaman*, 08 Haziran 2013.

"Gezi Direnişi Zorbalığa Cevaptır", Hürriyet, 08 Haziran 2013.

DHA, "Sorumluluğa Davet Ediyorum", Hürriyet, 08 Haziran 2013.

Ekonomi Servisi, "Uzlaşmayı Tesis Edecek Bir Üslubu Kurmalıyız", *Zaman*, 08 Haziran 2013.

İstanbul Haber Servisi, "Geldi ve Yine Gerdi", *Cumhuriyet*, 08 Haziran 2013.

Ankara Cumhuriyet Bürosu, "Çadırla Toplatıldı", *Cumhuriyet*, 08 Haziran 2013.

"Faiz Lobisi Bizi Tehdit Edeceğini Zannediyor", *Haber Türk*, 08 Haziran 2013.

"Sorumlular Hesap Vermeli", Hürriyet, 08 Haziran 2013.

"Tweet Sürtüşmesi", *Hürriyet*, 08 Haziran 2013.

DHA, "Her Yer Gezi", *Hürriyet*, 09 Haziran 2013.

"Başbakan İzmir Polisine Emir mi verdi?", *Zaman*, 09 Haziran 2013.

"Halk Kurşun Asker Değil", *Hürriyet*, 09 Haziran 2013.

"Dünyada 'Gezi' Gösterileri", *Haber Türk*, 10 Haziran 2013.

"Fişleme Yok, Kayıtlar Kişi Mahremiyetine Göre Korunuyor", *Haber Türk*, 10 Haziran 2013.

"Miting Yapmak Akıl Tutulması", *Hürriyet*, 10 Haziran 2013.

"Yüzbinler Taksim'de Buluştu", *Cumhuriyet*, 10 Haziran 2013.

Dış Haberler Servisi, "Merkel'den İkinci Uyarı", *Cumhuriyet*, 10 Haziran 2013.

"İzmir Hafta Sonu Uyumadı", *Cumhuriyet*, 10 Haziran 2013.

"Mustafa Kamalak: AK Parti'nin Miting Kararı Yanlış", *Zaman*, 10 Haziran 2013.

"Arınç: Birilerinin Bizi Silkelemesi Lazım", *Taraf*, 10 Haziran 2013.

"İngiliz Basınında Gezi Parkı Yorumları", *Vatan*, 10 Haziran 2013.

"Moody's: Protestoların Sürmesi Riskleri Arttırır", *Milliyet*, 11 Haziran 2013.

Ekonomi Servisi, "Dolar 1.90'ı Zorluyor Borsada Satış Sürdü", *Milliyet*, 11 Haziran 2013.

"Dış Basın Yorumları 'Şehirli Kadınlar Eylemin Simgesi'", *Milliyet*, 11 Haziran 2013.

"Katalonya'dan Türkçe Destek", *Milliyet*, 11 Haziran 2013.

"'İçen Görmedim' Diyen Müezzine İnceleme", *Hürriyet*, 11 Haziran 2013.

"Eylemcileri Ezen O Otoyu Bulun", *Hürriyet*, 11 Haziran 2013.

"Erdoğan'a 'Esenboğa' Soruları", *Hürriyet*, 11 Haziran 2013.

"Bu Kafayla Çok Tencere Tava Çalarsınız", *Hürriyet,* 11 Haziran 2013.

"Sermaye Akıllıdır Bize Döner", *Haber Türk,* 11 Haziran 2013.

"Taksim Dayanışması Üyesi 'Parkta İçki Satışı Yok'", *Haber Türk,* 11 Haziran 2013.

"Bakanlar Kurulu Taksim Gezi Parkı Olaylarını Masaya Yatırdı", *Haber Türk,* 11 Haziran 2013.

"Gitmiyoruz", *Milliyet,* 12 Haziran 2013.

"Müdahalenin Amacı Normalleştirmek", *Milliyet,* 12 Haziran 2013.

"Bu Gençleri Sana Yedirmeyiz", *Milliyet,* 12 Haziran 2013.

"Gençlerin Eyleminin Yanında Biz Olacağız", *Milliyet,* 12 Haziran 2013.

"Gençleri Gaz Bağımlısı Yaptınız!", *Milliyet,* 12 Haziran 2013.

AB'de de Müdahale Oluyor, *Milliyet,* 12 Haziran 2013.

"Polis Kardeşlerinize Emanetsiniz", *Hürriyet,* 12 Haziran 2013.

"Milli İradeye Saygı Mitingleri", *Hürriyet,* 12 Haziran 2013.

"Tayyip Erdoğan Değişmez", *Hürriyet,* 12 Haziran 2013.

"Taksim'de Kanlı Tiyatro", *Cumhuriyet,* 12 Haziran 2013.

"Taksim Dayanışması: Davet Edilmedik", *Sabah,* 13 Haziran 2013.

"MHP: Sorumluluğu Köşk'e Yıkmak Yanlış", *Akşam,* 13 Haziran 2013.

"Gezi'de Tek Çözüm Diyalog", *Akşam,* 13 Haziran 2013.

"Süreci Türkiye'nin Dünyadaki İtibarını Zedeleyecek Şekilde Yönetmeyelim", *Akşam,* 13 Haziran 2013.

"Türkiye Açık Bir Toplum Bunlar Konuşularak Çözülür", *Star,* 13 Haziran 2013.

"Liderler Zirvesinin Şu An Katkısı Olmaz", *Star*, 13 Haziran 2013.

"Eylemlerin 24 Saat İçinde Bitirilmesini Bekliyorum", *Star*, 13 Haziran 2013.

"Savcı Baksana, Kaç Kişiyiz Saysana", *Radikal*, 13 Haziran 2013.

"Eylemciler El Ele Verdi Taş Atanların Önünde Durdu", *HaberTürk*, 14 Haziran 2013.

"Gezi'deki Sanatçılar Başbakan'a Gidecek", ", *HaberTürk*, 14 Haziran 2013.

"Erdoğan'ın Gücü Tartışılmaz Kimse Fazla Heveslenmesin", *HaberTürk*, 14 Haziran 2013.

"Gezi Parkı Hiçbir Şekilde Referanduma Sunulamaz", *HaberTürk*, 14 Haziran 2013.

"Plebisit Tepkileri", *HaberTürk*, 14 Haziran 2013.

"Gençler Mesaj Alındı Yargıyı Bekleyeceğiz", *Sabah*, 15 Haziran 2013.

"Gezi Özgürlüğün Parkıdır", *Sabah*, 15 Haziran 2013.

"Gül'e Göre Ülkede Demokrasi İşliyor", *Cumhuriyet*, 15 Haziran 2013.

"Gezi Ana Dolu", *Cumhuriyet*, 15 Haziran 2013.

"Mesaj Alınmıştır", *Cumhuriyet*, 15 Haziran 2013.

"Gezi Halkı Kararı Bugün Verecek", *Cumhuriyet*, 15 Haziran 2013.

"17 Gün Önce Bu Yapılmalıydı", *Cumhuriyet*, 15 Haziran 2013.

"AB İle İlişkilerde Kritik Dönemeç", *Cumhuriyet*, 15 Haziran 2013.

"Oxford'dan Mektup", *Hürriyet*, 16 Haziran 2013.

"Ezik Olmaları Onların Sorunu", *Milliyet*, 16 Haziran 2013.

"AP'nin Kararına Tepki Telefonu", *Milliyet*, 16 Haziran 2013.

"Gezi, Bardağı Taşıran Sonuncu Damla Oldu", *Milliyet*, 16 Haziran 2013.

"Dünya Basını: Gösteriler Bitecek Gibi Görünmüyor", *Radikal*, 17 Haziran 2013.

"Hepsinden Hesap Soracağız", *Radikal*, 17 Haziran 2013.

"Vali: Vatandaş Bu Sulara Alıştı", *Radikal*, 17 Haziran 2013.

"Suya Gaz", *Hürriyet,* 17 Haziran 2013.

"Destek Yağdı", *Hürriyet,* 17 Haziran 2013.

"Gözaltı Çelişkisi", *Milliyet*, 18 Haziran 2013.

"İşçi ve Memurlar Olaysız Dağıldı", *Milliyet*, 18 Haziran 2013.

"İzmir'de Polisi İşçiler Korudu", *Milliyet*, 18 Haziran 2013.

"Sosyal Medya Operasyonu Yapılacak", *Milliyet*, 18 Haziran 2013.

"İlaçlı Değil Gazlı Su", *Milliyet*, 18 Haziran 2013.

"Gezi Eylemine Yine İzin Yok", *Milliyet*, 18 Haziran 2013.

"Artık Meşruiyet Zemini Kalmadı", *Milliyet*, 18 Haziran 2013.

"BM: Orantısız Güç Cezalandırılsın", *Hürriyet*, 19 Haziran 2013.

"Çapulcular Demokrasiyi Güçlendirdi", *Hürriyet*, 19 Haziran 2013.

"DURAN ADAM'lara Müdahalemiz Olmaz", *Hürriyet,* 19 Haziran 2013.

"Dünyanın Gözü Açıldı", *Hürriyet*, 19 Haziran 2013.

"Dünya Basını", *HaberTürk*, 20 Haziran 2013.

"Tepkiniz Yerinde Ama", *Hürriyet*, 21 Haziran 2013.

## İnternet Kaynakları

Arslan, Zühtü, "İki Anayasa İki Tarz-ı Demokrasi: Avrupa Anayasası ve Türk Anayasası Üzerine Notlar", Anayasa Mahkemesinin 43. Kuruluş Yıldönümü Nedeniyle Düzenlenen "Türk Anayasası'nın Avrupa Anayasası'na Uyum Sorunu" Konulu Sempozyumda yapılan Konuşma, Ankara, 28–29 Nisan 2005, http://www.anayasa.gov.tr/eskisite/anyarg22/zuhtu.pdf, (23.01.2007).

Baş, Şafak, "Erdogan vs. #OccupyGezi", Mehr News Agency, 25 June 2013, http://en.mehrnews.com/news/55726/Erdogan-vs-Occupy-Gezi, (30.10.2016).

Kocak, Ahmet Yener, "Müzakereci Demokrasi", http://www.academia.edu/5605427/M%C3%9CZAKEREC%C4%B0_DEMOKRAS%C4%B0 (02.03.2015).

Şensoy, Süleyman, "Gezi Park and Turkey's Disproportionate Risks", Turkish Aisan Center For Strategic Studies-TASAM, 12.6.2013, http://www.tasam.org/en/Icerik/5051/gezi_park_and_turkeys_disproportionate_risks, (30.10.2016).

Yıldırım, Yavuz, "Demokrasi Demokrasi Dedikleri…", 2005, http://www.birikimdergisi.com/birikim/makale.aspx?mid=43, (23.01.2007).

Resmi Gazete, Sayı: 10484, 19 Nisan 1960, Sahife: 1178/a, http://www.resmigazete.gov.tr/main.aspx?home=http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/10484.pdf&main=http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/10484.pdf, (13.02.2016).

Türk Dil Kurumu, Büyük Türkçe Sözlük, http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&arama=kelime&guid=TDK.GTS.5899c703e388f6.09482940, (03.01.2016).

http://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/yazili_sozlu_soru_sd.onerge_bilgileri?kanunlar_sira_no=132730, ( 11.03.2015).

http://www.istanbul.gov.tr/Default.aspx?pid=11336&hbid=5373, (02.11.2013).

https://www.akparti.org.tr/tbmm/haberler/basbakan-erdoganin-12-haziran-tarihli-tbmm-grup-toplantisi-konusmasini/45850 (05.03.2017).

https://www.akparti.org.tr/tbmm/haberler/basbakan-erdoganin-18-haziran-tarihli-tbmm-grup-toplantisi-konusmasinin-tam/46101 (05.03.2017).

## Görüşmeler

Altan Öymen, 22 Haziran 2016 tarihinde 16:00-16:30 arasında telefon ile gerçekleştirilen görüşme.

Mehmet Cemal Çiftçigüzeli, 19 Mayıs 2016 tarihinde saat 14:00-19:00 arasında İstanbul Nişantaşı'nda gerçekleştirilen görüşme.

Nihat Falay, 31 Mayıs 2016 tarihinde saat 13:00-15:00 arasında İstanbul Karaköy'de gerçekleştirilen görüşme.

Nevzat Yalçıntaş, 19 Mayıs 2016 tarihinde saat 14:00-19:00 arasında İstanbul Nişantaşı'nda gerçekleştirilen görüşme.

## TBMM Tutanakları

T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Elli Sekizinci İnikat, Devre: XI, Cilt: 13, İçtima: 3, Birinci Celse, 18.04.1960.

T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Altmış Birinci İnikat, Devre: X, Cilt: 13, İçtima: 3, Birinci Celse, 27.04.1960.

T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Altmış İkinci İnikat, Devre: XI, Cilt: 13, İçtima: 8, Birinci Celse, 29.04.1960.

T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Altmış Sekizinci İnikat, Devre: XI, Cilt: 13, İçtima: 3, İkinci Celse, 23.05.1960.